

MUHAKEME

ISSN: 2636-8749

Cilt II Sayı I

Sosyoloji
Psikoloji
Felsefe

MUHAKEME DERGİSİ/JOURNAL

Yıl/Year: 2019 (Haziran/June)

Cilt/Volume:2 – Sayı/Issue: 1

E-ISSN: 2636-8749

İmtiyaz Sahibi/Owner

Doç. Dr. Metin KILIÇ

Editörler/Editors

Dr. Metin KILIÇ

Dr. Esra ZIVRALI YARAR

Dr. Adnan ESENYEL

Dr. Cihan ERTAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV**, Üsküdar Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. A. Kadir ÇÜÇEN, Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Ali ASKEROV, Kuzey Carolina Üniversitesi, ABD
Dr. Ali ESGİN, İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Anita CHAN, Avustralya Ulusal Üniversitesi, AVUSTRALYA
Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN, Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Aynur BUNYATOVA, Bakü Devlet Üniversitesi, AZERBAIJAN
Dr. Cherifa KLAA, Cezayir Üniversitesi, CEZAYİR
Dr. Gönül DEMEZ, Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Hamit COŞKUN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Işık EREN, Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Kazım Özkan ERTÜRK, Düzce Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Khosrow Bagheri NOAPARAST, Tahran Üniversitesi, İRAN
Dr. Magdy TORAB, Domanhour Üniversitesi, MISIR
Dr. Mehmet Tayfun AMMAN, Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Mustafa TALAS, Ömer Halis Demir Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Nanuli KATCHARAVA, İ.C. Tiflis Devlet Üniversitesi, GÜRCİSTAN
Dr. Panos VOSTANİS, Leicester Üniversitesi, İNGİLTERE
Dr. Paula Maria Guerra TAVARES, Porto Üniversitesi, PORTEKİZ
Dr. Rafal SMOCZYNSKI, Polonya Bilimler Akademisi, POLONYA
Dr. Svetlana A. LYAUSHEVA, Adıge Devlet Üniversitesi, ADİGE CUMHURİYETİ
Dr. Vehbi BAYHAN, İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Vladimir GRADEV, Yeni Bulgar Üniversitesi, BULGARİSTAN
Dr. Yahya Mustafa KESKİN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Zohreh KHOSRAVİ, Alzahra Üniversitesi, İRAN

Muhakeme bağımsız, uluslararası ve hakemli ve bir e-dergidir.

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

Muhakeme is an independent, international and peer-reviewed e-journal.

It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU/REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Kazım Özkan ERTÜRK, Düzce Üniversitesi
Dr. Çağdaş Ümit YAZGAN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Göklem TEKDEMİR YURTDAŞ, İstanbul Üniversitesi
Dr. İbrahim AKKAŞ, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Meral TİMURTURKAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Cihan AKKAYA, Karabük Üniversitesi
Dr. Mehmet GÜNER, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Pelin Özgür POLAT, University of St Andrews
Dr. Emre ÖZTÜRK, Düzce Üniversitesi
Dr. Handan AKYİĞİT, Sakarya Üniversitesi
Dr. Celalettin YANIK, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

İletişim / Contact
metinkilic.dr@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Gülden KILIÇ

Kadın Akademisyenlerin Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet Algısı:
Düzce Üniversitesi Örneği

*Female Academics' Perceptions of Economic Violence Towards Woman:
The Case of Düzce University*

1-33

Büşra ALPARSLAN

Marksizim ve Dil Felsefesi: Psikoloji Çerçevesinde Bir İnceleme

Marxism and Philosophy of Language: A Review With Psychological Perspective

34-43

İbrahim AKKAŞ & Oben LALELİ

Türkiye'deki Kırdan Kente Göçün Sosyal ve Ekonomik Nedenleri:
Erzincan İli Merkez İlçesi Örneği

*Social and Economic and Psychosocial Reasons of Rural Migration
Example of Central District of Erzincan*

44-59

Nida KAHRAMAN & Melda CİNMAN

Kamu Diplomasisinin Uygulama Alanı Olarak Sağlık Diplomasisi

Health Diplomacy as an Implementation Area of Public Diplomacy

60-71

Hamza KURTKAPAN

Yaşlılar İçin Bir Sosyal Sermaye Kaynağı Olarak Emekli Dernekleri:
İstanbul Örneği

*Pensioners' Associations as a Social Capital Source for the Elderly:
The Case of İstanbul*

72-22

Metin KILIÇ

Sosyolojik Açıdan Sporda Şiddet Olgusu: Bütüncül Bir Bakış

Fact of Violence in Sports from Sociological Perspective: A Holistic View

83-98

Mehmet KARANFİLOĞLU

Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği

A Study on War, Women, Children and Immigration: The Sample of Syria

99-124

Kadın Akademisyenlerin Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet Algısı: Düzce Üniversitesi Örneği

Gülden KILIÇ¹

ÖZET

Kadına yönelik şiddetin çeşitli türleri ile mücadele edebilmek için izlenmesi gereken öncelikli yol şiddetin görünür hale gelmesidir. Karşı karşıya kalınan şiddet türünün kavramsal içeriğinin doldurulması gerekmektedir. Farklı unsurlar göz önünde bulundurulduğunda belirtilen hususların, toplumsal yapıda aktör olan ve daha çok üst tabakaya yakın olan akademisyen kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı sorusu akla gelmektedir.

Bu açıdan yaptığımız çalışmada, kadın akademisyenlerin gözünden genel olarak kadının toplumdaki yerini, kadına yönelik şiddeti ve özel olarak kadına yönelik ekonomik şiddeti nasıl anlamlandırdıkları analiz edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle 7 evli ve 7 bekâr kadın akademisyenle yapılan görüşmelerde çarpıcı sonuçlara ulaşılmış, kadına yönelik ekonomik şiddet ve diğer şiddet türlerinin azaltılmasında kadının ne kadar önemli fonksiyonlarının olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: ekonomik şiddet, kadın, kadın akademisyen, şiddet, toplum

Female Academics' Perceptions of Economic Violence Towards Woman: The Case of Düzce University

ABSTRACT

To be able to contend with the various kinds of the violence against women, primary path that should be followed is making the violence apparent. The conceptual content of the kind of violence being faced must be cleared up. When the various parameters are taken into considerations, the question of how the given matters are being interpreted by the academic women who are actors in societal structure and mostly closer to the upper strata comes to mind. In this study we conducted by this perspective, from the eyes of the women academics, how they interpret the woman's position in the society, the violence against women and specifically the economic violence towards woman are tried to be evaluated. By qualitative research methods, in the interviews conducted with 7 married and 7 single women striking results have been deduced; how important functions that the woman has in the attenuation of the economic violence against women and other violence types have been revealed.

Keywords: economic violence, woman, female academic, violence, society

GİRİŞ

Toplumsal yaşamda her geçen gün şiddet olgusunun çeşitlenerek arttığını söylemek mümkündür. Gündelik yaşamın her alanında karşımıza çıkan şiddetin çeşitlerinden olan kadına yönelik şiddetin günümüzde arttığını belirtmek pekte yanlış olmaz. Çünkü son dönemlerde medyada çıkan haberlerde eskiye göre, yoğunlukla kadına karşı şiddetle karşılaşmaktadır. Esasında burada sorulması gereken soru kadına yönelik şiddet olaylarının artması mı? Yoksa geçmişte de var olan bu şiddetin görünürlüğünün gün yüzüne çıkması mıdır? Toplumsal cinsiyet bağlamında aile içi ilişkilerde değişme söz konusu olduğu takdirde, değer yargılarında değişme durumunun görünürlüğü artmaktadır. Bu

¹ Öğrt. Gör., Düzce Üniversitesi, Kaynaşlı Meslek Yüksekokulu, Acil Durum ve Afet Yönetimi Programı, guldensener@duzce.edu.tr

• Bu çalışma 2017 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nde kabul edilen "Kadın Akademisyenlerin Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet Algısı: Düzce Üniversitesi Örneği" adlı yayımlanmamış Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

görünürlüğün artmasında kuşkusuz kadının bilinçlilik seviyesinde yükselmenin, eğitim seviyesinin, gündelik yaşam pratiklerinin değişiminin ve medya gibi unsurların büyük etkisi bulunmaktadır.

Belirtilen bu gibi unsurlar kadına yönelik şiddetin çeşitliliğini ortaya koyup, görünürlüğünü arttırsa da bilindiği gibi şiddet türleri, birbirini doğuran ve besleyen yapıdadır. Şiddet türlerinin birbirine eşlik ettiği ve pek çok vakada birkaç şiddet türünün bir arada yaşandığı yapılan çalışmalarda açıkça gözükmektedir. Toplumda fiziksel ve cinsel şiddet direkt olarak görülebilen ve aile içerisinde kadına ve çocuğa karşı en çok uygulanan şiddet türlerindedir. Somut olarak gözlenebilen bu şiddet türlerinin toplumsal algıda ön plana çıkması diğer şiddet türlerinin göz ardı edilmesine imkân vermemelidir. Kadınların birçoğunun günümüzde tam olarak anlamlandıramadığı, bilim dünyasında da yakın zamanlarda kendisine çalışma alanı bulan ekonomik şiddet olgusu belki de diğer şiddet türlerine göre çok daha yüksek seviyededir.

Daha çok dolaylı olarak varlığını hissettiren psikolojik etmenlerle birlikte ele alınan ekonomik şiddet bir erkek suiistimali olarak görülmekte, kadınların ihtiyaçlarını karşılamak için para bağımlılığını ortaya koymaktadır (Kocadaş ve Kılıç, 2012: 351). Bu durumun daha çok düşük sosyo-ekonomik yapıdaki ailelerde gözlendiğini (Köse ve Beşer 2007: 116) ve kadın yaşamını bağımlı hale getirip sınırlandırdığını söyleyebiliriz.

Kadın yaşamını önemli oranda etkileyen, kadını bağımlı ve fakir hale getiren ekonomik şiddet dar kapsamda; eşin para vermemesi, harcamaları sınırlaması, kadının gelirine el koyması, zorla çalıştırılması ya da çalışmasına izin vermemesi biçiminde tanımlanabilir. Ekonomik şiddet örneklerini çoğaltan bir başka tanımlama ise; kadının çalışma hayatına katılmasının, gelir elde etmesinin, kocası, evlâtları, akrabaları tarafından engellenebilmesi ya da tam tersine istemediği bir işte çalışmaya zorlanması, kazandığı paranın elinden alınması, ailenin geçiminin sağlanmasının kadına yüklenebilmesi, mirastan ve mülkiyetten eşit hak elde edememesi ve aşırı veya düşük ücretle ya da sözleşme dışındaki koşullarda çalıştırılmaması, erkeklerle aynı ücreti almamasıdır (Eşkinat,2013: 292). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kadını ikinci sınıf bir vatandaş statüsüne iten, kadının kişiliğini yok sayan ekonomik şiddet, kadınların karşı karşıya olduğu şiddetlerden en etkilisidir. İçinde bulunduğu ruh ve beden sağlığını olumsuz etkileyen koşullara karşı çıkma gücü ekonomik bağımsızlıkla doğrudan ilgilidir. Ekonomik bağımlılık kadının diğer şiddet türlerine uğrama konusundaki en zayıf noktasıdır (Eşkinat, 2012: 333). Kadına yönelik ekonomik şiddet daha çocukken büyüdüğü ailede başlamakta, evlendiğinde ve/veya boşandığında devam etmektedir. Bu şiddetin temelinde bireysel faktörler ve toplum yapısındaki kültürel öğeler sayılabileceği gibi devletin uygulamalarındaki eksikliklerde önemli yer tutmaktadır (Adaçay ve Güney, 2012: 312).

Kadınların karar verme süreçlerinde erkeklerle eşit derecede yer alması, kadınların toplum içerisindeki statüsünün yükseltilmesi açısından oldukça önemli bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik camia bu anlamda Türkiye’de cinsiyet ayrımcılığının daha az olduğu ve kadınların da erkeklerle benzer düzeyde iş gücüne katılabildiği bir alan olarak görülmektedir (Özdemir ve Tanyıldız, 2011: 1). Bilimsel işgücü içerisinde kadınların payı erkeklere kıyasla Türkiye’de daha az olsa da, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere birçok ülkenin benzer sorunlarla karşı karşıya olduğu ifade edilebilir (Hill, Corbett and Rose, 2010: 2).

Kadın akademisyenlerin kadının toplumsal yaşamdaki rolü ve kadına yönelik şiddetin toplumsal anlamları üzerine bakış açıları, kadının toplumsal pozisyonunun yeniden inşasında önemlidir. Bu açıdan kadına yönelik şiddetin arkasında yatan unsurları gün yüzüne çıkarmak ve günümüzde toplumsal yaşamda kadınlar tarafından da yeterince anlamlandırılmayan ekonomik şiddetin, topluma yol gösterici olarak görülen bilim insanları (özelde kadın akademisyenler) açısından ne anlam ifade ettiği ve onların gözünden nasıl politikalar oluşturulması gerektiği sorgulanmaktadır.

Çalışmanın amacı ve önemine bağlı olarak, kadına yönelik şiddetin çeşitleri, kadının iş hayatına katılımı kuramsal bakış açıları ekseninde incelenmiştir. İkinci olarak, yöntemde belirtilen bütün hususlara bağlı olarak, Düzce Üniversitesi kadın akademisyenleri üzerine yapılan nitel araştırmanın bulguları literatür bağlamında temalar başlıkları altında analiz edilmiştir. Son olarak, değerlendirme ve sonuç kısmına yine bu bölümde yer verilmiş ve araştırma bulguları sistematik olarak tartışılmıştır.

Kadına Yönelik Şiddet

Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet toplumsal yaşamda şiddetin en sık ve görünür şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel şiddet daha çok bedene yöneliktir ve bedensel güce dayalıdır. Bu şiddet türünün, hafif yaralanmalara neden olan eylemlerden cinayete kadar geniş bir yelpazede gerçekleşebildiği görülmektedir. Yumruk-tokat atmak, tekmelemek, itip kakmak, kadının üstünde sigara söndürmek, kesici-delici aletle yaralamak gibi (Şener, 2011: 12) bedene karşı zarar vermek için ortaya konulan eylemsel davranışın tümü fiziksel şiddete örnek olarak verilebilir.

Kadına karşı uygulanan fiziksel şiddetin temelinde bir güç göstergesi ve kontrol etme mekanizması yatmaktadır (Fraim, 2012: 1). Çetin'e (2012: 7) göre, bu durum erkek ve kadın arasındaki tarihsel olarak eşitliğe dayanmayan güç ilişkilerinin bir göstergesidir. Erkekler bu iki cinsiyet arasındaki eşitsizlikten cesaret alarak kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmuşlar, onlara karşı ayrımcılık uygulamışlar ve onların gerçek anlamda ilerlemesini önlemeye çalışmışlardır. Çetin'in söyleminden hareketle toplumda son yıllarda kadınlara karşı ciddi boyutlarda uygulanan şiddetin temelinde gelenekselliğin ve modernliğin aynı anda yaşanıyor olmasının yarattığı çelişkiler olduğu iddia edilebilir. Bu toplumda erkek halen geleneksel rolünü idame ettirmeye çalışmakta ve halen geleneksel kodlara göre hareket etmektedir.

Fiziksel şiddetin neden olduğu fiziksel ve fizyolojik sonuçları değerlendirdiğimiz zaman şiddetin boyutuna baktığımızda bazen geriye dönüşü olmayan kalıcı sonuçlarla karşılaşmak söz konusudur. Fiziksel sonuçlar deride oluşan hematomlar (morluklar), ödemler, kesikler, yanıklar, bağlama izleri gibi gözle görülebilen sonuçlardan oluşmaktadır. Fizyolojik sonuçlar arasında da gözle görünmeyen nörolojik, jinekolojik, darbe sonucunda iç fizyolojiye zarar veren ve geriye dönüşü kalıcı hasarlardan oluşmaktadır. Örneğin, fiziksel şiddet mağduru olan bir kadının eşi kafasına bir cisimle vurduğunda öncelikle darbe sonucunda bir şişlik, olası deri yarılması ve kanama olabilir. Ancak daha ciddi boyutta mağdur olan kadın nörolojik sorunlar yaşayabilir. Sağlıklı bir kadinken bir anda bilişsel fonksiyonlarında kayıplar ve hasarlar oluşabilir. Bu örnek üzerinden fiziksel şiddet mağduru olan kadınlar yaşadıkları şiddet sonucunda doğrudan ve dolaylı yoldan sosyolojik sonuçlara da maruz kalmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda, küçük toplumsal oluşumlarda ya da çok fazla gelişmemiş şehirlerde ve gelişmiş metropollerde yaşayan kadınları ele aldığımız zaman "hemşeri mahalleleri" gibi oluşumların getirmiş olduğu bazı olgular arasında kimse duymasın, görmesin, el-âlem ne der, ele güne rezil olmak gibi düşüncelerin (Fraim, 2012: 3) etkisiyle gün yüzüne fiziksel şiddetin çıkartılmadığı görülmektedir. Birçok şiddet türünün birlikte gerçekleştiği savındaki gibi, fiziksel şiddet de çoğu durumda tek başına gerçekleşmemektedir. Diğer şiddet türleri de fiziksel şiddete eşlik etmektedir. Kuşkusuz psikolojik şiddet bu şiddet türlerinin başını çekmektedir.

Psikolojik Şiddet

Kadına yönelik psikolojik şiddet; kadına bağırarak, hakaret etmek, onu aşağılamak, başka kadınlarla kıyaslamak, kıskanmak, nasıl giyineceğine, nereye gideceğine, kimlerle görüşeceğine karar vermek, ölüm ile tehdit etmek, onun diğer insanlarla ilişkilerini sınırlamak, kendini geliştirmesine engel olmak, yaşadığı şiddetin sorumlusu olarak görmek, kültürel farklılıklarını reddetmek, bastırmaya çalışmak veya bu gerekçeyle muamelede bulunulması gibi anti-demokratik ve insan haklarına aykırı süreçleri içeren uygulamalardır (Keskin, 2012: 92).

Psikolojik şiddet, fiziksel şiddetten bağımsız olarak gerçekleşse dahi her zaman fiziksel şiddete ya da diğer bir şiddete dönüşme tehlikesini içinde barındırmaktadır. En yaygın şiddet türlerinden olan psikolojik şiddet, kadının psikolojik bütünlüğünü ağır şekilde ihlal etmektedir. Psikolojik şiddetin tehlikesi çoğu kez normalleştirilmesinde saklıdır. Çünkü çoğu durumda şiddetin bu türü meşrulaştırılmakta, bir suç, kişilik hakkına tecavüz olarak algılanmamaktadır. Bu şiddet türü aynı zamanda, kadının kendine olan inancını, kimliğini kaybetmesine yol açabilmektedir (Şener, 2011: 13). Dövüleceğinden korkan kadının psikolojik olarak da örselenebileceğini söylemek yanlış değildir. Erkeğin kadına evi terk ederse intihar edeceğini, çocuklarını kaçıracağını söylemesi kadın için bir korku kaynağı olabilir. Bazı durumlarda erkeğin, kadının geçmişiyile ilgili olumsuz şeyleri çevresine ya

da kamuya açıklayacağını söylemesi de kadın için ciddi bir korku kaynağı olur ve kadını terk etmekten alı koyabilir (Aktaş, 2006: 35).

Kadına yönelik psikolojik şiddet sadece aile içerisinde değil özel ve kamusal alan içerisinde de sıkça rastlanmaktadır. İşyerinde psikolojik şiddeti ifade etmede yıldırma (mobbing), zorbalık (bullying), taciz (harrasment), duygusal istismar (emotional abuse), kötü davranma (mistreatment), psikolojik terör (psychological terror), günah keçiciliği (scapegoating), işyeri travması (workplace trauma) gibi pek çok farklı kavram kullanılmaktadır (Zapf, 1999: 167).

İşyerinde psikolojik şiddet özellikle son yıllarda yaygınlığı artan bir işyeri şiddeti biçimi olarak görülmektedir. İş yerinde 1980'lere kadar tanımlanmamış olan psikolojik şiddet, bir veya birkaç çalışan/işveren tarafından sistematik biçimde, bir başka çalışına yöneltilen, sağlık ve güvenlik riski yaratan, sıklıkla ve uzun bir süre devam eden, hedef aldığı mağduru korunmasız ve çaresiz bir durumda bırakan düşmanca ve gayri ahlaki bir etkileşimi ifade etmektedir. Bu olguyu tanımlamak için birbirleri yerine geçen pek çok farklı kavram kullanılmış olsa da (yıldırma, zorbalık, duygusal taciz vb.), her birinin tanımladıkları süreç, nedenleri ve etkileri bakımından aynıdır. Ancak, çalışanlar arasında görülen düşmanca ve uygunsuz her davranışı psikolojik şiddet olarak da tanımlamak mümkün değildir. Bu tür düşmanca ve gayri ahlaki davranışların kasıtlı biçimde kurgulanmış sistematik bir süreç içinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Özen, 2007: 21).

Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet yakın döneme kadar fiziksel şiddetin bir uzantısı olarak ele alınmaktaydı. Bunun nedeni ise çoğunlukla somut olarak gözlenebilmesi ve fiziksel bir eyleme bağlı olarak gerçekleşmesinin göz önünde bulundurulmasıdır. Ama günümüzde cinsel şiddetin sadece fiziksel bir eylem olarak düşünülmesi söz konusu değildir. Bu açıdan psikolojik şiddetle de çok yakın ilişkinin kurulması söz konusudur. Kadının bir cinsel obje olarak görülmesi, gözle ya da sözle kadının taciz edilmesi gibi durumlarda cinsel şiddet olarak değerlendirilmektedir.

Fiziksel açıdan cinsel şiddet, kişinin isteği gözetilmeksizin cinselliğin bir zorlama ve kısıtlama aracı olarak kullanımınıdır. Evlilik içi tecavüz, kadının fiziksel veya duygusal baskıyla cinselliğe zorlanması, kadının cinsellikte tamamen bir obje olarak kullanılması, ensest ve cinsel taciz bu şiddet türünün yansımalarıdır. Kadınlar üzerindeki araştırmalar göstermiştir ki; evlilik içindeki zorlamayla cinsel ilişkiye girme kadınlarca tecavüz olarak tanımlanmamaktadır. Ancak bu şekilde tanımlanmaması kadınlar üzerindeki etkilerinde bir farklılık yaratmamakta, yine kadınlar üzerinde yıkıcı psikolojik etkiler göstermektedir. Bu durum aile içinde de gözlenmektedir. Örneğin, Ankara'da kadınlar arasında, 155 kadınla yapılan bir araştırmada, kadınlardan % 15'i en az bir kez eşleri tarafından cinsel birleşmeye zorlandıklarını söylemişlerdir (Mutlu, 2006: 30).

Cinsel şiddete teşebbüs eden erkekler gerçekte kadını bir partner olarak görmezler. Bu nedenle de kadının ihtiyacını ve doyumunu dikkate almazlar. Onlar için kadının bedeni cezalandırma objesidir. Bazen erkek pornografik dergi ve filmlerdeki yaşantıları eşiyile de yaşamak isteyebilir. Kadını hoşlanmadığı ilişkilere zorlayabilir. Kadın, kocasının istekleri karşısında kendi toleransının düşük olduğuna bile inanabilir. Bunun nedeni partnerinin cinsel ilişki isteğini reddetme özgürlüğüne sahip olduğunu bilmemektir. Çünkü eşiyile her istediğinde birlikte olması "kadınlık görevleri" arasında görülmektedir. Cinsel şiddet olayının büyük bir bölümü fiziksel şiddet ve öldürme ile sonuçlanabilir (Aktaş, 2006: 35).

Cinsel şiddetin sadece aile içerisinde ele alınmaması gereken bir konu olduğunu söylemekte fayda vardır. Sosyal yaşamda birbirleriyle birincil ilişkileri olmayan ya da birbirini tanımayan insanlar arasında da oldukça fazla yaşanan şiddet türüdür. Ne yazık ki Yeşilçam sinema filmlerde bile sıklıkla karşılaşılan ve trajikomik olarak sunulan cinsel şiddet sapkın kişilikte olan insanların bilinçaltına nüfuz etmekte ve bu tür vahşilikleri kendilerince meşrulaştırmaktadırlar. Mersin'de hunharca tecavüz edilen ve öldürülen üniversite öğrencisi Özgecan Aslan ya da küçük yaşta zihinsel engelli kız çocuklarına yönelik tecavüzler gibi birçok olay cinsel şiddetin ne kadar vahim derecede yaşandığını göstermektedir.

Ekonomik Şiddet

Ekonomik şiddet; ekonomik kaynakların ve paranın kişiler üzerinde bir yaptırım, iktidar ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Ekonomik şiddete en fazla maruz kalanlar kadınlardır ve bu şiddet türünün tezahürleri maalesef çoğu zaman, kadınlar tarafından bir şiddet biçimi olarak algılanmamaktadır. Psikolojik ve/veya cinsel şiddetle iç içe yaşanıyor olması genellikle bu şiddet türünün şiddete uğrayan kadınlar tarafından fark edilmesini engellemektedir. Türkiye’de kadına yönelik şiddet üzerine yapılan araştırmalarda kadınların, diğer şiddet türlerine oranla, ekonomik şiddeti anlamlandıramadıkları görülmektedir.

Ekonomik şiddet “kadının çalışmasına izin vermeme, istemediği işte zorla çalıştırma, çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirme, sık sık işyerinde olay çıkartarak çeşitli bahanelerle işe girmesine engel olma, çalışma yaşamında ilerlemesine engel olma, maaşına, gelinine, mal varlıklarına el koyma, az para verme, para harcama özgürlüğünü elinden alma, çok az para verip yapılması mümkün olmayan şeyleri talep etme, yiyecek/giyecek gibi ihtiyaçlarını almasına izin vermeme, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını engelleme, ailenin tasarrufları, gelir ve giderleri konusunda bilgi vermeme, aileyi ilgilendiren ekonomik konularda kadının fikrini almadan tek başına karar verme, kadının ev ekonomisine katkısını kabul etmeme, ortak miras, mal-mülk konusunda ayrımcı davranışlar sergileme ve bu davranışları boşandıktan sonra da devam ettirme, çalışmayı reddedip, kadının gelirini harcama gibi durumları içerir (Xu at all. 2005: 79; Gürkan ve Coşar 2009: 120, 125; Eşkinat 2013: 329).

Kadın sadece ekonomik şiddete ailede maruz kalmamakta aynı zamanda devletin uygulamalarındaki eksikliklerden kaynaklı ekonomik şiddete de uğramaktadır. Aile içinde kadına yönelik şiddeti üreten dinamikler, yalnızca aile içinden değil toplumun toplumsal, hukuksal, ekonomik, siyasal ve eğitimsel yapısı içindeki ayrımcı ve kadını erkeğe bağımlı kılan mekanizmalardan kaynaklanmaktadır (Ekizceleroğlu ve Zeyrekli, 2007: 66-67).

Devletin uygulamalarındaki eksikliklerden kaynaklanan kadına yönelik ekonomik şiddet, işgücü piyasasındaki eşitsizlikler, eğitimdeki, siyasetteki, karar mekanizmalarındaki ayrımcılık ve eşitsizlikler, kadınları düşük gelirli işlere mahkûm bırakan, ekonomik güç elde etmesini engelleyici uygulamalardır. Kadının kendine ait sosyal güvenliğinin olmamasına yol açan uygulamalarla yaratılan ‘sosyal güvencesizlik ve erkeğe bağımlılık’ ekonomik şiddettir. Bu anlamda genel sağlık sigortasının yokluğu, vatandaşlık aylığının yokluğu, çocuk yardımı vb. bazı ödemelerin kadına verilmemesi gibi devlet uygulamaları da devletin kadına yönelik ekonomik şiddeti olarak değerlendirilebilir. Çalışan yoksulların önemli bir kısmını oluşturan örneğin ev eksenli çalışma gibi çalışma türlerinde çalışanlarla ilgilenmemek, onların işçilik haklarını ve sosyal güvenliklerini düzenlememek ekonomik şiddettir (Işık, 2007: 117).

Görüldüğü üzere kadınlar, hem evde ürettikleriyle hem de toplumsal yaşamın diğer alanlarında ürettikleriyle çalışma yaşamının en önemli ögesi olmalarına rağmen hâlâ ekonomik şiddete maruz kalmaktadırlar.

Konuyla ilgili yapılan çalışma örneklerine baktığımızda, Malatya ilinde 545 kadınla yapılan açıklayıcı alan araştırmasında “eşinizle kavga ediyorsanız en fazla neyden dolayı” sorusuna “tanışıp anlaşarak” evlenenlerin %20,5 ve “görücü usulüyle” evlenenlerin %17,1’i ekonomik sebeplerden olduğunu söylemiştir. Yine aynı çalışmada kadınların %78 oranında ev hanımı olması ve ailelerin çoğunluğunun düşük sosyo-ekonomik yapıda olması sebebiyle kocadan görülen her türlü şiddete çocukları için katlanabileceklerini çok yüksek oranda kabul ettikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarında kadınların hayatlarını idame etme noktasında eğitim ve mesleğinin olmamasının, ister istemez kendilerini kocalarına bağımlı hale getirdiği tespit edilmiştir (Kocadaş ve Kılıç, 2012: 357-358).

Sivas ilinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre ise kadınların %40,7’si aile içi şiddete maruz kaldıklarını, bunların %91’i eşi, %19,7’si eşinin yakınları tarafından kendilerine şiddet uygulandığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan kadınların büyük bir bölümünün (%59,7) şiddeti fiziksel şiddet olarak tanımladıkları, ekonomik ve cinsel şiddeti tanımlayanların olmadığı görülmektedir (Güler ve ark., 2005: 51-56).

Türkiye’de kadınlar ev işlerine benzeyen hizmet sektöründe, sağlık, eğitim, tekstil, gıda gibi alanlarda çalışırlar. Ücretleri erkeklerinkinden düşüktür. Ekonomik kriz dönemlerinde öncelikle işten çıkarılırlar. Karar alıcı, yönetici, örgütleyici konumlara çok az sayıda ve çok zor gelebilirler. Evlilik ve çocuk gibi

nedenlerle işi aksatma ve bırakma olasılıkları yüksektir. İşe alımlarda erkeklere öncelik verilir (Duruoğlu 2007: 63).

Kadınların iş gücüne katılımı kentlerde Türkiye ortalamasının altında, kentlerdeki kadın işsizlik oranı erkeklerin iki katıdır. En çok tarım alanında çalışan kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe işgücüne katılım oranları artmaktadır. Kadınlar çok iyi bir eğitime sahip olsalar da kazançları özel sektörde ancak erkeklerin % 68'i, kamu sektöründe % 76'sı oranındadır. Erkeklerin % 54,5'ü ücretli çalışırken, kadınlar da bu oran % 24.3'dür. Erkeklerin sadece % 13.8'i ücretsiz aile işçisi konumundayken kadınlarda bu oran % 68.8'dir. Çalışan her bin kadından ancak 9'u işveren pozisyonundadır (Duruoğlu, 2007: 73-74).

Belirtilen bu çalışmalardan hareketle geleneksel aile yapılarının, eğitim seviyesinin, ekonomik özgürlüğün ve daha önemlisi özgüven eksikliğinin kadının ekonomik şiddete ve diğer şiddet türlerine maruz kalmasında öncelikli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu durumlar tek başına etken olarak ele alınmamalıdır. Kültürel sermayemizde erkeğin kadına biçtiği pozisyon ve atfettiği değer de oldukça önemlidir. Bu değerlerin verilmesini sağlayacak olan yani her erkeği büyüten ve topluma hazırlayanın bir anne/kadın olduğu düşünülürse, kadının toplumsal yaşamı anlamlandırması ve şiddetin her çeşidiyle mücadele etmesi gereklidir.

Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Teoriler

Günümüzde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılması mümkün olmakta; fakat mümkün olması doğru olduğu anlamını taşımamaktadır. Cinsiyet, bireylerin anne karnında iken belirlenen, biyolojik, fizyolojik ve genetik olarak birbirlerinden ayrılmalarda belirleyici olan bir yapı özelliği anlamına gelmektedir (Acker, 1992: 565).

Toplumsal cinsiyet kavramı ile sadece biyolojik olarak kadın ve erkeğin birbirinden farklı olduğu değil, aynı zamanda bu farka dayalı olarak sosyal ve kültürel birtakım değerler konusundaki farklılıklar da vurgulanmaktadır. Böylece cinsiyet esas alınarak oluşturulan kategorizasyon sonucunda, bu kategorilere ilişkin davranış dizileri, kişilik özellikleri, sosyal roller meydana gelmektedir (Nicholson, 1994: 79-80).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda geliştirilen başlıca kuramlar sıralanacak olursa bunlar; sosyal öğrenme kuramı, bilişsel gelişim kuramı ve toplumsal cinsiyet şeması kuramlarıdır.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal Öğrenme Kuramı, bireyin öğrendiği bir davranışı gözle görülür bir şekilde gerçekleştiremeyeceği, arkasından pekiştireç sunulmadığı zamanda öğrenmenin gerçekleşebileceği, insanın salt uyarıcılara karşı verdiği basit tepkilerle ele alınamayacak kadar karmaşık bir varlık olması sebebiyle davranışçılığa tepki olarak geliştirilmiş bir kuramdır. Bandura tarafından geliştirilen kuramda çocukların başkalarının saldırgan davranışlarını kolaylıkla taklit edebileceklerini göstermek için çeşitli deneysel ortamlar kullanılmıştır. Özellikle yetişkinler güçlü bir model oluşturmaktadırlar; zira çocuklar ebeveynlerini sorumlu ve güvenilir figürler olarak algırlarlar (Kılıç, 2016: 23). Kuram özellikle temsili, sembolik ve öz-düzenleyici süreçlerin öğrenmede oynadığı role dikkat çekmektedir. Kurama göre öğrenme, pekiştirme ve model alma yoluyla gerçekleşmektedir. Çocuğa cinsiyet rolleri, günlük hayatta maruz kaldığı cinsiyete özgü stereotipler ve toplumda belirgin olan normlar ile empoze edilmektedir. Çocuk ebeveynleri tarafından kendi cinsiyetine özgü bir davranış yaptığında ödüllendirilmekte ve cinsiyete uygun davranmasının 'iyi' olduğu öğretilmektedir (Bandura 1978: 12-13). Gözleyerek öğrenirken kritik öğrenme kaynağı diğer insanlar olmaktadır ve öğrenmenin gerçekleşmesi için pekiştireç şart değildir (Taylor at all, 2007: 12). Küçük erkek çocuğu, kendi cinsiyetinden birinin erkeksi davranışlarda bulunduğu zaman desteklendiğini gözlediğinde de öğrenme gerçekleşebilmektedir.

Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel Gelişim Kuramı, çocuğun kendi gelişiminde aktif olanın yine kendisi olduğu görüşünü savunmaktadır. Bilişsel gelişimin temel düşüncesini organizmanın çevreye uyum yeteneği oluşturur.

Bilişsel gelişimde çevreye uyum sağlayabilmek için denge, dengesizlik ve yeniden denge süreçlerinin sağlanması gereklidir. Çocuğun aktifliği ve içsel motivasyonu çok önemlidir. Bu hususlar cinsiyet gelişiminin oluşmasında kaynak teşkil eder. Kohlberg (1966) çocuklarda cinsiyet gelişiminin birbirini takip eden üç adım sonucunda oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu adımlar cinsiyeti etiketlendirme, cinsiyetin değişmezliği ve cinsiyetin sürekliliğidir. Süreç basitten karmaşığa doğru ilerlemektedir ve çocuk içinde bulunduğu aşamaya göre davranış örüntüleri sergilemektedir (Cinsiyete özgü oyunlar oynama, kendi cinsiyetinden olan bireyleri gözleme vb.). Çocuklar kaçınılmaz olarak kendilerine bir etiket belirlemede ve diğer insanları da kendi cinsiyetindekiler ve karşı cinsiyettekiler olarak ikiye ayırmaktadır. Çocuğun kendini kategorize etmesi ve söz konusu kategoriye uygun davranışlar öğrenip sergilemesi ise bilişsel çelişkiyi azaltmak içindir. Bu süreç zihinsel olarak sağlıklı bireylerde bilişsel gelişimin evrenselliğine bağlı olarak kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmektedir (Bem, 1983: 599).

Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı, Sandra Bem tarafından sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramı temel alınarak geliştirilmiş bir kuramdır. Bu kurama göre çocuklar cinsel kimliklerini oluşturmaya başladıkları zaman kendi cinsiyetlerine özgü olan beklenti ve kalıp yargıları öğrenmeye ve buna göre hareket etmeye başlarlar. Kuramın bu sayılı sosyal öğrenme kuramını hatırlatmaktadır. Cinsel kimliğini keşfeden ve buna özgü davranışları öğrenmeye başlayan çocuklar yavaş yavaş erkeksi ve kadınsı davranışları ayırt etmeye, bunları analiz etmeye ve örgütleyerek yeni şemalar oluşturmaya başlarlar. Bu kısım ise temellerini bilişsel gelişim kuramından almıştır. Oluşturulan şemalar doğrultusunda çocuk kendi davranışlarını biçimlendirmeye ve cinsiyetine uygun davranmaya başlamaktadır. Sonuç olarak hem şemalar oluşturulmuş hem de birey kendi davranışlarını bu şemalara göre şekillendirmiş olmakta ve süreç tamamlanmaktadır (Bem, 1983: 600-601). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl öğrenildiği ve yaşama aktarıldığı konusunda en detaylı açıklamayı yapması sebebiyle en güçlü kuramın toplumsal cinsiyet şeması kuramı olduğu düşünülmektedir.

Özellikle Türkiye gibi ataerkil toplumlarda cinsiyete dayalı kalıp yargıların günlük yaşama yansması oldukça sık rastlanan bir durumdur. Çocuklar doğdukları andan itibaren ilk olarak ebeveynleri tarafından daha sonrasında ise diğer akrabaları, öğretmenleri ve diğer bireyler tarafından cinsiyetlerine göre davranması gerektiği konusunda görünmez bir baskıya maruz kalmaktadırlar. Sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramı temel alınarak geliştirilen toplumsal cinsiyet şeması kuramında açıklandığı üzere çocuk kendi cinsiyetini fark etmekte, cinsiyetlere özgü davranış kalıplarını gözlemlemekte, bunlara ilişkin şemalar oluşturmakta ve bu şemalarla uyumlu olacak şekilde hareket etmeye başlamaktadır. Cinsiyete bağlı olarak insanların birbirinden ayrılması ise bir kutuplaşmayla; özellikle ataerkil toplumlarda erkeklerin yüceltildiği, kadınlara karşı ise ayrımcılık uygulamalarının yapılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği ortaya koyan kuramlardan sonra kadınların işgücü sermayesinde yer edinmesiyle ilgili kuramlara baktığımızda; ikili rol kuramı, insan sermayesi kuramı, cinsiyetçi rol toplumsallaşması kuramı ve feminist kuram başta olmak üzere birçok kuram geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin açıklamalara dayandırılarak kadın ve erkeklere farklı rollerin atfedilmesi, kadınların daha çok ev içi faaliyetlerle ilgilenmesi, erkeklerin işgücü piyasasında daha çok fırsata sahip olması ve daha fazla kazanç getiren işlerde çalışması gerektiğine dair kalıp yargıların var olması, kadınların çalışma hayatına girmesi ile birlikte birtakım açıklamalar geliştirilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple kadınların işgücüne katılımı ile ilgili geliştirilen kuramların temelinde de yine toplumsal cinsiyet algısı bulunmaktadır. Bu kuramların açıklamaları da aşağıda verilmiştir.

İkili Rol Kuramı

İkili rol kuramı, kadınların istihdama katılmaları ve ücretli işçi tanımıyla işgücü piyasasında yer alması durumunu açıklamak üzere geliştirilmiş ilk kuram olma özelliği taşımaktadır (Ciner, 2003: 24). Kadının ev dışında çalışmasıyla birlikte ailedeki rolünün yanında iş yaşamında da bir rol üstlenmesi söz konusu olmuştur. Kuram bu iki rolün aileye zarar vermeden nasıl bağdaştırılacağı sorusuna yanıt aramak üzere ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, öncelikle toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadın ve

erkeğin rollerini tanımlamasıyla da kadının hem işte hem evde erkeğe tabi olmasını önemsememekte ve bunu normal olarak değerlendirmektedir (Ciner, 2003: 26).

Bu kuram kadının öncelikli ve tercihen tek işinin evine bakmak olması gerektiğini, bunun yerine işgücü piyasasında yer edinerek maddi kazanç sağlamanın ikinci önceliği olması gerektiğini savunması açısından ataerkil bir yaklaşım olma özelliği taşımaktadır. Bu açıdan kadının ailedeki rolü ile iş yaşamındaki rolünün nasıl bağdaştırılacağı sorusuna yanıt arayan kuramda üretilen çözüm önerileri kadının yükünü daha da arttırmaktadır. Yine erkek egemen işyeri, kadına geçici gözle baktığı için ona yatırım yapmak yerine erkeğe yatırım yapmayı tercih etmektedir. Ayrıca ikili rol kuramı, kadınların neden daha az ücretle çalışmaya razı olduğunu da açıklamaktadır. Çalışan bazı kadınların amacı çocuğuna yetecek kadar para kazanmaktır ve aklı evindedir. Bu nedenle kadın bir erkek meslektaşının sahip olduğu ücret beklentisini taşımamaktadır. Aksine, onların çok daha altında ücretle çalışmayı kabul etmeye hazırdır (Uygun, 2011: 45-46).

İnsan Sermayesi Kuramı

İnsan Sermayesi Kuramı, işgücünün ve sergilenen performansın heterojen olduğu varsayımı ile geliştirilmiş; iş görenin sahip olduğu yeteneklere ve verimliliğe göre farklı ücret dağılımının yapılması gerektiği görüşüne dayandırılmıştır (Ünal, 1991: 749-750). Sözü edilen yeteneklerin geliştirilmesi ve verimliliğin daha üst seviyeye çıkarılabilmesi için bir takım fırsatların çalışanlara sunulması gerekmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, eğitim ile bireylere kazandırılacak nitelikler arasında okuma-yazma, bilişsel beceriler ve öğrenme yeteneği gibi bireyin tüm işlerinde üretkenliğini arttıracak özellikler yanında mesleğe özgü (spesifik) becerilerde sayılabilir (Ünal, 1991: 750). Bu yaklaşım, kadın ve erkeğin farklı meslekler seçmesinin cinsiyet rollerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Erkeklerin kadınlardan daha fazla çalışma hayatında yer aldığını, kadınların ise ailedeki rollerine uygun olarak doğum ve çocuklara bakmak gibi nedenlerle işlerine ara verdiklerini, ayrıca işgücünün niteliği, genel ve mesleki açıdan erkeğinkine göre düşük olduğu için kadınların daha düşük ücret almalarının ve daha düşük statülü mesleklerde yoğunlaşmalarının normal olduğu ileri sürülmekte, işverenlerin de, kadınların iş yaşamlarının kesintiye uğradığı için erkekleri tercih etmelerinin doğal olduğu belirtilmektedir. Kuram kadın ve erkeğin aynı iş gücünde çalışmalarında bile erkeğin daha yüksek ücret almasını verimlilikle açıklayıp, kadınların bu durumu doğal karşılaması gerektiğini savunmaktadır (Akt. Uygun, 2011: 46; Durmaz, 2016: 46). Kuram, fırsat eşitliği olduğunu varsayması açısından ve kadının emek niteliğinin zamanla artmasına rağmen çalışma şartlarında genel bir iyileşmenin olmamasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Cinsiyetçi Rol Toplumsallaşması Kuramı

Cinsiyetçi Rol Toplumsallaşması Kuramına göre, eşitsizlikleri azaltmaya ve ayrımcılığı yasaklamaya yönelik düzenlemelere, rekabet, eğitim, öğretim, becerileri artırma çabalarına rağmen gelir eşitsizlikleri sürmekte, verimlilik ve eğitim düzeyi aynı olsa bile ücret ve kazanç farklılıkları azalmamaktadır. Yükseköğrenimliler arasındaki kazanç farklılıkları gerileyeceğine yükselmekte, yaşla beraber ilerleme olanakları farklılıkları artmakta, belirli gurupların işsizliğe uğrama bakımından dezavantajları sürekli bir durum arz etmektedir. Kadınlara erkekler formel olarak eşit haklarla rekabet edebilecek bir konuma getirilmiş olsalar bile, piyasaların fiilen kurumsal olarak işleyiş biçimleri çerçevesinde elde edilen sonuçlarda eşitlik sağlanamamaktadır (Arın, 1992: 176). Kurama göre, eşitliğin sağlanmamasının temelinde bireyler çocukluk dönemlerinden itibaren içinde yaşadıkları toplumun kendi cinsiyetlerine atfettiği özelliklere uygun olarak yetiştirilmektedirler. Çocukluk döneminde yerleştirilen bu tutumlar ileride mesleki tercihlere de yansımaktadır. Erkeklerin ailenin koruyucusu olarak otoriter ve daha saldırgan, karar verici olmaları; kadınların ise ev işleriyle ilgilenen, korunmaya muhtaç olmaları, farklı iş alanlarında yoğunlaşmalarını sağlamaktadır. Kadınlara ev işlerinin uzantısı meslekler uygun görülürken, erkeklere daha çok fiziksel, cesaret isteyen işler ya da mekanik ve sayısal işler uygun görülmektedir (Şenesen ve Pulhan, 2000: 11). Bireyler işgücü piyasasına girmeden önce cinsiyetçi rol toplumsallaşmasının savunduğu bu görüşe paralel olan süreç devreye girmekte ve kadınlardan öğretmenlik, kuaförlük, aşçılık gibi kadınlara özgü meslekler; erkeklerden de şoförlük, avukatlık, yöneticilik gibi erkeklere özgü meslekler tercih etmeleri beklenmekte; genellikle de tercihler bu yönde yapılmaktadır (Şener, 2011: 13). Bu kuramın, kadınların

daha az statülü ve daha az ücret karşılığında yapılan işleri kendi iradeleriyle seçtikleri ve kendilerine karşı yapılan cinsiyet ayrımcılığını yine kendilerinin belirlemiş olduğu görüşünü benimsediği için tam olarak gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. Kadınların seçimlerini kendilerinin yaptığı görüşünün toplumsal cinsiyet şeması kuramı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Çocukluk döneminde cinsiyet şemalarını oluşturan birey, yetişkinlikte de bu şemalara uygun meslekleri tercih ederek tutarlı davranmaktadır.

Feminist Kuram

Feminist Kurama göre, kadın-erkek ayrımcılığının sağlıklı temelleri yoktur. Kadınlar hemşire olmayı seçiyor, emlakçı olmuyorlarsa bunun sebebi kadınların erkeklerden biyolojik olarak farklı olmalarında değil, toplumda geçerli olan kültürel farklılıkta aranmalıdır. Kadın ailesinden ayrı yaşamayı, kendi parasını kazanmayı ve harcamayı, tek başına seyahat etmeyi öğrenmelidir. Bu tür bir kadın imajı tarihsel kadın imajına ters olduğu için tepkiye neden olmaktadır (Güriz, 2011: 68-9). Bu açıdan kuram, performans değerlendirmelerinin cinsiyetten bağımsız olarak yapılmasının, mevcut bakış açısına zenginlik katacağını ve iktisadi açıdan daha verimli olacağını savunmaktadır (Işık ve Serdaroğlu, 2015: 6). Feminist kuram sadece cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan sorunlara çözüm aramakla kalmamakta; aynı zamanda toplumda yer alan ataerkilliğin çözümlenmesi konusunda da çaba sarf etmektedir. Feminist kuramcılar da kendi aralarında liberal feministler ve radikal feministler olarak ayrılmaktadırlar. Liberal feministler, örgütlerin kendi yapılarında oluşturdukları, kadınların buldukları pozisyonda ilerlemelerini engelleyici ayrımcılık uygulamalarının değiştirilmesinin ve her iki cinsiyetin de eşit olanaklara sahip olduğu politikalar belirlemesinin cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldıracaklarını ileri sürmektedirler (Özkaplan, 2013: 12). Bununla birlikte radikal feministler, kalıplaşmış ve ayrımcılığa sebebiyet veren cinsiyet rolleri tanımlamalarının kaynağının kapitalizmden ziyade ataerkil toplum yapısı olduğunu düşünmektedirler ve onlara göre insanlar arasındaki en temel çatışma şekli cinsiyet çatışmasıdır (Aktaş, 2013: 63).

İşgücünde Kadın

Kuramsal çerçevede literatür taraması yapıldığında genel olarak kuramların açıkladıklarına paralel bulgular elde edildiği fark edilmektedir. Türkiye’de kadınların çalışma oranlarının düşük olması, yukarıda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kuramlarında aktarılan “kadına ev içi/ erkeğe ev dışı görevlerin uygun olduğu” bilgisinin öğrenildiğini ve gerçek hayatta uygulandığını doğrulamaktadır. Bu oranlar ve ilgili araştırmalar da incelendiğinde Türkiye’de kadının işgücüne katılım oranı küresel bağlamda da oldukça düşüktür.

Tablo 1 *Cinsiyete Göre Dünya’da İşgücüne Katılım Oranları*

Ülkeler	Erkekler	Kadınlar
Dünya Geneli	77	50
OECD Ülkeleri	69	51
Kuzey Amerika	69	57
Avrupa Birliği	65	51
Doğu Asya ve Pasifik	79	61
Arap Ülkeleri	76	24
Türkiye	71	29

Kaynak: dataworldbank.org, A.T. 20.01.2017

Tablo 1’de 15 yaş üzeri kadınların 2014 yılında iş gücüne katılım oranları ülkeler bazında gösterilmiştir. Görüldüğü üzere Arap ülkeleri dışındaki ülkelere göre Türkiye’de kadın işgücü oranları oldukça düşüktür.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2013/2014 akademik yılı araştırma sonuçları incelendiğinde lisans öğrencisi olarak kayıtlı olan kadın öğrencilerin toplam öğrencilerin %50.70’ini oluşturduğu görülmektedir. Bu bulgu eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanıyor oluşunun bir göstergesi olarak kabul edilebilecekken; işyerlerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde aynı bulgulara ulaşamamaktadır.

Tablo 2’de 2014 yılı verilerine göre eğitim düzeyine bağlı olarak kadın ve erkeğin aylık gelir dağılımı verilmiştir.

Tablo 2 Cinsiyet ve Eğitim Durumlarına Göre Aylık Brüt Ücret Karşılaştırması

Eğitim Durumu	Aylık Ortalama Ücret (TL)	Aylık Ortalama Ücret (TL)
	Kadın	Erkek
İlkokul ve Altı	1.289	1.594
İlköğretim ve Ortaokul	1.318	1.562
Lise	1.576	1.755
Meslek Lisesi	1.851	2.373
Yüksekokul ve üstü	3.470	4.296

Kaynak: TÜİK, A.T. 21.01.2017

Tablo 2’deki TÜİK verilerinden hareketle işgücüne katılım ve eğitim arasındaki ilişki incelendiğinde; okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %17,4, lise altı eğitimli kadınların işgücüne katılım oranı %26,3, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %32,1, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %39,3 ve yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %72,2’dir. TÜİK verilerinde de görüldüğü gibi kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranları da artmaktadır. İşgücü piyasasında kadınların erkeklere kıyasla daha az ücret aldıkları ve sigortasız çalıştırılma oranının kadınlarda daha fazla olduğu bir gerçektir (Kasnakoğlu ve Dayıoğlu, 1997: 95). Ücret eşitsizliği ile ilgili 1994 yılında Türkiye’de yapılan bir çalışmada yaklaşık olarak %60 oranında cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı yapıldığı saptanmıştır (Yamak ve Topbaş, 2004: 143).

Kılıç ve Öztürk’e (2014: 108) göre ise kadınlar iş hayatına dâhil olup çalışmak istemekte fakat iş arama sürecinde ve iş hayatında bir takım engel ve zorluklarla karşılaşmakta; bu durum ise kadın istihdamı oranının düşük kalmasında etkili olmaktadır. Kadının istihdamı, kadının kendi ev yaşantısındaki söz hakkını arttırmakta ve bununla birlikte özgüven ve öz yeterlilik algısında da artış görülmektedir. Bu durum sonucunda ise çalışılan alana ve işin değerine bağlı olarak kadınların daha fazla ücret talep edebilecekleri ve daha iyi çalışma koşulları sağlanabileceği düşünülmüştür (Dedeoğlu, 2000: 140).

Başka bir araştırmada kadınların özel sektörde erkeklerden daha düşük ücret aldıkları, daha düşük statülü işlerde çalıştıkları, yükselmeler için erkeklere kadınlardan daha fazla olanak sağlandığı ve kadınların bir işte çalışıp kazandıkları paranın harcanması konusunda eşlerinin kendilerinden daha fazla söz sahibi oldukları bulunmuştur (Akın ve ark., 2008: 94-95). Bu bulgular ev yaşamında kendini gösteren toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ve bunlarla paralel olan uygulamaların iş yaşamında da var olduğunu göstermektedir. Ayrıca insan sermayesi kuramında işgücünün heterojen olduğu, buna göre bir ücret paylaşımının yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Fakat bu bulgular ücret dağılımının heterojenlik, verimlilik, yetenek gözetmeden; cinsiyete dayalı olarak yapıldığını göstermektedir. Buna ek olarak aynı kuram eğitim ve meslek ile alakalı olanakların kadınlara erkeklerle eşit şekilde sunulduğunu varsaymaktadır. Fakat bulgular bu ifadeleri desteklememektedir.

2016 yılı verilerine göre işgücüne katılma oranı kadınlarda %36,8, erkeklerde %78,0 olarak bulunurken; aynı yıl için istihdam oranı kadınlarda %32,1, erkeklerde ise %70,8 olarak bulunmuştur (TÜİK, 2016). Bu veriler göstermektedir ki işgücüne katılımı kadınlarda ve erkekler arasında iki kattan daha fazla bir fark hala mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü’nün Çalışma Yaşamında Kadınlar: Eğilimler 2016 Raporu’na göre; kadınlar ortalama olarak erkeklere göre en az 2,5 kat daha fazla ücretsiz ev ve bakım işi yapmaktadır. Bu bulgular da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili birtakım ipuçları sunmaktadır.

Kadınların emek piyasasına katılımını olduğundan daha az gösteren bir durum da şudur ki işsizlik istatistiklerinde tarımda çalışan kadınlar çalışıyor olarak kabul edilmekte, fakat kentte yaşayan ve belirli alanlarda çalışan kadınlar ücretli işçi olarak kabul edilmemektedir. Evde hazırlanıp parça karşılığı satılan işler ya da diğer elişleri hem istatistiklere yansımamakta hem de kadınlar tarafından ‘iş’ olarak değil ‘serbest zaman aktivitesi’ olarak görülmektedir (Dedeoğlu, 2000: 141). Yapılan bir araştırmaya göre İstanbul ilinde yaklaşık 88 bin kadın evde yaptıkları işleri parça başı olarak satmakta ve maddi kazanç sağlamaktadırlar. Bu talebin kaynağı ise hazır giyim ve ihracat potansiyelli endüstriler olmaktadır (Çınar, 1994: 369). Kadınların bu şekilde çalışmayı tercih etmelerinin sebeplerini ise Çınar’a göre (1994: 370), esnek çalışma saatlerini özellikle küçük çocuğu olan annelerin tercih etmesi,

eşinin kadının dışarda çalışmasına izin vermemesi, komşuların ve diğer tanıdıkların gözünde itibarını yitirme düşüncesi, ücret ve terfi konusunda erkeklerden daha az olanak sunulması ve işyerinde taciz olayları yaşanma ihtimalinin bulunması olarak sıralamaktadır.

Antalya'da yürütülmüş olan başka bir çalışmada da yaş aralığı 15-49 olan kadınların %75.7'sinin çalışmadığı; bu kadınların %89.3'ünün ev kadını olduğu, %2.5'inin yaşları küçük olan çocukları olduğu, %4.5'inin ise eşinin müsaade etmemesi sebebiyle çalışmadığı bulgularına ulaşılmıştır (Kılıç; 2014: 217). Bu sonuçlardan anlaşılmaktadır ki ikili rol kuramında sözü edilen, kadın için biçilen rollerin çalışma hayatına uygun olmadığı, ev/çocuk/eş üçlüsünün kadının hayatında daha büyük bir yere sahip olması gerektiği görüşü benimsenebilmektedir.

Medeni durumunda kadınların çalışması ya da çalışmaması üzerinde etkili olduğu yapılan araştırmalarda bulunmuştur. Evli veya boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınlar, bekâr kadınlara kıyasla daha az iş yaşamına katılmakta iken; evli kadınlar ise boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınlardan daha az iş yaşamına katılmaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014: 117). Bu sonucun altında yatan sebeplerden birinin de elbette ki kadının işgücü piyasasına katıldığında evini, eşini ve çocuklarını ihmal edeceği düşüncesi olduğu dikkat çekmektedir.

Evlilik ve ev içindeki yaşantının incelendiği çalışmalarda genel olarak, erkeklerden ziyade kadınların evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunmaktan kaçınması gerektiği, kadının şiddet görme durumunda bunu gizlemesi gerektiği, temizlik işlerini yapan ve çocukla ilgilenen ebeveynin yoğunlukla anne olduğu ve olması gerektiğine ilişkin görüşlerin yaygın olduğu fark edilmektedir (Vefikuluçay ve ark., 2007: 13). Dolayısıyla çocukluktan beri bu şekilde oluşan ve devam eden yaşam tarzının iş yaşamında daha farklı devam etmesi de mümkün olmamaktadır.

Vefikuluçay ve arkadaşlarının (2007: 26) yaptıkları araştırmada da üniversite öğrencilerine toplumsal cinsiyetçi kalıpları yansıtan ifadelerin bulunduğu ölçek uygulaması yapılmış ve araştırmanın sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin de toplumsal cinsiyetçi yapıya sahip oldukları gözlenmiştir. Erkek öğrencilerin ise kız öğrencilerden daha fazla cinsiyetçi tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Başka bir çalışmada ise katılımcılara kadının konumu ile ilgili ifadeler ve sorular yöneltilmiş ve evli erkeklerin %64,3'ünün kadınların görevinin annelik, %22'si ise ev işlerini yapmak ve kocasına bakmak olarak gördüğü kaydedilmiştir. Kadını, "eşinin hayat arkadaşı" gibi daha eşitlikçi olarak ifade edenlerin oranı ise %13,8 olarak bulunmuştur (Ökten, 2009: 308). Zaman içerisinde Türkiye'de kadınlar açısından bazı değişimlerden söz edilmesine karşın, ev-aile ve iş hayatı ikilemi, kadınlara hem çalışma hayatında hem de özel hayatında sorunlar getirmektedir ve bu sorunlar da süreklilik arz etmektedir (Kocacık ve Gökçaya, 2005: 204).

Gecekondu mahallelerinde yapılan bir araştırmada aile bireylerinin giderek evden ayrıldıkları ve ailedeki kız çocukları genellikle erken evlendikleri için buralarda yaşayan kadınlar 'uydu işçi' olarak çalışmaktadırlar. Yani hane halkı maddi olarak zorluk yaşamaya başladığı zamanlarda kadınlar da maddi kaynak sağlamak için çalışmaya başlamakta, maddi durum biraz toparlandıktan sonra işten ayrılmaktadırlar (Akt: Dedeoğlu, 2000: 141). Bu durum ise kadınların erkeklerle sosyal açıdan ve işle alakalı eşitlik olanaklarının sağlanmasına bir engel olarak görülmektedir.

Sonuç olarak görülmektedir ki kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte kadın emeğinin de işgücü piyasasında yer alması gerekliliği doğmuştur ve bunu sağlamak son yılların tartışılan konularından olmuştur. Fakat Türkiye'de de olduğu gibi erkeğin evin reisi, kadının ise ev işlerinin sorumlusu olarak görüldüğü ve toplumsal cinsiyete dair kalıp yargısal davranışların dışına çıkılmamasının beklendiği toplumlarda, bu durumun iş yaşamında da somut olarak kendini gösteriyor olması kaçınılmazdır. Devletin, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması için uygulamaya koyduğu bir takım hukuki düzenlemeler mevcuttur. Bunlar incelendiğinde 2002 tarihli Medeni Kanun ve 2003 tarihli 4857 Sayılı İş Kanunu ile cinsiyet ayrımcılığını destekleyen maddelerin kaldırıldığı ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca 2004 yılında Anayasa'da 10. Madde değiştirilmiş ve "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür" maddesi konulmuştur. Dedeoğlu (2009: 41-54), bu değişiklikleri incelemiş ve şu şekilde çıkarımlarda bulunmuştur: 4857 Sayılı İş Kanunu 5. maddesinde eşit iş için eşit ücretten bahsedilmektedir fakat bu madde uygulamada zayıf kalmıştır. Çünkü bu kanun çalışanların çoğunun kadın olduğu geçici ve yevmiyeli olarak ev işlerinde çalışanları kapsamamaktadır. Ayrıca eşitlik ilkesi dar bir çerçevede tanımlanmamakta ve eleman tedarik sürecini, hizmet içi eğitimleri ve terfi olanaklarını içermemektedir. İşe alımlarda görüşmelere iş görüşmelerine giden kadınlara çoğunlukla işle alakalı olmadığı halde medeni durumları ve çocuk düşünceleri sorulmaktadır

(Dedeoğlu, 2009: 53). Bununla birlikte İş Kanunu maddelerinde yer alan tazminat kavramı kadınların evlilik ve doğum sonrası işten ayrılmaları durumunda tazminat talep edebileceklerini söylemektedir. Bu durum kadınları çalışmaları yerine evde kalmaları için teşvik etmekte ve ödüllendirmektedir. Aynı madde erkekler için söz konusu olmamaktadır. Benzer şekilde kanunda doğum ve annelik izninin kapsamı incelendiğinde izinler hep anneye verilmekte, bu izinlerle aslında annenin işini kolaylaştırmak hedefleniyor olsa da sonuç böyle olmamaktadır. Bu sebeple babaya da çocuk bakımı için izin verilmesi konusu gündeme gelmiş, fakat izinlerin işlevsel kullanılmayacağına öngörülmesi sebebi ile uygulamaya konmamıştır.

Yine aynı kanunda yer alan Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik incelendiğinde görülmektedir ki kadın işçisi bulunan belirli büyükteki işyerlerinde okul öncesi çocuklar için eğitim merkezi olması gerektiği yazmakta fakat uygulamada çoğu işyerinde böyle bir kısım bulunmamaktadır.

Gerek sözü edilen yasal düzenlemeler gerekse örgütlerde kadın istihdamını arttırmaya ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan kurallar uygulamada zayıf olmakla birlikte erkeklerin çocuk bakımından sorumlu değilmiş gibi algılanmasına ve tüm sorumluluğun kadına yüklenmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesinin ve erkeğin ev işleri ve çocuk bakımında kadını işbölümü yapmasını ve kadının çalışma hayatına katılmasını özendirici maddelerin de eklenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ilk öğrenildiği yer olan ailede cinsiyetçi aktarımların şekil değiştirip daha eşitlikçi bir hale bürünebilmesi için farklı illerde ve bölgelerde planlı toplumsal cinsiyet eğitimleri verilmesinin ve bu eğitimlerden sonra eğitimin etkililiğinin değerlendirilmesi için tekrarlı ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Maddi ve manevi hakların adaletsiz dağılımı engellendiği zaman iki cinsiyetin de topluma daha faydalı olmaları mümkün olacaktır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni; araştırma kapsamına alınan kadın akademisyenlerin sınırlı sayıda olması ve bu sınırlı sayıda olan kadınlara derinlemesine araştırma yapılmasından kaynaklanmaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem grubunun büyük olmaması gerekir. Örneklem grubunun büyük olması gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen geniş çaplı verilerin analizinde zorluklar yaşanmasına neden olacaktır. Bu açıdan nitel araştırma, katılımcı bireylerin duygularını, düşüncelerini, isteklerini ve yaşantılarını rahat, özgürce ifade etmelerini sağlar ve bu yöntemde daha çok görüşme tekniği kullanılır (Kılıç, 2012: 99). Nitel araştırmalarda 3 tür görüşme yaklaşımı vardır. Bunlar sohbet tarzı görüşme, görüşme formu ve standart açık uçlu görüşme tekniğidir (Çıkmaz ve ark, 2006: 1250).

Çalışmada kadın akademisyenlerle yapılacak görüşmelerin, sohbet tarzı görüşme tekniği kullanılarak yapılması planlanmıştır. Sohbet tarzı görüşme tekniği genellikle araştırmacının gözlem amacıyla doğrudan ortama katıldığı araştırmalarda kullanılır. Sorular doğal akışı içinde sorulur ve görüşülen birey kendisiyle görüşme yapıldığını bile fark etmeyebilir (Aksoy, 2005: 12; Yılmaz ve Şaşmaz, 2012: 907).

Sohbet tarzı görüşme tekniği kapsamında, sonuçların elde edilip araştırmaların derinlemesine gerçekleştirilmesi açısından yerinden kuram stratejisinin kullanılması uygun görülmüştür. Yerinden kuram stratejisi araştırma sorularında esnek olmayı desteklediğinden ve elde edilen bilgilerin derinlemesine araştırılmasına fırsat verdiğinden (Akt. Kılıç, 2012: 99) mülakat formu araştırma kapsamına alınan 7 evli ve 7 bekâr kadın akademisyene uygulanmıştır. Ayrıca; yerinden kuram stratejisinde, bilgilerin elde edilmesi ve analizi için belirlenmiş prosedürler kullanılır ve “*bireysel süreçleri, kişilerarası ilişkileri ve bireylerle geniş sosyal süreçler arasındaki karşılıklı etkileri çalışmak uygundur*” (Aksoy, 2005: 99) ilkesinden yola çıkılarak yerinden kuramın temel yöntemlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Araştırmanın bilgi toplama ve analiz süreçlerinde doğrudan yer alma
- Analitik kodların ve kategorilerin, önceden belirlenmiş hipotezlerden değil elde edilen bilgilerden üretilmesi
- Davranışı ve süreçleri açıklamak için orta düzey teorilerin geliştirilmesi
- Kayıt tutma

- Teorik örnekleme; belli bir grubu temsil etmek için değil teoriyi yapılandırmak için örnekleme yapmadır (Kılıç, 2012: 99).

Bilgi Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmaya katılan örneklemeden bilgiler, gözlem ve derinlemesine görüşmeler, ses kaydı yoluyla toplanmıştır. Mülakat ve gözlem formlarında amaçlara uygun açık uçlu, derinlemesine bilgi talep eden sorular sorulmuş ve veriler yapılandırılmış 22 soru aracılığıyla toplanmıştır. Ön taslaklarla şekillendirilen araştırma soruları “kişisel bilgiler, toplumda kadına yönelik şiddet algısı, akademisyenlerin kadına yönelik şiddeti algılama biçimleri ve kadına yönelik ekonomik şiddet algısı” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Konunun mahiyeti açısından ekonomik şiddetle ilişkili sorular genel şiddet algısını ortaya koyan sorulardan sonra verilmiştir.

Alan uygulaması 18.09.2016-03.01.2017 tarihleri arasında Düzce Üniversitesi’nde kadın akademisyenlerin ofislerinde yapılmıştır. Araştırmanın evrenini 122 kadın akademisyen (12 Profesör, 22 Doçent ve 98 Yardımcı Doçent) oluşturmaktadır. Araştırmanın nesnellliğini koruması için fakülte isimleri belirtilmekten kaçınılmıştır. Profesör, Doçent ve Yardımcı doçent seviyesinde 14 akademisyenle (1 profesör, 3 Doçent, 10 Yardımcı Doçent) görüşme yapılmıştır. Araştırma daha çok akademisyenle yapılmak istenmesine rağmen, konunun hassas olması sebebiyle bazı birimlerde çalışan kadın akademisyenlerle sağlıklı bir iletişim kurulamamıştır. Yapılan ön görüşmeler sonucunda 22 kadın akademisyen görüşme yapmayı kabul etmiş, görüşme sürecinde akademisyenlerin yoğunluğundan 14’üyle görüşme yapılabilmektedir. Araştırmanın bu üniversitede yapılmak istenmesindeki temel düşünce, kuruluşundan beri 3 dönemdir kadın rektöre sahip olmasındandır. Bu durumda araştırmada daha özgür bakış açılarının ön plana çıkabilmesine imkân sağlayacağı düşünülmüştür.

Uygulama sürecinde kadın akademisyenlerle iletişim kurarak çalışmanın amaçları ve katılımcı profili anlatılmış, araştırmanın önemi ve gizliliği uzun uzun uygun dille ifade edilmiş ve görüşme öncesinde samimi bir ortam yaratılmıştır. Görüşme sürecinde ses kaydı kullanılmış (örnekleme ses kaydı noktasında önceden bilgi verilmiş ve rızaları alınmıştır) her görüşme sonucunda görüşmenin önemli noktaları yazıya dökülmüştür.

Görüşme sonucunda elde edilen veriler yorumlanırken, görüşme yapılan kişilerin ifadelerine yer verilmiş, bu süreç gerçekleşirken görüşmecilerin isimleri değil, oluşturulan kodsız ifadeler kullanılmıştır. Örneklemin sıkıntı yaşamaması için fakülte ve bölümlerin tanımlayıcı ifadelerinden özenle kaçınılmıştır. Bazı örneklemin görüşme sırasında sorulara cevap verirken isteksizliği ve çekingenliği fark edilmiş, görüşmecilerin rahat ifadeler kullanması için hassasiyet ve samimiyet yansıtılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sırasında görüşme formları çok az değişikliklere uğramış, temel bakış açısına aykırı davranılmamıştır. Görüşmelerin akışına göre teorik-pratik karşılaştırılmasını yapmaya yönelik sorularda sorulmuş, görüşme sonucunda hedeflenen bilgilere ulaşılmıştır. Heterojen bir katılımcı profili sağlanmış, kadına karşı ekonomik şiddet noktasında evli-bekar kadınlardan benzer ve farklı bakış açıları elde edilmiştir.

Verinin Analizi ve Yönetimi

Derinlemesine bireysel görüşmeler, kayıtların çözümlenmesi, araştırmacı notlarının bilgisayar ortamına aktarılması ve analiz yöntemi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucu, elde edilen temalar, doğrudan aktarımlar ve sayılara dayanmayan, gerçekçi bir resim ortaya koyan bir tarzda hazırlanmaya çalışılmıştır.

Bu süreçte derinlemesine yapılmış olan bireysel görüşmeler yoluyla elde edilen görüşme kayıtları teker teker bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Görüşmelerin tümü Türkçe olarak yapılmıştır. Tüm görüşme kayıtları sistematik olarak bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra, görüşmeler tekrar tekrar bilgisayardan okunarak temalar ve ortaklıklar oluşturulmuştur. Tekrarlanan okumalar “kodlama” yöntemiyle kavram, kategori ve temalar altında birleştirilmiştir.

Yerinden kuramda kodlama ve analiz üç süreçten geçmektedir; açık kodlama (bilgiyi incelemek, karşılaştırmak, kavramsallaştırmak ve kategorize etmek); aksiyel kodlama (kategoriler arasındaki ilişkilere dayanarak benzer kavramları birleştirme) ve seçici kodlama (asıl fenomeni ya da ana kategori tanımlama ve açıklama) (Strauss and Corbin, 1998: 65).

Bu araştırmada kodlama süreci ‘‘açık kodlama’’ ile başlamış ve bilgiler kavramsal parçalara ayrılmıştır. Daha sonra daha büyük kavramlar ya da çatılar altında birleştirilmiştir. Kavramların altında birleştirildiği bu daha büyük yapılara ‘‘kategori’’ adı verilmektedir. Daha sonra bu kategoriler ‘‘temalar’’ altında birleştirilmiştir. Son olarak elde edilen temalar bir veya birkaç çatı altında birleştirilerek teori (genel çatı) oluşturulmuştur.

Araştırmanın Soruları

Sosyal statü açısından toplumsal cinsiyet farkı gözetildiğinde st sınıfa mensup olan kadın akademisyenler kadına karşı ekonomik şiddet olgusunu nasıl anlamlandırmaktadır? Araştırmamızda bu temel soruya yanıt bulmak için aşağıda belirtilen alt sorulardan hareket edilmiştir.

*Kadın akademisyenlere göre, kadına karşı ekonomik şiddet ile aile yapısı arasında bir ilişki var mıdır?

*Kadın akademisyenler, kadınların eğitim düzeyindeki artış ile ekonomik şiddete maruz kalma arasındaki ilişkiyi nasıl anlamlandırmaktadır?

*Kadın akademisyenler, kadınların ekonomik özgürlükleri ile şiddeti kabullenmeleri arasında bir ilişki olup olmadığını nasıl anlamlandırmaktadır?

*Kadın akademisyenler, ailenin ekonomik gelir düzeyinin kadına karşı ekonomik şiddete etkisini nasıl anlamlandırmaktadırlar?

*Kadın akademisyenler, aile içindeki rol ve statü dağılımının kadına karşı ekonomik şiddetle ilişkisini nasıl anlamlandırmaktadırlar?

*Kadın akademisyenler, kadına karşı ekonomik şiddetin çalışma yaşamında şekillenmesi ve boyutlarını nasıl anlamlandırmaktadırlar?

*Kadın akademisyenler, medyada kadına yönelik çıkan haberlerin kadın ve erkeklerin algılarına etkilerini nasıl anlamlandırmaktadırlar?

*Kadın akademisyenler, toplumdaki kadına yönelik hukuksal düzenlemeleri nasıl anlamlandırmaktadırlar?

*Kadının ekonomik özgürlüğünün diğer şiddet türlerine etkisini kadın akademisyenler nasıl anlamlandırmaktadırlar?

BULGULAR

Tablo 3 Kadın Akademisyenlerin Tanımlayıcı zellikleri

Örneklem	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Unvan
EK1	47	Doktora	Evli	Profesör
EK2	38	Doktora	Evli	Doçent
EK3	37	Doktora	Evli	Doçent
EK4	42	Doktora	Evli	Dr. Öğrt. Üyesi
EK5	39	Doktora	Evli	Dr. Öğrt. Üyesi
EK6	33	Doktora	Evli	Dr. Öğrt. Üyesi
EK7	30	Doktora	Evli	Dr. Öğrt. Üyesi
BK1	40	Doktora	Bekâr	Doçent
BK2	44	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi
BK3	43	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi
BK4	42	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi
BK5	42	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi
BK6	32	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi
BK7	30	Doktora	Bekâr	Dr. Öğrt. Üyesi

Temalar Ekseninde Kadın Akademisyenlerin Kadın ve şiddet Algısı

Katılımcılar hakkında tanımlayıcı bilgiler verilmeye çalışıldıktan sonra niteliksel metodolojide gerçekliğe ulaşmada stenci bir bakıştan ziyade, araştırmaya konu olan aktörlerin düşünce, yorum, anlamlandırma, beklenti, tutum ve davranışlarından doğru bir bakış sergilenmesi gereklidir (Kılıç, 2012: 114). Bu bakışın sergilenmesi için kadın akademisyenlerle yapılan görüşme sonucunda elde

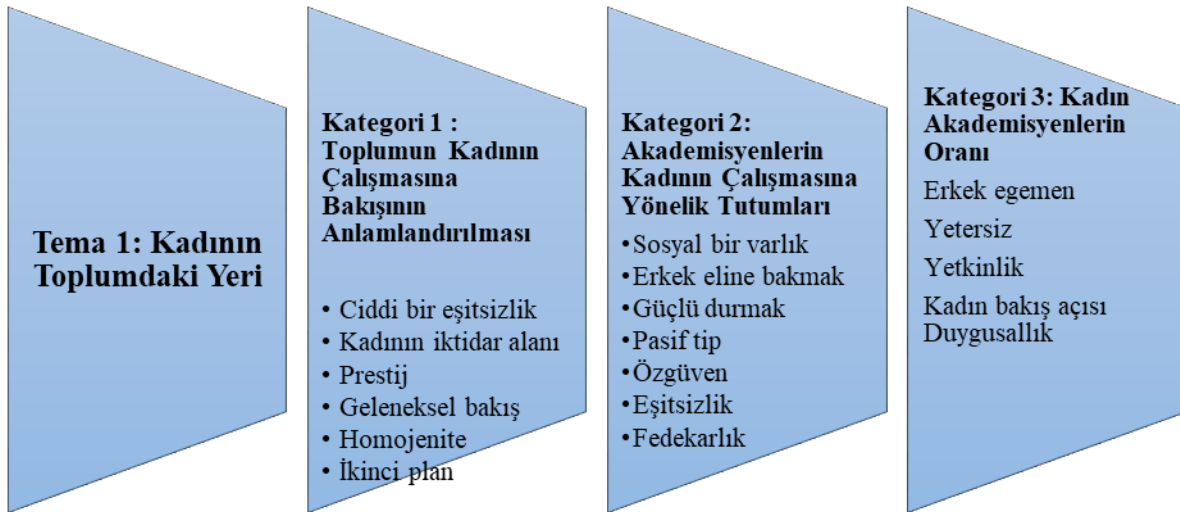
edilen veriler benzer kavramlar, kategoriler ve temalar altında toplanarak bütünleşik bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

Şekil 1’de kadın akademisyenlerin kadına yönelik şiddet/ekonomik şiddet olgusunu nasıl anlamlandırdıkları, nasıl izah ettiklerini açıklamak için oluşturulan temalar bulunmaktadır. Tema 1 altında; kadının toplumdaki yerini açıklamak için geleneksel cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiği ve toplumun kadının iş gücüne katılımına nasıl baktığı ile kadın akademisyenlerin kadının çalışmasına yönelik tutumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tema 2 altında; genel olarak kadına yönelik şiddetin nasıl algılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada kuramsal yaklaşımların etkisi ile çeşitli parametrelere göre şiddet oranının azalıp azalmayacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıca şiddete ilişkin toplumsal düzenlemelerin etkileri kadın akademisyenlerin gözünden saptanmaya çalışılmıştır. Tema 3 altında; kadına yönelik ekonomik şiddet olgusu analiz edilmeye çalışılmış, kadın akademisyenlerin bu şiddet türüne maruz kalma durumları irdelenmeye çalışılmış, ekonomik şiddetin artması ya da azalmasında etkili olan faktörler analiz edilmeye çalışılmıştır. Her bir tema altında yer alan kategoriler, görüşmecilerin ortaya koyduğu kavramlardan hareketle olduğu gibi aktarılmıştır.

Şekil 1. Temalar ve içerikleri

Tema 1: Kadının Toplumdaki Yeri

Şekil 2. Tema 1 kadının toplumdaki yeri

Kadının toplumdaki yeri asırlardır ev ile sınırlandırılmış, işlevi ev işi ve çocuk yetiştirme olarak belirlenmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren hızla gelişen endüstrileşme, geleneksel tarım toplumlarında ailenin ücretsiz işçisi olarak ağır iş yükü taşıyan kadına, eğitim görme ve ev dışında ücretli çalışma olanakları sağlamıştır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ve toplumdaki işlevinin çeşitlenmesi ile kadın sosyal haklarını genişletmek için mücadeleye başlamıştır. Ama toplumun geniş kesiminde kadın işgücüne yönelik geleneksel bakış tarzının hala sürdüğü gözlenmektedir. Toplumun ve kadının kendisine biçtiği öncelikli rol “eş ve anne” ve bunun doğal sonucu olarak “ev kadını” olduğu sürece, kadın işgücünün “ucuz emek”, “yardımcı aile işçisi” ve benzeri şekillerde tanımlanması kaçınılmaz olmaktadır. Kadınların esas istihdam biçimi de bu tanımlarla uyumlu bir şekilde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak olmaktadır. Kadının toplumsal yaşamda yeri noktasından Cumhuriyetten günümüze hukuksal anlamda birçok topluma göre daha öncelikli ve pozitif adımlar atılmasına rağmen,

geleneksel değer yargılarının hâkimiyetinin günümüzde kadınların üçte ikisinden fazlasının ücretsiz aile işçisi olmasının önüne geçememiştir.

Bu durumun arkasında yatan sebeplerin izahı noktasında akademisyenlerin gözünden iki kategori ortaya konulmaya çalışılmış ve bu kategorilerde toplumun genelinin kadın iş gücüne bakışının nasıl olduğu, geleneksel cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiği ile akademisyenlerin kadının çalışmasına yönelik düşünceleri tartışılmaya çalışılmıştır.

Görüşmeye katılan kadın akademisyenlerin kadınların toplumsal yaşamdaki yerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koyabilmek için, akademisyenlerin mülakatlara verdikleri cevaplardan hareket ederek; eşitsizlik, kadının iktidar alanı, geleneksel bakış, homojenite, prestij gibi ifadeler kavramsallaştırılarak yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu kategorideki kavramsallaştırmaların bir birleriyle yakın ilişkileri söz konusu olduğundan ve anlam kargaşası yaşamamak için, akademisyenlerin ifadelerini bütüncül bir şekilde vermek daha anlamlı olacaktır. Kategori altındaki kavramsallaştırmalarda evli ve bekâr kadın akademisyenlerin benzer bakış açısı ortaya koyarak “toplumda kadına verilmiş statünün, ikinci planda olmak üzerine kurulduğunu” genelleştirmekte fayda vardır.

Bu durumu EK7 kodlu akademisyen, günümüzde çok yoğun bir şekilde kadının halen daha çalıştırılmak istenmediğini ama kadının ekonomik anlamda değil sadece, sosyal sermayesini arttırmak içinde çalışması gerektiğini yoksa ikinci plana atılan kadın statüsünün aşılamayacağını şu şekilde ifade etmektedir: *...Bence Türkiye’de ne yazık ki halen daha büyük bir oran kadının çalışmasını istemiyor. Bence kesinlikle kadın çalışmalı, maddi olarak ister ihtiyacı olsun isterse olmasın... Türkiye geneli için konuştuğumda aslında ekonomik seviyesi çok düşük olan insanlar var. Onlarında birçoğunun zaten kadını ikinci plana attıklarını düşünüyorum. Ne yazık ki çalışan kadın oranı oldukça düşük ülkemizde. Elbette bu durumun arkasında geleneksel cinsiyet faktörleri bulunmakta. Bu sebeple ikinci planda kalan kadın saygınlığını tam anlamıyla elde edemiyor. Bu açıdan yaratıcı, kendini dönüştürücü bir faktör olarak kadın var olmalıdır toplumda. Bu da çalışmaktan geçer ve kadınların güveni artar. Bu da saygınlığı artırır... (Dr. Öğrt. Üyesi, 30, Evli)*

Kadının toplumsal yaşamda ikinci planda kalmasında toplumun bakış açısında “kadının yeri evidir” düşüncesinin hâkim olduğunu savunun EK3 kodlu akademisyen kadının işinin ağır olmaması gerektiğini kendinden örnek vererek şu şekilde izah etmektedir: *...Toplumun geneli kadının yeri evidir düşüncesi savunuyor. Aslında kadının işinin çok ağır olmamasını bende destekliyorum. Kendimin de işi çok ağırdı. Doktora yaptığım zamanlar çok ağırdı. İl dışında araziye gidiyorum geliyorum o zamanlar belki ağırdı yaşam şartlarım. Ama birkaç senedir biraz daha rutine bindiği için daha rahat bir yaşantım var dolayısıyla şuan bir çocuğum var ona daha çok vakit ayırabiliyorum. Yani kadın evli ve çocuk sahibiyse çalışma şartlarının biraz daha iyi olması gerekiyor. Toplumda bundan yana benim kendi yaşadığım hayattan da bunu anlıyorum avantajlarını görüyorum. Ne kadar ağır şartlarda olursa kadın o kadar az çocuğuna, ailesine vakit ayırabiliyor... (Doçent, Evli, 37)*

Kategori 2 altında araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin, kadının çalışmasına yönelik tutumları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kategori altında; kadının sosyal bir varlık olması, güçlü durmak, pasif tip, fedakârlık, erkek eline bakmak gibi kavramsallaştırmalardan hareket edilerek ortak genellemelere varılmaya çalışılmıştır. Bu kavramlarda hareketle kadın akademisyenlerin medeni durum gözetmeksizin, kadınların iş hayatına katılmalarını destekleyici söylemler ortaya koyduklarını söylemek mümkündür. Kavramlaştırmalar çerçevesinde kadının çalışmasına yönelik temel tutumlar aynı olsa da, kadınların çalışmalarının gerekçelerinin ortaya konulması noktasında farklı bakış açıları gözlenmektedir.

Kadının kesinlikle çalışması gerektiğini savunan EK4 kodlu örnekleme göre, eğitim seviyesi yükseldikçe birçok şeyden fedakârlık veren bir kadının muhakkak çalışması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Kesinlikle çalışmalı. Özellikle üniversite mezunu bir kadın o kadar emek harcadıktan sonra hele de yüksek lisans doktora yapıyorsa çalışması gerekiyor. Ben doktora bitirdikten sonra Türkiye’nin genelinde bir kadro arayışı vardır. Genellikle kadro bulamayanların psikolojisi şudur: ben evde börek ya da çörek yapmak için mi yemek yapmak için mi doktora yaptım düşüncesi genelde acı verir çünkü bu sürece gelene kadarki aşamalar zor aşamalar. Birçok şeyden fedakârlık veriyorsunuz. Eğer bu aşamalardan geçtiyse mutlaka çalışmalı... (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli)*

Kadının çalışması gerektiğini savunan EK5 kodlu örnekleme göre, kadın çalıştığı taktirde kısır bir döngüden kurtulması, gelişmesi söz konusudur. Kadının gelişiminin ev hayatını düzenlemede de önemli olduğunu şu şekilde izah etmektedir: *...Kadın çalışmalı. Kadın kendi için, kendi gelişimi için*

çalışmalı. Çünkü evdeki hayat kolay bir hayat değil. Kesinlikle burada ev kadınlarını küçümsemiyorum. Şu an ben çalışıyorum ama evdeki işlerin devam etmesi için başka birilerinden yardım almak zorundayım. Başka türlü mümkün değil. Yetişemem yani. Çok fazla kısır döngüye giriliyor evde, kadının ev hanımı olup ta kendini geliştirmesi çok nadir. Kurslara giden kadın sayısı çok az. O yüzden çalışmak kadının gelişimini de sağlıyor. Kadın gelişirse evliliğine de katkı sağlar. Bir kere kadın kendini iyi hissediyorsa otomatikmen etrafına çocuklarına ve eşine yaklaşımı güzelleşir. Kadın iyi ise herkes iyi olur...(Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli)

Kadının çalışması gerektiğini savunan akademisyenlerin ortak ifadelerinde muhakkak kadının ekonomik özgürlüğünü alması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Başka birine bağımlı kalmamak ve sosyal bir varlık olmak için kadının çalışması gerektiğini farklı örneklerle şu sözleriyle izah etmektedir: *...Bence mutlaka çalışmalı. Her kadın ekonomik özgürlüğünü elde etmek zorunda. İster üniversiteye gider iyi bir iş sahibi olur ama şansızdır gidememiştir kendi eğitim durumuna göre herkes çalışmalı ve kimseye muhtaç olmamalı bence bu kadın içinde erkek içinde insan olarak kendi hayatını kendisi idame ettirebilmeli hiç kimseye muhtaç olmadan...(Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Bekâr) ...Bence kesinlikle çalışmalıyız, üretimde olmalıyız. Ben bir bireyim bir erkeğin eline bakmak istemiyorum...Ben çok sindiremiyorum yani erkek eline bakmak o yüzden kadın çalışmalı ve birey olmasından ötürü üretimde olmalı. Durumum çok çok iyide olsa çalışmak isterim. Çalışan insan başka oluyor yani çalışan insan değişiyor farklı bir şey bana göre çalışmak, para kazanmanın dışında insanın sosyal bir varlık olmasını sağlıyor. Ben sosyal bir varlığım, evden çıkıyoruz bayan olarak yani ben çalışmadığım zaman evde iken kendime dikkat etmiyorum yani. Hafta sonları standart bir kadın gibi tek başıma yaşıyorum ama yine de temizliğimi yapıyorum ne bileyim işte değişiyor insan evdeyken, ev haline bürünüyor yani. Pazartesi işe geliyorum birden bire havam değişiyor...(Dr. Öğrt. Üyesi, 40, Bekar) ...Bence çalışmalı tabii ki, bir kere güzel bir şey, hangi iş olursa olsun hiçbir işte çalışmak, para kazanmak kolay bir şey değil. Herkes çok yorularak, çok emek vererek, çok uğraşarak para kazanıyor kadın erkek fark etmez. Ama özellikle bir kadın çalışmalı kendi ekonomik gücünü eline alıp, kendi istediği gibi yaşayabilmeli yani. Bundan kaynaklı olan kendine güveni olmalı diye düşünüyorum...(Dr. Öğrt. Üyesi, 32, Bekar) ...Tabii ki kadın çalışmalı. Bence özellikle kadın çalışmalı çünkü bizim toplumumuz gibi erkek egemen olan toplumlarda kadınların hiçbir güvencesi yok. Kendini ekonomik anlamda güvende hissetmeyen kadınlar hakkını arayamıyor. Biraz daha ekonomik yönden güvencesi olan bir kadın haksızlıklara karşı durabiliyor. Fiziksel olsun, psikolojik olsun şiddete karşı durabiliyor. Ekonomik özgürlüğü olmadığında ailesinden destek görebilir mi göremez mi evli insanlar için bahsediyorum zaten bunu kendine yediremiyor. Ailesinden böyle bir şeyi talep etmeyi kendine yediremiyor. Bence mutlaka özellikle kadınların ama küçük ama büyük bir şekilde işinin olması lazım...(Doçent, 40, Bekar)*

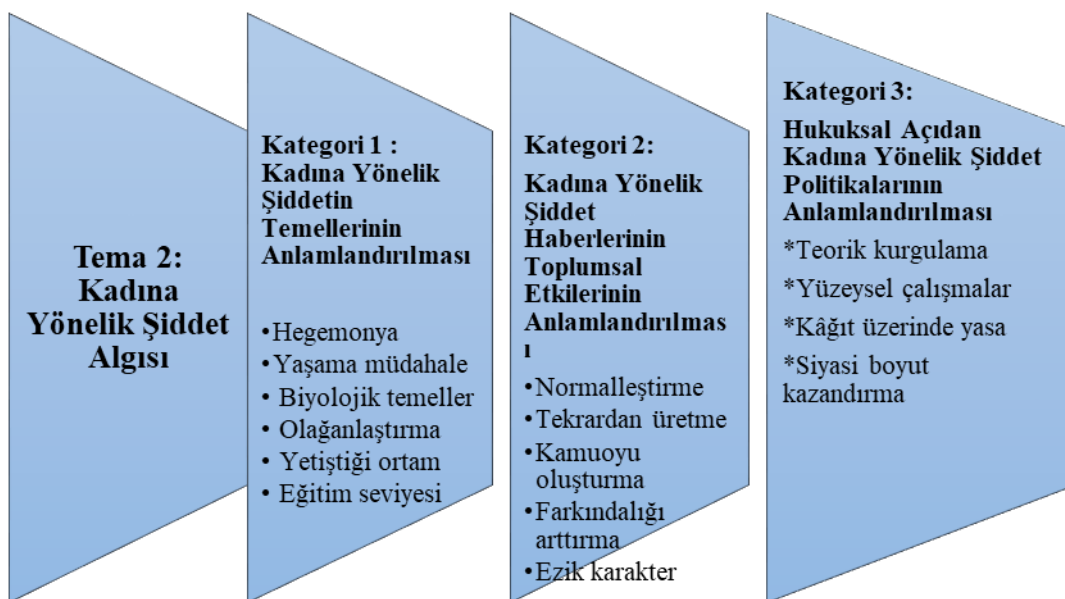
Kategori 3 altında örneklemin kadın akademisyenlerin oranı ile ilgili algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneklemlerin, üniversitelerde çalışan kadın akademisyenlerin oranlarında farklı bakış açıları ortaya koymalarına rağmen, kadınların yönetim alanlarında ciddi olarak yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Kategori 3 başlığı altında erkek egemen, yetersiz, yetkinlik, kadın bakış açısı, duygusallık gibi kavramlaştırmalardan hareket edilerek genellemelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de kadınların genelde sosyal düzen içerisinde özelde akademide yetki ve karar verme mekanizmalarına yeterli ve anlamlı düzeyde katılım gösteremedikleri ifade eden Ünnü ve arkadaşlarına (2014:129) göre, iş ve aile yaşamı arasında denge kurma zorunluluğu ve beraberindeki baskılar, gebelik süreci ve anneliğin getirdiği ek sorumluluklar, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılamalar ve cinsiyet eşitsizliği, üst yönetim kademelerine seçim ve terfi süreçlerinin yeterince şeffaf olmaması, üniversiteler başta olmak üzere genel olarak örgüt kültürlerinin maskülen değerlere sahip olması, başta mentorluk olmak üzere kadını destekleyici mekanizmaların eksikliği, kadınların cinsiyetlerine ilişkin maruz kaldıkları stereotipleştirmeleri içselleştirmelerini sebebiyettir. Ünnü ve arkadaşlarının söylemlerine paralel bir şekilde, üniversitelerde kadın akademisyenlerin yeterli olmamasını erkek akademisyenlere oranla daha az olduğundan ötürü eleştiren EK3 kodlu akademisyen benzer bir bakış açısıyla daha çok yönetici pozisyonunda erkek egemen bir yapının hâkim olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Yeterli bulmuyor sonuçta sayıları erkeklere göre daha az. Kendi üniversitemizde kadın yöneticiler olsa da yine erkek egemen. Erkeklerin fazla olduğu diğer üniversitelerde de geldiğimiz İstanbul üniversitesinde de yani nereye bakarsanız bakın erkeklerin daha kalabalık olduğunu görüyoruz...(Doçent, 37, Evli)*

Kadın akademisyenlerin yetersiz olduğu düşüncesini toplumsal açıdan kadın çalışamaz önyargısına bağlı olarak ifadelendirmeye çalışan EK4 kodlu akademisyen, kadınların erkeklerle eşit oranlarda çalışması gerektiğini şöyle ifade etmektedir: *...Tabii ki yeterli değil. Belki de toplumun diğer kesiminde kadın çalışamaz önyargısının söz konusu olmasındandır. Çalışmayıp evde çocuk bakıp çocuklarını büyütmesi yargısı var belki bunu değiştirerek, kadında bir birey ve topluma faydası olabilir. Bazen erkeklerin göremediği küçük ayrıntıları kadınlar çok güzel görebiliyor. O yüzden çalışma ortamında kadınlarla erkekler eşit oranda olursa o ayrıntılarda göz önünde tutulup daha güzel işler ortaya çıkabilir diye düşünüyorum...* (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli)

Günümüzde kadın akademisyenler, evde veya okulda zamanlarının büyük bir kısmını bilimsel faaliyetlere ayırmaktadır. Kadın akademisyenler bilimsel çalışmalarını mesai saatleri dışında evde de sürdürmek zorundadır. Bir taraftan mesleğinin gereklerini yerine getirmeye çalışırken, diğer taraftan da ilkel toplumlardan günümüze kadar devam eden geleneksel ev işleri, çocuk bakımı ve benzeri işleri yapma zorunluluğu gibi rutin roller, kadınların omuzlarına yüklenmiş görünmeyen bir emek olarak algılanmaktadır. Bu durum günümüz şartlarında da kadın akademisyenleri birçok sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Kadınlar anne, eş, arkadaş, meslektaş, araştırmacı ve bunun gibi pek çok rol ile ilişkilendirilmiş talepleri karşılamak için, kişisel zamanlarından feragat etmek durumundadır (Dikmen ve Maden, 2012: 258). Dikmen ve Maden'in ifadelerini destekleyen bir bakış açısıyla, kadın ve erkek akademisyenlerin çalışma açısından eşit seviyede olmadığını izah eden EK5 kodlu örnekleme göre ise toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak evli ve çocuklu akademisyenlerin, akademik çalışmalara erkek akademisyenlere göre daha geriden başlama nedenleri izah ederek, bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve kadın akademisyenlere pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini Avrupa'dan örneklendirerek şöyle izah etmektedir: *...Çok düşük kadın akademisyen sayısı. Arttırılabilir. Kadın ile erkek aynı statüde değerlendiriliyorsa, örneğin doğum yapıp işe başladığında rakiplerin direkt erkek. Ama senin süt izni kullanman gerekiyor. Senin geriden başlayacağını kabul etmeleri gerekiyor. Özel sektörde bu çok daha fazla. Yani kanunlarla yaptırım daha fazla arttırılmak zorunda kadın sayısının arttırılması için. Çoğu bayan bu yüzden işi bırakmak zorunda kalıyor. Aileleri burada değil, çocuklarına kendileri bakmak zorundalar. Bir banka çalışanını düşünün 8 de 9 da geliyor. O zamanda bir seçim yapmak zorunda kalıyorlar. Seçimde tabii ki aile önce geliyor. Örneğin doğumdan sonra işe başladığımda azami seviyede 10 saat ders aldım. Öğretim üyesi sıkıntısı vardı bölümde. Ama o 10 saat bile çok zor veriliyordu. Gece uykusuzluk çocuğun anı anını tutmaması, işin dışında başka bir işi yapmak zor oluyor. Koşullar el verseydi bir 6 ay daha çocuğuma bakardım sonra dönerdim. Yurt dışında 2 yıl bu süre. Bu da tabii ki ister istemez bilimden uzaklaşmaya sebebiyet veriyor...* (Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli)

Tema 2: Kadına Yönelik Şiddet Algısı

Şekil 3. Tema 2 kadına yönelik şiddet algısı

Tema 2 altında kadına yönelik şiddet algısı analiz edilirken, kavramsallaştırmalardan hareketle 3 kategori oluşturulmuştur. Kadına yönelik şiddetin farklı boyutlarının kadın akademisyenler tarafından nasıl anlamlandırıldığını analiz etmek için öncelikle kategori 1 başlığı altında; kadına yönelik şiddetin temelleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kadına yönelik şiddet türlerinin sorgulandığı ve toplumsal açıdan en çok gözlenen şiddet türünün tespit edilmeye çalışıldığı bu kategoride, kadına yönelik şiddet yoğunluğunda biyolojik ya da sosyal nedenlerin ne kadar etkisinin olduğu da anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca şiddetin azalmasında ya da artmasında eğitim seviyesinin ne kadar etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kategori 2 başlığı altında, medyada çıkan kadına yönelik şiddetle ilgili haberlerin toplumun genelinde nasıl etki bıraktığı kadın akademisyenlerin bakış açısıyla tartışılmaya çalışılmış ve pozitif etkilerin artırılması için neler yapılması gerektiği kavramsallaştırılmıştır. Son olarak kategori 3 başlığı altında; hukuksal olarak kadına yönelik şiddet politikaları yeterli seviyede olup olmadığı hakkındaki görüşler tespit edilmeye çalışılmış ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kadına yönelik politikalarının, kadına yönelik şiddeti nasıl etkilediği hakkındaki bakış açıları analiz edilmeye çalışılmış olup, kadına yönelik mobing konusuna nasıl yaklaştıkları da analiz edilmeye çalışılmıştır.

Literatürde kadına yönelik şiddet olgusunun 4 farklı kategoride izah etmeye çalıştık. Bu kategori altında; hegemonya, yaşama müdahale, biyolojik temeller, olağanlaştırma, sosyal nedenler, eğitim seviyesi gibi kavramsallaştırmalardan hareketle toplumda en çok gözlemlenen şiddet türü belirginleştirilmeye çalışılarak, bu şiddet türlerinin arkasında yatan nedenlerin nasıl ifade edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlk olarak hegemonya kavramsallaştırması altında toplumsal cinsiyete bağlı olarak iki cinsten birinin diğeri üzerinde psikolojik şiddet uygulayarak egemenlik kurmasını ve gücü olanın daha az güçlü olan insan üzerinde baskı yapabileceğini belirten EK1 kodlu örneklem psikolojik şiddeti "güç zehirlenmesi" olarak şu şekilde ifade etmektedir: *...Kadına yönelik şiddet her zaman olmuştur, olacaktır. Çünkü iki cinsiyet arasında fiziksel bir fark var. Şiddeti burada sadece fiziksel olarak algılamıyoruz. Bir cinsin öbürüne göre egemenlik kurması da bence şiddet olarak yorumlanabilir. Birinin daha böyle patron vaziyetinde olması da şiddet olarak algılanabilir. Mobing gibi de düşünebiliriz. Dolayısıyla evet gücü olan herkes güç zehirlenmesi yaşar belki ve bu sırf cinsiyette olarak demeyeyim. Gücü olmayan o gruba karşı bir hegemonya kurmak isteyecek, kendi dolayısıyla bir şiddet uygulayacaktır toplumda. Kaçınılmaz bir şey de aslında... (Profesör, 47, Evli)*

Toplumsal yaşamda kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda en çok gözlenen şiddet türünün psikolojik şiddet olduğunu belirten EK5 kodlu örnekleme göre, diğer şiddet türlerinin psikolojik şiddetten sonra gelmesi söz konusudur. Psikolojik şiddet olgusunun sadece erkek tarafından uygulanmadığını belirten EK5, bulunduğu sosyal çevrede kedisinin de psikolojik şiddete sıkça maruz kaldığını, erkeğin kendine güvensizliği söz konusu olduğu takdirde tahakküm oluşturmak için fiziksel şiddete başvurduğunu ve eğitimin şiddeti ortadan kaldırmadığını şöyle ifade etmektedir: *...Kadına yönelik bence en büyük şiddet psikolojiktir. Evet, sonrasında fiziksel, cinsel şiddet söz konusu olabilir. Ama önem sırasını sorguladığımızda psikolojik şiddet en önemli olanı diye düşünüyorum. Sadece erkek olarak değil aile olarak ta etrafındaki insanlardan görebilirsiniz. Bu benim çevremde gördüğüm bir şey. Mesela kayınvalide tarafından birinci önceliğinin ne olduğunun hatırlatılması, iğnelemeler etrafımda gördüğüm şeyler. O yüzden birincisi psikolojik. Erkek kendine güvensizse o zaman fiziksel şiddet ortaya çıkıyor. Eğitimle belki azalıyor. Ama eğitimle ortadan kalkmıyor diyebiliriz. Son istatistiklere göre eğitilmiş kadınların daha çok şiddet gördüğü açıklanmıştı... (Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli)*

Kadına yönelik psikolojik şiddet olgusunun aile içinde karı-koca arasında olmasından ziyade, toplumsal yaşamın her alanında ve toplumumuzun her bölgesinde olduğunu ve birçok defa kendisinin psikolojik şiddete maruz kaldığını belirten BK1 kodlu örnekleme göre, kadınların sosyal hayatta erkekler tarafından yetersiz görülmesi ve yaşamlarına müdahale edilmesi söz konusu. Erkek tarafından oluşturulan kadın tiplemesinin dışında hareket edildiği takdirde ise direkt önyargı, taciz ve dışlanmanın söz konusu olduğu örneklerle şöyle izah etmektedir: *...Kadına yönelik şiddet ülkenin doğusu batısı her yerde çeşitliliklerle olduğunu düşünüyorum. Burada bile ben kadın olarak rahat olmadığımı hissediyorum. Herhangi bir yerde, insanların toplu olarak buldukları yerlerde bir soru sorduğunuzda ya da en basitinden para çekmek için bir banka sırasına girdiğinizde bile yönlendiriyorlar sizi. Adam size bakıp bu işi bu yapabilir bu yapamaz diye düşünmeden orada hani dürtme ihtiyacıyla şuna bas buna bas diye yönlendiriyor. Kaç kere buna şahit oldum ve kavga ettim adamlarla. Yardım istemem ve ben yakanımda kimse olsun da istemem çok fazla dibimde. Uyardığım*

için sen ne biçim kadınsın. İşte böyle diyaloga girilir mi yabancı biriyle erkeklerle falan diye hakarete bile uğradım. Yine toplu taşımada... Sırf ben o yüzden araba aldım. Çok kaba ve nezaketsiz oldukları için ve kadın olarak sesinizi çıkarmanıza alışık olmadıkları için ben burada kadın olarak çok dışlandığımızı hissediyorum. Yaşadığımız çevrede bile yalnız bir kadın, kimler geliyor kimler gidiyor. Bunlar bile soru işareti bundan rahatsız olabiliyorsunuz. Size çekinmeden soru soruyorlar. Kadını olsun erkeği olsun hiç fark etmez size fütursuzca, küstahça soru sorabiliyorlar. Bu bir yaşama müdahaledir. Bunun toplumda giderek arttığını düşünüyorum. Dediğim gibi doğudur batıdır hiç fark etmez. Hiçbir ili ayırt etmiyorum. Çok fazla gezdiğim için gözlemleyebiliyorum. Yani güneye de gittim Akdeniz, Ege kıyılarında bile zaman zaman bunu hissettim. Kadın olarak biraz daha giyimine kuşamına dikkat etmek ihtiyacı duyuyorsunuz. Bence buda bir şiddettir yani benim giyimim kuşamım, oturmam, kalkmam bunu ileri boyutta bir toplum belirleyemez. Belirlememeli...(Doçent, 40, Bekâr)

Son dönemlerde medyada kadına yönelik şiddet haberlerinin yoğun olarak verildiği gözlenmektedir. Yapılan araştırmalarda kadına yönelik şiddetin günümüzde artmasından ziyade geçmişte daha geleneksel ve aile içerisinde çözümlenen ya da çözümlenmeyen bu meselelerin mahrem alanda kalması söz konusu idi. Günümüzde modernleşmeye bağlı olarak, toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların daha sosyal yaşama entegre olmalarıyla birlikte bu tür konulara daha hassasiyetle yaklaşılmaya, kadına yönelik şiddet haberlerinin de ön plana çıktığı söylenebilir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin ifadelerinden hareketle normalleştirme, tekrardan üretme, kamuoyu oluşturma, farkındalığı artırma, ezik karakter gibi kavramlaştırmalardan yola çıkılarak kategori 2 şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Medyada kadına yönelik şiddet ile ilgili çıkan haberlerin ekseri olarak kadını önemsizleştirdiğini, şiddeti meşru hale getirip normalleştirdiğini ve negatif bir etki yarattığını ifade eden EK5, EK7, BK2, BK6 ve BK7 kodlu örneklemeler bu durumun nasıl oluştuğunu aşağıdaki gibi (kod sıralamalı) ifadelendirmektedirler: *...Şiddeti teşvik eden bir yönü var. Çünkü diğer şiddet uygulamak isteyenlere de bu kadar şiddet haberinin yayılması olayı olağanlaştırıyor. Oda yaptı oda yaptı. Bilinçlenen kısımda var. Kadına çok fazla şiddet yapılıyor. Toplum adına bir şey yapılmalı diyen tarafta var ama hangi taraf ağır basıyor bilemiyorum...(Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli) ...Bence duyarsızlaştırıyor. Çünkü o kadar çok arttı ki. Sürekli haberlerde bu tarz şiddet olaylarını görüyoruz. İşte ne oluyor izliyoruz üzülmüyoruz şöyle oldu böyle oldu diye. Hatta bazen daha büyük olayları izliyoruz. Ne oluyor bir hafta sürüyor bazen insanlar ayaklanıyor, kampanya başlatıyorlar ve sonradan bir süre geçiyor unutuluyor. Sonra tekrar aynı olayı isim değiştiriyor ama aynı olayı yaşıyoruz. Yaşanan olay değişmiyor ve çözüm bulunmuyor. Duyarsızlaştırıyoruz...(Dr. Öğrt. Üyesi, 30, Evli) ...Bence kadınları ayrı etkiliyor adamları ayrı etkiliyor. Kadınları şöyle etkiliyor; ya bu bizim başımıza gelirse diye etkileniyorlar... Erkeklerde vay adama bak karısının ağzını burnunu dağıtmış bunu bende yapabilirim diye düşünüyor... Erkekleri olumsuz etkiliyor kadınları da psikolojik olarak bastırıyor bu olaylar. Çünkü neden aynı şeyi yaşarım korkusu... Düşünsene hafif bir psikopat kocan var velev ki bir bakıyorsun bunun ayarında biri çıkmış karısını öldürmüş, bu ister istemez kadını acaba ben hani hareketlerimin ayarını yapmalıyım ki bu da böyle bir şeye dönüşebilir bende yaşayabilirim ayısını korkusu oluyor... Medya bu konuda olumlu değil olumsuz etkiliyor yani... Normalleştiriyor durumu. En basit örneği işte psikopat katil yakalandı (Atalay Filiz) Adamlar polisler bununla selfi yarışına giriştiler... Böyle bir şey var mı arkadaş, onun egosunu kucakladılar yani egosunu yükselttiler... Şiddeti normalleştirdiler yani... Çoğu da masum kadın yani bunların (Öldürdüklerinin). Biri öğretmen. Yazık değerli yani tertemiz bir kadın bu manyak yüzünden öldürüldü...(Dr. Öğrt. Üyesi, 44, Bekar) ...Bence görülen şiddet haberleri normalleştiriliyor. Ne kadar çok görülürse o kadar normalleşiyor. Son yıllarda artık bilemiyorum şu fikrimi paylaşan insanlar var mı var son yıllarda Türk toplumu yani Türkiye sınırları içerisinde ben oldukça ötekileştiğimi düşünüyorum. Beni rahatsız ediyor ama benim baktığım noktadan toplumun geri kalanı için normalleşiyor. Yani ben rahatsız olduğumla kalıyorum gibi bir hissiyat içerisindeyim o yüzden. Tabii ki benim gibi rahatsız olan insanlarda vardır. Ama çok azınlık kalıyoruz bence geri kalan kısım normalleştiriyor...(Dr. Öğrt. Üyesi, 32, Bekar)*

Eğitim seviyesi en yüksek kesim olarak tanımlayabileceğimiz kadın akademisyenlerin kadın hakları ve yapılan yasal düzenlemeler konusunda bakış açıları oldukça önemlidir. Çünkü toplumun elit kadınları olarak görülen bu kesim, diğer kesimlerine örnek teşkil edecek ve düşünceleriyle onları yönlendirecek kanaat önderleri niteliğindedir. Bu açıdan kategori 3 altında; teorik kurgulama, yüzeysel çalışmalar, kâğıt üzerinde yasa, siyasi boyut kazandırma gibi kavramlaştırmalardan hareketle akademisyenlerin konuya bakışları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kadına yönelik politikalarını kadın akademisyenlerin nasıl anlamlandırdıkları incelendiğinde, araştırmaya katılan evli örneklemelerin hepsinin, bakanlığın kadın politikaları hakkında yeteri kadar bilgilerinin olmadıklarını belirtmeleri düşündürücüdür. Bekâr örneklem incelendiğinde bakanlığın politikalarının daha çok yetersiz bulunması ve siyasi boyut kazandırmanın söz konusu olduğunun BK1, BK2 ve BK5 kodlu örneklemelerin düşüncelerinde şu şekilde ortaya çıktığını söyleyebiliriz: ...Kadın ve çocuklara yönelik bir takım çalışmalar var. Kanunlar var uygulanabilirliği ve onların bakış açısını ben çok şey bulmuyorum. Olayı biraz siyasi boyut kazandırma. Önceki bakanın biraz daha tecavüze uğrayan çocuklara yönelik bakışını bir kereden bir şey olmaz diye ifade etmesi beni çok şaşırtmıştı. Yani yaklaşımları zihniyet olarak bu şekilde ise aksi yönde pek bir şey görmüyorum. Hani olumlu adımlar atılıyormuş gibi ama yeterli bulmuyorum. Uygulamada da çok sıkıntı görüyorum aslında örneğin eşini bir şekilde öldürmüş ya da yaralamış ne bileyim Eskişehir'de geçenlerde bir kadına evlenecekler miymiş, nişanlısı mıymış kadına bayağı bir şiddet uygulamış. Kadın hastaneye kaldırılmış, kaç yerinden bıçaklamış kadında mimar sanırım iç mimar çok ciddi zarar görmüş ve hala davaları devam ediyor kadının hayatı karamış işini gücünü takip edemiyor fakat ciddi bir cezada yok bunların karşılığında. Siz bir insanın hayatını yok edebiliyorsunuz ama bunun karşılığında böyle basit cezalarla evet yasalar var ama yeterli değil. Bunların tartışılması gerekiyor. İşte bu konularda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın konuyu gündeme getirip azaltmak için caydırıcı cezalar olmalı, bilinçlendirme bilgilendirme çalışmaları olmalı. Bunlara pek şahit olmadım belki de ben yeterince takip edemediğim için bilmiyorum. Doğrudan hedef alıp ta suçlamak istemiyorum kimseyi yapılıyorsa da takip edemediğimden benim eksikliğimdir. O yüzden var mı bilmiyorum. Ama olması gereken insanları doğrudan medyadan bilgilendirmek vs. yerine bilinçlendirme amaçlı her yerde artık toplantı salonları vs. var aslında özellikle biraz daha varoş olabilecek eğitim seviyesi düşük mesleki eğitim seviyesi düşük kadınlara ev hanımlarından başlayarak bilgilendirsinler...(Doçent, 40, Bekar) ...Ben o konuda çok ciddi çalışıldığını düşünmüyorum... Mesela Fatma şahin zamanında bakanken gördüğüm en hassas, en çalışkan bakandı ama sonrasında gelenler bana o kadar çalışıyormuş gibi gelmedi yani. Yeterli düzeyde çalışma olsa zaten en basit benim duyduğum bu tecavüz olayı olmazdı. Kadıncağız evli kocası tarafından bunu yaşıyor ve hiçbir yere gidemiyor. Bu bakanlık zaten çalışsa burada ya da başka bir yerde bu kadında mağdur olmaz diye düşünüyorum yani... Adli tıbbı gidip raporda alıyor bir çözümde olur ama yok... Bunların bir çözüm olduğunu, kadınlarında düşündüğünü zannetmiyorum yani... Bu kadar olaya rağmen ne oldu bak işte. Bence çözüm olarak toplumdaki kadınlara bakanlık yapacağı sigara içmeyin diye yapılan kamu spotlarını kadınların çaresizlikleri içinde yapılmalı ve kadınlara güven verecek şeyler yapılmalı...Erkeklere de böyle şiddet uygulayanlara çok ciddi cezalar verilmeli ki hani bu olay sona ersin yani...Yoksa Türkiye de bu kadar kadının yani....Sonuçta adamda hapse giriyor kadın ölüyor, çocukları rezil rüsva oluyor...Bunların bir şekilde eğitilmeli...ve kadınlara zarar verildiği zaman ailesinin temelinde bomba koyacağını adamın beynine kazınması lazım...Çünkü ailesi çoluğu çocuğu her şey bitecek yani...Bu şeyi ayakta tutan kadın ve bunun algılamaları lazım erkeklerin...(Dr. Öğrt. Üyesi, 44, Bekar) ...Bakanlığın bir şey yaptığını sanmıyorum. Ya da işe yaramıyor yani yapıyormuş gibi görünüp yapmıyor sanki. Toplumsal baskıya dayanamıyor, kadın dernekleri örgütleri bayağı yükleniyorlar. Zaman zaman yürüyüşler gösteriler yapıyorlar ama sanmıyorum yani onların bakış açısı belli sonuçta hükümetin. Adamlar ne diyorlar çeyiz hesabı falan açtırın. Eğitim hesabı açtırın demiyor da kızlar doğunca hemen çeyiz hesabı açtırın. Bu zihniyetten ne bekleyebiliriz ki...(Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Bekar)

Tema 3: Ekonomik Şiddet Algısı

Şekil 4. Tema 3 ekonomik şiddet algısı

Tema 3 başlığı altında ekonomik şiddet algısı 3 farklı kategoride kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. İlk kategoride toplumsal yaşamda kadınların ekonomik şiddet farkındalığının ne seviyede olduğu akademisyenlerin gözünden analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci kategoride, kadınların ekonomik tasarruflarına yönelik tutumlarının nasıl olduğu ve ev içerisinde ekonomik tasarruf hakkının toplumsal cinsiyet bağlamında kimde olması gerektiği gerekçeleriyle ele alınmıştır. Son olarak tema 3 başlığı altında kadınların ekonomik özgürlükleri ile diğer şiddet türlerinin azalıp artmasında nasıl bir ilişkinin olduğu sorgulanmıştır.

Kategori 1 başlığı altında kadın akademisyenlerin gözünden, kadınların ekonomik şiddete uğrama durumları, ekonomik şiddete maruz kalıp kalmadıklarından kadınların farkındalıkları ve kadınların ekonomik şiddeti kanıksama durumları anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan kategori 1 altında; erkeğe saygı, kanıksama, iktidar ilişkisi, öğrenilmiş çaresizlik ve aile olmanın gereği gibi kavramlaştırmalardan çıkarımlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ekonomik kazancı olan kadınların eşleri tarafından ekonomik şiddete maruz bırakıldığını söyleyen BK3 kodlu örnekleme göre, çalışan kadınlara oranla çalışmayan kadınların çok daha fazla ekonomik şiddete maruz kalmaları söz konusudur. Geleneksel cinsiyet rollerinin toplumumuzda çok yoğun olarak yaşandığını ifade eden BK3, birçok kadınında çalışmasına rağmen, evdeki sorumluluklarını yerine getirmek adına aile olmanın gereği düşüncesiyle, işten ayrılmak zorunda bıraktırıldığını da şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Ekonomik şiddete kadınlar çok fazla uğruyor. Kadın çalışsın çalışmasın erkekler bunu bizim bütçemiz deyip hâkimiyeti, kredi kartlarını da kendisi alıyor. Ama bunu çalışmayan kadın daha çok yaşıyor. Ama kadın evde çalışıyor erkek bunun farkında değil, devletimizde o anlamda kadına sahip çıkmıyor. Okumayan evde çok olan kadın var onların yaşadığı şiddet bence çok kötü bir şiddet. Ben çalışırken çocuk bakmak zorunda olup işinden ayrılan kadın arkadaşlarımı yakinen gözlemliyorum birçok şey onlar açısından eksik ama aile olmanın temeli olarak görülüyor. Eşleri de çalışıyor ama kadınlar o konuda yok gibi. İstedğini alıp yapamıyor ama aslında ikisinin çocuklarına bakıyorlar. Bu tür durumlarda bir ayakkabı alırken bile kadın harcamaları çok daha düşünüyor. Buna yakından şahit oluyorum...* (Dr. Öğrt. Üyesi, 43, Bekar)

Kadının çalışıp çalışmaması, çok eğitilmiş olup olmasının çok fazla fark etmediğini, karar verme noktasında iktidar ilişkisinin her zaman erkekte olduğunu ifade eden BK4 kodlu örnekleme göre, kadının ekonomik şiddete çok fazla uğraması söz konusudur. Bu durumu izah etmeye çalışırken, kadın kolluk kuvvetlerinin bile toplumumuzda kendi parasında tasarruf hakkı olmadığını şöyle ifade etmektedir: *...Kesinlikle ekonomik şiddete toplumumuzda çok fazla kadınlar ekonomik anlamda şiddete uğruyor. Şimdi burada herkes polislerde buna dâhil olmakla birlikte, polis memurlarına baktığımız zaman bir araştırma vardı. Polis memuru kadınlar bile maaş kartlarını kocalarına veriyormuş. Yani şimdi bu çok normal bir şey değil. Benim annem 60 yaşında bir kadın babamda çok teknolojiden anlıyor değil ama mesela o da verir sen çek falan, sevgi şefkat göstergesi olarak anlaşılabilir ama bu da ekonomik olarak şiddetin bir göstergesi... Aslında yani karar vermenin genelde erkekte olduğunu görüyoruz. İster kadın çalışıyor olsun ister çalışmıyor olsun, çok eğitilmiş olsun olmasın, aslında çokta fark etmiyor gibi geliyor bana...* (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Bekar)

Toplumda kadının kesinlikle ekonomik şiddete uğradığını düşünen BK6 kodlu örnekleme aynı düşünceleri paylaşan BK2 kodlu örnekleme göre, bu durum öğrenilmiş bir çaresizlik olarak değerlendirilmelidir. Ona göre, iktidar ilişkisinin geleneksel değerlere göre kültürel kodlarımıza derinden işlemesi şu şekildedir: *Ekonomik şiddet şöyle ki kültürel değerlerimize işlemiş... Yani kadın mutlaka ekonomik şiddette görüyordur. Çalışan ya da çalışmayan kadın için erkek egemen bir yapı içerisinde öğrenilen ve yapacak bir başka şeyi olmayan bir kısır döngü. Değişmesi çok kolay değil gibi geliyor bana. Bir örnek vereyim size yakınlarda beni çok derinden sarsan. Ankara da bir memur arkadaşla yemeğe gittik. Geçen aybaşıydı çok şaşırdım. İskender yemek için kocasını arayıp İskender yiyebilir miyim dedi. Bunu çok net gördüm ve bundan daha öte bir ekonomik şiddet var mıdır?..(Dr. Öğrt. Üyesi, 44, Bekar)*

Kadınların çok fazla ekonomik şiddete uğradıklarını ve bunun eskiden erkeğe saygı olarak görüldüğünü şimdi ise kadınların kazandıkları parayı kocasının eline getirip direkt olarak vermeyeceğini savunan EK4 kodlu örnekleme göre, kadının ekonomik kazancının kendi tasarrufu dışında kocası ya da babası tarafından elinden alındığını ve bu durumun kişinin yetiştiği aile ortamına göre değiştiğini şöyle ifade etmektedir: *...Tabi uğruyor. Kadını çalıştırıp parasını alan vs. eskiden kadın çalışır ve kazandığı parayı eşinin eline teslim ederdi. Bu o zamanlar bir şiddet olarak düşünülmezdi. Bu erkeğe saygı olarak algılanırdı. Ama şimdi ki toplumda hiçbir kadın çalışıp kazandığı parayı getirip kocasının eline vermez ben görmüyorum. Öyle bir toplumsal yargı kalmadı. Ben istediğim gibi kullanıyorum. Ben Van da 22 genç kızla çalıştım. Arıcılık öğrettik onlara. Bize sordukları şuydu. Ben evlendiğimde kovanımı kocamı vereceğim. Onların elindeki her türlü mal ya da mülk kocası tarafından alınıyor. Kazandığı paralarda babaları ya da eşleri tarafından alınıyor. Halen doğu kesiminde gördüğüm bu eğitim seviyesi yetersiz olan kızların, hatta bir kaçının hiç okuması bile yok ve bunların kazandığı her kuruş babası ya da eşi tarafından alınıyor ellerinden. Onların çok öyle özgürce harcama şansı olmuyor. Rahatça harcama yetisi olmuyor çok fazla. Yetiştirdiği aileden kaynaklanıyor... (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli)*

Kadının ekonomik tasarrufuna yönelik tutumlar kategorisi altında, iki temel alt kategoriden hareketle bir analiz yapılmıştır. İlk olarak, aile içerisinde ekonomik tasarruf hakkının kimde olması gerektiği ile ilgili bakış açıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak da, akademisyenlerin gözünden, Türkiye’de kadının kendi malında tasarruf hakkının ne kadar olduğu üzerine kavramsallaştırmalar anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kategori altında; yapıcı bir rol, ortak karar, evliliğin hücreleri, “tapulaşan cüzdan”, ekonomik güç gibi kavramlaştırmalardan hareketle anlamlandırmalar yapılmaya çalışılmıştır.

Aile içerisinde tasarruf hakkının her iki tarafta da olması gerektiğini savunan BK4 kodlu örneklemin ifadelerinde, kadına sürekli tasarruf eden, yapan ve yapıcı olan bir rol verildiğini, erkeğin ise daha çok kendi keyfine göre harcamalar yaptığını kendi ailesinden örnekler vererekten şöyle ifade etmektedir: *...İki tarafın elinde olmalı tabii ki ama burada hep kadını bir rol veriliyor, tasarruf eden koruyan, yapan yapıcı bir rol veriliyor. Erkek mesela çok kendi keyfine göre harcamalar yaparken, dışarda daha çok vakit geçirdiği için yemek, işte ne bileyim arkadaşlarla buluşma, sosyal zaman harcama geçirme anlamında, çok daha fazla dışarda zaman geçiriyor. Kendisine daha çok harcama yapıyor ama kadınların böyle olmadığını görüyoruz. Yani bu her kesimde böyle yani. Mutfak harcamaları normal şeyler her şey yani. Ben kendi ailemden de görüyorum. Şimdi babam kendi keyfine göre bir şeyler alıyor ediyor ama annem evi düşünüyor. Bunlar tabi kötü şeyler ama kişinin üstüne başına kişisel eşyalar tabi bunları kadınlar daha az harcıyor. Kendi paralarını kazansalar bile öyle olabiliyor. Burada biraz sınıfsal şeye bakmak lazım. Üst sınıflarda böyle bir şey söyleyemeyiz ama daha böyle dar ve orta gelirli ailelerde kadınların evin giderleriyle kendi giderlerini ya da ihtiyaçlarını ortaklaştırdığı harcamalarını görüyoruz... (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Bekar)*

BK4 kodlu örnekleme gibi aile içerisinde tasarruf hakkının karşılıklı olmasını savunan EK4, EK5, BK1, BK3, BK5, BK6 ve BK7 kodlu örneklemler konuyu kendi yaşantılarından ya da çevrelerinde gördüğü yaşantılardan hareketle, sırasıyla aşağıdaki gibi ifadelenmektedirler: *...Bence karşılıklı olmalı. Bizim ailemizde bir şey yapılacaksa karşılıklı oturup konuşuyoruz. Ama ben bir şey söylediysem hiçbir şekilde buna karşı çıkış olmuyor. Hatta bana hesabını bile sormaz eşim. Ben bütün maaşımı harcamışsam o şöyle düşünür: gerekiyordur ki harcamıştır. Zaten hesabını sormaz yani niye harcadın, nereye harcadın. Ama tam tersi ben sorarım. Nereye harcadın niye harcadın diye sorarım. Eşim bundan nefret ediyor. Gerekiyordur ki harcamıştır diye düşün der... (Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli) ...Bizde bende. Ben kendi hesabımda tutuyorum. Bizde derken eşim bu ay bu kadar fazla var al kendi hesabında*

tut kenara koyalım diye veriyor. Karı-koca birlikte olacak doğrusu da o. Evin alışverişini genelde eşim üstleniyor. Ama eşimden ayrı param var mı var. Onun bilmediği param mevcut. Bu da iyi bir şey mi kötü bir şey mi bilmiyorum...(Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli)...Bir kişinin tek elinde olmaması gerekiyor. Aile ise aile anne ve baba onlar karar vermeli. Eşler ortak karar vermeli diye düşünüyorum. Biri ben dedim oldu olmamalı. Asgari müştereklerde buluşmak diye bir şey vardır ya yani durum ortaya konulmalı, gelir budur gider budur ona göre yön verilmeli diye düşünüyorum...(Doçent, 40, Bekâr)...Bence ortak olmalı. O konuda birinde olsun diyemiyorum. Kadın istediğini çok açıklama yaparak değil. Çok sıkıntı yaratmıyorsa insanlar birbirine çok açıklama yaparak değil insanların kendisinde olsun tasarruf hakkı. Şuna da katılıyorum kadınlar bazen çok harcamalar yapıyorlar. Alışverişe çok meraklı oluyor erkek bazen onu engellemeye çalışıyor. Bence zaman içinde o dengelenmeli iki tarafta tasarruf etmeli. İlişki zaten onu yönlendirir gibi geliyor bana ama ortak olmalı...(Dr. Öğrt. Üyesi, 43, Bekar)...Kişisel olarak benim yetiştiğim ortamda söylersem zaten eşimde bu noktada saygılı bende ona saygılıyım. Herkesin malı kendinedir, herkes kendi malını istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Ha gerektiği zaman fikir sunacağız evliyiz. Gerektiği yerde gerekli müdahaleleri tabii ki yaparız. Ama genel anlamda herkesin kendi malı kendi kullanım hakkına sahiptir diye bir anlayışımız var. Çünkü sonuçta benim mirasım kendi ailemden gelmiş, eşimin mirası kendi ailesinden gelmiş biz birbirimizin hayatına 32 yaşında girmişiz. Sonuçta benim atalarımın gelmiş bir malı kullanma hakkının bende aynı şekilde onda da ayrılması lazım. Toplumsal olarak biz her şeye karışmaya meraklı olduğumuz için bir kavga yapılırken 10 kişi gider karışır arada da döven dövülenler olur. Biz çok severiz böyle şeylere karışmayı o yüzden bizim kişisel saygıda biraz sıkıntılarımız var. İnsanların kendi çizgileri yok. Özgürlük alanları bırakmıyoruz insanlara. Her şeylerine karışıyoruz. Her şey hakkında söyleyecek bir lafımız vardır. Türkiye toplumunda genel bir algıdır bu yani bu senin kişisel alanındır. Burası senin özgürlük alanındır diye bir alanımız ne yazık ki yok kişisel anlamda. Aynı şey mallar içinde geçerli artık evlendik ya sen ben yok. Var aslında ama yok genel anlamda erkeklerin diktaları noktasında psikolojik baskı ile kadın dirense bile erkek zaman içerisinde kendi bildiğine çevirir ve kendi bildiğine getirir. Yani nikâh, evlenme cüzdanını tapu olarak gören bir toplumuz biz. Yani artık tapun bende diye gören bir toplumda malın tapusu da erkeğe geçiyor diye gören bir toplum var maalesef...(Doçent, 38, Evli)

Farklı toplumlarda kadınların harcama yetisi olmadığını belirten EK4 kodlu örneklem, bizim toplumumuzda da bu şanslarının olmamasının arkasında geleneksel değer yargılarının etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, ailenin geleneksel değerlerine bağlı olarak, kız çocuklarının okutulmaması düşüncesi, kadınların tasarruf haklarının da ellerinden alınmasına sebebiyet verdiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: ...Birçok toplumda istediği gibi harcama yetkisi yok kızların. Bizde de aynı. Bu şanslarının olmamasının nedeni de aile. Okutmamışlar kızlarını. Kız çocuğu okumaz prensibi halen geçerli olduğu için ikinci sınıf görülmeleler. Bu şekilde yetişen kızlarda aynı şekilde nesiller yetiştirmekte, hatta bunu bir şiddet olarak ta görmemekteler çoğunlukla...(Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli) Ek4'ün ifade ettiği geleneksel değerlerle yetişen kadınların farkında olmadan erkeğe ekonomik tasarruflarını verdikleri düşüncesini, EK6 kodlu örneklemin ifadelerinde somut olarak görmek mümkündür. Ona göre, erkeğin kadının önceden getirdiği mal varlığı üzerinde direkt tasarruf geliştirmesinden ziyade, kadının erkeğe o alanı farkında olmadan açtığını şöyle ifade etmektedir: ...Kadının altınları diye bir mesela var bizim toplumumuzda ya da kendi ailemden düşünüyorum kendi annemin sahip olduğu mülklerde babam bizzat hak talep etmiyor ama annem babama bunun hakkını sunuyor. Eşitsizlik tam da kadının arabasını adam kullanıyor kadının evini arsasını adam kullanıyorsa orda eşitsizlik başlıyor. Ne yazık ki bu toplumda eşitsizlik geleneklerle gelen ve kadının farkında olmadığı bir şey. Kendi kendine de uyguluyor bunu kadın... Dişli bir kadın olduğunuzda kullanma şansınız artar bu toplumda 100 kadından çok küçük bir kesimi bunu yapabiliyor bence...(Dr. Öğrt. Üyesi, 33, Evli)

Kadının ekonomik özgürlüğünün olması gerektiği noktasında ortak bir bakış açısı sunan örneklemin, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının diğer şiddet türlerinin azalmasında ya da artmasında ne tür etkisi olduğu kategori 3 başlığı altında incelenmiştir. Bu kategori altında; kendi kendine yetme, ayrıcalık, saygınlığın artması, karşı koyabilme gücü gibi ortak kavramlardan hareketle analizler yapılmaya çalışılmıştır.

Kadının ekonomik özgürlüğü olduğu takdirde kendi kendine yetebileceğini savunan EK3 kodlu örnekleme göre, diğer şiddet türlerinin de bir nebze azalması söz konusudur. Ona göre, en kötü şiddet durumunda bile ekonomik özgürlüğü olan bir kadının, kendi haklarını daha iyi bir şekilde

savunabileceğini şöyle ifade etmektedir: *...Biraz daha azalıyordur. Çünkü ekonomik özgürlüğünüz var. Oldukça önemli bir şey. Kendi kendinize yetersiniz. Dolayısıyla kendi kendinize yetemezseniz bile psikolojik tedavi görme imkânına sahip olursunuz. Bir avukatla görüşme imkânına sahip olursunuz. Dolayısıyla kendi haklarınızı daha iyi bir şekilde savunabilirsiniz diye düşünüyorum. Yani şiddete maruz kalmamak için...(Doçent, 37, Evli)*

EK3 kodlu örneklem gibi ekonomik gücün önemli olduğunu savunan EK4 kodlu örnekleme göre, ekonomik gücü olmayan kadınların bir şekilde kocalarına bağımlı kaldıkları ve ister istemez şiddetin çeşitlerine farklı boyutlarda uğradıklarını ifade etmektedir. Ona göre, çocuğa endeksli bir bakış açısının toplumumuzda egemen olmasının, kadınların ekonomik özgürlüklerinden mahrum kalmalarına da sebebiyet vermektedir. EK4 kodlu örneklem, bu durumu kendi ailesinden örneklerle şu şekilde ifade etmektedir. *...Ekonomik gücün önemli olduğunu düşünüyorum. Kadın ayakta durduğunda diğer şiddet çeşitlerine uğrasa da karşı koyabilir. Bazen evlilik olunca kadının kendine biçtiği anlam da kayboluyor. Ablam çalışıyordu mesela ama eşi evlendikten sonra çalışmasını istemedi. Çok güzel bir işi ve çok rahat kariyer yapabileceği, yükselebileceği bir konumdayken çalışmayacağını dedi. Ben bunu ablamın nasıl kabul ettiğine de anlam veremiyorum. Zaten çok ekonomik özgürlükleri de yok ki kendi yağında kavrulmaya çalışan bir aile. Dolayısıyla bana söylemese de şiddet gördüğünü biliyorum, duyuyorum bana söylemese de. Hem ekonomik nedenle olduğunu düşünüyorum hem de ne yapsın ki. Gitse bir yerde kendi başına ayakta durabileceği bir getirisi yok. Ayrıca çocuklarını düşünüyor insanlar bu da önemli bir faktör. Evlenenlerin çocukları olduktan sonra hep çocuğa endeksli oluyorlar...(Dr. Öğrt. Üyesi, 42, Evli)*

Diğer şiddet türlerinin ekonomik özgürlük kazanıldığı taktirde azalmasını, kadının daha sağlam yere basmasıyla açıklamaya çalışan EK5 kodlu örnekleme göre, şiddetin azalmasında erkeğin tutumunun ve aile yapısının önemli olduğunu şöyle ifade etmektedir: *...Şiddeti azaltır çünkü kadın daha sağlam yere basıyordur. O zaman o çok ince bir şey tam olarak bir şey söyleyemiyorum. Bu tamamen aileye özgü, karşısındaki erkeğe özgü bir şey. Eğitim ve psikolojisine bağlı. Yani kadın ayakta durduğunda karşısındaki bundan memnun mu oluyor. Yoksa korkuyor mu? Eğer memnun oluyorsa aile açısından güzel bir şey ama adam korkuyorsa o zaman o şiddetlerin artmasına sebeptir. Ama kadının özgüveni birçok açıdan kadına şiddete karşı koyma gücü verir...(Dr. Öğrt. Üyesi, 39, Evli)*

Şiddetin çeşitlerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu savunan EK6 kodlu örnekleme göre, kadının ekonomik özgürlüğünün olması ve onun üzerinde tasarruf hakkı olduğu taktirde, erkeğinde ona saygı duymasına sebebiyet verdiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Her şeyden önce şiddet dediğiniz şeyin tezahürleri birbiriyle ilişkili. Çünkü kaynaklandığı yer aynı yerden besleniyor ve çıkıyor. Bir kadın ve erkeğin eşit iki birey olduğunu kanıksayabildiğimiz noktada hepsi azalır. Kadının ekonomik özgürlüğü var örneğin arabası varsa onu satabildiği taktirde erkek şunu bilecek bu kadın bir birey ben buna saygı duymalıyım bu otomatik olarak örneğin cinsel saygıyı da getirecek ya da sosyal saygıyı da getirecek beraberinde...(Dr. Öğrt. Üyesi, 32, Evli)*

EK6 kodlu örneklem gibi BK2 kodlu örnekleme kadının ekonomik özgürlüğünün olmasının erkeğin bakış açısını değiştireceğini savunmaktadır. Bu durumu somut olarak bir erkek akademisyen üzerinden şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Erkekler içinde kadının para kazanması önemli artık... Bunu da ben çevrem den duydum. Bak burada çok yakın bir öğretim üyesi erkekten duydum. Ben dedi evlendim ama (eşi çalışmıyor bu arada) buradan bir yardımcı doçentle evlenseydim cebime 8 bin lira para girecekti ve bu batıdan gelmiş bir hoca bunu söylüyorsa tabii ki kadının para kazanması çok önemli... Kadın bir aktiviteye gitmiyor gidemiyor çünkü neden gidemiyor adam istemiyor çünkü para harcayacak diye... Çıkartmıyor sağa sola. Kendi spor salonuna gidiyor eşinin hiçbir aktiviteye katılmasına müsaade etmiyor... Çünkü kadın hem çalışmıyor hem para kazanmıyor bide üstüne bunun parasını harcayacak. Yok öyle bir şey... Erkekler gerçekten en okumuş dediğimiz insanlar bile para konusu olduğu zaman... Ben eminim eşi 2 buçuk milyar maaş alıyor olsa o kadına bakışı falanda değişir. Diğer şiddet türleri örneğin psikolojik, ekonomik şiddet ortadan kalkar...(Dr. Öğrt. Üyesi, 44, Bekar)*

Ekonomik özgürlüğün kazanılması kadının kendini daha güçlü hissetmesine ve ikinci bir şahsın kadını ezmesine izin vermeyeceğini, diğer şiddet türlerinin de kesin olarak azalacağını savunan EK7 kodlu örneklem, kadının şiddetin önünü kesebileceğini şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Bence şiddet kesinlikle azalır. Çünkü ister istemez daha güçlü olacak kendini daha güçlü hissedecek ve ikinci bir şahsa kendini daha fazla ezdirmemiş olacak eşine ya da ailesine ve dolayısıyla bu da eşinin davranışlarını da değiştirecek. Ha böyle olmayanda mutlaka vardır. Daha çok zıtlama vb. şekilde de*

tartışmalar oluşabiliyor. Bence oran olarak baktığımızda daha da azalacaktır. En basitinden şiddet olsa bile çok rahat tamam deyip o şiddete maruz kalmayı kesebilecek, terk edebilecek, uzaklaşabilecektir... (Dr. Öğrt. Üyesi, 30, Evli)

Toplumun aile bütünlüğünü korumak için kadına büyük görevler verdiğini savunan EK1 kodlu örnekleme göre, geleneksel değer yargılarının etkisinin fazla olduğu bir toplumda yaşamaktayız. Kadınların kendi ayakları üzerinde durmaları gerektiğini savunan EK1 kodlu örneklem, özgüvenin artmasında ve ekonomik özgürlüğün artmasında bu durumun çok etkili olduğunu ve şiddetin önlenmesinde etkili olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: *...Örneğin çoluk çocuk var anne bir şekilde evi döndürmeye çalışıyor, baba hovardalık ediyor, aileye bakmıyor falan filan. Ne yapar orada kadın tamamen çaresizlik içinde. Sadece kendini değil çocuklarını da düşünmek ve o aileyi götürmek zorunda. Bizim toplumumuzda boşanmalarda çok rahat bakılan şeyler değil. Kendi özgürlüğü, ayakları üzerinde durabilen biri olsa belki bunu çok rahat kendi hayatını da çizebilir. Kendine bir kere özgüveni gelir. Toplumda bir kişinin kendine özgüveni geldiği zaman bence o geleceğini çizebilir. Kendine güveni varsa ekonomik özgürlükte kazanabilir. Çünkü bazı ailelere bakıyorsun işe sokmaya çalışıyorsun girmek istemez özgüveni yok. Ben bunu yapabilir miyim? Özgüveni olmayan insan bir işe de giremez ekonomik özgürlükte kazanamaz. Şiddete karşıda duramaz... (Profesör, 47, Evli)*

TARTIŞMA VE SONUÇ

Modernleşmeye bağlı olarak yaşam kalitesinin artmasıyla birlikte, toplumlarda kadına yönelik şiddetin azalması beklenirken, her geçen gün kadına yönelik şiddetin farklı boyutlarının ortaya çıkması söz konusudur. Kadına yönelik şiddetin temelleri araştırıldığında biyolojik ve sosyal etmenlerin farklı şekillerde etkili olduğu literatür incelemesinde elde edilmiştir (Freedman at all, 1993: 239; Bilgin, 2006: 279; Kılıç, 2016: 22). Tarihsel süreçte kadına yönelik şiddet olgusuna yönelik birçok kurumsal bakış açısı ortaya konulmakla birlikte, hepsinin kendince tutarlı yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Elde edilen veriler ışığında, kadın akademisyenlerin, kadınların çalışmasına yönelik toplumun algısının nasıl şekillendiğine ilişkin görüşlerinin öncelikli olarak sorgulanması gereklidir. Medeni durum farklılığı gözetmeksizin akademisyenlerin toplumda geçmiş dönemlere göre, kadınların çalışmasına yönelik pozitif tutumların daha etken olduğunu ortaya koymaları söz konusudur. Günümüzde kadınların iş alanında daha çok görüldüğünü ve geçmişe oranla daha çok desteklendiklerini savunan akademisyenlere göre, geleneksel değer yargılarının toplumsal yapıda etken olduğunu ve bu geleneksel değer yargılarının hâkimiyetinin (erkeğin) eğitim ve mesleki statüyle ilişkisinin olmadığı, kültürel ve sosyal sermayenin toplumda bu değer yargılarına göre şekillenmesinde kadına yüklenen öncelikli fonksiyonun çocuk bakmak ve ev işlerini yapmak olarak görülmesinden kaynaklandığı savunulmaktadır. Bu açıdan kadın akademisyenlerin çok fazla tasvip etmemelerine rağmen, toplumda kadının çalışmasına yönelik genel algısının *ikili rol kuramının* hipotezlerine göre şekillendiğini söylemek yanlış olmaz.

Akademisyenler tarafından, toplumda yeterince kadının çalışmadığı için kadın statüsünün her zaman ikinci plana atıldığını savunan bir görüşün hâkimiyeti GK7 kodlu akademisyenin *“Ne yazık ki çalışan kadın oranı oldukça düşük ülkemizde. Elbette bu durumun arkasında geleneksel cinsiyet faktörleri bulunmakta. Bu sebeple ikinci planda kalan kadın saygınlığı tam elde edemiyor.”* söyleminden ve diğer akademisyenlerin benzer söylemlerinden çıkarılmaktadır. Kadın statüsünün ikincil plana atılmasında da toplumsal değer yargısı olarak şekillenen *“kadının yeri evidir”* düşüncesinin söz konusu olduğunu ve kadına iktidar alanı olarak ev içini uygun gören bir toplum içerisinde yaşadığımızı BK3 kodlu akademisyenin *“Toplum açısından bence kadının yeri evidir algısı halen egemen.”* söyleminden ve EK3, EK5, BK1 ve BK7 gibi akademisyenlerin benzer söylemlerinden çıkarmak mümkündür. Bu yapının iş hayatında da devam ettiğini belirten akademisyenlere göre, kadınların yoğunluklu olarak toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenen hizmet sektörü ve niteliksiz işlerde çalışması söz konusudur. Yine kadınların çalıştıkları alanlarda da bazı durumlarda ataerki yapının egemenliğinin söz konusu olduğu ve ev içinde kadından beklenen rollerin iş yerinde de yeniden üretilmesinin desteklediği durumların olduğu fikri *cinsiyetçi rol toplumsallaşması kuramının* görüşlerini desteklenmektedir. Kadının iş hayatına katılmasıyla ilgili olarak bölgesel farklılıkların, eğitim seviyesinin hatta sosyal sınıf farklılıkları gibi farklı parametrelerin yaşadığımız toplumda etken olduğunu akademisyenler savunmaktadır. Örneğin alt sınıfa mensup erkeklerin kadının çalışmamasını

prestijli bir sosyal statü unsuru olarak görmelerine rağmen bu algının orta ve üst sınıflara doğru çıkıldıkça kırıldığını savunan ifadelerin belirginleştiği söylenebilir.

Toplumun kadının çalışmasına yönelik genel yargısı tespit edildikten sonra araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin, kadının çalışmasına yönelik algıları değerlendirildiğinde, akademisyenlerin bütüncül bir bakış açısıyla kadınların iş hayatına katılmalarını destekleyici ifadeler ortaya koymaları kuramsal açıdan *feminist yaklaşımla* paralellik göstermektedir. Akademisyenlerin bu bakış açısını destekleyen düşüncelerini; kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe muhakkak çalışması gerektiğini, birçok şeyden fedakârlık verdiğini ve kadının çalışmasının ev hayatını pozitif anlamda düzenleyeceğini söylemlerden hareketle ifadelendirmek söz konusudur.

Ev hayatının pozitif anlamda düzenlenmesi noktasında erkeğin kadına bakış açısının ve yaklaşımının değişmesinde, ciddi bir eşitsizliğin önüne geçmede, kadının çalışmasının etken bir faktör olduğunu destekleyen görüşler etkindir (Kılıç, 2015: 45). Çalışmadığı takdirde kadının ekonomik ve sosyal güvencesinin söz konusu olmadığını, geleneksel değer yargılarını destekleyen “pasif bir tip” olarak var olan ve sürekli fedakârlık yapmak zorunda kalan bir kadın profilinin toplumda egemen olacağını destekleyen söylemler söz konusudur. Ayrıca kadının çalışmasının “güçlü durmak” ve “sosyal bir varlık” olmak adına önemli olduğunu destekleyen görüşlerin, kadının ev dışında üretimde yer almadığı takdirde kişisel bakımlarına bile yeterince önem göstermediğini ve en sonunda farkında olmadan kendine yabancılaşan bir insan tipolojisinin şekillendiğini (EK5, EK7, BK1, BK2, BK4, BK5) ifade eden görüşlerin hâkimiyeti de *liberal feminist* bakış açısının akademik düşüncede etken olduğunu göstermektedir. *Liberal feminist* bakışı destekler nitelikte belirtilen negatifliklerin söz konusu olmaması, mikro seviyede ev için yeniden inşası ve makro seviyede toplumun gelişmesi açısından kadının çalışması gerektiğini ve kadının çalışma tasarrufunun dışsal unsurlardan ziyade kişinin kendi elinde olması gerektiğini akademisyenler savunmaktadırlar.

Kadınların iş hayatında aktif rol almaları gerektiğini ve ev dışında daha fazla var olmalarını savunan düşüncelerin yanında ülkemizde kadın akademisyenlerin oranını değerlendirme noktasında farklılıkların ön plana çıktığını söylemek gerekir. Literatürde verilen bilginin aksine akademisyenlerin çoğunluğu kadın akademisyenlerin oranının yetersiz olduğunu savunurken, örneklemin geneli üniversitelerde kadın akademisyenlerin oranından ziyade, kadın yöneticilerin yoksunluğunu dile getirmektedirler.

Kendi üniversitelerinde kadın yönetici açısından şanslı olduklarını ve üniversite kuruluşundan bu yana üç dönemdir kadın rektörlerin bulunduğunu, bununda pozitif etkilerinin çok fazla gözlemlendiğini akademisyenler ifadelerinde dile getirmektedirler. Ülkemizde diğer üniversiteler söz konusu olduğunda ise yönetici pozisyonunda olan kadın akademisyenlerin sayısının oldukça düşük oranlarda olduğunu, ılımlı ve şeffaf bir yönetim için bu sayıların artırılması gerektiğini belirtmeleri önemlidir.

Kadın akademisyenlerin karşılaştıkları güçlükleri de dile getiren akademisyenler, genellikle yurt dışından örnekler vererek kadın akademisyenlere pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini çünkü evli akademisyen kadınların, ev içi rollerinin de akademik çalışmaların önüne ket vurduğunu ve bu durumda kadın akademisyen oranını negatif etkilediğini dile getirmektedirler. Elbette bu tür tespitlerin daha çok EK5 gibi evli ve çocuklu akademisyenler tarafından öncellendiğini söylemekte de fayda vardır. Ayrıca kadın akademisyen oranının ülkemizde diğer sektörlerdeki kadın istihdam oranlarından yüksek olduğunu ortak bakış açılarından hareketle belirtmekte gereklidir. Ama diğer örneklemlerin söylediklerinden farklı olarak EK1 kodlu akademisyenin “...*hedefimiz nicelik midir? Bilmiyorum bir meslekte illa kadın olması gerekmiyor ya da bu erkek egemen bir meslektir gibi yaklaşım yanlış. Kadın akademisyen oranı % 70, erkek akademisyen oranı % 30 olunca mı yeterli olacak. Neye göre yeterli yani kıstasımız ne?*” gibi söylemlerinden hareketle, akademinin bir istihdam alanı olarak gösterilmemesinin, akademik alanların bilimsellik kaygısı taşıması gerektiği ve bilim dalında illa kadın sayısının artırılmasından ziyade “yetkinliğe” bağlı olarak kadın ve erkek akademisyenlerin oranının şekillenmesini savunan görüşün etken paradigma olması gerektiğini desteklemek oldukça anlamlıdır.

Kadınların toplumsal yaşamda iş alanına katılması hususunda kavramlaştırmalar netleştirildikten sonra, kadına yönelik şiddet noktasında araştırmaya katılan akademisyenlerin bakış açıları tespit edilmiştir. Akademisyenler, kadına yönelik şiddetin toplumsal yaşamda her zaman olduğunu ve günümüzde de bu durumun devam ettiğini ifade etmişlerdir. Kadına yönelik en çok gözlemlenen şiddet türünün psikolojik şiddet olduğunu dile getiren akademisyenler, bu şiddet türünü fiziksel şiddetin takip ettiğini hatta psikolojik şiddetin uzantısı olarak fiziksel şiddetin görüldüğünü ifadelendirmişlerdir. Kadına

yönelik psikolojik şiddete sadece eşler arasında değil toplumun her alanında rastlandığını ve kalıp yargıların toplumsal yaşamda çok fazla görüldüğünü belirtmeleri yapılan bilimsel araştırmaları destekler niteliktedir (Zapf, 1999: 167). Psikolojik şiddetin görülmesinde ise daha çok tahakküm duygusunun etken olduğu ön plana çıkartılırken, bu durumu *insan sermayesi kuramında* olduğu gibi bir cinsin diğeri üzerinde egemenlik kurmaya çalışması (EK1, EK2, EK5, BK1, BK5) olarak ifadelendirmişlerdir. Eğitim seviyesinin artması ile şiddet arasında negatif bir ilişkinin söz konusu olması ya da olmaması sorgulandığında ise, akademisyenlerin bu durumu izah ederken eğitim ile fiziksel şiddet arasında negatif ilişkinin olduğu, fakat psikolojik şiddeti eğitim seviyesinin artmasının hiçbir şekilde etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Kadına yönelik şiddet ve saldırganlığın temelleri araştırıldığında, tarih sahnesinde bahse konu olan biyolojik ve sosyal faktörlerden birinden yana tavır alan araştırmacılar olduğu bilgisine literatürde rastlanmaktadır (Kılıç, 2016). Günümüzde bilim dünyası her iki unsurunda şiddetin ortaya çıkmasında belli ölçütlerde etkili olduğunu kabul etmektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998: 10). Araştırmada akademisyenler kadına yönelik şiddetin temellerinde kabullenme, doğallaştırma, bastırılma, yetiştiği ortam, öğrenme gibi faktörlerin etkili olduğundan bahsederek, biyolojik temellerden çok sosyal faktörlerin, çevrenin ve medyanın şiddet üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır.

Günümüzde kadına yönelik şiddetin çok fazla gözlenmesinde medyanın etkisinin geçmişe oranla fazla olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda kadına yönelik şiddet olaylarının geçmişte daha geleneksel ve aile içerisinde çözümlenen ya da çözümlenemeyen bu tür meselelerin mahrem alan diye tabir edilen ev içinde kalması söz konusuydu (Page ve İnce, 2008: 86-87). Şimdi ise modernleşmeye koşut olarak kadının daha fazla sosyal yaşamda yer bulması bu tür şiddet olaylarının görünürlüğünü eskisinden fazla oranlarda medyaya taşımaktadır. Medyada bu tür kadına yönelik şiddet olaylarının toplumsal etkileri araştırıldığında görüşmeye katılan akademisyenlerin çeşitli bakış açıları ortaya koyduklarını söylemek gerekir. İlk olarak akademisyenlerin çoğunluğunun bu tür haberlerin olayları sıradanlaştırdığını, normalleştirdiğini ve ezik karakterler yarattığını savundukları BK6 kodlu akademisyenin "*Bence görülen şiddet haberleri normalleştiriliyor. Ne kadar çok görülürse o kadar normalleşiyor. Son yıllarda Türkiye’de ben oldukça ötekileştiğimi düşünüyorum. Beni rahatsız ediyor ama benim baktığım nokta toplumun geri kalanı için normalleşiyor.*" ifadesindeki gibi diğer akademisyenlerinde benzer söylemlerinden çıkarılmaktadır. Yine bu tür haberlerin çok fazla haber konusu olması, hukuksal anlamda müeyyidelerin yetersiz kalması, her seferinde kadınların negatif olarak benzer durumlara maruz kalması, kadına yönelik şiddetin toplumda duyarsızlaştırılmasına ve kadınların çoğu tarafından kabullenilmesine sebebiyet verdiğini dile getirmektedirler. İkinci bakış açısına göre de, bu tür haberlerin benzer durumdaki diğer erkeklere güç verdiğini ve erkeğe sınırlandırıcı bir etki yaratmadığını dile getiren yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun erkek tarafından toplumda kadına yönelik şiddetin yeniden üretilmesinde etkili olduğunu savunmaktadırlar. Son olarak medyada çıkan haberlerin kamuoyu oluşturma adına önemli olduğunu savunan birkaç akademisyene göre, daha çok bilinçlilik seviyesi yüksek, eğitilmiş kesimler için bu tür haberlerin önemli olduğu ve ilerleyen zamanlarda bütün halkın bilinçlilik seviyesinin artacağını savunmaktadırlar.

Bilinçlilik seviyesi diğer toplumsal kesimlere göre daha yüksek ve kanaat önderleri olarak görülen kadın akademisyenlerin kadın hakları ve yapılan yasal düzenlemeler konusunda bakış açıları oldukça önemlidir. Bu açıdan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kadına yönelik politikalarını nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda, evli akademisyenlerin hepsinin bakanlığın kadına yönelik politikaları hakkında yeteri kadar bilgileri olmadığını belirtmeleri oldukça düşündürücüdür. Bekâr akademisyenler ise bakanlığın politikalarını yetersiz bulmakla birlikte, oldukça siyasal boyut kazanan bir yapı arz ettiğini belirtip bu durumdan hoşnut olmadıklarını, kadın sorunlarına bu şekilde pragmatist çözümlerin bulunmasının mümkün olmayacağını belirtmeleri önemlidir. Hukuksal olarak uygulamalar incelendiğinde akademisyenlerin ortak kanaatinin teorik kurgulamanın iyi olmasına rağmen pratikte sıkıntılı çok fazla olduğu ve bu düzenlemelerin binde bir etki yaptığını dile getirmektedirler.

Kadın akademisyenlerin kadına yönelik şiddetle ilgili bakış açıları analiz edildikten sonra, ekonomik şiddete ilişkin algıları değerlendirilmiştir. İlk olarak toplumsal yaşamda kadınların ekonomik şiddetin ne kadar farkında oldukları sorgulandığında, literatürde yapılan araştırmalarda kadınların 4'te 3'ünün çalışmadığı, en çok ekonomik şiddete maruz kaldıkları ve en az farkında olunan şiddet türünün ekonomik şiddet olduğu tespit edilmiştir (Güler ve ark., 2005: 51-56). Araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, toplumumuzda çalışan ve çalışmayan kadınların

ekonomik şiddete maruz kalması söz konusudur. Akademisyenlere göre, çalışmayan kadınların ekonomik şiddete çalışan kadınlara göre çok daha fazla maruz kalmaları söz konusudur. Geleneksel cinsiyet rollerinin etkisinin toplumumuzda çok yaygın olduğunu savunan kadın akademisyenler, kadınların erkeğe saygı, kanıksama, iktidar ilişkisi, öğrenilmiş çaresizlik ve aile olmanın gereği olarak ekonomik şiddeti yoğun olarak yaşadıklarını belirtmektedirler. Ne yazık ki aile olmanın gereği olarak çalışan birçok kadının işten ayrılıp çocuk bakması ya da eşi tarafından ataerkil yapının dayatmacı yapısı tarafından kadının çalışmasının hoş karşılanmaması nedeniyle işten ayrılması aile olmanın gereği olarak görülmektedir. Bu yapı içerisinde kadının çalışıp çalışmamasında, kadının çok eğitilmiş olup olmamasının etkili bir faktör olmadığı, karar verme noktasında iktidar ilişkisinde etken tarafının erkek olduğuna ifadelerinde yer veren akademisyenlere göre, toplumda kadınların kesinlikle ekonomik şiddete uğradığı, bu durumun kadınlar tarafından öğrenilmiş çaresizlik ve kültürel kodlarımıza derinden işlemiş olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Kadınların çok fazla ekonomik şiddete uğramalarının eskiden erkeğe saygı olarak görüldüğünü, şimdi ise kadınların kazandıkları parayı direkt olarak erkeğin eline verme durumunun çok fazla olmadığını belirten akademisyenler, kadının ekonomik kazancının kocası ya da babası tarafından elinden alındığının, bu durumun kişinin yetiştiği aile ortamına göre değişiklik gösterdiğini ve ne yazık ki toplumda birçok kadın tarafından ekonomik şiddet olarak algılanmamasında sosyal sermayenin etkisinin oldukça fazla olduğunu belirtmektedirler. Sosyal sermaye ile farkında olmadan sergilenen ekonomik şiddet *toplumsal cinsiyet şeması kuramına* göre nesiller arasında da gözlenmektedir. Toplumsal algıda geleneksel değerlere göre, anne babanın çocuklarını büyüttükten sonra çocuklardan beklentilerinin çok fazla olduğu ve ekonomik şiddetin çocuklara “bakmakla mükellef” gibi yaklaşımlarla farkında olmadan zorla dayatıldığı da söylenebilir. Akademisyenler, bu tür ifadelerden yola çıkarak her an her yerde çeşitli şekillerde ortaya çıkan ve kanıksanmış olan ekonomik şiddetin toplumda sürekli olarak yeniden üretildiğini savunmaktadırlar.

Toplumsal yaşamda kadına yönelik ekonomik şiddet algısı anlamlandırıldıktan sonra kadın akademisyenlere göre aile içerisinde ekonomik tasarruf hakkının eşlerden hangisinde olması gerektiği sorgulandığında, akademisyenlerin çoğunluğu kendi yaşamlarından da hareketle, ekonomik tasarrufun ortak olması gerektiğini savunmuştur. Sadece EK2, EK3 ve EK7 kodlu akademisyenler ekonomik tasarrufun kadında olması gerektiğini savunmuştur. Ne yazık ki toplumumuzda aile içinde kadına biçilen rolün daha çok tasarruf eden, koruyan, yapan ve yapıcı olan taraf olarak görülmesidir. Sosyal sınıf farkı gözetilerek bu durumun daha çok orta ve alt sınıflarda yaşandığını savunan akademisyenler, ortak tasarruf olmasını evin giderleriyle kadınların kişisel bakım ve harcamalarının ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu algının her iki cins tarafından anlamlandırılmasının gerekliliğini dile getirmelerinin yanında kadınların aile içerisinde kendi kendilerine de ekonomik şiddet uygulamaları gerektiğini savunmaktadırlar. Kadınların toplumda biriktirdikleri kültürel ve sosyal sermayeleri ekonomik durumları iyi olsa da bazen kendisini öte yana atarak hep eşi ve çocuklarına bir şeyler yapmalarında etken olmaktadır. Bu tür algıların değişmesi gerektiğini ve evliliğin hücrelerinin yeniden inşa edilmesinin gerektiğini savunmaları *feminist bakış* açısını destekler niteliktedir.

Aile içerisinde ekonomik tasarruf algısı izah edilmeye çalışıldıktan sonra Türkiye’de kadının malında tasarruf hakkının olup olmadığı hakkında genel bir bakış açısıyla, akademisyenlere göre kadınların kendi mallarında tasarruf hakları çok az ya da hiç yoktur. Evlilik olgusu söz konusu olduktan sonra erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü, EK2 kodlu akademisyenin ifadesiyle “*evlenme cüzdanını tapu olarak gören bir toplum*” yapısı içerisinde, kadının kendi malında söz sahibi olması mümkün değildir. Toplumun çoğunluğunun algısının bu düşünce doğrultusunda şekillendiğini, erkeğin direkt kadının malında tasarruf geliştirmekten ziyade, kadının farkında olmadan erkeğe o alanı açtığını belirten akademisyenler bu tür kalıplaşmış geleneksel değer yargılarını eleştirmektedirler.

Kadının ekonomik özgürlüğünün olması gerektiğini sıkı sıkıya savunan akademisyenler göre, kadının ekonomik özgürlüğünün olması kendi kendine yetmesine, erkek tarafından saygınlığının artmasına, kadına ayrıcalık yaratmasına ve yeri geldiğinde erkeğe karşı koyabilme gücünün olmasına çok büyük etkendir. Ekonomik gücü olmayan kadınların bir şekilde kocalarına ya da kendi ailesine bağımlı kaldıkları ve bu durumun ister istemez şiddetin çeşitlerine farklı boyutlarda uğramalarında etken olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik özgürlüğe sahip olduğu takdirde kadına erkeğin yaklaşımının da değişebileceğini ifade eden akademisyenlere göre, diğer şiddet türlerinin azalması da söz konusudur. Ekonomik özgürlüğü olmadığı kadının geleneksel değer yargılarını yıkamayacağını savunan

akademisyenlere göre, kadının sosyalleşmesinde, bilinç düzeyinin artmasında ve özgüven kazanmasında ekonomik özgürlük şarttır.

Son söz olarak, çalışmada elde edilen sonuçlardan hareketle kadına yönelik ekonomik şiddetin azaltılmasında aşağıda belirtilen önerilerin göz önünde bulundurulması gereklidir:

*Kadına yönelik ekonomik şiddet olgusunun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi ilgili kurumlar ve sivil toplum örgütleri tarafından toplumda farkındalığının arttırılması için politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir.

*İş gücü piyasasında kadınların daha çok çalışmaları ve çalıştırılmaları için yeni planlamalar yapılmalı ve cinsiyet ayırımı gözetilmemelidir.

*Kadın hakları konusundaki yasaların uygulanabilirliğinin arttırılması için ciddi çalışmalar yapılmalıdır.

*Toplumsal yaşamda kadınların hukuksal olarak hak ve özgürlüklerini nasıl koruyacakları kamu spotu ya da propaganda yoluyla aktarılmalı ve kadınların hukuki haklarını anlamlandırmaları sağlanmalıdır.

*Medyada kadına yönelik şiddet ile ilgili yayınların haber niteliği taşıması kaygısıyla şiddete teşvik edici nitelikte değil, şiddeti önleyici nitelikte aktırılması için ciddi bilimsel çalışmalar ve denetimler yapılmalıdır.

*Kız çocuklarının örgün eğitimi için çok daha fazla projeler yapılmalıdır.

*İlgili kamu kurumları tarafından aile içi iletişim, etkin iletişim, hoşgörü, uyum, adalet gibi konularda ailelere sistematik olarak eğitimler verilmelidir.

*Kadın araştırma merkezlerinin sayısı arttırılarak konuyla ilgili çok boyutlu akademik çalışmaların yapılması gereklidir.

KAYNAKÇA

Acker, J. (1992). From Sex Roles to Gendered Institutions. *Contemporary Sociology*, 21(5), 565-569.

Adaçay, R. F. ve Güney, G. (2012). Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, s:312-328, 27-28 Nisan 2012, Ankara.

Akın, A.; Üner, S.; Arslan, Ş.; Yıldırım, N.; Aslan, D.; Erdost, T.; Erbaydar, N.; Çiğdem, E.; Coşkun, A. ve Karaca Ö. (2008). Kadının Statüsü ve Sağlığı İle İlgili Gerçekler, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara .

Aksoy H. H. (2005). Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aktaş, M. A. (2006). Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması, Elma Yayınevi, Ankara.

Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1): 53-72.

Arın, T. (1992). İktisat Kuramının Kadın Sorununa Bakışı, Türkiye’de Kadın Olgusu(iç), (Edit: Necla Arat),s.165-182, Say Yayınları, İstanbul.

Bandura, A. (1978). Social learning theory. *Journal of Communication*, 28(3): 12-29.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998). Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 133, Ankara.

Bem, S. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: raising gender-aschematic children in a gender-schematic society. *Signs*, 8(4), 598-616.

Bilgin, N. (2006), Sosyal Psikolojiye Giriş, 6. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Ciner, Ö. (2003). Halkla ilişkiler sektöründe cinsiyete dayalı ayrımcılık. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çetin, İ. (2012). Bir Bataklık Olarak Namusun Temizlenmesi Mefhumu, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Ankara, s:5-11.
- Çıkmaz D, N. VM, ve Güler L. (2006). Spor Sponsorluğunda Etik: Alkol ve Sigara Sorun(lu) Mudur? 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla.
- Çınar, E. M. (1994). Unskilled urban migrant women and disguised employment: Home-working women in Istanbul, Turkey. *World Development*, 22(3), 369-380.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye’de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 41-54.
- Dikmen, N. ve Maden, D. (2012). Kadın Akademisyenlerin Görünmeyen Emeği Üzerine Bir Araştırma: Ordu Üniversitesi Örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21): 257-288.
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3):37-60.
- Duruoğlu, T. (2007). Emek piyasasında cinsiyetçi ücret artımı: Bursa organize sanayi bölgesinde bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24: 61-76.
- Ekizceleroğlu, R. ve Zeyrekli, S. (2007). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Nedenleri ve Sonuçları. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2(4):63-75.
- Eşkinat, R. (2012). Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, s:329-348, 27-28 Nisan 2012, Ankara.
- Eşkinat, R. (2013). Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37: 289-302.
- Fraim, N.L. (2012). Kadına Yönelik Fiziksel Şiddetin Biyopsikososyal Sonuçları, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Ankara, s:1-4.
- Freedman, L. J.; Sears, O. D. ve Carlsmith T. M. (1993), *Sosyal Psikoloji*, Çev: Ali Dönmez, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Güler, N.; Tel, H. ve Tuncay, Ö. F. (2005). Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(2):51-56.
- Güriz, A. (2011). Feminizm Postmodernizm ve Hukuk, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Gürkan, C. Ö. ve Coşar, F. (2009). Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 2(3): 124 – 129.
- Hill, C.; Corbett, C. and St. Rose, A. (2010) Why So Few? Women in Science, Technology, Engineering and Mathematics. Washington: American of University Women.
- Işık, E. ve Serdaroğlu, U. (2015). Kadın emeği: Feminist iktisadın yol haritası üzerinden bir okuma. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15(56), 6-14.
- Işık, S. N. (2007). Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, C.2, (4), s.112-117.

- Kasnakoğlu, Z. ve Dayıoğlu, M. (1997). Female labor force participation and earnings differentials between genders in Turkey. J. M. Rives ve M. Yousefi (Ed.), *Economic dimensions of gender inequality: A global perspective* içinde (95–117). Westport, CT: Praeger.
- Keskin, Ö. (2012). Kadına Yönelik Psikolojik Şiddetin Boyutlarının Belirlenmesi ve Değişken Durumlara Göre Değerlendirilmesi: Rize İl Örneği, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Ankara, s:92-108.
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İş Gücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri: Bir Ampirik Uygulama, *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1):107-130.
- Kılıç, M. (2012). Etnisite ve Spor, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, M. (2014). Gençliğin Şiddet Algısı: Düzce İli Örneği. A. Ertuğrul (Ed.), *Düzce’de Tarih ve Kültür*. (ss.216-224), Bursa: Gaye Kitabevi.
- Kılıç, M. (2015). Aile ve Serbest Zaman İlişkisi: Düzce Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1): 27-49.
- Kılıç, M. (2016). Gençlik Şiddet ve Serbest Zaman, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Kocacık, F. ve Gökkaya, B. V. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1): 195-219.
- Kocadaş, B. ve Kılıç, M. (2012). Düşük Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Kadın ve Çocuğun Şiddet Algısı, Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, s:349-359, 27-28 Nisan 2012, Ankara
- Köse, A. ve Beşer, A. (2007). Kadının Değiştirilebilir Yazgısı “Şiddet”. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 10(4): 114 -121.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, A. S. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1):14-27.
- Mutlu, F. (2006). Aile İçi Şiddet Sürecinde Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Nicholson, L. (1994). Interpreting gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 20(1), 79-105.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302-312.
- Özdemir, D. ve Tanyıldız, E. Z. (2011). Bilim Kadını Olmak: Bilimsel İşgücünde Kadın ve Cam Tavan. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. Erişim Tarihi 27 Mart 2016, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13039767168.Turkiyede_Bilim_Kadini_Olmak_Bilimsel_Isgucun_de_Kadin_ve_Cam_Tavan.pdf.
- Özen, S. (2007). İş yerinde Psikolojik Şiddet ve Nedenleri, *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(3):1-24.
- Özkaplan, N. (2013). Kadın akademisyenler: Cam tavanlar hâlâ çok kalın!. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 1-23.
- Page, Z. A. ve İnce, M. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme, *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22): 81-94.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications.

Şenesen, G. G. ve Pulhan, E. (2000). Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep, Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Şener, B. E. (2011). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Önlemede 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Değerlendirme, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). İşgücü istatistikleri, *Haziran 2016*, Ankara. <http://Dataworldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS?end=2014&start=1990&view=map&year=2014>., A.T. 20.01.2017

TC. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). İşgücü Maliyeti ve Kazanç İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1008, A.T.21.01.2017.

Taylor, E. S.; Letitia A. P. and David, S. (2007). *Sosyal psikoloji*. (A. Dönmez, Çev.). (12-14). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Uygun, Z. (2011). Örgüt Kültürünün Kadın Çalışanların Kariyer Gelişimleri Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Konya.

Ünal, L. I. (1991). İşgücü Piyasalarında Eğitimsel Niteliklerin Rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, 24(1-2):747-767.

Ünnü A. N.; Baybars, M. ve Kesken, J. (2014). Türkiye’de Kadınların Üniversiteler Bağlamında Yetki ve Karar Verme Mekanizmalarına Katılımı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42:121-134.

Vefikuluçay, D.; Demirel, S.; Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2007). Kafkas Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 14 (2): 12–27.

Yamak, N. ve Topbaş, F. (2004). Kasın emeği ve cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3-4): 143-156.

Yılmaz S. A. ve Şaşmaz Y. O. (2012). Aile İçi Şiddete Etken Sosyo Kültürel Faktörler: Elazığ Kervancılar ilçesi Örneği. Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Ankara (2):907-915.

Zaph, D. (1999), Organizational Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/Bullying at Work, *International of Manpower*, 20 (1/2).

Xu, X.; Zhu, F.; O'Campo, P.; Koenig, A. M.; Mock, V. and Campbell, J. (2005). Prevalence of and risk factors for intimate partner violence in China. *Am J Public Health*. 95(1):78-85.

Marksizim ve Dil Felsefesi: Psikoloji Çerçevesinde Bir İnceleme

Büşra ALPARSLAN¹

ÖZET

Bu incelemede Volosinov'un Marksizm ve Dil Felsefesi eseri, psikolojiye getirdiği eleştiriler bakımından tartışılmıştır. Volosinov, Marksizm ve Dil Felsefesi kitabında her ne kadar Marksist ideolojinin dil felsefesini eleştirme amaçlı bir metin sunmuş olsa da dönemin psikolojik araştırmalarına ve yaklaşımlarına da çeşitli eleştiriler getirmiştir. Volosinov'un eleştirileri kendisinden sonraki dönemde yükselecek olan sosyal inşacılık yaklaşımının pozitivist psikolojiye getirdiği eleştirilerle belli noktalarda örtüşmektedir. Bunlar, bilinç, dilsel ontoloji, bağlam ve söylem başlıkları altında incelenmiştir. Volosinov'un dil felsefesi hakkındaki düşüncelerinin, kendisinden sonra yükselecek olan sosyal inşacılık ve söylemsel psikolojinin üzerinde yükseldiği zemini hazırladığı savunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Volosinov, dil felsefesi, sosyal inşacılık, eleştirel psikoloji

Marxism and Philosophy of Language: A Review With Psychological Perspective

ABSTRACT

Volosinov's, Marxizm and The Philosophy of Language is discussed within this review in terms of his critical approach towards psychology. With his text, Volosinov, offer a critic not only for Marxist philosophy of language, but also for modern psychology of his era. His criticism towards positivist psychology overlaps with the criticism of discursive psychology. These criticisms are reviewed under the conscious, linguistic ontology, context and discourse titles. It is argued that Volosinov's ideas regarding philosophy of language laid the theoretical groundwork for social constructivism and critical discursive psychology to stand on in the coming years.

Keywords: Volosinov, philosophy of language, social constructivism, critical psychology

GİRİŞ

Valentin Nikolayeviç Volosinov, 1895-1936 yılları arasında Rusya'da yaşamış bir dilbilimcidir. Düşüncelerinin temeli Mikhail Bakhtin'in dil ile ilgili yazılarına dayanır. Hatta bazı çevrelerde Bakhtin'in aslında Volosinov olduğu ileri sürülür. 1920 ve 1930'larda, Kagan ve Mededev ile birlikte dil felsefesi alanında çalışmalar yayınlamıştır. Aynı zamanda, Bakhtin'in dilbilim ile ilgili fikirleri temelinde çalışan ve Bakhtin Çevresi diye adlandırılan grupla beraber edebi işler de üretmiştir. Ancak dönemin Sovyet Rusya'sı tarafından pek onaylanmamıştır. Özellikle 1929 yılında yayınlanan Marksizm ve Dil Felsefesi (2001) Volosinov'un en önemli ve tartışma yaratan yapıtlarından biri olmuştur. Volosinov bu kitabında, dil felsefesi ve dilbilimin dönemi içindeki durumunu eleştirerek daha doğru bir bakış açısı oluşturmaya çalışır. Bu incelemede Volosinov'un Marksizm ve Dil Felsefesi eseri, bu metnin dil felsefesi anlamında durduğu yer ile psikolojiye getirdiği eleştiriler bakımından tartışılacaktır.

Kitabın psikolojiye bakışını incelemeye geçmeden önce Volosinov'un kavramlarına aşinalık kazanmak gerekir. Volosinov kitabı boyunca ideoloji, gösterge ve psişe gibi çeşitli kavramlardan bahsetmektedir. Bu metinde öncelikle Volosinov'un bu kavramlarla neyi kast ettiği açıklanacak, daha sonra Volosinov'un düşünceleri psikoloji bağlamında incelenecektir.

¹ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, busraalparslan@gmail.com

Volosinov'un Dile Bakışı

Volosinov, kitabının ilk bölümünde ideolojilerin incelenmesi ve dil felsefesi başlığı altında dil felsefesinin Marksizm için taşıdığı önemi anlatma gayretindedir. Volosinov'a göre hayatı üretim ilişkileri üzerinden düzenleme amacındaki Marksist ideolojinin temelleri dil felsefesinin sorunları ile ilişkilidir zira ideoloji dilsel olarak kendini gösterir ve dilde yaşanır. Dolayısıyla, dil felsefesinin önemli sorunlarına değinmiş ve Marksizm'in dili ele alışı bakımından eksiklikler taşıdığını düşündüğü bilimsel yöntemlere eleştiriler getirmiştir.

Volosinov'un değindiği sorunlardan en önemlisi ideolojik gösterge sorunudur. Volosinov'a göre, herhangi bir ideolojik ürün bir şeyleri temsil eder ve bir göstergedir. Göstergesiz bir ideoloji mümkün değildir. Muhakkak bu göstergelerin fiziksel varlığı da vardır. Ancak, "Tıpkı ekonomide bir ekmeğin ederinin aslında sadece bir ekmeğin olmasıyla rağmen bir para miktarı ile denk olması gibi, her varlığın temsil ettiği bir anlam yani gösterge değeri vardır. Ancak kendi başına herhangi bir nesne gösterge olamaz; her şeyin göstergelliği toplumsallığından doğar" (Bayad ve Alparlan, 2017, s. 26). Doğal olarak her türlü üretim aracı ideolojik olabilir. Ancak ne nesne tam olarak gösterge olur, ne gösterge tam olarak nesne olur. Örneğin, ekmeğin hem kutsallığı ve emeği anlatan bir göstergedir hem de günlük olarak tükettiğimiz bir üründür. Bakkaldan ekmeğin alınırken ekmeğin sadece ekmeğidir ancak uygun bağlamda ekmeğin, emek olabilir. Yani, Volosinov'un deyimiyle fiziksel dünyanın yanı sıra başında duran başka bir dünya vardır: Göstergeler dünyası. İdeoloji ile göstergeler bölgesi birbirleriyle çakışır. Her gösterge ideolojik olarak bir değerlendirilmeye tabii tutulur (doğru, yanlış vb.). Göstergeler dünyası ideolojiden bağımsız olamaz zira ideolojik olan her şeyin göstergesel bir karakteri vardır.

Volosinov, ideolojik gösterge ve toplumsal ilişki arasındaki ilişkiyi açıklarken aşağıdaki üç maddenin gerekliliğinden bahseder (2001, s. 48-49): 1) İdeoloji göstergenin maddi gerçekliğinden ayrı tutulamaz, 2) Gösterge somut toplumsal ilişki biçimlerinden ayrı tutulamaz ve 3) İletişim ve iletişim biçimleri maddi temelden ayrı tutulamaz. Bu maddelerin özü her ideolojik göstergenin belli bir toplumsal grubun, belli bir zaman ve mekânda oluşturduğu toplumsal ilişki düzleminde ortaya çıkmasıdır. Toplumsal değer kazanmayan hiçbir şey ideoloji dünyasına giremez.

Volosinov kitabının ikinci bölümünde dil felsefesi ile ilgili önemli yaklaşımlara değinmekte ve dil ile sözcüğün ne olduğuna dair fikir üretmektedir. Bu kavramların keskin biçimde tanımlanması imkânsızca yakın bir görevdir. Dilbilimciler, dile ve sözcüğe, ses bilgisi (fonetik) veya dil bilgisi çerçevesinden bakma eğilimindedir ancak sadece bu alanlarda araştırma yapmak demek dilin ideolojik ve psikolojik yönünü göz ardı etmek demektir. Volosinov'a göre, ses bilgisine yöneldiğimizde seslerin fiziksel varlığını ve bu sesleri çıkarabilmekle ilgili fizyolojik konuları inceleyebiliriz ancak dilin özü ile bir bağlantı kurmuş olmayız. Ses bilimsel bir analiz sadece psiko-fiziksel ve psiko-fizyolojik süreçlere eğilmiş olduğu için aslında bir dil incelemesi yapmış olmaz zira iki biyolojik organizmanın etkileşimi doğrudan dil olgusu değildir. Volosinov'a göre dil, fizyolojik, biyolojik ve psikolojik gerçeklik alanları ile örgütlü toplumsal etkileşimin oluşturduğu birleşik alanın etkileşimi sonucu meydana gelir tıpkı yanma eyleminin gerçekleşmesi için maddenin atmosfer içinde olması gerektiği gibi dilin de var olabilmesi için ilişkisellik içinde olması gereklidir. Dolayısıyla, dil incelemesi yapılırken, dilin ilişkisellik ve psikolojik kısmını atlamamak elzemdir.

Dil felsefesinde inceleme nesnesi olarak dilin tanımlanması ve sınırlandırılması konusunda iki temel yönelimden bahsetmek mümkündür: Bireysel öznelcilik ve soyut nesnelcilik.

Bireysel öznelcilik, dilin dayanağının bireysel yaratıcı söz edimi olduğunu ve dolayısıyla dilin kaynağının psişe olduğunu iddia eder. Bu yaklaşımın Volosinov'un aktardığı şekliyle dört temel ilkesi vardır: "1) Dil etkinliktir; sürekli bir yaratım sürecidir. 2) Dilsel yaratıcılığın yasaları bireysel psikolojik yasalardır. 3) Dilin yaratıcılığı anlamlı bir yaratıcılıktır. 4) Durağan bir sistem (sözlük, dil bilgisi, ses bilgisi) olarak dil, deyim yerindeyse, dilsel yaratıcılığın sertleşmiş lavıdır." (Volosinov, 2001, s.97). Bireysel öznelciliğin önemli isimlerinden Vossler bu bahsettiğim ilkelerin içinde bireysel yaratıcılığa ayrı bir önem atfeder (Vossler 1910, akt. Volosinov, 2001, s. 100; Vossler, 1929, akt. Volosinov, 2001, s. 101). Hatta Vossler'e göre dilin temel tezahürü dil bilgisi ya da ses bilgisi değil bireysel yaratıcı söz edimidir. Volosinov, bu konuda Vossler'e hak verse de Vossler okulunun dilin içindeki ideolojik kökleri ayrı tutma çabası yüzünden ayrı düşerler. Volosinov'a göre bireysel öznelcilik yaklaşımı, dilin durağan olduğunu reddeder, dilin dinamik yapısını tanıyarak ancak dilin sosyal etkileşim ile şekillenen bir olgu olduğunu gerçeğini göz ardı ederek dili psişeye hapseder ve toplumsallıktan uzaklaştırır; dili bireyin deneyimleriyle psişesi içinde anlamlandırıldığı bir görüngü

olarak tanımlar. Bireysel öznelciliğe göre, dilin özü dilin tarihinde; dilin gerçekliği dilin üretiminde gizlidir. Dilin kurallarından öte kavranabilirliği önemlidir. Dilsel beğeni, dilin birliğini sağlar ve dilin tarihsel evrimi de bu beğenin ortaklaşmasına bağlıdır. Bireysel nesnelciliğe göre dilin en önemli noktası sözedimidir, sözcelemdir. Ancak bireysel nesnelcilik sözcelemini bireysel bir şey olarak tanımladığı için Volosinov'a göre toplumsallığı gözden geçirir.

Dil incelemesine yönelik ikinci yaklaşım olan soyut nesnelcilik, bireysel öznelci yaklaşımın aksine dili sabit durağan bir olgu olarak, “ses bilgisel, dil bilgisel ve sözlüksel dil biçimlerinin oluşturduğu bir sistem” olarak görür (Volosinov, 2001, s. 102). Bu yaklaşımda dilin dil bilgisel kuralları ve bu kuralların işlenişi çok önemlidir. Bu yaklaşımın temel ilkeleri şöyledir: “1) Dil bilincin sabit olduğu, kuralcı ve dural dilsel biçimler sistemidir. 2) Dilin yasaları verilen sistem içinde dilsel göstergeler arasındaki bağlantının dile özgü yasalarıdır. 3) Dile özgü bağlantıların ideolojik değerlerle ilgisi yoktur. 4) Bireysel konuşma edimleri, dilin konumundan bakıldığında, yalnızca normatif olarak özdeş biçimlerin tesadüfi saptırımları ve çeşitlemeleri ya da açık seçik ve yalın çarpıtmalarıdır.” Bu yaklaşıma göre, bireyin dil üzerindeki failiği neredeyse imkânsızdır, örneğin, dilin müsaade etmediği hiçbir anlam oluşturulamaz. Soyut nesnelcilik dili sistematik görür ama bu sistematiklik -tıpkı de Saussure'ün göstergelerin oluşumunu nedensiz görmesi gibi- (Bkz. (de Saussure, 2014) nedensizdir. Soyut nesnelciliğe göre dilin kuralları matematikteki formüllere benzer. Bir denklem kurulur ve o denklem işletilir. Denklemdeki işaretlerden biri değiştiğinde o artık yeni bir denklemdir. Bir başka deyişle dilin kuralları sabittir. Zamanla değişse bile, bir dönemde sadece bir kural olabilir; kendisiyle çelişen başka kurallarla beraber var olamaz. Soyut nesnelciliğin önemli isimlerinden de Saussure, dilin üç boyutundan bahseder: “Dil yetisi/söz (langage), bir biçimler sistemi olarak dil (langue) ve bireysel sözceleme edimi (parole). Dil ve sözceleme, dil-sözü oluşturur. Dil yetisi/söz, dilsel faaliyet gerçekleştirirken işin içine karışan tüm görüngülerin –fiziksel, fizyolojik ve psikolojik- yekûnu olarak anlaşılır.” (akt. Volosinov, 2001, s. 112). Ancak de Saussure'e göre dil yetisi/söz dilbilimin inceleme nesnesi olamaz zira söz çok yönlüdür; hem bireysele hem toplumsala aittir. Ancak dil, bir bütündür ve belli kurallar çerçevesinde var olur. Sözceleme ise bireysel bir irade ve anlık edimdir. Volosinov'a göre soyut nesnelcilik, dilbilimin inceleme nesnesinin ne olması gerektiğiyle ilgili soruna yanlış yaklaşmıştır. Dili belli başlı kuralların oluşturduğu bir sistem olarak görmek, ölü bir dili incelerken ya da yabancı bir dili çözmeye çalışırken geçerli olabilir. Ancak organik, yaşayan bir dili incelerken işimize yaramaz çünkü dilin dinamizmini, toplumsal olarak kurgulanışını; anlamın yaratılıp dönüşmesini bu yolla yakalayamayız.

Volosinov'un önem vererek değindiği bir diğer kavram olan anlatım/dışavurum kendisinin açıkladığı şekliyle, bireysel psişede var olan ve tanımlanmış daha sonra dışsal göstergeler yardımıyla, dışarıya doğru nesneleştirilendir. Anlatılabilir olmak ve dışa doğru nesneleşmek anlatım/dışavurum için temel iki öğedir. Anlatım/dışavurum teorileri genel olarak anlatılabilir olan şeylerin bir dönüşüme uğradığını (içten dışa aktarım esnasında) varsayar. Bu varsayımın kabulü, anlatım/dışavurumun en başta içeride oluştuğunu sonradan dışa yöneldiğini yani asıl dikkate değer şeylerin bireyin psişesinde olduğunu kabul etmek demektir. Bu, elbette, Volosinov'un kabul edebileceği bir şey değildir. Volosinov'a göre, anlatım/dışavurum yaşantıyı örgütler.

Volosinov'a göre, sözceleme toplumsal olarak örgütlü iki kişi arasında var olur. Her zaman gönderilenin bir kişi olması gerekmez; bazen daha çok kişi bazen de kimse olmayabilir. Gerçek bir kişi olmadığı durumlarda, konuşmacının içinde bulunduğu grubun bir temsilcisi olduğu varsayılır zira “Söz iki yönlü bir edimdir” (Volosinov, 2001, s. 147); hem sözü söyleyen hem dinleyen hem de bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü sözdür.

Volosinov'un Psikolojiye Eleştirileri

Volosinov, Marksizm ve Dil Felsefesi adlı kitabını her ne kadar Marksist ideolojinin dil felsefesine yaklaşımına bir eleştiri getirme amacı ile kaleme almış olsa da dönemin psikolojik araştırmalarına ve yaklaşımlarına da çeşitli eleştiriler getirmiştir. Volosinov'un pozitivist psikolojiye getirdiği eleştiriler incelenmiş ve bunların, bilinç, dilsel ontoloji, bağlam ve söylem başlıkları altında toplanabileceği görülmüştür.

1. Bilinç

Bu kısımda Volosinov'un pozitivist psikolojinin bilince yaklaşımına getirdiği eleştiriler değerlendirilecektir. Psikoloji bilimi, bilinç kavramını tartışmaya başladığı yıllarda, çeşitli tanımlar üzerinde tartışılmış olsa da genel olarak bilinci kişinin zihnindeki görüngüleri, bilişsel aktivitelere işaret etmek için kullanılmıştır ve kişinin bilinci bireysel olarak işlev göre bir özellik olarak tanımlanmıştır (Hilgard, 1980). Volosinov bu durumu, pozitivist psikolojinin, bilinci, ideolojiyi kapsayan bir görüngü olarak; ideolojiyi de göstergeyi kaplayan bir kabuk gibi ele aldığı ve dolayısıyla iç etkiyi anlamak için sadece bir araç olarak gördüğü şeklinde yorumlamıştır (Volosinov, 2001, s. 50).

Volosinov'a göre bilinç göstergelerin cisimleşmesinden doğar ve yaşayan bir olgu haline gelir ve pozitivist psikolojinin bilince bakışı bu cisimleşme sürecini, göstergelerin anlamının başka göstergeler ile olan etkileşimi ile mümkün oluşunu gözden geçirir. Volosinov'un, pozitivist psikolojide eksik gördüğü nokta dolayısıyla, psikolojinin göstergeleri (ve bilinci) başka göstergelerle kurulan ilişkilerde aramayışdır. Volosinov'a göre göstergeler toplumsaldır yani ancak bilinçlerin etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Bireysel bilinç yalnızca psişede üretilmeyen ancak toplumsal olan bir görüngü ve sosyolojik bir bakış açısı ile anlaşılabilir. Volosinov'a göre, göstergelerin kişiye vereceği anlamı fizyolojik süreçler üzerinden bile farklılaşabilir. Örneğin, kişinin kalbinin hızla çarptığını, gözkapaklarının hızlıca inip kalktığını ve sık nefesler aldığını düşünelim. Bu insan kendi durumunu içinde bulunduğu duruma ve bağlama göre yorumlayacaktır. Sevdiği bir insanın karşındaysa bu fizyolojik halin işaret ettiği aşk olabilir; aldattığı eşinin karşısında ise korku; tez jürisinin karşısında ise heyecan olabilir. Fizyolojik belirtiler aynı olduğu halde ilham ettiği anlamlar birbirinden çok farklıdır. Bunun sebebi de fizyolojik süreçlerin dahi diyalogdan, toplumdan, bağlamdan kopuk olduğunda anlamsız olmasıdır. Dolayısıyla Volosinov'a göre insan psikolojisi, ideoloji göz önünde bulundurulmadan ve hatta ona dayandırılmadan çalışamaz zira bilinç bireysel psişede üretilmez, ideolojik iletişimin, bir toplumsal grubun göstergesel etkileşimin içindedir. Volosinov, bu örnekte olduğu gibi her göstergenin ideolojik bütünlük içinde incelenmesini savunur ve hatta içten dışa değil, dıştan içe bir inceleme yapılmasını; ideolojiyi ve toplumsallığı göz önünde bulundurarak psişeye bakılmasını önerir.

Pozitivist psikoloji dahilinde işlevsel psikolojiye göre yaşantının iki etkeni vardır: Yaşantı içeriği ve bu içeriğin işlevi. İçerik, psişik değildir, yaşantının fiziksel olarak var oluşu (mesela bir algı nesnesi) veya bir kavram olarak düşünülebilir. İşlev ise psişik yaşantı içindeki herhangi bir göstergenin işlevidir. İşlevsel psikolojinin araştırma nesnesi ise bu yaşantının göstergesi değil, bu yaşantının nasıl yaşandığıdır. Bir başka deyişle insanın ne düşündüğünü değil o düşünceye nasıl vardığını inceler işlevsel psikoloji. İşlevsel psikolojinin sıkıntısı Volosinov'a göre, psişe ile ideoloji arasında keskin bir sınır çizmesidir. Dolayısıyla anlamlar psişenin dışına itilir ve psişeye ait olduğu düşünülen her şey "bireysel" olarak incelenerek göstergesel içeriklerin işlevi olarak görülür. Volosinov ise ideolojik göstergenin hem psişenin hem de ideolojinin alanı olduğunu iddia eder. Ona göre psikoloji ile ideolojinin ortaklaştığı alan burasıdır. Her ideolojik içerik anlaşılacak zorundadır ve bu süreç içerisinde psişeden geçer. Her ideolojik içerik iç gösterge olarak psişenin parçasıdır. Dış gösterge ise iç göstergelerden (bilinçten) geçer ve dışarıda paylaşılan, aktarılan ve yaşanan bir gösterge olarak durur. Tekrar tekrar yaşanarak ve deneyimlenerek yenilenir.

Volosinov'a göre sözcenin sadece kendisini değil, etkileşimini de inceleme alanımız içine almalıyız zira sözcenin etkileşimi ideoloji ile yakından ilişkilidir. Bir iç göstergeyi psişe bağlamında anlamak ve göstergeyi konuya uygun bir ideoloji sistemi içinde anlamak arasında fark vardır tıpkı fiziksel bir nesnenin gözlemlenmesi ve kendi kendini gözlemlenme (içebakış) arasında da fark olduğu gibi. Ancak söz konusu fiziksel bir nesne ya da gözlem olmadığında, göstergeleri anlamada bir ortaklık olmalıdır zira içebakış bir anlama edimi oluşturur ve ideolojik yönelimlerden bağımsız değildir. Aynı şekilde, dış göstergelerin anlaşılması da bağlamla yakından ilişkilidir. Ama içebakışta bile, içsel göstergeyi yorumlarken var olan dış göstergelerden yararlanırız. Kısacası, göstergeler bir kere var olduktan sonra hayatımızda, algımızda o ya da bu şekilde varlıklarını sürdürürler.

Volosinov'a göre bilinç her bireyin kendi psişesine sıkıştırılmamalıdır zira yukarıda bahsedildiği üzere göstergelerin bağlama göre cisimleşebilir, anlam kurma göstergelerin etkileşimine bağlıdır ve bu anlam kuruluş göstergelerin ideolojik doğasından ötürü ideolojiktir dolayısıyla bilincin de sosyal olarak, dil ile kurgulandığı göz önünde bulundurulmadan bilinç tanımı yapılamaz.

2. Dilsel Ontoloji

Bu kısımda Volosinov'un pozitivist psikolojinin gerçekliği ele almasına getirdiği eleştiriler değerlendirilecektir. Pozitivist psikolojiye göre gerçeklik, algıladığımız dünyadan ibarettir ve evrenseldir ancak sosyal inşacı perspektife göre gerçekli kültürel, yerel ve tarihi bilgiye dayanır, dil ile sürekli olarak yeniden sosyal olarak inşa edilir (Burr, 1995). Dolayısıyla, insanın gerçekliğinden bahsederken sadece fiziksel dünyada yer alan ya da deney ve gözlemlerle ölçülebilecek fiziksel bir ontolojiden değil dil ile sosyal olarak kurgulanan dilsel bir ontolojiden söz etmek mümkündür. Volosinov'un dil incelemesine verdiği önem dilin gerçeklikle olan ilişkisini kurgulayışı bakımından sosyal inşacı paradigma ile paraleldir.

Volosinov, "dil-sözün edimsel gerçekliği bir sözcelemde ya da sözcelemlerde uygulamaya koyulan dilsel iletişimin oluşturduğu toplumsal olayda yatar." (Volosinov, 2001, s. 159) diye belirtir, ona göre dilsel etkileşim dilin özüdür, temel gerçekliğidir. Saussure'e göre langue (dil) ve parole (söz edimi) arasındaki ayrım metodolojiktir (Lähteenmäki, 1998) ancak Volosinov'un yazdıklarına göre dilsel herhangi bir inceleme ontolojik olmalıdır. Volosinov dil incelemesine fiziksel ontolojinin reddinden ziyade dilsel ontolojinin de incelenmesi gerektiğini vurgular zira birey, bilinç ya da psişe, psikolojinin araştırma nesnesi her ne olursa, içsel bir görüngü olmaktan ziyade dille, dilde ve ideolojide kurulan bir inşadır.

Volosinov, toplumsallıkla bireyselliğin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini iddia eder zira birey, her ne kadar kendi duygu ve düşüncelerinin yaratıcısı olsa da toplumdaki ayrı, tekil bir varlık değil sosyo-ideolojik bir görüngüdür. Toplumsal olan doğrudan çoğul olanı işaret etmez, birey de tıpkı ideoloji gibi toplumsaldır dolayısıyla toplumsallık dışında birey et ve kemikten ibaret biyolojik bir varlıktan başka bir şey değildir. Öte yandan, ideolojik ve de psikolojik olan aynı zamanda bireyseldir zira ideolojik içerikler yaratıcısıyla paralellik gösterir. Volosinov'a göre birey ve toplum birbiri içinde ve birbiri ile var olan görüngülerdir. Sonuç olarak, bireysel ve toplumsal aslında birbirinden o kadar da uzak değildir.

Her türlü diyalog etkileşimin en önemli kanallarından biridir ancak diyalog sadece kelimenin birebir anlamıyla iki kişinin konuşmasını kapsamaz. Bir kitap, herhangi matbu bir metin de toplumsal diyalogun bir parçasıdır. Yazılı metinler de ideolojik bir tartışmanın içindedir; yanıt verir, onaylar, reddeder ama her şekilde diyalogun parçası olur. Dilsel etkileşim de tam olarak bu ilişkisellikte kendine yer bulur. Dil bireylerin psişelerinde saklanmaz, soyut bir sistemin içine hapsolmaz, dil paylaşılr ve etkileşimin içinde harmanlanır. Derrida metin dışında hiçbir şeyin olmadığını, metin dışında bir anlamın kurulmasının imkansızlığını vurgular (1976, s. 158). Bir başka deyişle, dildeki göstergeler dil dışında var olma ihtimali olan bir gerçekliği işaret edemez, göstergelerin anlamı ancak dil içinde üretilir. Örneğin de Saussure, kadın ve erkek kelimelerini kullandığımızda bu kelimelerin farkının hem dilsel hem de biyolojik bir farka işaret ettiğini söyler (Grbich, 2004). Ancak Derrida'nın bakış açısı ile baktığımızda görürüz ki kadın ve erkek sözcükleri biyolojide ikili cinsiyet sisteminin kabul gördüğü bir dünyayı kurgulamakta ve kadın ve erkek dışındaki cinslerin varlığını reddetmenin bir aracı olmaktadır. Dolayısıyla ideolojik olarak, ikili cinsiyet sisteminin dışında bir var oluş imkânsız kılınmaktadır, metinden başka hiçbir şey yoktur derken Derrida tam olarak bunu kast etmektedir: Kelimelerin anlamları ile dünyayı işaretlediğimizi belirten de Saussure'ün aksine sözcelemlerin ideolojinin parçası olduğunu ve ideolojinin izin verdiği kelimeler dışındakilerin zaten psişede anlam kazanamayacağını. Volosinov'un düşünceleri de Derrida ile tam bir paralellik göstermese de ideolojinin önemini ve dille olan ilişkisini vurgulaması ve dilsel ontolojiye yaptığı vurgu açısından Derrida'nın düşüncelerinin yükseldiği zeminde yer almaktadır.

Volosinov'a göre dilin üretim süreci şu şekildedir: "Toplumsal ilişki üretilir (kökü altyapıdadır); bu ilişkide dilsel iletişim ve etkileşim üretilir ve etkileşim içinde söz edimi biçimleri üretilir; son olarak, üretim süreci dil biçimlerinin değişiminde yansımaları bulur" (2001, s. 160). Volosinov'un altyapı olarak nitelediği örgütlü kişilerin ilişkisidir yani Marksist bir hayat süren toplumun ürettiği ilişki içerisindeki dilsel etkileşimin dili üretmesinden ve dili dönüştürmesinden bahsetmektedir. Bu üretim ve dönüşüm süreci, yukarıda da bahsedildiği gibi, üstyapı ile yani Marksist ideoloji ile bağlantılıdır. Yani, Volosinov'a göre dilsel etkileşim, üretim biçimleri ve ideolojiyi de içeren toplumsal yaşamdan kopuk olamaz. Ancak Volosinov'a göre, Marksist dilbilimin, politik söylemler, yasalar, yönetmelikler, şiirler ve bilimsel yazıları retorik ve poetika özelinde incelemeye odaklanması Marksist dilbilimi toplumsal ilişki sorunundan uzaklaştırmıştı. Hâlbuki toplumsal ilişki dili anlamakta daha verimli bir kaynaktır

zira Volosinov'a göre insanların günlük hayattaki konuşmaları, farklı ekonomik sınıflardan insanların birbirleriyle iletişimi, işçilerin fabrikadaki konuşmaları, bir ailenin oturma odasındaki konuşmaları incelenmeye değerdir ve toplumsal etkileşimi açığa çıkardığı için dil felsefesinin inceleme alanı olmalıdır. İlerleyen dönemde, söylemsel psikolojinin de işaret ettiği üzere, sosyal hayat ve günlük konuşmalar araştırma nesnesi olarak görülmüştür zira bu şekilde insanların gerçekliği nasıl inşa ettiği ve yaşadığı gözlemlenebilir (Grbich, 2004).

3. Bağlam

Bu kısımda Volosinov'un pozitivist psikolojinin yönteminin ve bulgularının bağlamdan kopukluğuna dair getirdiği eleştiriler değerlendirilecektir. Pozitivist psikoloji -şimdilerde yöntemleri çeşitlenmiş olsa da özellikle Marksizm ve Dil Felsefesinin yazıldığı yıllarda- ölçülebilir davranış, duygu ve biliş arasındaki korelasyonel ilişkiyi ya da sebep sonuç ilişkisini incelemektedir ve değişkenler sıklıkla bağlamdan kopuk biçimde, laboratuvarda ya da kâğıt kalem testlerinde ölçülmeye çalışılır (Guba ve Lincoln, 1994). Volosinov'a göre ise dil, bağlam olmadan anlamlandırılmaz.

Volosinov'a göre her dilsel edimin ve her göstergenin bir konusu vardır. Burada konudan kast edilen şey genel bir başlık değildir. Bunu daha iyi anlamak için Volosinov sözcüğü incelemeyi önermiştir ve sözcüğün sözlükte bulabileceğimiz anlamlarının daha üstünde konusuna göre şekillenen anlamlarından bahsetmiştir. Sözcükle yapılabilecek her türlü vurgu, her türlü ima sözcüğün konusunun dâhilindedir. Anlaşıldığı üzere Volosinov'un konu diye nitelediği olgu bağlamdır. Aynı sözce bağlama göre farklı anlamlar inşa edebilir, kimin söylediğine göre, kime söylendiğine göre anlam kazanabilir. Göstergelerin bu niteliği toplumsal değişimlerin olduğu dönemlerde daha da belirgin olarak ortaya çıkar. Örneğin, siyahilerin devlet eliyle köleliğinin yasal olduğu zamanlarda zenci (negro) sözcüğü siyahileri belirtmek için kullanılırdı ve hatta siyahiler bile özgürlük mücadeleleri süresince bile bu kelimeyi kullandılar. Egemen olandan hak talep etmek için kendilerini egemenin diliyle tanımlıyorlardı. Ancak zamanla değişen ideolojik dünya ile zenci sözcüğü bir aşağılama vurgusu güçlendi ve kölelik karşıtları bu kelimeye karşı keskin bir duruş sergilediler. Bugün beyaz birinin zenci demesi nefret suçu olarak nitelenebilirken (uygun bağlamda), siyahlar bu sözcüğü tarihi olarak kökenlerine işaret etmek istediklerinde bir vurgu aracı olarak kullanabilmektedirler. Zira toplum, organik, değişen dönüşen bir şeydir. Egemen ideolojiler zamanla değişir ve ideolojileri yansıtmaya potansiyeli taşıyan sözcükler asla sözlükteki anlamlarıyla sabitlenmiş değildir.

4. Söylem

Bu kısımda Volosinov'un ideolojik görüngülerin dil ile toplumsallaşmasına yönelik fikirleri ve pozitivist psikolojiye eleştirileri derlenmiştir. Sosyal inşacı psikolojiye göre söylem -her ne kadar tanımlaması zor olsa da- dünyayı kurgulayan ifade sistemleri olarak düşünülebilir; öyle ki, anlamlar, metaforlar, temsiller, hikayeler vb. belli bir akışta bir araya gelip dünyayı belli bir biçimde, söylemin işaret ettiği biçimde, yansıtır (Burr, 1995, s. 32). Bir başka deyişle söylem gerçekliği kurgular, dünyamızda her şeye ve herkese anlamını verir. Volosinov'un fikirleri de -kendisi söylem kavramını kullanmamış olsa da- dil ile toplumsal olarak inşa edilen dünyaya işaret etmektedir.

Volosinov'a göre, ideolojik görüngüler anlaşılacak istendiğinde ise bakılacak ilk yer dildir. Toplumsal iletişimin göstergeselliği dil içinde açık biçimde görünür haldedir. Bu noktada Volosinov, tümceyi ya da dil bilimsel süreçleri değil, sözcüğü işaret eder. Bir ideolojik görüngü olarak incelenmeye en çok değer birim sözcüktür zira sözcük hem belirtme hem temsil etme görevini üstlenebilir. Üstelik yansız bir göstergedir zira bağlama göre her çeşit ideolojik işlevi yerine getirebilir. Sözcüğün insan hayatında ve davranışlarındaki yeri sözcüğü böylesine önemli kılar. Günlük konuşmaların içerisinde, insan hayatının her alanında sözcük bulunur. Aynı zamanda iç konuşmalarda da kendisini gösterir. Dil bilimsel kuralları izlemeden, tam bir tümce kurmadan da sözcük ile bir gösterge yaratabiliriz, bir başka deyişle tek bir sözcük bir gösterge olabilir. Dilsel olmayan göstergeleri bile sözcüklerle açıklamak ya da desteklemek mümkündür. Volosinov'un da örneklediği gibi bir müzik parçasının temsil ettiği göstergeyi sözcükle ifade etmek mümkün olmayabilir. Sözcükler her türlü diğer göstergelerin yerini ikame etmeyebilir ancak her zaman destek olur ve hiçbir zaman göstergeden ayrı düşünülemez. Ancak pozitivist psikoloji, ölçülemeyen dilsel göstergelerden ziyade ölçülebilen davranışlara yönelmiştir.

Volosinov, dil felsefesiyle ilgili olarak alt yapı ve üstyapı kavramlarından bahseder ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi açıklar. İdeolojik dünyada Volosinov'un altyapı ile kast ettiği fiziksel gerçeklik, ekonomik ilişkiler ve gündelik hayatın ta kendisidir. Üstyapı ise organik toplumsal etkileşim ve ortaya çıkan ideolojidir. Volosinov'a göre alt ve üstyapılar birbiri içine geçer ve hepsi birbirini etkiler. Ancak Volosinov, buradaki nedenselliğin mekanik bir nedensellik olarak algılanmasına karşı çıkar. Mekanik nedenselliğin ne olduğu, daha doğrusu Volosinov'un bu terim ile ne kastettiği açık değildir ancak anlaşıldığı kadarıyla mekanik nedensellik bire bir denklem gibi algılanabilir. Bir başka deyişle, pozitivist psikolojinin arayışında olduğu nedensellik kavramının ta kendisidir: Herhangi bir değişkenin doğrudan başka bir değişkene sebep olması. Doğa bilimlerinde bile mekanik nedenselliğin alanı daralmakta iken ideolojik incelemede buna yer yoktur. Dilsel etkileşim insanların içinde bir yerlerde değil, dışarda olur. Sözcüklerde ve davranışlarda tezahür eder. Üretim ilişkileri ve hayatın sosyopolitik gerçekliği insanların dilsel etkileşimini ve bu etkileşiminin nasılımı ve araçlarını belirler. Sözcükler de tam olarak bu noktada önem kazanır. Sözcük ise toplumun her yerinde bulunabilir; her ilişkide ve her etkileşimde sözcük vardır. Volosinov'un sözcüğe verdiği önem, öyle görünüyor ki sosyal inşacı psikolojinin hassasiyetine denktir zira sosyal inşacı paradigmaya göre dil kullanımı, sözcük seçimi veya açıklayıcı repertuarlar, söylemleri ve konumlandırmaları açığa çıkarmak için bir araç olabilmeleri sebebiyle, örneğin, toplumdaki güç ilişkilerini çözümlmek için kullanılabilir kadar önemli olgulardır (Burr, 1995).

Sözcüğün kendi anlamının olmadığını, bunun bağlama göre şekillendiğini belirtmiştik. Ancak sözcükler anlam ifade ederler, Volosinov'un (2001, s. 71) dediği gibi, "Bir sözcüğü sözcük kılan anlamıdır. Bir yaşantıyı yaşantı kılan da anlamıdır. Ve anlama ancak içsel, psişik hayatın özünü kaybetme pahasına aldırılmazlık edilebilir." Göstergenin dışında, göstergeden bağımsız bir psişe düşünülemez. Muhakkak, fizyolojik gerçekler, biyolojik gereksinimler ve dış dünyanın gerçekliği vardır ancak organizma ile dış dünyanın kesiştiği noktada da gösterge vardır. Göstergelyi göz ardı ederek psişeyi anlamamız mümkün değildir. Bu noktada Volosinov'un asıl eleştirisi pozitivist psikolojiye yöneliktir. Yöntem olarak psikolojinin ideolojiden öne koyulmasına karşı çıkar. Bu yaklaşıma, psişeyi toplumsallıktan uzaklaştırdığı, ideolojiden yalıtıldığı ve insanın içinde bir yerlerde dış çevresinden uzak bir gerçekliğin olduğu fikrini doğurduğu için tepkilidir.

SONUÇ

Volosinov, kitabında, dil felsefesine ve dilbilime bakış açısını anlatmış, dil bilgisinin tuttuğu yeri aktarmış ve bunlar içinde sözcenin değerini ifade etmiştir. Bu amacına yönelik olarak, psikolojinin yöntemlerini ve paradigmasını sadece Marksizm eleştirisi yapmak için bir araç olarak kullanmıştır. Dönemi içinde oldukça fazla tepki de toplayan bu eleştirilerin Marksist dil felsefesine katkıları tartışmalıdır ancak psikolojinin paradigma değişimine ciddi katkılarda bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Neredeyse bütün psikoloji tarihi metinleri, modern psikoloji tarihinin 1879'da Wundt'un deneysel psikoloji laboratuvarı ile başladığını söylemektedir. Buradan da görüleceği üzere psikolojinin bilim olarak tanınması esasında psikolojinin pozitivist kriterlerde ölçülebilir ve gözlenebilir veriyi analiz etmeye başlaması ile öne açılmıştır. Daha objektif ve genellenebilir bir psikoloji bilimi hedefi ile yöntemleri, ölçümleri standardize edip, kontrolü artırmaya çalışan böylece daha sağlıklı ve genellenebilir sonuçlara ulaşmayı hedefleyen pozitivist psikoloji gerçeğin doğru yöntemlerle çözülebilir olduğuna inanmakta bu durum ise psikolojik araştırmaların yerel olanın ve sayısal değerlerle ölçülemeyecek görüngülerin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. 1960'lar ve 1970'lerde, psikoloji alanında yaşanan dönüşüm, eleştirel bakış açısı psikolojinin genellenebilir olma kaygısıyla kültürel, yerel çeşitlilikleri gözden kaçırdığını belirtip yeni bir paradigma önermektedir (Burr, 1995). Bu yeni paradigma, sosyal inşacı paradigma öncelikle gerçekliğin ölçülebilir, sabit durağan bir olgu olmadığını dilde ve konuşmada an be an sürekli yeniden üretildiğini, sosyal olarak inşa edildiğini belirtmektedir. Sosyal inşacılık, özcülüğü ve realizmi reddeden, tarihi, yerel ve kültürel özelliklere önem veren, bilgiye eleştirel gözle yaklaşan bir paradigma olarak dilin düşünce için önkoşul olduğunu ve sosyal bir eylem olduğunu kabul etmektedir (Burr, 1995). Dolayısıyla araştırma yöntemleri dili ve dil kullanımlarını, söylemleri incelemek üzerinden şekillenmiştir. Örneğin, Söylem analizi, araştırma konusunu her türlü metinde ve konuşmada arar, bireylerin yaşamlarını ve gündelik hayatlarını ilgilendiren konularda doğal biçimde gelişen konuşmaları inceleyerek psikolojik konuları çalışır

(Edwards, 2005; Potter, 1997). Volosinov'un psikolojiye getirdiği eleştiriler de psikolojideki 1960'lerde yükselişe geçen paradigma dönüşümüyle ilişkilendirilebilir.

Volosinov'un pozitivist psikolojiye getirdiği ve bu yazıda dört ayrı başlık altında incelenen eleştirileri, temel olarak Volosinov'un ideoloji ve dil ilişkisine vurgusu üzerinden şekillenmiştir. Volosinov, ideolojiden ve toplumsallıktan uzakta duran bir dil felsefesinin dilin özünü, tarihini ve yaşayışını kavrayamayacağını anlatmış, dil incelemesinin ne psişe ne de ideoloji ile sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte ideolojik olanı psişeden ayıran bir psikolojik incelemenin mümkün olmayacağını vurgulamıştır.

Volosinov'un pozitivist psikolojiye getirdiği ilk eleştiri bilinç kavramı çerçevesindedir ve bu yaklaşımının, sosyal inşacı psikolojinin, bilinci incelemedeki bakış açısıyla paralellik gösterdiği söylenebilir zira sosyal inşacı paradigmanda hiçbir şey sadece bireyin psişesine mahsus biçimde ele alınamaz veya sadece toplumsal yapıdan doğamaz aksine kişilerin etkileşiminde ve kişilerin deneyiminde var olur; deneyim ve bilinç de dilin yapısı ile birlikte inşa edilir (Burr, 1995). Dolayısıyla hiçbir şey ve hiç kimse ideolojiden kopuk biçimde tek başına var olamaz, elbette bilinç de. Volosinov da dili incelerken, dilin öğrenilen bir şey, anadilin duya duya anlaşılabilir bir şey olmadığını daha ziyade anadil ile bilince ulaştığımızı belirtir. Yani Volosinov'a göre insanlar dilin varlığı ile içsel konuşma pratiği ile içsel göstergeyi başka göstergelerle ilişkilendirerek bilinçlerini kurarlar.

Volosinov'un psikolojiye ikinci eleştirisi pozitivist psikolojinin ontolojik yaklaşımı üzerinedir. Sosyal inşacı psikoloji de tıpkı Volosinov gibi pozitivist psikolojinin psikolojik bilgiyi ele alışıma eleştiri getirir zira pozitivist paradigmanın ontolojik varsayımı algılanabilir bir gerçeklik olduğu, zamandan ve bağlamdan bağımsız olarak bu gerçekliğin ulaşılabilir olduğudur; dolayısıyla epistemolojik olarak da gerçekliğini kabul ettiği olguları ölçmek üzerinden bilgiye ulaşmayı tercih eder (Guba ve Lincoln, 1994). Ancak sosyal inşacı paradigmaya göre gerçeklik görecelidir, dilde var olur, sosyal olarak inşa edilir, dili kullananlar tarafından yaratılır, dönüştürülür, mümkün kılınır (Burr, 1995; Guba ve Lincoln, 1994). Bir başka deyişle psikolojinin inceleme alanının fiziksel ve davranışsal gerçeklikten ziyade dil, dille kurgulanan gerçeklik yani dilsel ontoloji olması gerektiğini vurgular ve araştırma aracının dil olması gerektiğini savunur zira psişe dilsel ontolojinin parçasıdır ve ideolojik olan, toplumsal olan aslında dilin her yerine sızmaktadır.

Volosinov'un sözcenin konusu üzerine yaptığı değerlendirmeler sosyal inşacı psikolojinin bağlamı ele alışı ile paralel biçimdedir. Volosinov sözcenin konu içinde anlam kazandığını belirtmiştir. Volosinov'a göre sözcenin anlamı, dilsel anlamlandırmanın alt sınırı ve konu ise dilsel anlamlandırmanın üst sınırıdır. Volosinov, "anlam, özünde hiçbir şeyi kastetmez; yalnızca potansiyelliğe sahiptir" (Volosinov, 2001, s. 168) derken anlam kuruluşunun etkileşimle gerçekleştiğinden bahsetmekte ve sözcelerin konuya bağlı olarak anlamlandırılabilirliğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla, örneğin, konuşma esnasında kişilerin birbirleri için konuları, birbirleri için ifade ettikleri anlam ya da güç ilişkileri sözceye konusunu kazandıran etmenler olabilir. Sosyal inşacı psikoloji de kişilerin konularının (Harré ve Langenhove, 1991) veya güç ilişkilerinin dilsel etkileşimle mümkün kılındığını ve dilsel etkileşimin incelenmesi ile ortaya çıkarılabileceğini belirtir. Dilsel etkileşimde ise bağlam, metnin ve konuşmanın üretiminin ve kavranmasının sınırlarını belirler (van Dijk, 2008) zira konuşmada neyin uygun olduğuna, neyin imkanı olduğuna dair bilgiyi bağlam sağlamaktadır.

Volosinov'un ideoloji ve toplumsallıkla ilişkili eleştirileri bu yazıda söylem başlığı altında aktarılmıştır. Sosyal inşacı paradigmanda ciddi bir alan olan söylemsel psikolojinin temel prensipleri ile Volosinov'un fikirlerinin paralelligi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Söylemsel psikolojiye göre dil, zihni ifade eden bir olgudan ziyade eylemi inşa eden bir olgudur, kişiler gerçekliği dilde ve dil ile kurarlar (Edwards, 1997). Açıklayıcı repertuarlar da söylemsel psikolojinin tanımı ile bir konuyu açıklamak için kullanılan ulaşılabilir dilsel kaynaklardır; dünyayı değerlendirmek ve anlamlandırmak için kullanılan fikirlerdir (Hepburn, 2002; Tuffin, 2005). Volosinov'un söylem konusunda pozitivist psikolojiye getirdiği eleştirilerin özellikle söylemsel psikolojinin açıklayıcı repertuar kavramı ile örtüşmesi dikkat çekicidir. Volosinov, psikolojik araştırmada dilsel iletişime odaklanılması ve toplumsal edimin ve etkileşimin incelenmesi gerektiğini savunur. Bilinç ya da iç konuşmanın bile toplumsal etkileşimden bağımsız olmadığını düşünen bir dilbilimci için bu elbette şaşırtmayan bir önermedir. Volosinov, sosyalleşmenin bireyin ideolojisini etkilediğini dolayısıyla farklı grupların kendine özgü bir söylem biçimleri repertuarı olduğundan bahseder. Örneğin, dönemin Rusya'sındaki "lüzumsuz adam Ruskin" ifadesinin, (Bkz. Volosinov, 2001, s. 59) bir sanat eserinden türeyip dönemin

Rusya'sının ideolojik problemlerine işaret eden bir repertuar haline gelişi dilin toplumsal değerlerin değişimine duyarlılığının tezahürüdür. Volosinov'un bu kavramı, sosyal inşacı paradigmadaki açıklayıcı repertuarlar kavramına benzemektedir.

Bunun dışında, eleştirel söylem analizinin amaçlarından biri de baskın söylemin altında ezilen ve sesi duyulmayan grupların sesi olmaktır. Zira eleştirel söylem analizi, söylemlerin arasındaki güç ilişkilerinin değişebileceğine, bazı söylemlerin baskın hale gelebileceğine ve ideolojilerin duyulur hale gelebileceğine inanır (Wodak ve Meyer, 2009). Volosinov da benzeri biçimde ideolojem olarak adlandırdığı bir kavramdan bahseder. Bu dış ideolojik malzeme henüz maddileşmemiş, iç gelişimini sürdüren bir varlıktır, tıpkı azınlık grupların söylemleri gibi. Volosinov'a göre ideolojelerin toplumla paylaşılmasına, tekrar tekrar bu dış ideolojik malzemenin yenilenmesine bağlı olarak bazı ideolojeler dış gösterge halini alabilir. Volosinov'un burada aktarılan düşünce akışı söylemlerin toplumsallığı, baskın olmayan söylemlerin de zamanla duyulur ve ulaşılabilir olma süreciyle paraleldir. Volosinov'un dil incelemesini sadece psişe ya da ideoloji ile sınırlandırmayan, bireyin kendi içinde ve dışında diyalog üzerinden inşa edildiğine işaret eden yaklaşımı örneğin, yakın dönemlerde çalışmalar yapan Bakhtin'in diyolojik benlik kavramı, Wittgenstein'in dil oyunları kavramı ve Vygostky'nin içsel konuşma ve yakınsal gelişim alanı kavramları ile de paralellik göstermektedir. Wittgenstein'in sosyal inşacı psikolojiye etkileri sıklıkla tanınırken (te Molder, 2015) Volosinov'un düşünceleri psikolojiden ziyade dilbilim alanında tanınmıştır (Holborow, 2006). Volosinov'un dil felsefesi hakkındaki düşüncelerinin ve pozitivist psikolojinin bireyi toplumsallıktan sıyıran ve zihnine indirgeyen yaklaşımını getirdiği eleştirilerin, sosyal inşacılık ve söylemsel psikolojinin üzerinde yükseldiği kuramsal zemini, en az Wittgenstein kadar, hazırladığı söylenebilir. Volosinov, belki sosyal inşacılığı kuran isimlerden biri olarak anılmaz ama hem fikirlerinin temelleri hem de bunu 1930'larda yapmış olması onu sosyal inşacılığın öncülerinden biri olarak görmemize sebep olabilir. Vivian Burr'un de belirttiği gibi sosyal inşacılık, dışarda bir yerde bir gerçeğin durduğu fikrini reddederler; gerçek an be an dil ile yaratılır ve sabit, değişmez değildir (Burr, 1998).

KAYNAKÇA

- Bayad, A., ve Alparslan, B. (2017). 20. yüzyıl bilim anlayışının psikolojiye mirası: Ulus, birey, kimlik, öznellik. *Psikoloji ve Toplum, 1*, 19-28.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Taylor & Francis.
- Burr, V. (1998). Overview: Realism, relativism, social constructionism and discourse. İçinde I. Parker (Ed.), *Social constructionism, discourse and realism*. London: SAGE.
- de Saussure, F. (2014). *Genel dilbilim yazıları*. (S. Bouquet, R. Engler, A. Weil, ve A. Öz, Ed., S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İthaki.
- Derrida, J. (1976). *Of grammatology*. (G. C. Spivak, Çev.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Edwards, D. (1997). *Discourse and cognition*. London: SAGE.
- Edwards, D. (2005). Discursive psychology. İçinde K. L. Fitch ve R. E. Sanders (Ed.), *Handbook of language and social interaction* (ss. 257-275). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grbich, C. (2004). *New approaches in social research*. London: SAGE.
- Guba, E. G., ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. İçinde N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *Handbook of qualitative research* (ss. 105-117). Thousand Oaks: SAGE
- Harré, R., ve Langenhove, L. V. (1991). Varieties of positioning. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 21*(4), 393-407.
- Hepburn, A. (2002). *An introduction to critical social psychology*. London: SAGE.

- Hilgard, E. R. (1980). Consciousness in contemporary psychology. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 1-28.
- Holborow, M. (2006). Putting the social back into language: Marx, Vološinov and Vygotsky reexamined. *Studies in Language & Capitalism*, 1, 1-28.
- Jørgensen, M., ve Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: SAGE.
- Lähteenmäki, M. (1998). On dynamics and stability: Saussure, Voloshinov, and Bakhtin. İçinde M. Lähteenmäki ve H. Dufva (Ed.), *Dialogues on Bakhtin: Interdisciplinary readings*. Jyväskylä: Univ. of Jyväskylä.
- Potter, J. (1997). Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk. İçinde D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: Theory, method and practice* (ss. 144-160). London: SAGE.
- te Molder, H. (2015). Discursive psychology. İçinde K. Tracy, T. Sandel ve C. Ilie (Ed.), *The international encyclopedia of language and social interaction* (ss. 1-11). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Tuffin, K. (2005). *Understanding critical social psychology*. London: SAGE Publications.
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach* (Reprinted). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Volosinov, V. N. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi*. (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wodak, R., ve Meyer, M. (Ed.). (2009). *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE.

Türkiye’deki Kırdan Kente Göçün Sosyal ve Ekonomik Nedenleri: Erzincan İli Merkez İlçesi Örneği

İbrahim AKKAS¹
Oben LALELİ²

ÖZET

Kırsal kesimde yaşayan insanların kırdan kente doğru göç etme faaliyetinin altında sosyal, ekonomik ve psikolojik nedenler yatmaktadır. Bu çalışma; kırsal göç ile ekonomik, sosyal ve psikolojik etkenler arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir.

Çalışmada Türkiye’de kırdan kente doğru göç faaliyetlerine neden olan sosyal, ekonomik, psikolojik faktörlerin ve göç sonrası ortaya çıkan sosyal, ekonomik, psikolojik sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın teorik altyapısı oluşturulurken kırdan kente göç ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan faydalanılmıştır. Bölgedeki göçün ekonomik, sosyal ve psikolojik nedenlerinin ortaya konulması için Erzincan ili merkez ilçesine bağlı mahalle ve köylerde sürekli ikamet etmekte olan hane reisleriyle 280 adet anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması sonucunda elde edilen yatay kesit verileri LISREL 8.72 ve SPSS 13 paket programları kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli ile analiz edilmiştir.

Erzincan ili merkez ilçesine bağlı köylerde yapısal eşitlik modeli ile yapılan analizde kırsal göç ile sosyal, ekonomik psikolojik etkenler arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kırsal göç üzerinde, demografik yapı, ekonomik beklentiler, sosyal ve kültürel beklentiler ve psikolojik beklentiler yüksek düzeyde

Anahtar Kelimeler: Göç, Kırsal Göç, Ekonomi.

Social and Economic and Psychosocial Reasons of Rural Migration Example of Central District of Erzincan

ABSTRACT

There are many social, economic and psychological reasons for the migration of rural people from rural to urban areas. This study focuses on the relationship between rural migration and economic,

In this study, social activities that cause migration towards rural to urban areas in Turkey, economic, psychological factors and migration after emerging social, economic, intended to identify the psychological problems. Within the framework of this aim, the theoretical background of the study was formed from the previous studies on migration from rural to urban areas. In order to reveal the economic, social and psychological reasons of the migration in the region, 280 questionnaires were conducted with the head of households who were permanently residing in the neighborhoods and villages of the central district of Erzincan. The results of this survey were analyzed by Structural Equation Model using LISREL 8.72 and SPSS 13 package programs.

Social and psychological factors. In the analysis conducted with structural equation model in the villages of the central district of Erzincan province, it was determined that there was a high level of relationship between rural migration and social and economic psychological factors. Demographic structure, economic expectations, social and cultural expectations and psychological expectations were highly effective on rural migration.

Key Words: Migration, Rural Migration, Economics.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü, ibrahimakkas191@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, lalelioben2425@gmail.com

GİRİŞ

Göç, toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarıyla yakından ilişkili olup ve bu alanları derinden etkileyen bir süreçtir. Bir başka ifadeyle göç, hem toplumun tüm yapı unsurlarından etkilenmekte hem de ortaya çıktıktan sonra da onları etkileme özelliğine sahiptir. En genel tanımıyla göç, insanların kendi haklı gerekçelerine bağlı olarak yaşadıkları yerlerden başka bir yere doğru mekân değiştirmesi ya da yaşadığı yerleşim yerini değiştirmesidir. Daha geniş tanımlamayla göç, kişilerinin hayatlarının gelecekteki bölümünün tamamını veya bir kısmını sürdürmek üzere kalıcı veya geçici olarak bir yerleşim biriminden diğerine yerleştirmek kaydıyla yaptığı coğrafik yer değiştirme hareketidir (Akkaş-Sevim, 2017: 440).

Göç nüfusun yaşadığı yeri belirli bir takım sebeplerden dolayı terk edip farklı yaşam alanlarını tercih etmesidir. Tarih boyunca insanlar farklı sosyoekonomik ve psikolojik nedenlerden dolayı bulunduğu yeri terk etmiş ve yeni yaşam alanlarını tercih etmiştir. Bu durum birçok tarih, coğrafya, sosyoloji gibi alanlarda yapılan çalışmalara konu olmuştur (Güvenç, 1997).

Çeşitli sebeplerden dolayı belli bir ülke içerisinde yaşanan göç sosyoekonomik ve kültürel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kırdan kente göç eden kesimin kentte kalış süresi uzadıkça, bu kesim kentte sürekli ikamet eden kentliler gibi davranmakta diğer bir ifadeyle zamanla bu davranış kalıplarını benimsemekte ve kentin kurallarına, âdetine uymaktadır. Aynı zamanda kırdan kente göç eden kesim kendi kültürünü kentsel alanda çevresine tanıtmaktadır. Bu şekilde bir kültürel etkileşim ortaya çıkabilmektedir. Göçün tetiklediği modernleşme ve refah seviyesinin yükselmesi gibi cezbedici oluşumlar, kırdan kalan akraba, hemşerilerin kente göç etme kararlarını etkileme konusunda önem arz etmektedir. Diğer yandan göç olgusunun ne göç edenler ne de devlet tarafından istenilen bir durum olmadığını belirtmek gerekir. Yapılan araştırmalarda göç olgusuna neden olan sosyal, ekonomik ve psikolojik nedenlerin negatif etkisinin sonucuna ulaşılmıştır (Tümertekin, 1994).

Kırdan kente göç bir takım sosyoekonomik ve psikolojik sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası şeklindeki aşamalar farklı psikolojik ve sosyoekonomik sonuçları beraberinde getirmektedir. Göç eden topluluğun farklı ve tanımadığı bir çevreye göç etmesi farklı anlayış ve kültüre sahip insanlarla komşuluk etmesi ve onlarla aynı mekânı kullanması gibi sonuçlara (Onat, 1993). Bu durumu şu şekilde izah edebiliriz; göç edenler göç ettikleri yerlere kendi kültürlerini, örf ve adetlerini, görüş ve yaşayış tarzlarını da götürmektedir. Yerleşik kentliler, göçle birlikte taşınan, kente taşınan kültürü ve yaşayış aşılayabilmekte ya da; dışlayabilmektedir. Bu olumsuzluklarla karşı karşıya kalan göçmenler, kendilerini kent toplumundan soyutlayabilmekte ve daha çok hemşerilerinin ikamet ettiği yerleşim alanlarını ve şehrin merkezden uzak çevrelerini yerleşim yeri olarak kullanmayı tercih edebilmektedir. Bu gibi nedenlerden dolayı göçün istenmeyen bir olgu olduğu iddia edilebilir. Hiç kimse göç etmeyi zor durumda kalmadıkça tercih etmemiştir (Doğanay, 1997). Bu çalışma Erzincan ili merkez ilçesine bağlı mahalle ve köylerde bireylerin kırsal göç tercihi üzerindeki sosyal, ekonomik ve psikolojik etkenlerin önem ve sıralamasını konu edinmektedir. Çalışmada Türkiye’de kırdan kente doğru göç faaliyetlerine neden olan sosyal, ekonomik, psikolojik faktörlerin ve göç sonrası ortaya çıkan sosyal, ekonomik, psikolojik sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1.Kır ve Kent Kavramları

Yerleşim birimlerinde; nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı, kültür ve doğa ile olan ilişkiler yönünden iki çeşit yaşayış şekli ortaya çıkmaktadır. Bu iki yaşayış şekli yerleşim alanlarını “kırsal” ve “kentsel” şeklinde ayırmaktadır. Kırsal alanların kendine özgü kültürü, sosyal yapısı, demografik özellikleri, ekonomik etkinlikleri ve çevre koşulları değişen şartlarla beraber yeni özellikler kazanmakta ve kentsel bölgelerin kent insanına sunduğu imkânların hepsini karşılamasa da insanların yerleşim amaçlı tercih ettikleri birimler olmaktadır. Kır olarak adlandırılan yerleşim birimleri kentin dışında kalan ve kendilerine bağlı köyleri, mezraları olan, nüfus miktarı bakımından nüfusu 10000’ den az olan yerleşim birimleri olarak ifade edilmektedir (Tütengil, 1983: 4).

Sanayileşme faaliyetinin ve buna bağlı biçimde iş bölümünün uzmanlaşmanın ortaya çıkardığı yerleşim birimi ise kent olarak ifade edilmektedir. Kentlerin ekonomisinin sanayiye dayalı olduğu, gelişmiş bir piyasa mekanizmasına sahip olduğu, kentlerde insan ilişkilerinin zayıf ve çıkar üzerine kurulduğu söylenebilir.

2.Göç Kavramı

Göç denildiğinde ilk bakışta insanların farklı bölgeler arasında ki yer değiştirme faaliyetleri akla gelse de göçün arkasında birçok faktörün yer aldığı bilinen bir gerçektir. İnsanların en temel sorunlarının başında ekonomik nitelikte olması göçe iten temel faktör hakkında ipucu sunmaktadır. Bununla birlikte göçe neden olan çeşitli sosyoekonomik ve psikolojik nedenlerin yer aldığını belirtmek gerekir.

Yapılan araştırmalar sonucunda kısa mesafeler arası göç akımlarında kadınların erkeklerden daha fazla göç ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmalarda kentlerde doğan ve yetişen kentlilerin yerleşim birimlerini kırsal kesimde yaşayan insanlara oranla daha az ve güç bir şekilde terk ettikleri belirtilmektedir. Aynı zamanda araştırmalarda göç faaliyetine neden olan önemli bir diğer faktörün teknolojik gelişmeler olduğu vurgulanmaktadır (Tümer, 1994).

İnsanların çeşitli sebeplerden dolayı uzun, kısa veya orta vadeli olarak yer değiştirme faaliyeti olan göç olgusu canlılar içerisinde sadece insanlara özgü bir durum değildir. İnsanlar dışında doğada yaşamlarını sürdüren memeliler, sürüngenler, kuşlar, böceklerde kendi yaşamlarına uygun alan seçiminde yılın belli dönemlerinde göç etmektedir. Örneğin; balinalar, leylekler, kırlangıçlar yılın belli mevsimlerinde kendi yaşamlarına uygun olan doğadaki farklı yaşam alanları arasında göç etmektedir. Bu açıdan bakıldığında göç faaliyetinin tüm canlılar için geçerli ve vazgeçilmez bir olgu olduğu söylenebilir.

2.1. Göç Türleri

İnsanlar tarih boyunca çeşitli sebeplerden dolayı göç etmeyi tercih etmiştir. Yaşanan bu göçlere sebep olan faktörlerden en önemlisini ekonomik nedenler oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze insanların refah içerisinde yaşamak, kentteki gelişmiş eğitim, hizmet, sağlık, ulaşım, iletişim, istihdam ve gelişmiş alt yapı hizmetlerinden yararlanmak ayrıca sosyal güvenceye sahip olmak gibi çeşitli istekleri olmuştur ve bu isteklerine kavuşmak için kente göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bu göç kararlarını yine genel anlamda kendileri vermiştir. Göç türleri bu çalışmada aşağıdaki sınıflandırmalar çerçevesinde incelenmiştir

2.1.1.İç Göçler

İç göçler dört grupta toplanabilir;

*Kırdan kıra doğru olan göçler,

*Kırdan kente doğru olan göçler,

*Kentten kıra doğru olan göçler,

*Kentten kente doğru olan göçler şeklinde ifade edilebilir.

İç göç ülkenin milli sınırları içerisinde nüfusun belli sebeplerden dolayı buldukları yerleri terk edip sürekli veya geçici olmak üzere farklı bir bölgeye hareket etmesidir. Bu nüfus hareketi sonucunda ülke nüfusu değişmezken göç veren ve göç alan bölgelerde nüfus değişimleri yaşanır. Genel itibarıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde iç göç genel olarak kırdan kente doğru gerçekleşir. Bu durum kırsal bölgenin iticiliği kentin çekiciliğinden kaynaklanır.

2.1.2. Mevsimlik göçler

Mevsimlik göç insanların her yıl belirli zamanlarda çalışmak (Karadeniz de çay, fındık toplamak, Güneydoğu Anadolu bölgesinde pamuk toplamak, tarlalarda ırgatlık yapmak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu da, doğu Karadeniz’de, İç Anadolu’da hayvancılık nedeniyle yaylaya çıkmak vb.) üzere belli bir süre için göç etmeleri ve gurbette yaşayanların memlekete yazları yine belli bir süre için gelmeleri durumudur.

Mevsimlik göç insanların yılın belli mevsimlerinde yer değiştirme faaliyetidir ve böylelikle insanlar yılda birden fazla yer değiştirebilmekte yılın belirli mevsimlerinde birden fazla farklı sosyal ortamlar ve kültürlerle iç içe yaşamaktadır (Sağlam, 2006: 34).

2.1.3. Sürekli göçler

Sürekli göçler insanların bazı nedenlerden dolayı yaşadıkları yerleri temelli terk edip farklı yaşam alanlarını tercih etmeleri durumudur. Bu göç türleri gönüllü veya zorunlu olarak ikiye ayrılır. İnsanların yaşadıkları yerleri gönüllü olarak terk etmesine neden olan bazı durumlar ise şunlardır; daha

iyi işlerde çalışmak, refah içinde yaşamak, yüksek bir statüye sahip olmak, kaliteli eğitim ve hizmet alarak daha iyi yaşam sürmek, sosyal güvenceye sahip olmak. Zorunlu olarak da insanlar göç ettirilebilmektedirler. Bu göç türünde insanların göç etme konusunda kendi özgür iradeleri sonucu aldıkları kararlar değil de başkaları tarafından göç ettirilmeleri söz konusudur. İnsanların baskı veya şiddet görmeleri, can güvenliklerinin olmaması, savaş ve terör gibi olaylar bu göç türüne yol açmaktadır. Bu göçler 1980'lerin ortalarında Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde baş gösteren terör eylemleri nedeniyle buralarda yaşayan insanların can güvenliğinin olmaması başka yerlere göç etme kararı almalarına neden olmuştur. Sürekli göç ile mevsimlik göç arasındaki temel fark zamandır. Çünkü sürekli göç, temelli yani bir daha geri dönmek üzere yapılırken mevsimlik göç yılın belli mevsimlerinde tekrar geri dönmek üzere yapılan göç türüdür.

2.1.4. Emek göçleri

Emek göçleri; transfer ve işgücü göçleri olarak ikiye ayrılır. Transfer göçleri herhangi bir devlet kurumunda çalışan memur statüsündeki görevlinin kendi isteği ile veya devlet tarafından başka şehre tayin edilmesi durumudur. İşçi göçleri ise harcadığı emek karşılığında almış olduğu ücret sayesinde geçimini sağlayan kişilerin çalışmak için başka yerlere göç etmesidir. Türkiye'de bu durumun örnekleri mevcuttur. Örneğin; emeği ile geçinen kişilerin yaz mevsiminde karpuz toplamak için Adana'ya göç etmesi, pamuk toplamak için Çukurova ya göç edilmesi, fındık toplamak için Karadeniz'e (ordu, Giresun) göç edilmesi, hayvancılıkla geçinen insanların Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu'nun kuzeyi, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya göç etmesi gibi durumları bu olay için örnek gösterilebilir. Bu göçler genel itibarıyla ülkenin doğusundan batısına doğru yapılmaktadır. Doğu da ikamet edip inşaatlarda çalışmak için batıya göç edenlerin olduğu da söylenebilir. Fakat bu amaçla yapılan göçün süresi mevsimlik göç türüne göre daha uzun olabilmektedir.

2.1.5. Zorunlu / gönüllü göçler

Zorunlu göçlerde göç etme konusunda alınmış kararların insanların özgür iradeleri ile değil de baskı, şiddet uygulamaları, can güvenliği, siyasal ve ekonomik gibi nedenlerden kaynaklanması gerekir (Kılıç, 2017:101). Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da da 1985'lerden itibaren kendini gösteren terör olayları kırsal kesimlerde gelişen kapitalizm nedeniyle buralarda yaşayan insanların kendi özgür iradeleri ile değil de mecburi olarak göç kararı almasına neden olmuştur.

Gönüllü göçler ise, göç eden insanların kendi özgür iradeleri sonucu aldıkları karar ile göç etmesidir. Bu göç türünde insanların baskıya maruz kalma durumu söz konusu değildir. Bu göçler genel olarak şu amaçlar doğrultusunda yapılmakta bunlar; refah içinde yaşamak, daha çok para kazanmak, rahat işlerde çalışmak, sosyal güvenceye sahip olmaktır.

Zorunlu göçler, ülkemizde ilk olarak cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanmaya başlanmıştır. Devlet eliyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birçok ilde ikamet eden aileler batıya yerleştirilmiştir. İç iskân politikası sonucu uygulanan zorunlu yerleştirmelere neden olan olaylar şunlardır: 1925 yılında çıkan Şeyh Sait isyanı daha sonra 1930'da Ağrı ve 1937'de Dersim'de çıkan isyanlar neden olmuştur. Bu zorunlu iskân politikası Şeyh Sait isyanından sonra çıkarılan 10 Haziran 1927 tarih ve 1097 sayılı "Bazı eşhasın şark mıntıkasından garp vilayetlerine nakline dair kanun" ile 1934 yılında 2510 sayılı yasaya dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çıkarılan yasanın amaçlarından biri de aşiretin yerleşik hayata geçmelerini sağlamak ve aşiret tarzının ortadan kaldırılmak istenmesi olmuştur. Çıkarılan bu kanun ile Erzincan, Van, Tunceli, Bitlis, Bingöl, Diyarbakır, muş, ağrı, Erzurum, Malatya, Elâzığ, Kars, Mardin illerinden 5.074 haneden 25.831 kişi batı Anadolu'ya gönderilmiştir (Kaygalak, 2009: 77 – 78).

Zorunlu göç sonucu ortaya çıkan nüfus hareketinin kentlere doğru sahip olması göç edenlerin bu kentlere yerleşmeleri bu kentlerde ciddi anlamda sosyo-ekonomik değişimlere yol açmıştır.

Dış Göçler

Dış göç, nüfusun bulunduğu ülke sınırlarını aşarak farklı bir ülkeye hareket etmesidir. Dış göçler de yine gönüllü ve zorunlu olarak gerçekleşebilir. Teknolojideki hızlı gelişmeler, ulaşım ağı ve haberleşme hizmetlerindeki gelişmelerle birlikte dış göçlerde artmıştır. 1974'de Federal Almanya'nın ülkesinde çalışan göçmenlerin ailelerini de yanlarına alabileceklerini öngören aile birleştirme kanununu çıkarması örnek olarak gösterilebilir. Dış göçlere örnek olarak savaş ve terör olaylarından kaynaklanan nedenlerle Türkiye'ye gelen Suriyeli ve Afganistanlı göçmenler verilebilir. Bunlara ilave

olarak kıtlık, doğal afet, şiddet, baskı vb. durumlar insanları zorunlu olarak dış göçe iten diğer faktörlerdir (Şahin, 2010:57).

Türkiye’de dışa yönelik göç 1961 yılında Almanya ile başlamış ve batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşmiştir. Daha sonraki zamanlarda batı Avrupa ve İskandinav ülkeleri ile misafir işçi anlaşmaları Türkiye’den bu ülkelere doğru yoğun göçe neden olmuştur. Fakat daha sonra göç edilen bu ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen durgunluklar nedeniyle misafir işçi anlaşmaları feshedilmiştir. Fakat Türkiye’den bu ülkelere yönelik göç engellenememiştir. Türkiye’den bu ülkelere göç etmek isteyenler bu ülkelerdeki kadınlar ile evlilik yaparak göç etme konusunda alternatif bir çözüm yolu da üretmeye çalışmıştır.

Beyin göçleri

Beyin göçü kendi alanlarında iyi eğitim almış ve yetenekli kimselerin yaşadıkları ülkede kendilerine yeterli olanakların sağlanamaması, sahip oldukları ve icra ettikleri meslekleri beğenmemeleri, aldıkları ücretin düşük olması gibi sebeplerden dolayı yaşadıkları yerden göç etmeleri durumudur. Bu durum az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkeler için dezavantaj iken gelişmiş ülkeler için ise bir avantaj olmaktadır. Beyin göçüyle karşı karşıya kalan az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkelerin gelişmesi daha da yavaşlarken gelişmişlik seviyesini maximuma çıkarmak isteyen ülkeler ise bu gibi beyin göçü oluşması için iyi eğitim alıp kendini geliştiren yetenekli genç kişileri ülkelere çebedecek yüksek maaş, refah, kaliteli yaşam imkânları sunmakta ve böylece daha fazla gelişmekte bu durum sonucunda ise az gelişmiş ülke ile gelişmiş ülke arasındaki farklar daha da artmaktadır.

Beyin göçü daha çok az gelişmiş ülkelere doğru yaşanmaktadır. Bazen de bir gelişmiş ülkeden farklı bir gelişmiş ülkeye doğru gerçekleşmektedir. Fakat bu durumun bu ülkeler için kayda değer bir önemi yoktur. Yalnız az gelişmiş ülkeler için bu kayıp büyük önem taşımaktadır.

Beyin göçleri 1960’larda başlamış ve doktor, bilim adamları gibi kişiler arasında yaygın bir durum haline almıştır. Beyin göçü kendi içinde iç beyin göçü ve dış beyin göçü olarak ikiye ayrılır. İç beyin göçü ülke içinde yaşanan göçlerken dış beyin göçü farklı bir ülkeye yapılan göçlerdir. İç beyin göçü sonucu ortaya çıkan zarar fazla büyük bir zarar olamamakla birlikte dış beyin göçü sonucu az gelişmiş ülkelerde ülkenin dönüşümü ve gelişimi üzerinde oldukça olumsuz bir durumdur (Kaya, 2003:2).

Beyin göçüne neden olan faktörler için şunları söyleyebiliriz. İyi eğitim almış kişilerin kendilerine yakışır bir iş bulamaması, yaptıkları işin beğeni görmemesi, çalıştıkları işten elde ettikleri gelirin yetersiz olması, yaptıkları işi beğenmemeleri, buldukları ülkede yapmak istedikleri araştırmalar için gereken imkânların yetersiz olması, siyasi istikrarsızlık, gelecekle ilgili yaşanan ekonomik ve sosyal belirsizlikler nedeniyle yaşanan kaygı yanında göç etmek istedikleri ülkelerde daha çok imkâna sahip olunacağı düşüncesi, yüksek gelir ve refah seviyesine erişileceği duygusu, kendilerine yakışır bir şekilde yaşayacakları inancı vb. sebeplerdir(Gürak, 2008:121).

2.1.2.2.İşçi göçleri

İşçi göçleri; insanların ekonomik sorunlardan dolayı ülke içerisinde çalışmak için kendi yerleşim birimlerinden farklı yerleşim birimlerine hareket etmeleri durumu iç göçlerdeki işçi göçleri olarak ifade edilirken dış göçlerde yaşanan işçi göçleri yine ekonomik problemlerden dolayı ülke dışına çalışmak için yapılan göçlerdir. Bu tür göçler ülkemizde ilk olarak 1961’de Federal Almanya’ya doğru gerçekleşmiştir. Sanayi gelişmelerinin hız kazandığı Almanya ekonomisinin o dönemlerde ihtiyaç duyduğu kadar işgücüne sahip olmaması dolayısıyla işgücü açığını dışarıdan sağladığı göçmenlerle kapatmıştır.

Bu dönemlerde yurt dışına çalışmak için giden ailelerin gençleri buralarda çalışarak kendilerini geliştirmişler ve gittikleri ülkelerin dillerini öğrenmişlerdir. Bu ülkelerde çalışmaları sonucu kazandıkları dövizleri ülkelere yani ailelerine göndermeleri ülkede döviz miktarının artmasına buna bağlı olarak talebin artması, üretimin artması, işsizliğin azalması gibi birçok olumlu durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yurt dışına çalışmak için giden bu insanların çoğu yurt dışında uzun yıllar kalarak servet edinirken bazıları ise yabancı ülkedeki yaşam şartlarına, kültürüne, insanlar arası ilişkilere alışamamış ve memleketine duyduğu aşırı bağlılık ve özlem duygusunun ağır basması nedeniyle tekrar ülkelere kesin dönüş yapmışlardır.

Mübadele Göçleri

Mübadele göçleri ülkelerin kendi aralarında yaptıkları anlaşma gereği kendi vatandaşlarını karşılıklı olarak değiştirmeleri sonucu oluşan göçlerdir. Kelime anlamı olarak mübadele değiş tokuş anlamı taşımaktadır. Bu göçe konu olan insanlara ise mübadil adı verilmektedir.

Mübadele göçü sonucu göç eden mübadiller devletlerinin aldığı karar nedeniyle kendi rızalarının dışında göçe zorlanmış ve zorunlu göç ettirilmiştirlerdir. Bu durum bu göç türünün bir zorunlu göç türü olduğunu ifade etmektedir.

1.MATERYAL VE METOT

Materyal

Çalışmanın ana materyalini, Erzincan ili merkez ilçesine bağlı mahalle ve köylerde ikamet eden bireylerle yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Anket verileri 2018 yılına ait yatay kesit verileridir. Çalışmada yazılım materyali olarak LISREL 8.72 ve SPSS 22 programları kullanılmıştır.

Metot

Örnek Büyüklüğünün Tespiti

Araştırma bölgesi Erzincan ili merkez ilçesine bağlı mahalle ve köyler olarak belirlenmiştir. Erzincan merkez ilçesine bağlı yerleşim birimlerindeki Kilimli Köyü, Yalınca Köyü, Uluköy, Yamaçlı Mahallesi, Erdene Mahallesi, Karatuş Köyü, Mertekli Mahallesi, Gazi Mahallesi, Munzur Mahallesi, Ulalar ve Yalnızbağ araştırmanın evreninin oluşturmaktadır. Araştırma bölgesinde 9460'ı erkek ve 9270'i kadın olmak üzere toplam 18730 kişi ikamet etmektedir. Tesadüfi örnekleme yöntemine göre anket sayısı aşağıdaki formülle belirlenmiştir.

$$n = \frac{N \cdot P \cdot Q \cdot Z^2}{(N - 1) \cdot d^2 + P \cdot Q \cdot Z^2}$$

Formülünden yararlanılmıştır (Yamane, 1967). n= Örnek hacmi, N= Örnekleme çerçevesine ait toplam birey sayısı, P = Göç etmeyi isteyenler, Q = Göç etmeyi istemeyenler. (1-P), Z = % (1-α) Z test değeri, α = önem düzeyi, d = hata (tolerans) payıdır. Z Güven katsayısı (%95'lik güven katsayısı, 1,96 alınmıştır), Mümkün olduğunca büyük örnekle çalışmak için kırsal göçü tercih edenlerin oranı 0,5 olarak alınmış ve %5 önem seviyesinde %5 hata payı ile ana kütle temsil edebilecek örnek büyüklüğü 280 olarak hesaplanmıştır.

Anket Sorularının Hazırlanması ve Analiz Süreci

Anket formunun ve soru ölçeklerinin hazırlanmasında; Güvenç (1997) Göç Olgusu ve Türk Toplumunu, Köymen (1998) Bazı iç göç verileri, Özer (2004) Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme, Parasız (2002) Modern Ekmek Ekonomisi, Sağlam (2006) Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme, Tatlıdil (1989) Kentleşme ve Gecekondu çalışmaları dikkate alınmıştır. Yine Araştırmada kullanılan ankette katılımcıların psikolojik ve sosyoekonomik özelliklerine yönelik sorular sorulmuştur. Demografik, sosyoekonomik ve psikolojik özellikler açık uçlu sorulardan elde edilmiş, Kırsal Göç Ölçeği ise likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, biraz katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla ölçeklendirilmiştir.

Verilerin analizinde "yapısal eşitlik modellemesi" kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken öncelikle gözlenen değişkenler belirlenmiş ve Path analizi yapılmıştır. Daha sonra gizil değişkenlerin veya varsayımsal yapıların gözlenen değişkenler tarafından nasıl tanımlandığını ve gözlenen değişkenlerin ölçüm özelliklerini (güvenilirlik ve geçerlilik) gösteren ölçüm modeli tanımlanmıştır (Jöreskog and Sörbom, 1996). Bu model gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki bağlantıların bir kümesini oluşturmaktadır. Ölçüm modelinin tanımlanmasından sonra yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Yapısal model gizil değişkenler arasında nedensel ilişkileri belirlemekte, nedensel etkileri tanımlamakta ve açıklanan ve açıklanmayan varyansı göstermektedir. Daha sonra yapısal modelin uygunluk ölçütleri hesaplanmış ve son olarak model tahmini yapılmıştır.

Teorik Çatı: Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal eşitlik modeli (YEM): açık (gözlenen, ölçülen) ve gizil (gözlenemeyen, ölçülemeyen) değişkenler arasındaki nedensel ve korelasyonel ilişkilerin bir arada olduğu modellerin test edilmesi için kullanılan bir istatistik yaklaşımıdır. Yöntemin temel özelliği, tamamen teoriye dayalı olmasıdır ve gizil değişkenler seti arasında bir nedensellik yapısının var olduğunu kabul etmesidir (Yılmaz, 2004).

Ayrıca, YEM veriyi istatistiksel olarak çözümlerken ölçüm hatalarını açıkça hesaba katmaktadır. Ölçüm hatalarının üstesinden gelmesinin yanı sıra YEM araştırmacıların çok değişkenli karmaşık modeller geliştirilmesi, tahmin edilmesi ve test edilmesine de imkân sağlamakta ve verilen modeldeki değişkenlerin direkt ve dolaylı etkilerini de dikkate almaktadır. Temel olarak yapısal eşitlik analizinin amacı, önceden belirlenen ilişki örüntülerinin veri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını ortaya koymaktır. YEM gözlenen ve gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınırlanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir (Reisinger ve Turner, 1999).

Yapısal Eşitlik Modellerinin Matematiksel Yapısı: Bağımsız gizil değişkene ait gözlenen değişkenler için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir:

$$x = A^x \cdot \xi + \sigma$$

x : Gözlenen değişkenler matrisi,

A^x : Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği, ölçülen bağımsız değişkenlere ait katsayılar matrisi,

ξ : Bağımsız gizil değişken,

σ : Bağımsız gizil değişkene ait gözlenen değişkenlerin hata vektörüdür.

Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir:

$$y = A^y \cdot \eta + \varepsilon$$

y : Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler vektörü,

A^y : Bağımlı gizil değişkene ait gözlenen değişkenlerin katsayılar matrisi,

η : Bağımlı gizil değişken,

ε : Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin hata vektörüdür.

Yapısal model için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir;

$$\eta = \Gamma \cdot \xi + B \cdot \eta + \zeta$$

Γ : Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği bağımlı gizil değişkenlerin regresyon katsayıları matrisi,

B : Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği bağımlı gizil değişkenler arasındaki regresyon katsayıları matrisi,

ζ : Bağımlı gizil değişkenlere ait, bağımsız gizil değişkenler tarafından etkilenmeyen hata matrisidir.

Modelin Varsayımları:

1. Gözlenen değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
2. Gizil değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
3. Gizil değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu,
4. Gözlenen ve gizil değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu,
5. Aykırı değerlerin var olduğu,
6. Hata terimlerinin korelasyonsuz olduğu,
7. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı,
8. Yeterli örneklem büyüklüğünün olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan modelde bağımlı dışsal gizil değişken **Kırsal Göç (KG)**'dür.

Kırsal Göç Ölçüm Modelinin *içsel gizil bağımlı değişkenleri* ve gözlenen değişkenler ise;

➤ *Demografik yapı (DY)*

- Anket çalışmasına katılanların yaşı
- Anket çalışmasına katılanların cinsiyet durumu
- Anket çalışmasına katılanların eğitim durumu
- Anket çalışmasına katılanların medeni durumu
- Anket çalışmasına katılanların çocuk sayısı
- Anket çalışmasına katılanların mesleği

➤ *Kırsal Göç (KG)*

- Ankete katılanların göç tercihi
- Köyden göç etmeyi düşünüyorum (GI1)
- Tebdili mekânda hayır vardır (GI2)

➤ *Ekonomik Beklentiler (EB)*

- Şehirde geçim daha kolaydır (ES1)
- Şehirde iş imkânı daha fazladır (ES3)
- Şehrin bana ve aileme ekonomik ve sosyal katkısı daha fazla olacaktır (ES4)
- Şehirde daha çok para kazanacağıma inanıyorum (ES5)
- Şehirde yaşam koşulları iyidir (ES6)

- *Sosyal ve kültürel beklentiler (SB)*
- Şehirde eğitim imkanları daha iyidir. (SS2)
- Şehirde birçok akrabam var. (SS5)
- Şehirde bana sahip çıkacak dostlarım var. (SS6)
- Şehirdeki akrabalarımınla güçlü bir bağım var. (SS7)
- Şehirdeki akrabalarımı önemsiyorum. (SS8)
- Şehre göç etmiş akraba ve arkadaşlarım hallerinden memnunlar. (SS9)
- Şehirdeki akraba ve arkadaşlarımla sık sık görüşürüm. (SS10)
- *Psikolojik Beklentiler (PB)*
- Köyümden ayrılmak bana zor gelmeyecek. (PS1)
- Bana göre şehirde ideallerime yakın bir yaşantı vardır. (PS2)Her şey daha iyi olacak. (PS3)

2.ÇALIŞMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

Demografik ve Sosyoekonomik Bulgular

Erzincan, Doğu Anadolu bölgesinin küçük ve kalabalık olmayan şehirlerinden biridir. Ankete katılan bireylerin demografik ve sosyokültürel özellikleri aşağıda verilmektedir.

Katılımcının yaşı: Sosyal ilişkilerde ve sosyal ağlara katılımında hane fertlerinin yaşı önemli bir faktördür. Popülasyonda her yaş grubundan hane ferdi bulunmaktadır. Tablo 1’de hane fertlerinin yaş gruplarına göre yüzde dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Ankete katılanların yaş dağılımı

Yaş Aralığı	25-29	30-35	36-45	46-60	61 ve üzeri	Toplam
Frekans	1	9	6	6	58	280
Oran %	1,1	1,1	3,6	3,6	20,7	100

Erzincan kırsal alanında örneklem içinde yer alan hane fertlerinin %23,6’sı 36-45 ile 45-60 yaş grubunda yer almaktadır ve diğer yaş gruplarına göre daha yüksek bir orana sahiptir. 25-29 yaş aralığındaki hane fertlerinin oranı %11,1 ile en düşük düzeydedir.

Katılımcıların cinsiyet durumu: Katılımcıların cinsiyet durumu Tablo 2’de gösterilmektedir. Buna göre Tablo 2. Katılımcıların eğitim düzeyi Buna göre hane fertlerinin 16,8’i kadın 83,2’si ise erkek nüfustan oluşmaktadır.

Tablo 2. Ankete katılanların cinsiyet durumu

Cinsiyet	Kadın	Erkek	Toplam
Frekans	7	33	280
Oran %	6,8	3,2	100,0

Katılımcıların eğitim durumu: Kırsal göç araştırmalarında eğitime verilen değer, eğitimin kırsal göç üzerinde önemli bir rol oynaması nedeniyledir. Hane fertlerinin eğitim düzeyleri Tablo 3’de gösterilmektedir. Buna göre ankete katılanların % 26,8’i ilkökul, %28,9’u ortaokul, %25,0’ı lise, %2,5’i ön lisans %16,8’i lisans mezunudur.

Tablo 3. Ankete katılanların eğitim düzeyi

Mezun olunan okul	İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön lisans	Üniversite	Toplam
Frekans	75	81	0	7	47	280
Oran %	26,8	28,9	5,0	2,5	16,8	100

Katılımcıların toplam aile gelir düzeyleri: Tablo 4’te anket katılımcılarının toplam aile gelir düzeyleri verilmiştir. Anket kapsamına giren fertlerin toplam aile gelir düzeylerinin %2,1’i 700-1200 TL Aralığını oluşturmakta, %17,9’u 1300-1700 TL gelir aralığını oluşturmakta, %60,4’ü 1800-2200 TL gelir aralığını oluşturmakta, %16,1’i 2300-2700 TL gelir aralığını oluşturmakta, %3,6’sı ise 2800 TL ve üstü olan gelir aralığını oluşturmaktadır.

Tablo 4. Ankete katılanların toplam gelir düzeyleri

Hane sahiplerinin gelirleri	700-1200	1300-1700	1800-2200	2300-2700	2800+	Toplam
Frekans	6	50	169	45	10	280

Onanı %	2,1	17,9	60,4	16,1	3,6	100,0
----------------	-----	------	------	------	-----	-------

Katılımcıların Medeni durumu: Ankete katılanların büyük çoğunluğunu %75 oranla evliler oluşturmaktadır.

Tablo 5. Ankete katılanların medeni durumu

Medeni durum	Bekâr Evli Toplam	
Frekans	70	210 280
Onanı %	25,0	75,0 100,0

Katılımcıların çocuk sayısı: Tablo 6’da katılımcıların çocuk sayısı verilmiştir. Buna göre Erzincan kırsal alanında çocuk sahibi olmayanların oranı %25,4’dür. Çocuk sayısı bir olan hanelerin oranı %7,5’dir. Çocuk sayısı iki olan hanelerin oranı %18,2’dir. Çocuk sayısı üç olan hanelerin oranı %24,3’dür. Çocuk sayısı dört ve üstü olan hanelerin oranı 24,6 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Ankete katılanların çocuk sayısı

Hanedeki çocuk sayısı	0	1	2	3	4+toplam
Frekans	71	21	51	68	280
Onanı %	25,4	7,5	18,2	24,3	100,0

Katılımcıların mesleği: Kırsal kesimde yaşayan bireylerin icra ettikleri meslekler Tablo 7’de verilmiştir. Buna kırsal kesimde yaşayan bireylerin %12,5’i emekli, %30,7’si kendilerine ait olmayan işletmelerde çalışan işçi kesimini oluşturmakta, %4,6’sı Esnaf,%8,6’sı ev hanımı, %14,3’ü serbest meslek, %27,5’i çiftçi, %1,4’ü özel sektörde çalışmakta,

Tablo 7. Kırsal Kesimde yaşayanların meslek dağılımı

Meslekler	Emekli	İşçi	Esnaf	Ev hanımı	Serbest Meslek	Çiftçi	Özel sektör
Oran %	25,4	30,7	4,6	8,6	14,3	27,5	1,4

Göç tercihleri: Katılımcıların kırdan kente göç tercihleri tablo 8 de verilmiştir. Araştırmaya katılan örneklemin % 76, 1’inin kırdan kente göç ettiği gözlenmekte iken, 4’te 1’lik bir kesiminin kente göçü tercih etmediği gözlenmektedir.

Tablo 8. Ankete katılanların kırdan kente göç tercihi

Göç tercihi	Evet	Hayır	Toplam
Frekans	213	67	280
Onanı %	76,1	23,9	100,0

Ölçüm Modeli

Ölçüm modeli oluşturulmadan önce ölçeklerin güvenilirlik testleri ve istatistiki analizleri yapılmıştır. En yaygın kullanılan yöntem olarak Cronbach’s Alpha¹ katsayısı, ortalama, standart sapma, standardize edilmiş faktör yük değerleri ve t değerleri hesaplanmıştır. Tablo 4’te model ve ölçeklere ilişkin güvenilirlik sonuçları ve istatistiki değerler verilmiştir.

Tablo 9. Model ve ölçeklere ilişkin güvenilirlik sonuçları ve istatistikî bulgular

İçsel Bağımlı ve Gözlenen Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	t değeri	Faktör Değerleri	Yük Cronbach’s Alpha Değeri
<i>Demografik yapı</i>					
YAŞ	3,22	1,295	13.60	0,74	0,894
CINSYNT	1.83	0,374	-0.07	-0.00	0,883
EGITIM	2.54	1,359	-11.64	-0.65	0,883
GELIR	3.01	0,755	-0.19	-0.01	0,882
MEDND	1.76	0,454	14.16	0.76	0,884
COCUKS	2.15	1,517	18.05	0.90	0,893
MESLKL	4.76	2,893	-1.28	-0.08	0,902

<i>Kırsal Göç</i>					
GOCIS	1,24	0,427	22,01	0,7	0,888
GI1	3,90	1,526	-20,14	-0,92	0,871
GI2	4,75	0,653	-5,87	-0,35	0,880
<i>Ekonomik Beklentiler</i>					
ES1	3,87	1,311	18,96	0,89	0,872
ES3	4,78	0,679	10,09	0,56	0,879
ES4	4,34	0,605	19,57	0,91	0,872
ES5	3,86	1,482	17,42	0,84	0,872
ES6	4,43	3,174	4,70	0,28	0,893
<i>Sosyal ve Kültürel Beklentiler</i>					
SS2	4,89	0,457	5,79	0,35	0,880
SS5	3,68	0,727	12,78	0,69	0,879
SS6	3,79	1,028	17,12	0,84	0,876
SS7	3,93	0,977	19,73	0,92	0,876
SS8	4,29	0,806	15,35	0,79	0,879
SS9	4,10	0,786	12,04	0,66	0,877
SS10	3,43	0,818	11,15	0,62	0,879
<i>Psikolojik Beklentiler</i>					
PS1	3,16	1,232	13,82	0,72	0,875
PS3	3,96	1,325	22,45	0,98	0,871
PS4	3,90	1,326	22,86	0,98	0,871
PS6	3,50	0,900	6,82	0,39	0,878

¹ Cronbach's Alpha Katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan kriterler; $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ölçek güvenilir değil, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ölçek düşük güvenilir, $0,60 \leq \alpha < 0,80$ oldukça güvenilir, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ yüksek derecede güvenilir olarak değerlendirilmektedir.

Chi-Square = 989,11 df = 289 P-value = 0.00000 RMSEA = 0.093

Modelde yer alan gözlenen değişkenlerden Cinsiyet, Eğitim, Gelir, Meslek, GI1 ve GI2 faktör yük değerleri ve *t* değerleri negatif çıkmıştır. Modelde yer alan diğer gözlenen değişkenlerin *t* değerleri ± 1.96 büyük olduğu için %5 önem seviyesinde istatistikî olarak önemli bulunmuştur.

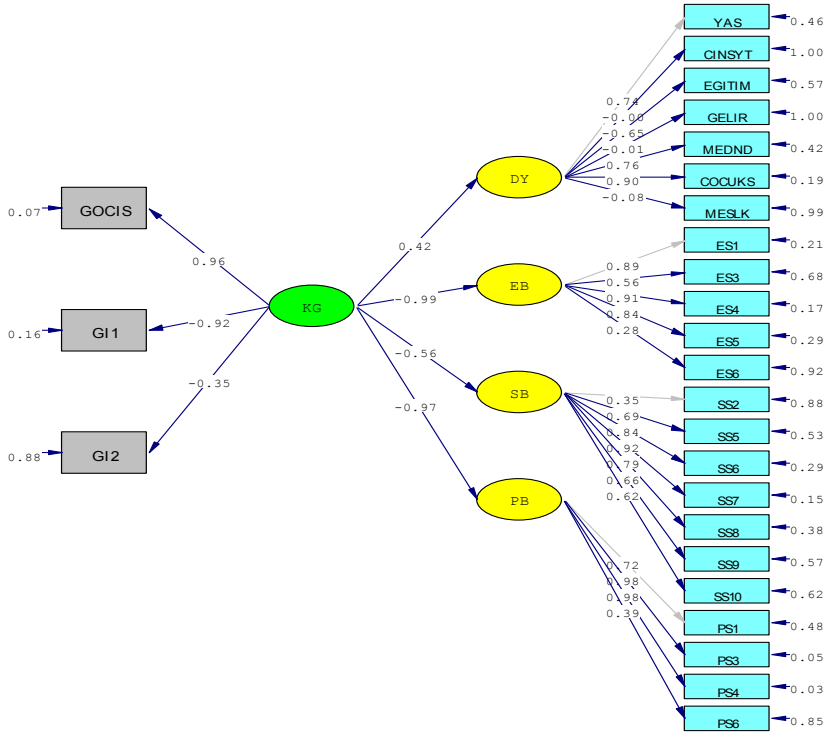
Veri ile model arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan ölçüm kriteri olarak Ki kare/serbestlik derecesi (X^2/DF), *p* değeri ve RMSEA (Root-mean-square error approximation) değerleri incelenmiştir. Model için X^2/DF değeri 3,43 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kabul edilebilir değer olan beş ve beşten küçük değerler içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde RMSEA değeri yine kabul edilebilir değer olan 0.10 ve daha düşük değerler içerisinde (0.093). Model $p < 0.0000$ değerini aldığı için %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. RMSEA için ise 0,05'e eşit veya daha küçük değerler mükemmel bir uyuma, 0,08 ile 0.10 arasındaki altındaki değerlerin kabul edilebilir bir uyuma, 0,10'dan daha büyük değerlerin de kötü uyuma karşılık gelmektedir (Hayduk, 1987).

Yapısal Model

Yapısal modelin temel amacı gizil değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve önerilen dönenceyi test etmektir. Ölçüm modeli ile tanımlanan yapısal modelin uyum istatistikleri ölçüm modeliyle aynıdır. Ölçüm modelinden farklı olarak gizil değişkenler arasındaki yapısal katsayılar incelenir (Yılmaz, 2004). Şekil 1'de yapısal eşitlik modeli ve standart değerleri verilmektedir. Buna göre yapısal eşitlik modeli için X^2/DF değeri 3.43 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kabul edilebilir değer olan beş ve beşten küçük değerler içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde RMSEA değeri yine kabul edilebilir değer olan 0.10 ve daha düşük değerler içerisinde (0.093). Model $p < 0.0000$ değerini aldığı için %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 1'de Göre Kırsal Göç Yapısal Modeli ve standart değerleri verilmektedir. Buna göre Model'de Demografik Yapı, Göç İsteği ve köyden göç etmeyi düşünüyorum(GI1) kırsal göç boyutları kırsal göçün oluşumunda olumlu bir etkiye sahipken diğer boyutlar negatif bir etkide bulunmaktadır. (Demografik Yapı boyutu dışında diğer boyutlar kırsal göç üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu yapılan analiz sonucu ulaşılmıştır.)

Kırsal Göç Yapısal Modeline (Göç İsteği(0,07)) ile Demografik Yapı(0,42) pozitif katkı sağlarken diğer boyutlar negatif katkı sağlamıştır.

Chi-Square=1013.53, df=295, P-value=0.00000, RMSEA=0.093

Şekil 1. Boyutlarına göre kırsal göç yapısal modeli ve standart değerleri

Kırsal göç oluşumunda en önemli boyutlar, sırasıyla “ekonomik beklentiler boyutu” (-0.99), “psikolojik beklentiler boyutu” (-0.97), “sosyal beklentiler boyutu” (-0.56) ve “demografik yapı boyutu” (-0.42) olarak tespit edilmiştir.

“Demografik yapı boyutu” içinde en önemli iki faktör çocuk sayısı ve medeni durum, “ekonomik beklentiler boyutu” içerisinde (GS4) ve (GS1), “sosyal beklentiler boyutu”nda şehirde eğitim imkânları daha iyidir (SS7) ve şehirde sağlık hizmetleri ve sosyal imkânlar daha iyidir(SS6), psikolojik beklentiler boyutu”nda; şehirde yaşantımdan memnun olacağım(PS3) şehirdeki yaşantım zamanla olumlu yönde değişecek(PS4) ve köyümden ayrılmak bana zor gelmeyecek(PS1) olarak tespit edilmiştir.

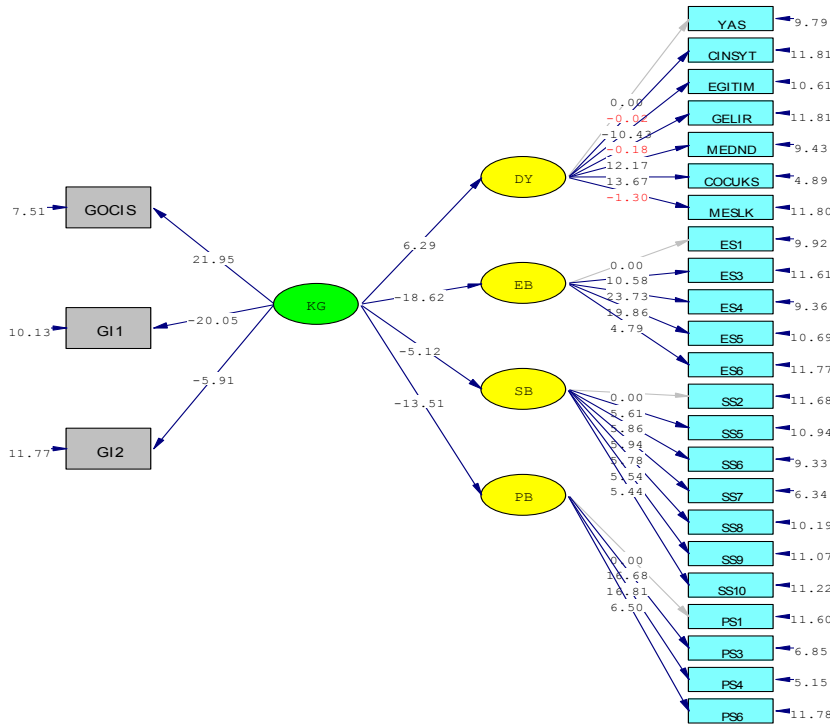
Standardize edilmiş regresyon katsayıları hesaplanırken, her bir gizil değişkeni ölçmede kullanılan gösterge değişkenlerinden biri tesadüfi olarak “bir” değeri alır. Bu değer dikkate alınarak diğer gösterge değişkenlerinin gösterge yükleri hesaplanır ve daha sonra bu değerler standart hale getirilir. Standardize edilmiş katsayıların birin üzerinde olmaması gerekir. Standardize edilmiş çözümlene değerleri her bir gözlenen değişkenin kendi gizil değişkenini ne kadar iyi temsil ettiğini göstermesi açısından son derece önemlidir (Yılmaz, 2004). Modelde standardize edilmiş katsayılar birin üzerinde değildir.

Modelin veri setine ne kadar uyduğunu değerlendirmede kullanılan kriterler Tablo 5’te verilmiştir. Söz konusu değerlerin 1’e yakın olması veri ile model arasındaki uyumun mükemmel olduğunu göstermekte, sıfır ise uyumsuzluğu temsil etmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2014). Bu araştırmada söz konusu kriterlere ilişkin değerler 1’e yakındır. Bu durum model ile veri setinin uygunluğunu göstermektedir.

Tablo 10. Yapısal modelinin uyum indeksleri

Uyum indeksleri	Uyum indeksleri sembolleri	Model II değeri
Uyum iyiliği indeksi	GFI	0.78
Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi	AGFI	0.74
Normlaştırılmış uyum indeksi	NFI	0.92
Tucker-Lewis indeksi	NNFI	0.93
Göreceli uyum indeksi	RFI	0.91
Karşılaştırmalı uyum indeksi	CFI	0.94
Artırmalı uyum indeksi	IFI	0.94

Şekil 2’de boyutlarına göre kırsal göç yapısal modeli *t* değerleri verilmiştir. Buna göre sırasıyla “demografik yapı” (6,29), “ekonomik beklentiler” (-18,62), “sosyal ve kültürel beklentiler” (-5,12), “psikolojik beklentiler” (-13,51) %5 önem seviyesinde istatistiki olarak önemli bulunmuştur.

Chi-Square=1013.53, df=295, P-value=0.00000, RMSEA=0.093

Şekil 2. Boyutlarına göre kırsal göç yapısal model *t* değerleri

SONUÇ

Bu çalışmada kırsal kesimde yaşayan bireylerin sosyal, ekonomik ve psikolojik sıkıntılar nedeniyle göç etmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bireyler daha iyi şartlarda yaşamlarını sürdürebilmek çerçevesinde göç etme potansiyeli taşımaktadır. Bu tablo göçü tercih eden kesimin rasyonel davranışlar sergileme eğilimi içinde olduklarını göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular, sosyal, ekonomik ve psikolojik etkenlerin kırsal göçü tercih etme üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Demografik yapı, ekonomik beklentiler, sosyal ve kültürel beklentiler ve psikolojik beklentiler kırsal göç tercihini etkilemektedir. Kırsal göçü tercih edip etmeme konusunda sırasıyla ekonomik beklentiler, psikolojik beklentiler, sosyal beklentiler ve demografik beklentiler öne çıkmaktadır.

Bu araştırmanın yapıldığı kent alanında bireylerin amaç ve tercihleri diğer araştırma alanlarından farklılık gösterebilme olasılığı taşıdığı için bu araştırmanın kırsal göç tercihine ilişkin bulguları başka

araştırmaların bulguları ile karşılaştırılırken farklılıklar gözlenebilir. Bu nedenle bu çalışmanın bulguları başka çalışmalarla karşılaştırılırken coğrafi farklılıklar ve zaman boyutu dikkate alınmalıdır.

Bu kapsamda araştırma bulguları; sosyoekonomik bulgular ve analiz sonuçları olarak gruplandırılmıştır. Demografik ve sosyoekonomik bulgular; Ankete katılanların yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, aylık toplam gelirleri, medeni durumu, çocuk sayısı, mesleği, göç etme yönündeki tercihi olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada orta yaş ve yaşlı nüfus oranının genç nüfus oranından fazla olduğu ve genç nüfusun kırsal kesimden daha fazla göç etme eğilimine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kırsal kesimin göç etme eğilimi konusunda karar alıcıların cinsiyeti önem arz etmektedir. Bu bakımdan ankete katılanların cinsiyet durumuna ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Ankete katılan bireylerin %16,8'ini kadınlar oluştururken %83,2'sini erkek nüfus oluşturmuştur Genel olarak kırsal kesimde göç etme kararını erkeklerin aldığı bilinen bir gerçektir. Göç faaliyeti üzerinde erkek nüfus önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bekâr ve askerliğini yapmış erkeklerin göç etme konusunda daha istekli olduğu anlaşılmıştır. Bu kişilerin arkalarında bırakacakları eş veya çocuklarının olmaması göç etme kararında daha rahat davranmalarını sağlayabilmektedir. Evli ve çocuklu bireylerin ise göç etme yönünde alacakları karar ile ilgili daha fazla tedirgin oldukları ortaya çıkmıştır. Kadınlar arasında şehirde tanıdıklarının olmasının, eğitim seviyesinin ve vasıflılığın göç tercihinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Eğitiminin tamamlayamamış bağımlı bir birey olarak yaşayan kadınların göçe pek sıcak bakmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. .

Yapılan anket çalışmasında genç nüfus oranının düşük olması ile birlikte mevcut genç nüfusun eğitim seviyesinin de düşük olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %26,8'i ilkokul, %28,9'u ortaokul, %25'i lise % 2,5'i ön lisans, % 16,8'i lisans mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim bakımından kentsel alanın daha cazip olmasına bağlı biçimde daha iyi eğitim almak isteyenlerin kentlere yönelik göç hareketine katıldığı düşünülmektedir.

Kırsal göçe neden olan önemli faktörlerden bir diğeri de gelir düzeyidir. Kırsal kesimlerde yaşamlarını sürdüren insanlar daha çok para kazanmak, yüksek refah seviyesine sahip olmak, iş bulmak insan haysiyetine yakışır bir şekilde yaşamak gibi amaçlarla gelişmiş sanayi kentlerine göç etmeyi tercih ettikleri ileri sürülebilir. Çalışmada ankete katılan bireylerin toplam aile gelir düzeylerinin genel olarak açlık sınırının altında olduğu ve bunun yanında bireysel anlamda bireylerin gelir düzeylerinin asgari ücretin altında olduğu anlaşılmaktadır. Bu anket çalışmasına katılan bireylerin %60,4'ünün toplam aile gelir seviyesi 1800-2200 TL Aralığında %16,1'i 2300-2700 TL Aralığında %17,9'u 1300-1700 TL Aralığında %2,1'i 700-1200 TL aralığında ve %3,6'sı ise 2800 ve üstü olduğu yapılan araştırma sonucu ulaşılmıştır.

Kırsal göç araştırmalarında kırsal alanlarda ikamet etmekte olan hane sakinleri genellikle kalabalık ailelerden oluşmaktadır. Bu durum kırsal alanlarda genel olarak doğum oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmaya katılan bireylerin % 25'inin bekâr, %75'inin ise evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan baba-annelerin sahip oldukları çocuk yüzdeleri şu şekildedir; %25,4'ünün çocuğu yok, %7,5'inin bir tane çocuğu var, % 18,2'sinin iki tane çocuğu var, %24,3'ünün üç tane çocuğu var, %24,6'sının dört ve üstü çocuğunun olduğu yapılan bu çalışma sonucu anlaşılmıştır.

Kırsal kesimlerde yaşayan insanların birçoğu geçici, düzensiz ve sezonluk işler icra etmekte ve düzensiz gelirlerle ailelerinin geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Burada söz konusu olan sezonluk iş kapsamına kendi veya başkasının toprağını ekip biçen ve bu şekilde geçimini sağlamaya çalışan çiftçiler de dâhil olmaktadır. Fakat kırsal alanlarda var olan iş gücü ihtiyacı ile mevcut iş gücü miktarı arasında belirgin bir fark vardır. Mevcut iş imkânları kırsal kesimde yaşayan işgücünün hepsi için yeterli değildir. Bunun yanında kırsal kesimde doğum oranlarının dolayısıyla genç nüfusun fazla olması nedeniyle işsizlik oranı yüksektir. Bu işsizler grubunu oluşturan bireylerin iş bulmak refah seviyesine kavuşmak, gelişmiş sanayi kentlerinin bu kentlerde yaşayan insanlara sağladığı imkânlardan yararlanmak için göç etme kararı alıp göç etmektedirler. Anket çalışmasına katılan bireylerin %15,5'i emekli, %30,7'si işçi, % 4,6'sı snaf, %8,6'sı ev hanımı, %14,3'ü serbest çalışan, %27,5'i çiftçi, % 1,4'ü özel sektörde çalışmakta, %0,4'ü diğer işlerle faaliyet içerisinde olduğu yapılan bu anket çalışması sonucu anlaşılmıştır. Serbest çalışan olarak kendini ifade edenler aslında işsiz olanlardır. Çiftçiler ise gizli işsizleri oluşturmaktadır.

Göç etme kararı almış kişilerin hangi kente göç etmeyi istemeleri de kırsal göç çalışmalarında önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalarda, göç eden insanların ülkenin doğusundan batısına doğru yani gelişmemiş kentlerden gelişmiş sanayi kentlerine doğru göç etme yönünde karar aldıkları belirtilmektedir. Ankete katılanların %76,1'i gelişmiş sanayi kentlerine göç edip bu kentlerde yaşamlarını sürdürmek istediğinde olurken %23,9'u ise ikamet ettikleri bölgeleri terk etmek istemediklerini ifade etmiştir.

Araştırmada kullanılan modelin standardize edilmiş faktör yük değerleri incelendiğinde Demografik yapı (DY) içsel gizil değişkeninde en önemli gözlenen değişkenler; çocuk sayısı olurken ikinci sırada medeni durum yer almaktadır. Kırsal Göç (KG) içsel gizil değişkeninde en önemli gözlenen değişkenler; göç isteği olurken ikinci sırada "tebdili mekânda hayır vardır" (GI2) olmuştur. Ekonomik Beklentiler içsel gizil değişkeninde en önemli gözlenen değişkenler, "şehrin bana ve aileme ekonomik ve sosyal katkısı daha fazla olacaktır" (GS4) olurken ikinci sırada "şehirden geçim daha kolaydır" (GS1) olmuştur. Sosyal Beklentiler içsel gizil değişkeninde en önemli gözlenen değişkenler "şehirdeki akrabalarımın güçlü bir bağım var" (SS7) olurken ikinci sırada "şehirden bana sahip çıkacak dostlarım var" (SS6) olmuştur. Psikolojik Beklentiler içsel gizil değişkeninde en önemli gözlenen değişkenler; "şehirden yaşantım zamanla olumlu yönde değişecek" (PS4) olurken ikinci sırada "şehirden yaşantımdan memnun olacağım" (PS3) olmuştur.

Kırsal göçün yapısal modeli ve regresyon değerleri bütün değişkenlerin kırsal göçün önlenmesinde olumlu katkı sağlamadığını göstermektedir. Kırsal göçü tetikleyen en önemli içsel gizil değişkenler, sırasıyla ekonomik beklentiler ($\gamma = -0,99$; $t = -18,62$), psikolojik beklentilerdir ($\gamma = 0,97$; $t = -13,51$). Kırsal Göç dışsal gizil değişkeninin gözlenen değişkenlerinden göç isteği ($\gamma = 0,96$; $t = 21,95$) olarak bulunmuştur.

Ekonomik beklentiler içsel gizil değişkeni kırsal göçü negatif yönde ve yüksek düzeyde ($\gamma = -0,99$; $t = -18,62$) etkilemektedir. Ekonomik beklentiler içinde en önemli gözlenen değişkenler, "şehrin bana ve aileme ekonomik ve sosyal katkısı daha çok olacaktır" (GS4=0.91) ve "şehirden geçim daha kolaydır" (GS1 =0.89) olarak tespit edilmiştir.

Psikolojik beklentiler ($\gamma = -0,97$; $t = -13,51$), içsel gizil değişkeni kırsal göçü negatif yönde ve yüksek düzeyde etkilemektedir. Psikolojik beklentiler içerisinde en önemli gözlenen değişkenler "şehirden yaşantımdan memnun olacağım" (PS3=0.98), "şehirden yaşantım zamanla olumlu yönde değişecek" (PS4=0.98) ile "köyümden ayrılmak bana zor gelmeyecek" (PS1=0.72) olarak tespit edilmiştir.

Sosyal ve kültürel beklentiler ($\gamma = -0,56$; $t = -5,12$), içsel gizil değişkeni kırsal göçü negatif ve yüksek düzeyde etkilemektedir. Sosyal beklentiler değişkeni içinde en önemli gözlenen değişkenler; "şehirden eğitim imkânları daha iyidir" (SS7=0.92) ve "şehirden sağlık hizmetleri ve sosyal imkânlar daha iyidir" (SS6=0.84) olarak belirlenmiştir.

Demografik yapı ($\gamma = 0,42$; $t = 6,29$), içsel gizil değişkeni kırsal göç üzerinde pozitif yönde düşük düzeyde etkilemektedir. Demografik yapı değişkeni içerisinde en önemli görülen değişkenler ankete katılanların çocuk sayısı (0.90) ve ankete katılanların medeni durumu olmuştur.

Model'de kırsal göç dışsal gizil değişkenine, demografik yapı içsel gizil değişkeni hariç diğer tüm değişkenler negatif katkı vermektedir. Her bir içsel gizil değişkenin kırsal göçte negatif etki vermesinin farklı nedenleri bulunmaktadır.

Araştırma bulguları ışığında ekonomik beklentiler ($\gamma = -0,99$; $t = -18,62$) içsel gizil değişkeni kırsal göçün oluşumunda yüksek düzeyde negatif bir etki göstermiştir. Ekonomik beklentilerin kırsal göç üzerinde negatif bir etki oluşturmasının nedeni; kırsal göçün akınlar halinde gelişmiş sanayi kentlerine doğru yapılması sonucunda hem göç edilen hem de göç edilmesiyle terk edilen bölgelerde ekonomik sorunların istenmeyen boyutlara ulaşacağı düşüncesidir.

Psikolojik beklentiler, ($\gamma = -0,97$; $t = -13,51$) kırsal göçün oluşumuna negatif katkı sağlamaktadır. Bunun nedenini şu şekilde açıklayabiliriz; kırsal kesimde yaşayan insanlar genel olarak yokluk, sefillik, darboğaz içinde geçimlerini sürdürmeye çalışan insanlardır. Bu insanlar çoğunlukla eğitim seviyesi düşük kendilerine veya başkasına ait küçük arazileri işleyerek geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Mevcut imkânlarının elverişli olmaması, alt yapı yetersizliği, üretim maliyetlerinin yüksekliği gibi nedenlerden dolayı kente göç etmeyi yaşamlarının geri kalanını kentlerde çalışarak refah içerisinde sürdürmeyi düşünmektedir. Bu amaçlarla göç etseler de kente göç ettikten sonra acaba daha kötü şartlara mı sahip olacağız düşüncesi de bu insanları etkileyebilmektedir. Hiç tanımadıkları veya eş, dost, akraba

kesimlerinin yanlarına göç etseler de acaba yanlış mı yoksa doğru mu yapıyoruz? veya daha iyi şartlara sahip olabilecek miyiz? şehir hayatı bizim için iyi mi yoksa kötü mü olacak? köyde kalmamız bizim için daha mı iyi? soruları köyden göç edenlerin başarılı olamamalarına hatta geri dönmelerine bile yol açabilmektedir. Özetle, bu çalışmada insanların genel olarak doğru büyüdükleri dede, baba vatani olarak nitelendirdikleri yerleşim birimlerini terk etmek istemedikleri fakat ekonomik, sosyal ve psikolojik sebeplerden dolayı mecburiyetten kaynaklanan göç kararı aldıkları anlaşılmaktadır. Sosyal ve kültürel beklentiler içsel gizil değişkeni ($\gamma = -0,56$; $t = -5,12$), kırsal göçün oluşumunu negatif etkilemektedir. Kırsal kesimden gelişmiş sanayi kentlerine göç eden nüfus içerisindeki aile fertleri çoğunlukla çalışma çağına gelmiş işsiz ve genç bireylerden oluşmaktadır. Göç etme isteğinde olan insanlar genel olarak daha önce göç edip refaha ulaşan tanıdıklarının bulunduğu kentlere yerleşmek istemektedir. Tanıdıkların göç edeceklerine yardımcı olup olmayacağı sorusu göç etme kararı alırken çelişki yaratabilmektedir. Çelişkinin nedenleri, daha önce göç etmiş yakınlarla ilişkilerin yoğun olmaması ve daha önce göç edenlerin şehir hayatına daha fazla adapte olmaları ilgili olabilmektedir. Kırsal kesimde göç kararı alınırken göç edilecek kentlerdeki eş, dost akraba kesimlerinin kendilerine barınma, iş bulma gibi konularda yardımcı olmayacakları düşüncesi onları göç kararından vazgeçirebilmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaş, İ. ve Sevim Y. (2017). Toplumsal Entegrasyon Bağlamında Erzincan'da Yaşayan Ahıska Türkleri. *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu Cilt 1* (Ed.Hüsrev Akın). Erzincan Üniversitesi Yayınları. 437-447.

Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2014). *Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. İstanbul: Arı Yayınları.

Doğanay, F. (1997). Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Kitabı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [Matbaası](#).

Gürak, H. (2008). *Küresel Ekonomi*. www.hasmendi.net adresinden edinilmiştir.

Güvenç, B. (1997). Göç Olgusu ve Türk Toplumunu. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Kitabı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [Matbaası](#).

Hayduk, L.A. (1987). *Structural Equation Modeling with LISREL Essential and Advances*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (1996). *PRELIS 2 user's reference guide: A program for multivariate data screening and data summarization: A preprocessor for LISREL*. Chicago: Scientific Software International.

Kaya, M. (2003). Beyin Göçü/Erozyonu. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5 (2), 1-9.

Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kılıç, M. (2017). Göç ve Kültürel Değişme: Düzceli Kimliğinin İnşasında Kültürel Bütünleşme, III. Uluslararası Düzce Tarih, Kültür ve Sanat Sempozyumu, s.100-105.

Köymen, O. (1998). Bazı İçgöç Verileri. *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. O. Baydar). İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, S. 260 – 263.

Onat, Ü. (1993). *Gecekondu Kadının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2002). *Modern Ekmek Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Reisinger, Y. ve Turner, L. (1999). *Structural Equation Modeling with LISREL: Application in Tourism*, Tourism Management, 20, 71-88.

Sağlam, S. (2006). *Türkiye'de İçgöç Olgusu ve Kentleşme*. *Türkiyat Araştırmaları*. 5, 33-34.

Açıklama [WK1]: Sayfa numarası aralığı eklenmeli

Açıklama [WK2]: Sayfa numarası aralığı eklenmeli

- Şahin, Y. (2010). *Kentleşme Politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Tatlıdil, E. (1989). *Kentleşme ve Gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.
- Tümertekin, E. (1994). *Beşeri Coğrafya*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Tütengil, O. C. (1983). *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Uğuz, Ş., Bilgen, İ., Yerlikaya, E.E. ve Evlice, Y.E. (2004). Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları. *Ç.Ü. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 13 (3), 383-391.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yamane, T. (1967). *Statistics: An introductory analysis*. New York: Harper and Row.
- Yılmaz, V. (2004). *Lisrel ile yapısal eşitlik modelleri: Tüketici şikâyetlerine uygulanması*. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 77-90.

Kamu Diplomasinin Uygulama Alanı Olarak Sağlık Diplomasisi

Nida KAHRAMAN¹
Melda CİNMAN²

ÖZET

Kamu diplomasisi; dış politika hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bir ülkenin yabancı kamuoyunu etkilemeye yönelik kullandığı iletişim yöntemidir. Bir ülkenin imajını olumlu yönde arttırmak, işbirliği ve diyalogu sağlamak için günümüzde kültür, insani, vatandaş, inanç ve sağlık gibi birçok farklı alanda uygulanmaktadır. Sağlık diplomasisi çok yönlü bir konu olmakla beraber sağlık diplomasisi ve yumuşak güçle bağlantısı bulunmaktadır. Sağlık diplomasisi; sağlık meseleleri ve dış politika arasında arayüz görevi görmektedir. Küresel çapta yayılma tehlikesi barındıran salgın hastalıklar, ilaç patentleri ile ilgili fikri mülkiyet hakları, kalkınma hedefleri, savaşlar ve artan mültecilik sorunu sağlığın dış politikaya eklenmesini zorunlu kılmıştır. Sağlık ile dış politika arasındaki ilişki dört aşamalı bir modelle açıklanmaktadır. Uluslar bu modelleri, dış politikalarında kullanmaktadır. Kamu diplomasisi projeleri ve yumuşak güç üretmesi nedeniyle sağlık ve dış politika arasındaki ilişki “dış politikanın aracı olarak sağlık modeli” ile açıklanacaktır. Bu doğrultuda ABD ve Çin’in sağlık diplomasisi uygulamalarına yer verilerek Türkiye’ye yönelik bir sağlık diplomasisi modeli önerilecektir.

Anahtar kelimeler: kamu diplomasisi, sağlık diplomasisi, iletişim, yumuşak güç, dış politika

Health Diplomacy as an Implementation Area of Public Diplomacy

ABSTRACT

As a new sphere of politics, health diplomacy is an implementation area of public diplomacy. The latter is a government-sponsored efforts aimed at communicating with foreign publics in order to attain its foreign politics. Public diplomacy had a quite wide range of implementation areas from culture to humanitarian, civil to belief and health related topics in order to keep a good image, enable cooperation and dialogue. As a versatile subject, health diplomacy is connected with public diplomacy and soft power. Health diplomacy functions as an interface in between health issues and foreign policy. Global epidemics that pose a risk of spread, intellectual property rights in pharmaceutical patents, proprietary rights, development targets, warfare and immigration issues entail that health and foreign politics are interconnected. The relationship between health and foreign policy is explained on a four-step model. Nations make use of this model in their foreign policies practices. The relationship between health and foreign policy will be explained based on a "health model as a means of foreign policy" as it generates health diplomacy projects and soft power. Health diplomacy practices in USA and China will be discussed, and national health diplomacy will be recommended for Turkey.

Keywords: public diplomacy, health diplomacy, communication, soft power, foreign policy

GİRİŞ

“Küreselleşmenin etkisiyle gündeme gelen iklim değişikliği, çevre sorunları, temiz içme suyuna erişim, halk sağlığı ve kültürel gerilimler gibi ulus devletlerin sınırlarını aşan ve işbirliği gerektiren sorunların ortaya çıkması geleneksel iki taraflı diplomasinin, belirgin bir biçimde değişim geçirmesine neden olmuştur.” (Bilener, 2016, s.16). Değişen diplomasi anlayışı uluslararası ilişkilere kamuları dahil ederek yeni bir boyut oluşturmuştur. Uluslararası ilişkilere; kamu diplomasisini ön plana çıkarmıştır.

¹Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Halkla İlişkiler A.B.D, Kişilerarası İletişim Bölümü

²Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, Halkla İlişkiler A.B.D

“Kamu diplomasisi kavramı İngilizcede “public diplomacy”, Fransızca’da “la diplomatie publique” olarak ifade edilir. Türkçe’de ise “kamusal diplomasi” ve “kamuoyu diplomasisi” olarak kullanılmış, bu tanımlamalar yerini ‘kamu diplomasisi’ ifadesine bırakmıştır” (Sancar, 2012, s.87). Sevin, “kamu diplomasisi ve dış politika hedefleri arasında nedensel bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Bu ilişkide, kamu diplomasisi dış politika hedeflerini gerçekleştirmek ve ilerletmek için bir araçtır.” (Sevin, 2014, s.3,4,5,6). “Gilboa’ya göre çoğu durumda, kamu diplomasisinin amacı, bir ulusun politikalarının, eylemlerinin, politik ve ekonomik sisteminin olumlu bir imajını yaratmaktır” (Gilboa, 2006, s.717). Snow’ a göre “son zamanlarda, kamu diplomasisi bir değişim geçirmiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, artan sınır ötesi insanlar arası yer değiştirmeler sonucu kamunun dış işler hakkında daha fazla söz sahibi olmasını sağlamıştır. Böylece hem hükümet hem de özel bireyler ve grupların dahil olduğu kamu diplomasisi, başka bir hükümetin dış politika kararları üzerine doğrudan yönelen, kamu davranışlarını ve fikirlerini doğrudan ve doğrudan olmayan şekilde etkileyen bir sürece dönüşmüştür” (Snow, 2009, s.6). “Kamu diplomasisi, yabancı sivil toplumlarda geniş bir oyuncu yelpazesine diyaloga girmelidir” (Riordan, 2004, s.4). Kalın’da “kamu diplomasisinin çok aktörlü ve çok taraflı olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Tanımı gereği sadece devlet kurumları tarafından değil, STK’lar, yardım örgütleri, vakıflar, üniversiteler, sivil platformlar, medya ve diğer sivil toplum aktörleri kamu diplomasisi çabalarının gerekli oyuncularını haline dönüşmüştür”(Kalın, 2011, s.21).

Günümüzde devletler ve diğer uluslararası aktörler, yabancı kamuları etkilemek için kamu diplomasisinin birçok farklı uygulamaktadır. Kamu diplomasisinin uygulama alanı olarak kültür, insani, vatandaşı, inanç ve sağlık diplomasisi gibi alanlar mevcuttur. Bu çalışmanın konusu sağlık diplomasisidir.

Kamu diplomasisinin nihai hedefi; yabancı kamularla uzun döneme yayılan ilişkiler oluşturmak ve yabancı kamular üzerinde ki algısını uzun döneme yayılan şekilde yönetebilmektir. Sağlık diplomasisi; bu iki işlevi yerine getirebilecek bir yöntemdir. Sunulan sağlık hizmeti yoluyla; hedef toplumların sağlığını geliştirmek, yabancı kamulardaki sağlık problemlerine kayıtsız kalamamak, ülkenin algısını, imajını ve itibarını olumlu yönde arttırmaktadır. Kamularla oluşan pozitif ilişkiler uzun dönemde ülkeler arasındaki işbirliği ve diyalogda arttırmaktadır. Yumuşak güç üretmektedir.

Joseph Nye güç kavramını yumuşak ve sert güç olmak üzere ikiye ayırmıştır. “Sert güç stratejileri, askeri müdahaleye, baskıcı diplomasiye ve ulusal çıkarları uygulamak için ekonomik yaptırımlara odaklanmaktadır” (Wilson, 2008, s.114). Yumuşak güç ise, “başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisine dayanmaktadır” (Joseph S. Nye, 2017, s.24). Kavoğlu’na göre “yumuşak güç dış politikada ağırlık kazanmıştır. Bu durumun nedeni; sert güç oluşturmanın maliyetli ve sürdürülebilirlik açısından günümüzde sıkıntılı olmasıdır”(Samet Kavoğlu, 2018, s.32). “Bir ülkenin yumuşak gücü, kültürü, siyasi değerleri ve dış politikalarına dayanmaktadır. Bir hükümetin yurtiçindeki örneğin demokrasi, uluslararası kuruluşlardaki diğerleriyle birlikte çalışma ve dış politikadaki barışı ve insan haklarını destekleme tutumuyla savunduğu değerler, diğerlerinin tercihlerini önemli ölçüde etkilemektedir” (Joseph S. Nye, 2017, s.49,36). “Bir ülkenin ulusal, kültürel, dini, milli ve demokratik değerleri, dış yardımları, teknolojik gelişmişliği, ekonomik kalkınmışlığı, kamu ve sivil toplum kuruluşları, insan kaynakları, uluslararası örgütlerdeki üyeliği, siyasi duruşu, sinema ve televizyon ürünleri yumuşak güç unsurlarıdır”(B. Senem Çevik, 2014, s.14). Dış politika bir ülkenin yumuşak gücünü arttıran bir faktördür. Sağlık meselesinin dış politikada araç olarak kullanılması yumuşak gücünü arttıracaktır. Bir insan hakkı olarak evrensel erişime açık sağlık; bir hükümetin barışı ve insan haklarını desteklediğinin göstergesidir. Sağlıkla ilgili küresel müzakerelere katılmak, çözümü BM, DSÖ vb. uluslararası örgütlerde aramak, dış yardımlarda sağlık yardımlarına yer vermek diğer ülkelerin o ülkeyle işbirliği ve diyalog kurma tercihlerini etkileyecektir. Bu konularda ki tutumlar diğer ülkeleri çekebilir veya itebilir. Dolayısıyla sağlık meselesi tüm bu konularla olan güçlü bağlarından dolayı önemli bir yumuşak güç kaynağıdır. Dış politikada da kullanılmalıdır.

Literatürün bu anlamda kısıtlı olması da bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki gerekliliktir. Kamu diplomasisi alanında, sağlık diplomasisi ile ilgili tespitlere sınırlı sayıda araştırmacı yer vermiştir. İnan’a göre; “kökenleri Mezopotamya, Eski Yunan ve Romaya ulaşan diplomasi bir evrim geçirmiştir. Deprem diplomasisi, sağlık diplomasisi, yangın diplomasisi, dijital diplomasi gibi birçok diplomasi türü literatürde yer bulmaya başlamıştır. Tüm bu diplomasi türleri kamu diplomasisinin altında kategorileştirmek gerektiğini ifade etmiştir” (İnan, 2012, s.63). Ornstein ise “küresel kamu sağlık diplomasisi kavramını kullanmıştır. Kamu diplomasisinin sağlık alanında bilgi değişimi ve güven

inşaasını kolaylaştırdığını, işbirliğini teşvik ettiğini ifade etmiştir” (Ornstein, 2015, s.6). Sevin; “Sağlık diplomasisini tireli diplomasi olarak tanımlamıştır. Tireli diplomasi, kamu diplomasisini belirli projelere indirgeyen diplomasi türlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin spor faaliyetlerini anlatmak için nasıl spor diplomasisi kullanılıyorsa sağlıkla ilgili kamu diplomasisi faaliyetlerini de sağlık diplomasisi çerçevesinde değerlendirilmelidir” (Sevin, 2016, s. 90).

Bu çalışmanın amacı; sağlık diplomasisi konusunda Türkiye akademik yazınında ki bilgi açığını gidermek ve henüz ülkemiz için de yeni olan bu kavramın kullanımına yönelik ülkemizde bu işi icra eden kurumlara da kuramsal ve kavramsal çerçeve oluşturma amacına dayanmaktadır. Sağlık diplomasisi ile ilgili gelecekte ülkemizde yapılacak olan çalışmalara referans oluşturmak ve yol göstermek amaçlanmıştır. Sağlık diplomasisi dış politika zemininde kullanan ülkelerin örneklerine yer verilerek, kamu diplomasisi ve yumuşak güç ile ilişkisi ortaya konulacaktır. Sağlık diplomasisi, kamu diplomasisi ve yumuşak güç arasındaki ilişki netleştirilecektir. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye’ye yönelik mevcut durum sunulup ileriye yönelik sağlık diplomasisinin dış politikaya nasıl eklenilebileceği konusunda kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilerek sağlık diplomasisine yönelik bir iletişim modeli önerilecektir.

Sağlık Diplomasisinin Kavramsal Çerçevesi

Sağlık meseleleri insanoğlunu yüzyıllardır meşgul etmektedir. Avrupa’da ilk olarak 6.yy’da başlayan veba salgını, 14.yy’da tekrar ortaya çıkmış 18.yy’da da devam etmiş, hastalığın mikrobi 19.yy’da teşhis edilebilmiştir. Ortaçağda nüfusun büyük bir bölümünün yok olmasına neden olmuştur” (İstek, 2017, s.174,175). 1918-1919 yılları arasında yayılan İspanyol gribi, dünya çapında 50 milyon kişinin ölümüne yol açmıştır (Taubenberger & Morens, 2006, s.15). 20.yy’da 500 milyon kişinin ölümüne neden olan çiçek hastalığı 30 yıl kadar kısa bir süre önce 15 milyon kişiye bulaşmış ve iki milyon kişinin ölmesine neden olmuştur. Global Campaign Smallpox ile Dünya Sağlık Örgütü çiçek hastalığını 1979 yılında dünyadan sildiğini açıklamıştır (Koplow, 2003, s.1,145,146). 1980’lerde salgının başlamasından bu yana, HIV virüsü ile 70 milyondan fazla insan enfekte olmuş ve yaklaşık 35 milyon insan HIV’den ölmüştür (“Global Health Observatory (GHO) data,” n.d.). “2017 yılında dünya çapında 36.9 milyon kişi HIV/AIDS ile yaşamaktadır. Günümüzde HIV/AIDS’li bireylerin tedavisinde anahtar yaklaşım antiretroviral tedavisine açık erişimdir. Bu tedavi yöntemiyle viral yükü tespit edilemeyecek kadar azaltılmaktadır. 2017 sonunda 21.7 milyon kişi antiretroviral tedaviye ulaşabilmiştir” (“Global Statistics,” n.d.). “2003 SARS krizi büyük bir paniğe neden olmuştur. Toplamda 8098 kişiye bulaşan hastalık 774 kişinin ölümüne neden olmuştur” (“Frequently Asked Questions About SARS,” n.d.). Görüldüğü üzere insanlık tarihi salgın hastalıklarla doludur. Yaşanan acı deneyimler; ulusların hastalıklarla mücadelede bilimsel gelişmelere ek olarak yeni iletişim ve etkileşim yöntemleri geliştirmelerini de sağlamıştır. Sağlık alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler uluslararası organizasyonları, sivil toplumu da örgütlemeyi başararak yeni yönetim ve iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sağlık meseleleri küreseldir. Küreselleşmenin etkisiyle hastalıklar hızlıca yayılmaktadır. Nüfus sağlığını tehdit eden bu hastalıkları günümüzde hiçbir devlet tek başına çözüme kapasitesine sahip değildir. Sorunlar yalnızca salgın hastalıklar değil; ilaç patentleri ile ilgili fikri mülkiyet hakları, kalkınma hedefleri, savaşlar ve artan mültecilik sorunu sağlığın dış politikaya eklenmesini zorunlu kılmıştır.

Sağlık diplomasisinin ortaya çıkışı 21.yy’a özgü bir durum değildir. “Sağlık meselesi “160 yıldır” (Ilona Kickbusch and Margarita Ivanova, 2013, s.11) uluslararası ilişkilerde arayüz olarak kullanılmaktadır”. “Sağlık diplomasisini küresel politika ortamını şekillendiren ve yöneten çok düzeyli çok aktörlü müzakere süreçleri olarak tanımlayan Kickbusch’a göre; “doğasında küresel olan sağlık, sorunlarını ele almak için küresel anlaşmalara ihtiyaç duymaktadır. Sağlığın insani bir hak ve kamu malı olarak görülmesine yönelik ortak bir çaba geliştirilmesine çaba harcamaktadır” (Matlin & Kickbusch, 2017, s.1). Sağlık meseleleri ile ilgili olarak ilk görüşmeler Uluslararası Sağlık Konferansları 23 Temmuz 1851 tarihinde Paris’de yapılmaya başlanmıştır. 12 ülkeyi bir araya getiren konferanslarda” (World Health Organization, 1958, s.)

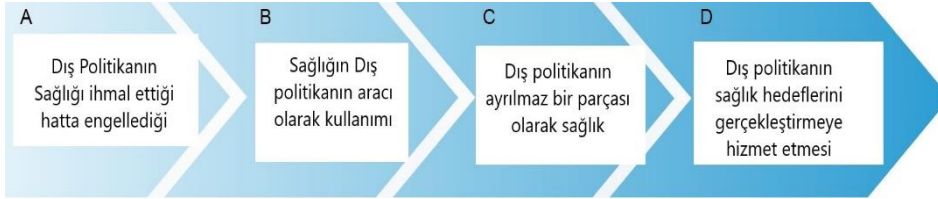
- Kolera, veba gibi bulaşıcı salgın hastalıkların yayılımı tartışılmıştır.
- Eşgüdümlü faaliyetler konusunda anlaşmaya varılmıştır.

- Ticareti ve mobilitayı aşırı derecede kısıtlamadan hastalığın yayılımın kontrol edilmesi ve önlenmesine yönelik düzenlemeler geliştirilmiştir” (İlona Kickbusch, 2013, s.4).

Sağlık diplomasisinin başlangıcı bu konferanslara dayanmaktadır. Uluslar sağlık meseleleri nedeniyle bir araya gelerek çözüm yolları aramışlardır.

Yeni bir politika alanı olarak sağlık diplomasisi devletler tarafından dış politikada kullanılan bir stratejidir. Sağlık diplomasisi kavramının tanımlamalarına geçmeden önce sağlık ve dış politika arasındaki ilişkiyi açıklamak gereklidir. Sağlık ve dış politika arasındaki etkileşimi süreklilik gösteren modellerle açıklayan Kickbusch’a göre bu ilişki dört stratejiyle ortaya çıkmaktadır.

- A. Dış politikanın sağlığı ihlal ettiği hatta engellediği
- B. Dış politika aracı olarak sağlık
- C. Dış politika ayrılmaz bir parçası olarak sağlık
- D. Dış politikanın sağlığın hedeflerine hizmet etmesi (Kickbusch, 2013, s.13)

Şekil 1. Sağlık ve dış politika arasındaki ilişki (Kickbusch, 2013, s.13)

Tüm yaklaşımlar dış politika çıkarlarına farklı derecelerde hizmet etmektedir. Hepisini kısaca açıklamak dış politika ve sağlık arasındaki ilişkiyi aydınlatacaktır.

Dış Politikanın Sağlığı İhmal Ettiği Hatta Engellediği Durum

Diplomasi başarısız olduğunda; halk sağlığı ciddi tehlikeye girebilir. Ekonomik ve askeri sert güç müdahaleleri ortaya çıkabilir (İlona Kickbusch, 2013, s.13). Örneğin Suriye’de yaşanan savaş zaman zaman insani ve sağlık yardımlarının ulaştırılmasını engellemektedir. “BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, İnsani yardım ulaştırılmadığını ve sağlık sorunlarıyla boğuşan insanlar tahliye edilemediğini ifade ederek taraf devletlerden insani yardıma erişimine izin vermesi konusunda çağrıda bulunmuştur”(<https://www.haksozhaber.net/bm-kusatma-altindaki-bolgelere-iki-aydir-yardim-ulastirilamiyor-102068h.htm>” Erişim tarihi: 26.03.2019).

Dış Politika Aracı Olarak Sağlık

Dış politika aracı olarak sağlık meselesinin kullanımı kamu diplomasisi yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Kavramsal çerçevemizi bu model oluşturmaktadır. Uluslararası örgütler, STK’lar tarafından sağlığın araçsallaştırılması eleştirilmesine rağmen ulus çıkarları ve devlet egemenliğini koruduğu için bu model tercih edilmektedir. “Çin’in uzun zamandır devam eden Afrika’ya yönelik uyguladığı sağlık diplomasisi modeli ve ABD’nin 2003’te Irak savaşı sırasında Başkan Bush liderliğinde başlattığı President’s Emergency Plan for AIDS Relief (PEPFAR) bu modelin uygulandığı girişimlerdir. Çin ve ABD sağlık diplomasisine ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir” (İlona Kickbusch, 2013, s.14). Bu girişimler yoluyla ulus devletler yurt dışındaki imajlarını iyileştirmekte, yabancı kamuların kalplerini ve zihinlerini sağlık program ve projeleriyle kazanmaktadır.

Dış Politikanın Ayrılmaz Bir Parçası Olarak Sağlık

Salgın hastalıklar, biyoterrorizm, hastalıkların sınır tanımaması dış politika ve sağlığın birbirine entegre olmasını sağlamıştır. Diplomatlar, güvenlik uzmanları ve sağlık profesyonelleri bu alanda beraber çalışmaktadır. Sert güç uygulamalarıyla beraber sağlık hizmetleri kullanıldığı için (İlona Kickbusch, 2013, s.15)

Dış Politikanın Sağlığın Hedeflerine Hizmet Etmesi

Bu model küresel topluluğun çıkarlarına hizmet ettiği gibi ulusal çıkarlara da hizmet etmektedir. İkili bir sorumluluğu vardır. Daha çok DSÖ nezdinde imzalanan Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS, 2003) ve Uluslararası Sağlık Düzenlemeler (2005), buna hizmet eden anlaşmalardır (İlona Kickbusch, 2013, s.16). Küresel anlaşmalar, çoktarafli sağlık projeleri bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Bu modeller çevresinde ülkeler dış politikalarını yönlendirmektedir. Sağlığın dış politika hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla araç olarak kullanımı kamu diplomasisi alanıyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada ki kuramsal ve kavramsal çerçeve bu model üzerinden sunulacaktır.

Sağlığı dış politikanın gündemine taşıyan diğer önemli bir anlaşma 2007 yılında imzalanan Oslo Deklarasyonudur. “Yedi gelişmekte olan ülkenin (Brezilya, Fransa, Endonezya, Norveç, Senegal, Güney Afrika, and Tayland dışişleri bakanı sağlık meselesinin dış politikanın başlangıç noktasının sağlık olması gerektiğini Oslo Deklarasyonu ile ifade etmişlerdir. Uluslararası ilişkilerin ve kalkınma politikalarının bu bakış açısıyla yönlendirilmesi gerektiğini sağlığın; çevre, ticaret, ekonomik büyüme, sosyal gelişme, ulusal güvenlik, insan hakları ve insan onuruyla derinden bağlantılı olduğunu vurgulamışlardır” (Oslo Ministerial Declaration, 2007, s.1). “Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2009 yılında “Küresel Sağlık ve Dış Politika” başlıklı 63/33 sayılı kararını kabul ederek üye devletlerden dış politika oluşumunda sağlık konularını düşünmeye teşvik etmiş, Oslo Deklarasyonunu çok uluslu siyasi düzeyde onaylamıştır”(Alcázar & Buss, 2013, s.151). Oslo Deklarasyonu sağlık meselesini dışişleri bakanlarının gündemine getirmiş, dış politika meselelerine sağlığı koruyan bir bakış açısıyla bakılması gerektiği vurgulanmıştır.

“Dış politika hedeflerinin sağlıkla bağlantısı olması nedeniyle, sağlık bir önceliğe dönüştürmüştür. Sağlığın dış politikada hedef olması sağlık diplomasisinin stratejik rolünü belirlemektedir” (Feldbaum & Michaud, 2010, 1). “Sağlık diplomasisi aktivitesi, kamu yararına yönelik diğerlerinin davranışlarını olumlu bir biçimde etkileyerek hükümetler tarafından artan bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sıklıkla bu aktiviteler yurt dışında kendi ülkeleri hakkında olumlu görüş ve itibar oluşturmak için yani "yumuşak güç" oluşturmak için gerçekleştirilmektedir” (Hosseini Divkolaye, Radfar, Seighali, & Burkle, 2016, s.1). Ülkeler sağlık diplomasisi yoluyla; daha güçlü ilişkiler kurmak istedikleri ülkelere yönelik sağlık hizmetini sunarak, o ülkenin vatandaşlarıyla geliştirdiği olumlu ilişkiler sayesinde yardımda buldukları ülkeyle daha derin ilişkiler geliştirmede avantaja sahip olacaklardır. (Suleman, Ali, & Kerr, 2014, s.1).

Kadetz’e göre sağlık diplomasisi, “uluslararası sözleşmelerde ve dış politikada kaldıraç yöntemi olarak kullanılan uluslararası sağlık yardımı ve sağlık hizmeti transferleri yoluyla sağlık hizmetlerinin kolaylaştırılması veya engellenmesidir” (Paul Kadetz, 2014, s.148). “Sağlık diplomasisi, devletler ve halklar arasında köprü vazifesi görmektedir” (Efe Sevin, n.d., s.91). “Sağlık diplomasisi yoluyla yoksul ülkelerde yaşayan insanların kalpleri ve zihinlerini kazanmak amacıyla tıbbi yardım ve uzmanlık sunulmaktadır” (Fauci, 2007, s.1). “Nye’in yumuşak güç olarak ifade ettiği, uluslararası ilişkileri canlandırmak ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için sağlık yardımlarının kullanılmasıdır” (Kadetz, 2012, s.149).

Politik bir süreç olarak sağlık diplomasisi; iki tarafli ve çok tarafli olarak uygulanmaktadır. İkili tarafli sağlık diplomasisinde; sağlık dış politikanın aracı olarak kullanılmaktadır. Donör ülkeler dış politikaları ile uyumlu seçtikleri alıcı bir ülkeye yönelik sağlık yardımında bulunmaktadır. Donör ülkeler; alıcı ülkelere, sağlık hizmeti gönderimi, sağlık eğitimi, hastane inşaatı veya klinik bakım tadilatı, sağlık teknolojisi transferi projeler gerçekleştirmektedir. Çok tarafli sağlık diplomasisi; Dünya Sağlık Örgütü, BM, UNİCEF vb. uluslararası kuruluşlar, STK’lar ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı çözümü küresel olan sağlık meselelerinin görüşüldüğü müzakerelerdir. Bu süreç de “açık kamu diplomasisi” olarak görülmektedir (İlona Kickbusch and Margarita Ivanova, 2013, s.24). Ancak bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Sağlık ve dış politika arasında arayüz görevi gören sağlık diplomasisi yoluyla devletler hem halkların kalplerini ve zihinlerini kazanmakta hem de küresel sağlığa katkı sunarak uluslararası ortamın iyileştirilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda sağlık diplomasisini dış politikalarında etkin bir şekilde kullanan Çin ve ABD’nin sağlık diplomasisi uygulamaları incelenecektir.

Çin

Günümüzde Çin; artan nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile dikkat çekmektedir. Dış politikasında yumuşak gücü etkin kullanan ülke; küresel bir güce dönüşmüştür. “Küresel siyasette yükselen bir güç olarak Çin’in Sovyetler Birliği ile benzer bir akıbete uğramaması ve küresel bir aktör konumuna gelebilmesi için sert gücünün yanına yumuşak gücünü de koyması gerektiği açığa çıkmıştır. Çin’in yumuşak güce yönelmesindeki başlıca sebeplerin başında, soğuk savaş dönemindeki saldırgan ve ilişki kurulması güç ülke imajından kurtulması gelmektedir” (Karaoğlan, 2018, s.16). “Çin, hekim ve sağlık çalışanı göçüne maruz kalan Afrika’ya sağlık ekipleri’ni göndermektedir. Çin’in Afrika’ya yönelik sağlık yardım politikası 50 yılı aşkın süredir devam etmektedir. Bazıları, kıtanın doğal kaynaklarına erişmek için Çin’in katılımını alaycı bir taktik olarak görme eğilimi gösterebilirken bazıları da çeşitli Afrika ülkelerinde sağlık altyapısını desteklemenin, Çin’in yumuşak gücünü dağıtma ve uluslararası toplum içinde iyi bir vatandaş olarak tanınma çabalarının bir parçası olduğunu savunmaktadır” (Youde, 2008, s.1). “Çin’in Afrikadaki sağlık önceliklerinin arkasında kıtanın petrol ve diğer doğal kaynaklarına erişim yatmaktadır. Hatta Çin petrolünün üçte birini Afrika’dan, önemli miktarda mineral ve hammaddeyi de Sudan, Angola ve Kongo’dan ithal etmektedir” (Lin et al., 2016, s.3).

“Çin kamu diplomasisinin önemli bir bileşeni olarak toplumların ihtiyaçlarını dinlemeye özen göstermekte, politika önceliklerini yerel toplulukların ihtiyaçları üzerinden belirlenmektedir. Çin’in Afrika’ya sağlık personeli ve teknoloji transferi, o bölgede hastaneler inşaa etmesi afrikalı halkların kalplerini ve zihinlerini kazanmaya yönelik faaliyetlerdendir”(Efe Sevin, n.d., s.95, 99). Çin’in uzun süredir devam eden Afrika sağlık diplomasisi iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkilerinde olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır. Dış politikada sağlık kullanımını yumuşak gücünü arttırmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Sağlık diplomasisini dış politikasında etkin kullanan diğer bir ülke ABD’dir. Sağlığa araçsal bir yaklaşım gösteren Birleşik Devletler, dünyanın en büyük sağlık yardım sağlayıcısıdır ve bu nedenle politikaları küresel sağlık üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. ABD gelişmekte olan ülkelerin sağlık durumlarının, kendi ulusal güvenliklerine olan etkisini öngörebilmektedirler. Sağlık yardımların amacı kendi ulusal güvenliklerini korumaktır.

Eski Dış İşleri Bakanı Hilary Clinton, Küresel Sağlığa ilişkin girişimlerin amaçları ile ilgili aşağıdaki açıklamayı yapmıştır.

“Kırılgan veya başarısız devletleri güçlendirmek için küresel sağlığa yatırım yapıyoruz. Sosyal ve ekonomik ilerlemeyi desteklemek ve bölgesel ve küresel sorunları çözmemize yardımcı olabilecek yetenekli ortakların yükselişini desteklemek için küresel sağlığa yatırım yapıyoruz. Ulusumuzun güvenliğini korumak için küresel sağlığa yatırım yapıyoruz. Küresel sağlığa, şefkatimizin açık ve doğrudan ifadesi olarak yatırım yapıyoruz.Küresel sağlığa kamu diplomasisi aracı olarak yatırım yapıyoruz.İnsanlara uzun ve sağlıklı bir yaşam şansı vermek ya da çocuklarını hastalıktan korumaya yardımcı olmak, herhangi bir devlet ziyareti ya da stratejik diyalogun olabileceği kadar değerlerimizi de aktarmaktadır.” (The U.S. Global Health Initiative by Hillary Clinton, Hillary Clinton. <https://www.voltairenet.org/article166782.html>. Erişim Tarihi: 18.10.2019).

“ABD öncelikle, 1995 yılında HIV/AIDS hastalığına yönelik ilk ulusal stratejisini hazırlamış bu hastalığı güvenlik meselesi haline dönüştürmüştür. 2003 yılında HIV/AIDS hastalığına etkin bir cevap olarak George W. Bush tarafından tarafından Başkanın AIDS’ Yardımına Yönelik Acil Durum Planı (PEPFAR) başlatılmıştır. Sahraaltı Afrika’daki salgına 15 milyar dolar harcamayı taahhüt etmiştir” (Jones, 2010, s.1,2). “ABD’nin yakın zamanda başlattığı sağlık projelerinden biri Küresel Sağlık Girişimidir (Global Health Initiative). 6 yılda HIV/AIDS, sıtma, tüberküloz, bulaşıcı olmayan hastalıklar, aile planlaması, beslenme ve anne ve çocuk sağlığının iyileştirilmesine yönelik 63 milyar dolar harcamayı taahhüt etmiştir. Başkan Obama tarafından 2009 yılında tanıtılan, ABD Küresel Sağlık Girişimi (GHI), HIV / AIDS, anne ve çocuk sağlığı, aile planlaması, tropikal Hastalıklar ve ihmal edilmiş dahil olmak üzere mevcut ABD küresel sağlık programlarının etkinliğini güçlendirmeye,

düzenlemeye ve artırmaya yönelik ABD küresel sağlık politikasına yönelik kapsamlı bir yaklaşımdır” (http://www.genderhealth.org/the_issues/us_foreign_policy/global_health_initiative. Erişim tarihi: 18.10.2018). ABD yumuşak yüzünü dünyaya göstermek amacıyla HIV/AIDS programlarını araç olarak kullanmaktadır. PEPFAR’dan sonra Obama’nın başlattığı Global Health Initiative’de Amerika’nın yurtdışındaki imajını yeniden şekillendirmek ve yabancı toplumların kalplerini ve zihinlerini kazanmak için bir araç olarak dış politikasıyla uyumludur. Dönemin Dışişleri Bakanı Hilary Clinton’ın Küresel Sağlık Girişiminin tanıtımında yaptığı açıklamada “küresel sağlığa kamu diplomasisi aracı olarak yatırım yapıyoruz” ifadesini kullanması da bunu doğrulamıştır.

PEW Research Center tarafından 2013 yılında altı Afrika ülkesinde yaşayan insanlara yönelik yapılan bir araştırmada; halk sağlığı ile ilgili halkın beklentileri araştırılmıştır. Araştırmaya katılan ülkelerin bir çoğunda yaşayan insanların hükümetlerinden en önemli beklentisi bir halk sağlığı problemi olarak HIV/AIDS ‘in önlenmesi ve tedavisine yönelik girişimlerde bulunmasıdır(Pew Research Center, 2014). Bipartisan Policy Center tarafından PEPFAR’ın küresel sağlık projeleri stratejik sağlık diplomasisi olarak değerlendirilmektedir. Stratejik Sağlık Diplomasisi; “sağlık programlarına yapılan yatırımların sadece sağlık üzerinde olağanüstü olumlu etkilere sahip olma potansiyeli değil aynı zamanda temel stratejik ve dış politika hedeflerini ilerletme potansiyeline sahip olmasıdır”(“Building Prosperity, Stability, and Security Through Strategic Health Diplomacy: A Study of 15 Years of PEPFAR,” n.d.). Amerika aslında stratejik sağlık diplomasisi yoluyla hem kendi imajını, algısını yönetmekte hem de dış politika hedeflerini gerçekleştirmektedir. Bir yandan da sağlık alanında en büyük yardım sağlayıcı olarak küresel nüfusun sağlığının iyileştirilmesine katkı sunmaktadır.

ABD yabancı ülkelerde yaşanan sağlık sorunlarına kayıtsız kalmayıp çözümler üretirken bir yandan kendi dış politika hedeflerini gerçekleştirmektedir. ABD yumuşak yüzünü dünyaya HIV/AIDS programları yoluyla göstermektedir.

ABD ve Çin sağlık diplomasisini kamu diplomasisi bağlamında kullanan, dış politika bağlamında sağlığı araçsallaştıran iki küresel güçtür. Ancak her ikisinin de Afrika’da projeleri olmasına rağmen yaklaşımları farklıdır. ABD PEPFAR ve Global Health Initiative gibi girişimler başlatmış ve tek bir hastalığa odaklanmıştır. Bu da sağlık kavramını parçalamıştır. Tek bir hastalığa odaklanmak “sağlığın sosyal belirleyicilerine bağlı olarak ortaya çıkan hastalıkların görmezden gelinmesine neden olmuştur. Örneğin HIV/AIDS’e yönelik tedavi başlatmak önemlidir ancak sağlık hizmetinin alındığı koşullarda sağlığı olumsuz etkilemektedir. Ancak gelişmiş bir ülke açısından tek bir hastalığa odaklanmanın, dış politika çıkarları açısından faydası bulunmaktadır. Kalkınmaya tam olarak katılmadan yumuşak güçlerini artırıp, tanınırlıklarını artırarak belirli sağlık problemlerine çözümler araştırmak onlar için çok daha basit ve daha az maliyetli olması bunun için sebep olarak gösterilmektedir (Feldbaum & Michaud, 2010, s.2). “Çin ise batılı ülkelerin aksine tek bir hastalığa odaklanmaktansa, kırsal bölgelerde yaşayan sağlık hizmeti almakta güçlük çeken bireylerin yaşadığı yerlere odaklanarak; yatay birinci basamak sağlık hizmetleri programları oluşturulması yoluyla alıcı ülkelerin sağlık hizmetleri altyapısında sürdürülebilir sağlık hizmetleri gelişimi teşvik etmektedir”(Paul Kadetz, 2014, 156).

“Pew Trust Araştırma Şirketi tarafından yapılan “How The World Sees China”(Andrew Kohut, 2007) araştırmasına göre, Afrika genelinde kamuoyu yoklamaları yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Güney Afrika hariç tüm Afrika ülkelerinde genel olarak Amerika’dan daha fazla pozitif etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Amerika’ın Çin’den daha az pozitif etkiye sahip olmasının nedeni olarak Afrika alıcıları ile ABD arasındaki gücün algılanan asimetrik ilişkisi gösterilmiştir. Çin’in algısına kıyasla. “Bir devlet oldukça varlıklı görüldüğünde, yardımları alıcı için daha az etkileyici” görünmektedir”(Paul Kadetz, 2014, s.164) .

Türkiye

“Türkiye’ye 2000’li yıllardan itibaren yeni bir dış politika yaklaşımı belirlemiştir. Çok boyutluluk, ritmik diplomasi ve aktif dış politika döneminde yumuşak güç kullanımını tercih etmiştir. Bu bağlamda kullanılan kamu diplomasisi, kültürel diplomasisi, kalkınma yardımları ve insani yardımlar bu seçimin yansımasıdır” (Ramazan Erdağ, 2015, s.260). “Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütecek, yumuşak gücünü dünyaya gösterecek olan kurumlar oldukça çeşitlidir. Dışişleri Bakanlığının yanı sıra, 1992 yılında kurulan TİKA(Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), Kültür Bakanlığı, Yunus Emre Türk Kültürü Merkezleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba

Topluluklar Başkanlığı, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü yer almaktadır. Diğer taraftan Kızılay, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), STK'lar Türkiye'nin yardım faaliyetlerinin temel taşlarıdır. Tüm bu araçlar ile birlikte Türkiye gerek kültür-sanat, eğitim faaliyetleri, insani yardımlar ve insani diplomasi aracılığıyla Türkiye'nin yumuşak gücünü ortaya koymaktadır” (Mehmet Şahin ve B.Senem Çevik, 2015, s.14). Dışişleri Bakanlığı kamu diplomasisini, kültürel diplomasisi bağlamında tek taraflı ele alırken (Aydemir, 2016, s.344), Kültür Bakanlığı, Yunus Emre Türk Kültürü Merkezleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü de kültürel diplomasiye destek olan program ve projeler gerçekleştirmektedir. Diğer kurumlardan TİKA özellikle insani ve kalkınma yardımları içerisinde ön plana çıkarken, AFAD ve Kızılay ise insani yardımlar çalışmaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri kültürel diplomasi, insani diplomasi ve kalkınma yardımlarıyla üç boyuttan oluşmaktadır.

Sağlık diplomasisi açısından Türkiye'nin mevcut durumunu incelediğimizde; sağlık bugün dış politikamızda bir hedef olarak açıkça görünmemektedir. Çok önemli projeler yapılmasına rağmen sağlık program ve projeleri insani yardım ve kalkınma yardımları başlıkları altında değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkilerde bir güç kaynağı olarak, bir insan hakkı olarak sağlık meselesine Türk dış politikasında açıkça yer verilmesi gerekmektedir.

Tablo 1

İkili Kalkınma Yardımı Yoluyla Sağlıkta Kalkınma Yardımı Oranları

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
2,03	4,02	15,1	10,05	48,68	42,98	60,4	55,32	98,20	118,86	48,3	5,4	56,6

Kaynak: www.tika.gov.tr, TİKA Kalkınma Raporları Erişim tarihi: 14.05.2018 (Milyon Dolar)

Hastaneler, sağlık haftaları nezdinde yurtdışına kısa süreli ekip gönderme, teknolojik donanım ve klinik tadilatı vb. önemli projeler gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin sağlık alanında yer alan paydaşlar; TİKA, Sağlık Bakanlığı, AFAD, Kızılay ve STK'lardır. Dış politikada belirleyici bir kurum değildir. Dışişleri Bakanlığının bu konuda ki bakış açısı önemlidir. Dış politikaya bir insan hakkı olarak sağlığa yönelik ilgili misyonlar mutlaka eklenmelidir.

Sağlık diplomasisi bir iletişim yöntemidir. Yabancı kamularla devletler arasında köprü vazifesi görmektedir. Sağlık diplomasisi projeleri dinleme ile başlamalı, sonucunda diyalog ve işbirliği ortaya çıkmalıdır. Ancak dünyada ki genel eğilim “The Council on Foreign Relations” kıdemli danışmanı Laurie Garret'in'da belirttiği gibi “aslında dünyadaki yoksulların ne istediklerini söylemeye, hangi projelerin ihtiyaçlarına yönelik olduğuna karar vermeye veya yerel yenilikleri benimsemeye hakkı olmadığını ifade etmiştir”(Laurie Garrett, 2007). Dolayısıyla hedef kamuyu dinlemek, ihtiyaçlarını tespit etmek ve Garret'inde belirttiği gibi yerel kapasiteyi desteklemek gerekmektedir. “Sağlığın uzun vadeli başarısı, gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir bir altyapı oluşturulmasını ve daha da önemlisi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik istikrar ve özerklik yaratma yoluyla kendi sorunlarını çözmelerini sağlayacak araçlar sunmayı gerektirmektedir”(Fauci, 2007, s.1171). Bu doğrultu da geliştirilecek projeler uzun döneme yayılmalı, alıcı ülkeye hazır yardım sunup gitmektense onlara balık tutmayı öğretme felsefesiyle yaklaşım gösterilmelidir. Dinleme faaliyetleri aşağıdaki yöntemler izlenerek yapılabilir.

- Araştırma yapmak
- Hedef faaliyet gösteren yerel STK'larla iletişime geçmek
- Uluslararası örgütlerin sağlık istatistiklerini değerlendirmek,

İnsani diplomasi ile yürütülen projelerin etkisi kısa sürelidir. İnsani kriz varken alıcı kamularla iletişim kurulmaktadır. Oysaki sağlık diplomasisinde sağlık altyapısını geliştiren, insan kaynağını yetiştiren projelerin uygulanması yoluyla uzun döneme yayılan olumlu ilişkiler kurulabilecektir. Dolayısıyla sağlık ile ilgili yardımların insani diplomasi ve dış yardımlar nezdinde değerlendirilmesi, ara bir başlık olarak ortaya çıkması kuramsal ve kavramsal açıdan doğru değerlendirilememesine, yapılan yardımların görünürlüğünün azalmasına neden olmaktadır. Bir insan hakkı olarak sağlığın ayrıca yer alması ülkemizin İnsani odaklı dış politikasıyla uyumlu olacaktır. Sağlık vurgusunun olmaması bir eksikliklerdir. Kültürel diplomasi, insani diplomasi kalkınma yardımlarına 4. bir boyut olarak sağlık

diplomasisi açıkça eklenmelidir. Yumuşak güç kaynağı oluşturan bu araçların stratejik kullanımı sayesinde olumlu yönde oluşturulan algı uluslararası işbirliği ve diyalogu da geliştirecektir.

Tablo 2

Türkiye Sağlık Diplomasisi Modeli

	Dış Politikada Sağlık İlişkisi Modeli	Yöntem
İki Taraflı	<ul style="list-style-type: none">• Dış Politikada Sağlıkın araç olarak kullanılması• Dış Politika ile Bütünleşmiş Sağlık	<ul style="list-style-type: none">• Kişilerarası İletişim• Uluslararası Yayıncılık

Tabloda; Türkiye Sağlık Diplomasisinin modeli gösterilmiştir. Bu model iki devlet arasında donör ve alıcı ülke ilişkisi kapsamında ikili taraflı sağlık diplomasisi yöntemine göre önerilmiştir. Türkiye'ye kavram ve kuramsal olarak sağlığın dış politikada kullanımına yönelik

- Sağlığın dış politikada araç olarak kullanılması
- Dış politika ile bütünleşmiş sağlık

modelleri önerilmiştir. Kullanılacak olan iletişim yöntemleri ise kişilerarası iletişim ve uluslararası yayıncılıktır. Aslında her iki strateji arasında ince bir çizgi vardır. Her ikisi de farklı yönlerden ulusal çıkarlara hizmet etmektedir. Sağlığın dış politikada araç olarak kullanılması dış politika ve ulusal çıkarların korunmasına yönelik bir modeldir. Bu yöntem ikili ilişkilerde tercih edilerek yabancı kamulara yönelik sağlık proje ve uygulamaları tercih edilmelidir. Dış politika ile bütünleşmiş sağlık modeli de hem bölgesel hem de ikili ilişkilerde tercih edilmelidir. Sert güç uygulamaları ile beraber kullanılan yumuşak güç uygulamaları söz konusu olduğunda tercih edilmelidir. Bu yöntem de akıllı güç olarak görülmektedir. Güvenlik politikaları söz konusu olduğunda, sağlığı ilgilendiren ticaret anlaşmaları gündemde olduğunda bu modelin izlenmesi sağlık meselesine araçtan ziyade bir kamu yararı olarak yaklaşıldığının göstergesidir. Aktörler arttığında dış politika ile bütünleşmiş sağlık modeli tercih edilmelidir. İletişim yöntemleri açısından kişilerarası iletişim sağlık hizmetlerinin yabancı kamulara yönelik sunumunda ortaya çıkmaktadır. Sağlık çalışanı ve sağlık hizmetini alan birey arasında sağlıkla ilgili bireyin hayatında meydana gelen olumlu değişimler, kalplerin ve zihinlerin kazanılmasına aracılık etmektedir. Bir hastalığın iyileştirilmesi, zor bir ameliyatın başarıyla sonuçlanması önemlidir. Uluslararası yayıncılık kullanılmalı, yapılan projeler, olumlu gelişmeler uluslararası medya yoluyla dünyaya duyurulmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık diplomasisi kavramı kamu diplomasisi ve yumuşak güç bağlamında ele alınmıştır. Sağlık diplomasisi, alıcı ülke halklarıyla uzun döneme yayılan ilişki kurmak açısından en uygun iletişim yöntemidir. Yardımda bulunan ülke yabancı kamulara yönelik sağlığı teşvik ederek; imajını, algısını yönetirken aynı zamanda sağlığın geliştirilmesine de katkı sunmaktadır.

Yumuşak güç, kamu diplomasisi faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kamu diplomasisinin amaçlarından biri de dış politika hedeflerini gerçekleştirmektir. Dış politikanın da nasıl yürütüldüğü yumuşak gücü etkilemektedir. Bir dış politika konusu olarak sağlık, barışı ve insani değerleri temsil etmektedir. Dış politikasında sağlığı teşvik eden, sağlığın savunuculuğunu yapan bir ülke yumuşak gücünü arttıracaktır. Kamu diplomasisinin alanı olarak sağlık diplomasisi; yumuşak güç kaynaklarındandır. Sağlık diplomasisini dış politikalarında farklı anlayışlarla kullanan Çin ve ABD incelenmiştir. Her iki ülkenin de Sahra altı Afrika'ya yönelik geliştirdikleri sağlık diplomasisi yöntemleri mevcuttur. Çin, temel sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, sağlık alt yapılarının geliştirilmesi gibi yöntemleri tercih ederken ABD ise tek bir hastalığa yönelik sağlık yardımında bulunmaktadır. Ancak her ikisi de sağlık diplomasisini dış politikada araç olarak kullanmakta hem yumuşak güçlerini attırmaktadır hem de dış politika hedeflerini gerçekleştirmektedirler. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye'de sağlık diplomasisine yönelik mevcut durum analiz edilmiştir. Dış politikada sağlığın nasıl

kullanılabileceğine dair kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Yöntemleri detaylandırılmıştır. Türkiye'nin dış politikasında yer alan kültürel diplomasi, insani diplomasi ve dış yardımlara, sağlık diplomasisi de ayrı bir alan olarak eklenmeli ve görünürlüğü arttırılmalıdır. Bu stratejilerin dış politika ile uyumlu kullanılması Türkiye'nin kendini hem dünyaya doğru anlatmasına hem de yumuşak gücünü daha etkin kullanarak küresel yönetimde söz sahibi olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alcázar, S., & Buss, P. (2013). Health is an Integral Part. In İlona Kickbusch (Ed.), 21.Century Global Health Diplomacy (First Edit, pp. 147–164). New York: World Scientific.

Andrew Kohut. (2007). How The World Sees China. Retrieved January 31, 2019, from <http://www.pewglobal.org/2007/12/11/how-the-world-sees-china/>

Aydemir, E. (2016). Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya (1st ed.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

B. Senem Çevik. (2014). Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu (1st ed.). Ankara: Stratejik düşünce Entitüsü.

Bilener, T. (2016). İnsancıl diplomasi: Kavramlar ve Tartışmalar Işığında Kanada Örneği. In G. A. Sancar (Ed.), Kamu Diplomasisinde Yeni Yaklaşımlar ve Örnekler (1st ed., p. 59). İstanbul: BETA.

Building Prosperity, Stability, and Security Through Strategic Health Diplomacy: A Study of 15 Years of PEPFAR. (n.d.). Retrieved February 11, 2019, from <https://bipartisanpolicy.org/library/building-prosperity-stability-and-security-through-strategic-health-diplomacy-a-study-of-15-years-of-pepfar/>

Efe, S. (2014). Making New Friends? Relational Public Diplomacy As A Foreign Policy Instrument. American University.

Efe Sevin. (n.d.). Sağlık, İletişim ve Dış Politika: Çin ve Brezilya Örnekleri Üzerinden Sağlık Diplomasisi. In Gaye Aslı Sancar (Ed.), Kamu Diplomasisinde Yeni Yaklaşımlar ve Örnekler (1st ed., p. 86). BETA.

Fauci, A. S. (2007). The expanding global health agenda: A welcome development. *Nature Medicine*, 13(10), 1169–1171. <https://doi.org/10.1038/nm1646>

Feldbaum, H., & Michaud, J. (2010). Health diplomacy and the enduring relevance of foreign policy interests. *PLoS Medicine*, 7(4), 2. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000226>

Frequently Asked Questions About SARS. (n.d.). Retrieved February 14, 2019, from <https://www.cdc.gov/sars/about/faq.html>

Gaye Aslı Sancar. (2012). Uluslararası Halkla İlişkilerYöntemi Olarak Kamu Diplomasisi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi.

Gilboa, E. (2006). Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy. *Israel Affairs*, 12(4), 715–747. <https://doi.org/10.1080/13533310600890067>

Global Health Observatory (GHO) data. (n.d.). Retrieved May 14, 2019, from <https://www.who.int/gho/hiv/en/>

Global Statistics. (n.d.). Retrieved February 14, 2019, from <https://www.hiv.gov/hiv-basics/overview/data-and-trends/global-statistics>

Haber. (2018). Retrieved March 26, 2019, from <https://www.haksozhaber.net/bm-kusatma-altindaki-bolgelere-iki-aydir-yardim-ulastirilamiyor-102068h.htm>

- Hosseini Divkolaye, N. S., Radfar, M. H., Seighali, F., & Burkle, F. M. (2016). When Health Diplomacy Serves Foreign Policy: Use of Soft Power to Quell Conflict and Crises. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 10(5), 724–727. <https://doi.org/10.1017/dmp.2016.31>
- İlona Kickbusch. (2013). 21st Century Health Diplomacy: A New Relationship Between Foreign Policy and Health. In *21st Century Global Health Diplomacy* (First Edit, p. 11). World Scientific.
- Ilona Kickbusch and Margarita Ivanova. (2013). The History and Evolution of Global Health Diplomacy. In I. Kickbusch, G. Lister, M. Told, & N. Drager (Eds.), *Global Health Diplomacy: Concepts, Issues, Actors, Instruments, Fora and Cases* (first edit, p. 24). New York: World Scientific. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5401-4>
- İnan, E. (2012). Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler Eksenini. In A. Ö. T. E. Öztürk (Ed.), *Kamu Diplomasisi* (1st ed., p. 64,65). Tasam Yayınları.
- İstek, E. (2017). Avrupa ' Da Veba Salgını Ve Salgında Din Great Plague In Europa And Religious Factor In Plague (The Sample Of Vienna). *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 173–204.
- Jones, K. A. (2010). New complexities and approaches to global health diplomacy: View from the U.S. department of state. *PLoS Medicine*, 7(5), 1–2. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000276>
- Joseph S. Nye, J. (2017). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları* (2nd ed.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Kadetz, P. (2012). Unpacking Sino-African Health Diplomacy: Problematizing a Hegemonic Unpacking Sino-African Health Diplomacy : Problematizing a Hegemonic Construction. *St. Antony's International Review*, 8(2), 149,172.
- Kalın, İ. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Journal of International Affairs*, XVI(3), 21.
- Karaoğlan, M. (2018). Afrika'da Yumuşak Güç: Kültür, Siyasi Değerler Ve Dış Politika Bağlamında Çin Örneği, 5(March).
- Kickbusch, I. (2009). 21st Century Health Diplomacy : A New, 1–40.
- Koplow, D. A. (2003). *Smallpox : The Fight to Eradicate a Global Scourge* (First Edit). Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press.
- Laurie Garrett. (2007). The Challenge of Global Health. Retrieved September 25, 2018, from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-01-01/challenge-global-health>
- Lin, S., Gao, L., Reyes, M., Cheng, F., Kaufman, J., & El-Sadr, W. M. (2016). China's health assistance to Africa: Opportunism or altruism? *Globalization and Health*, 12(1), 1–6. <https://doi.org/10.1186/s12992-016-0217-1>
- Matlin, S., & Kickbusch, I. (n.d.). Introduction: Charting Pathways in Global Health Diplomacy. In *Global Health Diplomacy: Pathways to Global Health* (1st ed., p. 1). World Scientific. Retrieved from https://www.worldscientific.com/doi/suppl/10.1142/10140/suppl_file/10140_chap01.pdf
- Mehmet Şahin, B. S. Ç. (2015). Türkiye'de Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç. In B. S. Ç. Mehmet Şahin (Ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (1st ed., p. 6). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nancy Snow. (2009). Rethinking Public Diplomacy. In P. M. T. Nancy Snow (Ed.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (1st ed., p. 4). New York: Francis Taylor Group.

- No Title. (n.d.). Retrieved from http://www.genderhealth.org/the_issues/us_foreign_policy/global_health_initiative
- Organization, W. H. (1958). *The First Ten Years of the World Health Organization*. Minnesota medicine. <https://doi.org/10.1080/00221473.1960.10611277>
- Ornstein, T. (2015). *Public Diplomacy in Global Health: An Annotated Bibliography CPD Perspectives on Public Diplomacy*.
- Oslo Ministerial Declaration-global health: a pressing foreign policy issue of our time. (2007). *Lancet*, 1,6. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)60498-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)60498-X)
- Paul Kadetz. (2014). Sino-African health diplomacy How political economic ideology and approaches to foreign policy can affect health aid. In Jun Li and LimingWang (Ed.), *China's Economic Dynamics Although* (First Edit, p. 148). New York: Routledge.
- Pew Research Center. (2014). *Public Health a Major Priority in African Nations*. Retrieved January 29, 2019, from <http://www.pewglobal.org/2014/05/01/public-health-a-major-priority-in-african-nations/>
- Ramzan Erdağ. (2015). Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA. In B. S. Ç. Mehmet Şahin (Ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (Birinci ba, p. 260). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Riordan, S. (2004). *Dialogue-Based Public Diplomacy: A New Foreign Policy Paradigm? New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*. <https://doi.org/10.1177/0009445514549274>
- Samet Kavoğlu. (2018). *Türk Kamu Diplomasisi Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışları* (1st ed.). Eğitim Yayınevi.
- Suleman, M., Ali, R., & Kerr, D. J. (2014). Health diplomacy: A new approach to the Muslim world? *Globalization and Health*, 10(1). <https://doi.org/10.1186/1744-8603-10-50>
- Taubenberger, J. K., & Morens, D. M. (2006). 1918 Influenza: the Mother of All Pandemics. *Emerging Infectious Diseases* •, 12(1), 15–22.
- The U.S. Global Health Initiative by Hillary Clinton. (n.d.). Retrieved October 18, 2018, from <https://www.voltairenet.org/article166782.html>
- Wilson, E. J. (2008). Hard power, soft power, smart power. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 110–124. <https://doi.org/10.1177/0002716207312618>
- Youde, J. (2008). Health Diplomacy as Soft Power: The PRC and Africa (Vol. 4898, pp. 27–30). San Francisco.

Yaşlılar İçin Bir Sosyal Sermaye Kaynağı Olarak Emekli Dernekleri: İstanbul Örneği

Hamza KURTKAPAN¹

ÖZET

Emekli dernekleri yaşlıların emeklilik sonrası çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu dernekler genellikle emekli üyelerin karşılaşabilecekleri bazı sorunların çözümüne katkı sağlamayı hedeflenmektedir. Emekli dernekleri, aktif iş yaşamından çekilme ile sosyal sermaye kaybı yaşayan yaşlılar için alternatif sosyal sermaye kaynağı olabilmektedir. Bu dernekler meslek temelli sosyal ilişkilerin sürekliliğini sağlayabilmeye yardımcı olmaktadır.

Türkiye'deki mevcut literatüre bakıldığında, emekli derneklerinin yaşlıların sosyal sermayelerine katkısının yeterince analiz edilmediği görülmektedir. Bu çalışma bir dayanışma örüntüsü olarak ortaya çıkan emekli derneklerinin yaşlıların sosyalleşme ilişkilerine katkısını ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'daki çeşitli emekli derneklerinde 15 Mart -30 Mayıs 2014 tarihleri arasında bir saha araştırması yürütülmüştür. Emekli derneklerinde yönetici ve gönüllü üye statüsündeki 12 kişi ile görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgular "sosyal sermaye" kavramı ve "süreklilik kuramı" çerçevesinde incelenmiştir. Aktif iş yaşamından emekli olarak ayrılanlar meslek temelli sosyal ilişkilerinin bir bölümünü emekli dernekleri aracılığıyla sürdürebilmektedirler. Bu durum süreklilik kuramının öngördüğü yaşamın bütünlüğü ilkesiyle örtüşmektedir. Emekli derneklerinde düzenlenen gezi, seminer ve kutlama gibi faaliyetler aktif yaşlanma bağlamında yaşlıların sosyal hayata katılımını güçlendirdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: yaşlılık sosyolojisi, sosyal demografi, emekli dernekleri, sosyal sermaye

Pensioners' Associations As a Social Capital Source for the Elderly: The Case of İstanbul

ABSTRACT

Retirement associations are non-governmental organizations that meet the needs of the elderly after retirement. In these associations, it is aimed to contribute to the solidarity between retired members and to solve some problems. Retirement associations could be an alternative source of social capital for the elderly who have withdrawn from their active work life and have lost social capital. These associations could provide the continuity of occupational-based social relations.

Referring to the existing literature in Turkey, it appears that not be enough analysis of contributions to the social capital of elderly pensioners' associations. The purpose of this study is to reveal the contribution of retired associations to the socialization relations of the elderly. For this purpose, a study was conducted between 15 March and 30 May 2014 in various retired associations in İstanbul. 12 semi-structured interviews were conducted with retired associations' administrator and volunteer members. The findings of the study were examined within the framework of "social capital" and "continuity theory".

As a result of this research, it was determined that participation in retirement associations reinforced social capital. Pensioners who leave the active business life are able to maintain a part of their occupational-based social relations through their retirement associations. Activities such as excursions, seminars and celebrations organized in retirement associations have strengthened the participation of elderly people in social life.

Keywords: sociology of aging retirement associations, social capital, social demography

¹ Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hamzakurtkapan@nevsehir.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye’de sağlık alanında iyileşme ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak nüfus hızla yaşlanmaktadır. Türkiye’de 65 yaş üzeri nüfus oranının 2023 yılında %10,2’ye ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK). Yaşam beklentisine dair rakamlar da nüfusun giderek yaşlanacağını göstermektedir. 1960’da erkek bireyler için 51 olan doğumdan yaşam beklenti süresi kadınlar için 54 idi (Kurtkapan, 2008). Bu süresinin 2030’lu yıllarda kadınlarda 79; erkeklerde 74 yıla çıkacağı öngörülmektedir. Bu demografik durum her geçen gün artan yaşlı nüfusa dair daha fazla çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kurtkapan, 2018: 1). Özellikle de kentte yaşayan yaşlıların sosyal ilişkileri çalışılmalıdır. Zira modernleşme ve kentleşmeyle birlikte bireyselleşme artmış akrabalık bağları zayıflamış, aile ilişkilerinde gerileme yaşanmıştır. Bunların yerine, lokal ve derneklerinin imkan sağladığı arkadaşlık ilişkileri daha fazla önem kazanmıştır (İlgar, 2008: 72).

Modern dönemde yaygınlaşan emeklilik genellikle iş ve işle ilgili faaliyetleri bırakma ya da başkalarına devretme şeklinde tanımlanmaktadır (Şener ve Terzioğlu, 2003: 391). Emeklilikle birlikte gerek bireysel gerekse sosyal anlamda pek çok gerileme yaşanabilmektedir. Bu durumla baş edebilme adına toplumsal hayatta aktif kalabilmek, yaşlılar için önemli hale gelmiştir. Yaşlıların sosyal aktiflikleri özellikle serbest zamanlarını etkili ve verimli bir şekilde değerlendirebilecekleri uygun zemin ve mekânlara bağlıdır (Ceylan, Kurtkapan ve Turan, 2015: 51). Emekli dernekleri bu tarz mekânların başında gelmektedir. Emeklilik sonrası sosyal alanlardan uzaklaşan yaşlılar, bu dernekler sayesinde kendilerine alternatif sosyalleşme alanlarına kavuşabilmektedirler. Buralarda yapılan sağlık ve eğitim alanlarındaki faaliyetler yaşlıların sosyal ilişkilerine olumlu katkı sağlamaktadır (İlgar, 2008: 92). Emekli derneklerinin önemli bir kısmına benzer meslek grubunda emekli olanlar üye olmaktadır. Aynı meslekten emekli olanlar buralarda sosyal dayanışma içerisinde olmaktadır. Böylece pek çok emekli derneği yaşlıların orta yaştan getirdikleri mesleki temelli sosyal sermayelerini devam ettirebilmektedirler. Ayrıca emekliler, bu derneklerde yeni arkadaşlar/dostlar edinmekte ve böylece sosyal ilişki ağlarını genişletebilmektedirler. Bu çerçevede emekli dernekleri yeni sosyal sermaye kaynağı olarak da değerlendirilebilir.

Yaşlılık sosyolojisi literatüründe emekli derneklerinin işlevlerinin anlatıldığı çalışmaların yetersiz olduğu söylenebilir. Emekli derneklerine odaklanılan bir çalışmada bu derneklere üye olan yaşlıların eğitim ve gelir düzeylerinin görece yüksek olduğuna dikkat çekilmiştir (İncealtın, 1999). Aynı çalışmada emeklilerin büyük bir bölümünün bu dernekleri “sosyo-kültürel etkinliklere katılma”, “yalnızlıktan kurtulma” ve yeni “arkadaşlıklar edinebilme” adına kullandıkları belirtilmiştir. Ayrıca literatürde, yaşlıların sosyal sorumluluk projelerinde görev almalarının (İlgar, 2008: 81) yani sosyalleşmelerinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede emekli derneklerinde gönüllü olmanın yaşlıların sosyal hayatlarına pozitif yansıdığı söylenebilir.

Emeklilik iş hayatından çekilmeyle başlayan ve yaşamın belirli alanlarından kısmen uzak kalmayı beraberinde getiren ve böylece sosyal sermayenin değiştiği bir dönemdir. Yaşlılık sosyolojisi literatüründe geliştirilen süreklilik kuramına göre bireyler yaşamlarının tüm evrelerinde benzer yaşam pratikleri göstermektedirler (Victor, 2005: 22). Bu doğrultuda emekli dernekleri kişiliğin ve yaşamın sürekliliğine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal sermayenin belirli bir bölümünün devamlılığına, hatta başka bir biçimde üretilmesine hizmet etmektedir. Emekli derneklerinin yaşlılıkta, aktif meslek hayatından getirilen arkadaşlıklar başta olmak üzere sosyal ilişki ağlarının sürekliliğine katkısı bu çalışmanın temel problemidir. Bu kapsamda İstanbul’daki emekli derneklerinin faaliyetleri analiz edilmiştir. Bu derneklere gidilerek yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda bir takım verilere ulaşılmıştır. Emekli derneklerinin yaşlıların orta yaşlardan getirdikleri sosyal sermaye örüntülerinin devamlılığına katkısı incelenmiştir. Bu değerlendirme *sosyal sermaye* kavramı ve süreklilik kuramı çerçevesinde yapılmıştır.

Sosyal Sermaye Kaynağı Olarak Emekli Dernekleri

Yaşlılık sosyolojisinde *süreklilik* kuramı, bireylerin kişilik özelliklerinin önemli bir kısmının yaşam sürecinde değişmeden sabit kaldığı düşüncesine dayanmaktadır (Görgün-Baran, 2012: 146). Bu görüş, yaşamın bir bütünlük içerdiği ve ileri yaşlara kadar süreklilik gösterdiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım bir takım sosyal bağların hayat boyu devamlılığına dikkat çekmektedir. Yine de bu bağların bir

kısımında yaşlılık döneminde bazı değişiklik olabilmektedir (Atchley, 1999: 98; Victor, 2005: 22). Özellikle emeklilikle birlikte bazı sosyal bağlar diğerlerine göre daha önemli hale gelebilmektedir. Emeklilikle birlikte meslek temelli sosyal bağların gerilemesi aile, akrabalık ve arkadaşlık bağlarını daha önemli hale getirmektedir (Kaygusuz, 2008, s. 240). Emeklilik döneminde yaşlıların yeni arkadaşlık ve dostluk kurmalarında ve eski arkadaşları ile sosyal ilişkilerin, sürdürmelerinde emekli dernekleri kritik bir görev üstlenebilmektedir.

Süreklilik kuramına göre yaşlılıkta ortaya çıkan bedensel, sosyal yeni durumlara adapte olabilmek adına bazı değişikliklerin kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu kuramda yaşlılıkla birlikte yaşanan değişimlere nasıl adapte olunduğuna odaklanılmaktadır. Özellikle emeklilikle birlikte ortaya çıkan olumsuzluklar ile nasıl baş edildiği temel inceleme alanlarından biridir (Cockerham, 1991: 55). Emeklilikte ekonomik, sosyal ve kültürel yeniliklere uyum adına bu değişimlere mantıklı gerekçeler bulma ve yeni uğraşlar edinme eğilimi göze çarpmaktadır (Achenbaum ve Weiland, 1996: 41-45).

Meslek hayatı sosyal sermaye örüntüsünü biçimlendiren önemli ve sonlu bir aşamadır. Yaşam döngüsünde emeklilik bu kopuşu temsil etmektedir. Aktif iş yaşamındaki meslektaş temelli ilişki örüntülerinin emeklilikle birlikte ortadan kalkmaktadır. Diğer taraftan süreklilik kuramında bireyin hayatında keskin kopuşların olamayacağı belirtilmektedir. Yaşlıların büyük bir bölümü her ne kadar meslekten emekli olsalar da hedef ve sosyal sorumluluklarının belirli bir bölümünü devam ettirme eğilimi göstermektedirler. Bu eğilim sosyal yaşamda farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bazen bir dernekte gönüllü olarak bazen de ailenin küçük üyelerine bakım şeklinde kendini göstermektedir.

Emeklilikle birlikte meslek hayatından kopuşun ortaya çıkardığı sosyal sorunların telafisi adına emekli dernekleri gibi yapılar geliştirilmiştir. Aktif iş hayatından ayrılan yaşlıların emeklilik sonrası bir tür dayanışma içerisine girdikleri söylenebilir. Emeklilerin aktif iş hayatında meslektaşlarıyla olan sosyal ilişkilerinin bir kısmını meslek sonrasında da sürdürebilmelerinde emekli dernekleri önemli bir konumdadır. Bu dernekler, yaşlıların sosyal ilişkilerde yaşadığı kayıpları telafi edebilme adına önemli işlevler üstlendiği söylenebilir. Emekli dernekleri yaşlıların önceki sosyal statülerinin bir kısmını kaybetmenin oluşturduğu baskıyı azaltmaya yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışmada bazı yaşlıların sosyal ilişkilerini geliştirmek ve devam ettirebilmek için üye oldukları emekli dernekleri ele alınmaktadır. Emekli dernekleri yaşlılık döneminde önemli bir sosyal sermaye kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Sosyal sermaye, son zamanlarda üzerinde sıklıkla durulan, yaşamı ve pratikleri anlamlandırmaya yarayan bir kavram çifti olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoloji literatüründe sosyal sermaye Pierre Bourdieu, Coleman ve Putnam gibi düşünürler tarafından tanımlanmış ve özellikleri belirtilmiştir. Sosyal sermaye, genel olarak toplumdaki bireyler arasındaki sosyal bağlar, ilişkiler ve çeşitli kurumlara üyelikler aracılığıyla ortaya çıkan faaliyetlerin meydana gelen avantajları belirtmek için kullanılmıştır (Tatlı, 2013: 91).

Sosyal sermayenin çeşitli kaynakları vardır. Arkadaş grupları ve üye olunan gruplar ailenin yanında sosyal sermayenin önemli kanallarıdır (Tatlı, 2013: 92). Bourdieu'ya göre sosyal sermaye bir bireyin ya da sosyal grubun kalıcı ve uzun ömürlü ilişki ağlarında gizlidir (Bourdieu ve Wacquant, 1992:119). Coleman ise sosyal sermayeyi daha çok sosyal sistem içerisinde bireyler arası ilişkilerde aramıştır (Coleman, 1998: 104). Burada sosyal yapı içerisindeki aktörlere faaliyet kolaylığı sağlayan bir ağ olarak ifade edilmiştir. Putnam ise sosyal sermayeyi güven, kurallar ve sosyal ilişki ağları üçlemesinin oluşturduğu fayda şeklinde tarif etmektedir (Putnam, 1993: 165). Sosyal sermaye, bireylerin çeşitli resmi ve/veya sivil kuruluşlara üye olma sayesinde elde ettikleri yarar kapasitesi üzerinden de değerlendirilmektedir (KOSGEB, 2005: 7).

Literatürdeki tanımlamalardan hareketle sosyal sermayede iki temel öge öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bireyler arasında kimin kimi tanıdığını gösteren sosyal bağlardır. Sosyal ilişkilerde bu tarz sosyal bağlantı ve ağlar kişilerin kendilerini ifade etmelerine yardımcı olmaktadır (Cohen ve Prusak, 2001: 84). Sosyal sermayenin diğer bir ögesini güven oluşturmaktadır. Zira sosyal sermaye olgusunda bireyler ya da kurumlar arasında güvene dayalı ilişkiler önemli bir yere sahiptir. İki ya da daha fazla insan arasında güven, kural ve iletişim ağlarının ortaya çıkardığı iletişim olanaklarının bir ifadesi olan sosyal sermaye bireylerin üretkenliklerini olumlu etkilemekte (Temple, 2000: 22) ve böylece grup üyelerinin amaçlarına ulaşabilmelerine olanak sunmaktadır (Aydemir, 2011: 58). Ayrıca sosyal sermaye aracılığıyla bireylerin kendilerini herhangi bir gruba aidiyet hissetmeleri onların sosyal yaşamlarını kolaylaştırmakta ve hedeflerine ulaşabilmelerine yardımcı olmaktadır (Bourdieu, 1983: 183).

Sosyal sermayelerinin önemli bir kısmını oluşturan meslektaş kaynaklı arkadaşlıklar ve mesleki aidiyetler, çalışma hayatından emekli olunca önemli bir oranda azalmaktadır. Emeklilerin bir araya gelerek kurdukları dernekler aracılığıyla mesleki aidiyet durumunun devamlılığı hedeflenmektedir. Belirli hedefler ekseninde oluşturulan bu dernekler, yaşlıların emeklilik dönemlerinde çeşitli ortak amaçlarını gerçekleştirmelerine olanak tanıdığı söylenebilir. Bu dernekler, yaşlıların sosyal çevreleri ile kurdukları iletişimin gelişmesinde ve toplumda yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmede kolaylıklar sağlamaktadır. Ayrıca emekli derneklerine üye olma toplamda yaşlıların sosyal sermayelerine olumlu katkı sağladığı söylenebilir.

İstanbul'daki emekli derneklerinin faaliyetlerini, dernek yönetici ve gönüllülerinin görüş ve deneyimlerinden hareketle inceleyen bu çalışmada, bu derneklerin yaşlıların sosyal sermayelerine katkısı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada emekli derneklerinin yaşlıların, network geliştirmelerine, yalnızlıkla baş etmelerine ve sosyal ilişkilerinin sürekliliğine katkısını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Nitel araştırma geleneğine bağlı yürütülen bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren emekli derneklerinde bir dizi görüşme ve gözlem yapılmıştır. Bu çalışmada, İstanbul'da emeklilere hizmet veren derneklerden 20 tanesi değerlendirilmektedir. Bu mekânlarda emekli üyelerin sosyal ilişkilerine bakılmıştır. Araştırmada amacına uygun olarak seçilmiş çalışma grubunu ifade eden amaçlı örneklem tekniği tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2013: 90). Çalışma grubundakiler İstanbul'da hizmet veren emekli derneklerindeki gönüllüler ve yöneticiler arasından seçilmiştir. Başlangıçta sadece dernek üyeleriyle çalışma amaçlanmış ancak zamanla üyelerle sürekli etkileşimde olan dernek yönetici ve gönüllüleri ile çalışmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çalışma grubunu emekli derneklerinde görüşmeyi kabul eden 60 yaş üstü 12 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların altısı dernek gönüllüsü (%50), altısı ise dernek yöneticisidir (%50). Bunların dört tanesi kadın (%33) sekizi erkektir (%66). Erkek katılımcıların kadınlardan iki kat daha fazla olmasında derneklerde gönüllü ve yöneticilerin erkek ağırlıklı olması etkili olmuştur.

Araştırma verileri çalışma yapılacak emekli derneklerinin tespit edilmesi ve gerekli yasal izinlerin alınmasıyla başlamıştır. İlgili derneklere araştırmacı tarafından gidilerek dernek görevlilerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu ile mülakatlar yapılmıştır. Sosyal ilişkinin özüne inerek, ayrıntılı ve bütüncül kavramayı sağladığından görüşme tekniği tercih edilmiştir (Punch, 2012: 167; Kümbetoğlu, 2102: 72). Görüşmeler derneklerin lokal vb. mekanlarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2014 yılının mart, nisan ve mayıs aylarında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin süreleri en az 15 en fazla 90 dakika sürmüştür. Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları çözümlenerek, betimleyici analize tabi tutulmuştur (Yıldırım, Şimşek, 2008: 224). Mülakatlardaki sorulardan hareketle kategoriler oluşturulup, sorulara verilen cevaplardan alt kategorileştirmeye gidilmiştir. Verilerin analizinde emekli derneklerinin sosyal sermaye bağlamında yaşlıların yaşamlarına katkısına bakılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Sosyalleşme Mekânı Olarak Emekli Dernekleri

Emeklilikle birlikte çeşitli psikolojik ve sosyal sorunlar yaşandığını belirten katılımcılardan bazıları emekli derneklerindeki faaliyet ve çalışmaların onları rahatlattığını ve bir “uğraşı alanı” açtığını söylemektedir (Tuncer Bey, 67, K.). Kimi katılımcılar emekli derneklerinde üye ya da gönüllü olarak çalışmanın onlarda manevi bir tatmin oluşturduğunu belirtmektedirler: “Emekli derneğinde gönüllü olduğumdan beri, akşam eve huzurlu gidiyorum” (Memiş Bey, 60, E.). Bu derneklerde gönüllü olan yaşlılar topluma yararlı olabilme, huzurlu hissedebilme imkânına sahip olabilmektedir. Dernek yöneticiliği yapan bir katılımcı, emekli ve zihnen dinç olduğunu belirterek dernekte gönüllü çalışmanın çeşitli fırsatlar sağladığının altını çizmektedir. Bu çalışmaların kendisinde topluma hizmet edebilmesinin bir *işe yararlık doyumunu*, yaşattığını belirtmektedir (Satı Hanım, 62, K.). Aynı katılımcı “arkadaşlarla geçmişten gelen birliktelikleri devam ettiriyorum.” İfadesiyle emekli derneklerinin emeklilik öncesi meslektaşlık kaynaklı sosyal ilişkilerin emeklilik sonrasında da devam ettirmeye

yardımcı olduğunu belirtmektedir. Emekli derneklerinin gönüllü faaliyetlerde rol alma üyelerin emeklilik sonrası azalan sosyal ilişkileri telafi etmelerine yardımcı olduğu söylenebilir.

Aktif iş yaşamından emekli olan bireylerin kısmen azalan sosyal ilişkilerinin yerine yenilerinin arayışı içerisine girmektedirler (Tufan, 2003: 244). Bu doğrultuda birey, emeklilik sonrasında gönüllü aktivitelerle sosyal yaşama tutunmaya çalışmaktadır (Akçay, 2011: 208). Emekli derneklerinin oluşturduğu gönüllülük fırsatları yaşlıların sosyal ilişkilerinin devamlılığına hizmet etmektedir. Bu derneklerde gönüllü olarak çalışma, sosyalleşme, sosyal ilişki ağı geliştirmeye yardımcı olduğu söylenebilir. Yaşlıların gönüllü olmalarına olanak sağlayan emekli derneklerinin nitelik ve sayısının artırılması bir gerekliliktir.

Yaşlılık döneminde bireyler çeşitli sosyal sorunları yaşayabilmektedirler. Katılımcıların birisi bu sorunların önemlilerinden birisinin yeteri kadar sohbet edememe olduğunu belirtmiştir: “İnsanlar belli yaşa geldiğinde konuşma ihtiyaçları (artmaktadır)” (Memiş Bey, 60, E.). İnsanlarda yaşın ilerlemesiyle birlikte sohbet etme, yaşadıklarını başkaları ile paylaşma ihtiyacı arttığı söylenebilir. Kuşak içi ya da kuşaklar arası ilişki çerçevesinde yaşlılar diğer kuşaklar ile mi? Yoksa kendi akranları ile mi? Daha fazla sohbet etmek istemektedirler? Sorusuna katılımcıların bazıları “gençler yaşlıları dinlemek istemiyor” cümlesiyle yaşlıları sabırla dinleyecek kesimin yine kendi akranları olduğunu ima etmektedirler. Yaşlıların bahsedilen sohbet ihtiyaçlarını karşılanmak için kendi akranlarıyla birlikte olabilecekleri mekânlara ihtiyaç duydukları belirtilebilir. Yaşlıların akranları ile sohbet/muhabbet edebilmeleri adına emekli dernekleri uygun ortam hazırlamaktadır. Zira bu dernekler aracılığıyla *eski dostlar*, aşağı yukarı benzer hayat tecrübelerine sahip emekliler, bir araya gelerek sohbet edebilmekte ve böylece *rahatlamaktadırlar*.

Emekli derneklerinin pek çoğunda orta yaşlardaki meslek yaşamına dayanan eski dostluklar, arkadaşlıklar devam ettirilmektedir (Korkmaz Bey, 65, E.). Bu derneklerin önemli işlevleri arasında yaşlıların anılarını paylaşmaya fırsat vermesi gelmektedir. Yaşlılar, emekli dernekleri aracılığı ile birikim, deneyim ve hatıralarını başkalarına anlatabilmektedirler. “Belirli bir yaştan sonra geride kalan anılar oluyor. Burası anıları paylaştığımız bir yerdir” (Alptekin Bey, 70, E.). Aynı meslekten emeklilerin bulunduğu dernek lokalinde buluşan emekliler aktif iş yaşamındaki hatıraları birbirleriyle paylaşarak rahatlamaktadırlar. Emeklilerin üzerinde sıklıkla durdukları ve birbirlerine anlattıkları konuların başında meslek hayatlarına dair *hatıralar* gelmektedir. “Dernekte meslekteki hatıralar canlanır.” (Satı Hanım, 62, K.). “[Emekli derneğine gidiyorum çünkü], eski arkadaşların bir araya gelip, eskileri yâd etmek, eskilerden haber almak, [güzeldir].” (Özkan Bey, 70, E.). Böylece katılımcıların bazıları emekli derneklerinin yaşlıların eski yaşantıları ile yeni yaşamları arasında bağlantı kurma fonksiyonuna dikkat çekmektedirler.

Katılımcıların bazıları emekli derneklerinin üyelerinin sosyal ilişkilerine katkısının bu üyelerin psikolojilerini olumlu etkilediğini belirtmektedirler: “Genelde emekliler dernekte soluklanır, kafasını dağıtmış olarak bastonuna dayanarak giderler.” (Satı Hanım, 62, K.). İlerleyen yaşla beraber artan psikolojik baskı ve stres gibi durumlarla baş edebilmede emekli derneklerinin işlevlerine dikkat çekilmektedir: “(Emekli dernekleri) eski arkadaşların stres attığı yerdir.” (Korkmaz Bey, 65, E.). Benzer şekilde “...evde oturuyordur, canı sıkılıyordur, bir insanla konuşmak için (evinden) çıkar ve emekli derneğine gelir.” (Satı Hanım, 62, K.). Bundan dolayı emekli derneklerine çok uzak yerlerden bile gelenlerin olduğunu belirtilmiştir. Katılımcıların bazıları ilerlemiş yaşına aldırmadan arkadaşlarıyla sohbet edebilmek için erken saatlerde gelen üyelerinin olduğunu belirtmişlerdir: “Bakırköy’den 85 yaşında bir büyüğüm her gün saat 8’de çıkıp, arkadaşlarıyla sohbet etmek için her gün buraya, geliyor.” (Memiş Bey, 60, E.). Katılımcı bu durum üzerinden emekli derneklerinin ne kadar önemli olduğunu açıklamıştır.

Emekli derneklerinin diğer bir önemli işlevi de eşiyile birlikte yaşayan yaşlılara yöneliktir. Erkeğin çalıştığı, kadının ev hanımı olduğu bazı ailelerde emeklilik sonrasında kadın-erkek ilişkileri değişebilmektedir. Özellikle aktif çalışma döneminde gün içerisinde ev dışında olan erkeğin emeklilik sonrası daha fazla evde vakit geçirmesi ailede eşler arasında sıkıntı doğurabilmektedir. Bundan dolayı katılımcıların bazıları evin dışında erkekler için uygun ve güvenilir alternatif mekânlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedirler. Zira “evde hanımın bir düzeni” (Memiş Bey, 60, E.) olduğunu belirten erkek katılımcı bu *düzeni* bozmak istemediklerini belirtmektedir.

Erkek emeklilerin ev dışında vakit geçireceği alanlar içerisinde park, kahvehane ve emekli dernekleri başta gelmektedir. Ancak emekli dernekleri diğer alanlara göre daha avantajlı bir konuma sahiptir.

Katılımcılardan bazılarına göre yaşlıların kahvehane yerine emekli derneğine gitmeyi tercih etmelerinde bu derneklerde yaş ve meslek açısından benzer insanların bir araya gelmesi önemli bir nedendir. Zira emekli dernekleri, aynı ya da benzer mesleklerden emekli olanların toplandığı, geçmişten süregelen sosyal ilişkilerini sürdürdükleri mekânlardır. Homojen yaşlı grubunu bir araya getiren emekli derneklerinde yaşlılar kendilerini daha rahat hissettiklerini ifade edilmektedirler:

“O parkta kimi bankadan emekli kimi başka yerden emekli, ayrı dilleri konuşuyorlar. Bir bankadan ne anlar şimdi gemici (gemiden emekli), burada (emekli derneklerinde) insanlar birbirlerine anlayış gösterebiliyor(lar).” (Şenkal Hanım, 63, K.).

Katılımcıların bazılarına göre erkek emekliler kahvehane yerine emekli derneğine gitmeyi daha çok tercih etmektedirler: “Derneğin lokalini toplanma mekânı olarak kullanılıyor, beyler kahveye gidemiyor” (Korkmaz Bey, 65, E.). Bunun gerekçesi olarak da gençlerin ağırlıkta olduğu kahvehane gibi yerlerde yaşlı bireylerin “alaya alınmaları”, “hakarete maruz kalmaları” ve “dışlanmaları” belirtilmiştir.

“Belirli bir yaş gurubunda insan mahalledeki kahveye gittiği zaman çeşitli meslekten ve çeşitli yerlerden gelmiş (genç)ler tarafından üç beş gün içerisinde alaya alınırlar. Birinci gün, ikinci gün hoş geldin derler, (ancak) üçüncü gün ise *moruk* derler ve dışlarlar.” (Memiş Bey, 60, E.).

Toplumda yerleşik algı olan *yaşlı adamın ne işi var kahvehanede? otursun evinde* düşüncesi yaşlıların kahvehane yerine emekli derneklerinde bir araya gelmelerinde etken olabilmektedir. Katılımcıların bazıları emekli derneklerinde sosyoekonomik düzey bakımından benzer olan yaşlıların toplandığı mekânlar olarak görmektedirler: “Buraya geliyor ki insan aynı frekanstan yayın yapıyoruz biz burada yeni emekli ast subayla, 92 yaşında emekli ast subay aynı şeyleri konuşabiliyor, aynı sorunları paylaşabiliyor.” (Memiş Bey, 60, E.) Benzer geçmiş yaşam özelliklerine sahip olmak onların ortak paylaşımlarına imkân sağlamaktadır. Özellikle meslek ismiyle kurulmuş emekli derneklerinde bu durum daha yaygındır.

Benzer meslek birlikteliği ya da genel emekli derneği olarak kurulan emekli derneklerinde yaşlılara çeşitli sosyal faaliyetler düzenlenmektedir. Bunların başlıcaları arasında eğitim, seminer, gezi, sinema tiyatrosu ve özel gün kutlamaları başta gelmektedir. Katılımcıların bazılarına göre emekli derneklerinde seminer ve konferanslar düzenlenerek yaşlıların çağın gereklerini takip edebilmeleri sağlanmakta dolayısıyla sosyal yaşama katılımında süreklilik hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda dernek üyelerinden ve/veya yakınlarından kimi zaman eğitim desteği ya da uzman desteği alınmaktadır: “Üyelerimizin çocuklarından ya da torunlarından doktor olanlar yaşlılarda şeker, kalp, prostat ve dişle ilgili belirli zamanlarda bilgilendirme yapıyorlar.” (Memiş Bey, 60, E.). Hatta “az da olsa tıbbi yardım alabiliyoruz.” (Memiş Bey, 60, E.). Yapılan eğitim faaliyetleriyle güncel meselelerden olan kentsel dönüşümden çeşitli hastalıklara kadar birçok konuları kapsamaktadır. Ayrıca bu eğitim programları resim, boyama el işi gibi alanları kapsamaktadır (Tuncer Bey, 67, K.). Bu faaliyetlere üye emekliler, kimi zaman eğitici ama çoğu zaman da dinleyici olarak katılmaktadırlar. “Yaşlılıkla ilgili konferanslar, Alzheimer hastalığı ile ilgili bilgilendirme seminerler” (Gürbüz Bey, 65, E.), aracılığı ile “yaşlıların bu hastalıklara adapte olması sağlanır” (Satı Hanım, 62, K.).

Katılımcıların bazılarına göre emekli derneklerinde Halk Eğitim Merkezleri ile iş birliği yapılmakta ve bilgisayar eğitimi düzenlenmektedir. Bu eğitimlerin çoğu dernek bünyesinde yapılırken bazen de ilgili kurumda yapılmaktadır. Katılımcılardan birisi torununun “dede sen ne anlarsın bilgisayardan” sözüne inat bilgisayar kursunu birincilikle bitiren 73 yaşındaki dernek üyesinin hikâyesini paylaştı. Sağlık alanından boyama, el işi gibi alanlarına kadar geniş bir alanı kapsayan bu eğitim programları sayesinde emeklilerin sosyal etkileşim ve ilişki düzeyleri artmaktadır. Emekli derneklerindeki sosyal faaliyetlere diğer bir örnek olarak “milli bayram günlerinde tören alanlarında, çelenk koyma” (Satı Hanım, 62, K.) etkinliğinden söz edilmiştir. Milli ve dini bayramlarda, özel günlerde kutlamalar yapılarak yaşlıların toplum ile etkileşimleri desteklenmektedir. Ayrıca emekli derneklerinde, üyeler için düzenlenen gezi, sergi konser gibi sosyal ve kültürel etkinlikler de tespit edilmiştir: “Tarihi kültürel yerlerini gezeceğimiz kültür gezileri düzenlenmektedir” (Gürbüz Bey, 65, E.).

Emekli derneklerin pek çoğunda çeşitli vesilelerle yemek organizasyonu düzenlenmektedir. “Senede iki defa askeri gazine yer ayırttırırız 40-50 kişi eşlerle birlikte yemek yer, muhabbetimizi ederiz.” (Satı Hanım, 62, K.) Emekli derneklerinde düzenlenen bu tarz kaynaşma ve toplanma organizasyonları yaşlıların kendilerini toplumda değerli hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca üyelere çeşitli belgeler verilerek da onların öz saygılarının artırılması amaçlandığı söylenebilir. Buna örnek olarak bir

emekli derneğinde “ 25 yılını doldurmuş üyelere onur belgesi takdim” töreninin yaşlılardaki oluşturduğu durumu katılımcı, “(ödüle layık olan ileri yaşlı üyelerimiz) gelirken sanki salon subayı gibi grand tuvalet geldiler.” Sözleriyle belirtmiştir. Aynı katılımcı bu ödül töreni için “bu onlar için onur verici bir durum.” (Satı Hanım, 62, K.) ifadesini kullanmıştır.

Yaşlanınca sosyal sermaye kaybı yaşayan bazı yaşlılar emekli dernekleri aracılığıyla az da olsa toplumsal saygınlıklarını geri kazanabilmektedir. Bu derneklerde yöneticilik yapan katılımcılardan bazıları emekli derneklerinin amacını “[emeklilerin] sözlerine itibar edilecek bir sistemi getirmek” (Satı Hanım, 62, K.) olduğunu belirtmektedirler. İstanbul’daki emekli derneklerinde yapılan bu çalışmada bu derneklerinin yaşlıların sosyalleşmelerine katkı sağladığı, onların sosyal katılımlarını destekleyici ve sosyal ağlar geliştirici işlevlerin olduğu görülmüştür: “Emekli derneği arkadaşların buluşma yeridir.” (Kral Hanım, 60, K.). Ayrıca bazı derneklerde gözlemlenen resim ve yazı panoları; fotoğraf albümlerinin paylaşıldığı internet sayfaları da dernek üyelerinin sosyalliklerine olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Emekli derneklerinin yayın organları aracılığı ile faaliyetler, önemli olaylar, üyelere ait özel kutlama ve tören bilgileri paylaşmakta ve böylece hatırlama ve hatırlatma görevi üstlenilmektedir. Böylece üyeler arkadaşlarıyla ilgili birtakım gelişmelerden haberdar olmakta ve birbirleri ile etkileşimde kalmaktadırlar.

Sosyal Güven Kaynağı Olarak Emekli Dernekleri

Yaşlılarda kaygı düzeyi yoğunlaşabilmektedir. Bu bağlamda sağlık ve güvenlik kaygıları öne çıkabilmektedir. Emekli dernekleri, üyelere pek çok açıdan güven duygusu kazandırmaktadır. Onları destekleyen, onların sorunlarını çözmelerine yardımcı olan ve özel günlerinde onları hatırlayan bir kurumun var olduğu düşüncesi, onlara kendilerini güvende hissettirmektedir. Bazı katılımcılar emekli dernekleri aracılığıyla üyelerin doğum günlerini kutladıklarını belirtmektedirler. “O gün doğanları (doğum günü olanları) arayıp, mutlu bir yaşam, sağlıklı bir ömür gibi iyi dileklerimizizi iletiyoruz. Geri dönüşler iyi oluyor” (Özcan Bey, 61, E.).

Yaşlılık döneminde bireyler hukuksal anlamda haklarını arama konusunda çoğu zaman gençlere oranla daha fazla dezavantajlı olabilmektedirler. Bundan dolayı yaşlılar için hukuksal destek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bazı katılımcılar hukuki anlamda sorun yaşayan üyelere mahkeme süreçlerinde destek olduklarını belirtmektedirler: “Emekliler genelde pasif insanlardır. İmkânı, gücü olmadığı için mahkemeye kimi zaman başvuru yapamazlar. Gelir, bize danışır, biz de üyemizin hakkını aranmasına yardımcı oluruz.” (Satı Hanım, 62 K.). Bir kadın katılımcı üyelere maddi ve manevi destek sağlayarak onların özlük haklarında ve maaşla ilgili sıkıntılarında hukuki destek sağladıklarını belirtmiştir. (Aslı Hanım, 60, K.). Ayrıca sosyal yaşamda onlara çeşitli haklar sağlayan emeklilik kartları gibi kartlarıyla ilgili oluşan sorunları da giderdiklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte “kentsel dönüşümle ilgili hukuki haklarla ilgili bilgilendirme konuşmaları yapılır” (Gürbüz Bey, 65, E.). Emekli dernekleri yaşlıların sosyal hayatta karşılaştıkları bir takım aksaklıkları gidererek onları güçlü kılmaktadır.

Yanı sıra özellikle yaşlı kadınların eşlerinin ölümünden sonra maaş bağlanması gibi konularda üyelere hukuki destek sağlanmaktadır: “Bir keresinde ölen eşinin maaşının bağlanması için, ben üç yeri aradım. Kendisine dönüş yaptık ve aybaşında maaşının geçeceğini bildirdik.” (Özcan Bey, 61, E.) Emekli derneklerinde yasal işlemleri güvenilir bir kaynak aracılığı ile yerine getirebileceklerdir. Benzer şekilde bazı katılımcılar hayatını kaybeden üyelerinin geride kalan yakınlarına miras hukuku çerçevesinde yardımcı olunduğuna dikkat çekilmektedir. “Geride kalan mirasçılara resmi prosedür işlemlerinde de yardımcı oluyoruz” (Memiş Bey, 60, E.). Yaşlılar kendilerinden sonraki varislerine bile hukuki destek sağlanabileceğinin güvencesini yaşamaktadırlar.

Katılımcıların bazıları emekli derneklerinin yaşlılara sağlık alanında gerek bilgilendirme gerekse doğru yönlendirme yapmada güvenilir bir kaynak işlevi gördüğünü belirtmektedirler. Gerektiğinde kimseler olmasa da yaşlıların cenazelerini kaldırmaya yardımcı olacak bir birim olarak emekli derneğin var olması onlara kendilerini güvende hissettirmektedir. Zira katılımcıların bazıları dernek üyelerinin vefatları söz konusu olduğunda cenaze merasimleri organize ettiklerini ve taziye organizasyonu yaptıklarını belirtmektedirler: “Üyemiz ölüyor, tören vs. dini işlemlerine yardımcı oluyoruz” (Memiş Bey, 60.). “İstanbul içi olan cenazelerde taziye yemeği organize ediyoruz” (Özcan, E, 61). Artık yalnız

yaşayan yaşlının hayatını kaybettikten sonra kendi isteğine uygun bir şekilde defin işlemlerinin gerçekleştirileceğini düşüncesi bile onların yaşam kaliteleri açısından önemlidir.

Katılımcıların bazıları emekli derneklerinin dikkat çekici işlevleri arasında üyelerine sağladığı danışmanlık hizmetlerinden bahsetmektedirler. Dernek üyeleri çeşitli konularda güvenilir bir bilgi kaynağı olarak dernek yetkililerine başvurumaktadırlar. Bu doğrultuda kimi katılımcılar derneklerin kimi zaman alınacak hizmeti veren kurumlar ile hizmet talep eden yaşlılar arasında üstlendiği “aracılık” görevinden söz etmektedirler: “Benim 80 yaş üstü 40-50 üyem var, eşleri ölmüştür ve evde yalnız başlarına yaşıyorlar. Telefon açarlar bizden yardım ister, bakıcı ister. İlgililerle temasa geçerek bakım hizmeti almalarını sağlarız.” (Satı Hanım, 62, K.).

Yaşlanmayla birlikte eş, dost, arkadaşların zaman içinde hayatlarını kaybetmesi, yaşlılarda yalnızlığı arttırmaktadır. Bunun yanında ileri yaşlılık döneminde yeni dostluk kurabilmenin giderek zorlaşması da bu durumu tetiklemektedir. Ancak emekli dernekleri farklı bir sosyalleşme kaynağı olarak, ileri yaşlarda artan yalnızlık ile baş etmeye yardımcı olabilmektedir. Bu doğrultuda bazı katılımcılar emekli dernekleri görevlilerinin yalnız ve ileri yaşlarında evlerinden çıkamayan yaşlıları çeşitli vesilelerle ziyaret edilerek onlara destek olunduğundan söz etmektedirler. Bu etkinlik hem ziyaret edilen ileri yaşlı emekli için hem de ziyaret eden emekli için sosyalleşme imkânı sağlanmaktadır: “Eviden çıkamayan yatalak halde 60 üyemiz var belirli periyotlarla onları ufak tefek hediyelerle ziyaret ediyoruz.” (Memiş Bey, 60, E.).

Ayrıca özellikle arkadaş ve dost kaybının çok yaşanabildiği yaşlılık döneminde, emekli derneklerinde çapraz tanışlar aracılığı ile yeni arkadaşlıklar edinilebilmektedir. Burada çapraz tanıdıklar vasıtasıyla yeni bir “sosyal çevre” inşası söz konusu olmaktadır: “Diyelim ben bunu tanıımıyordum da arkadaşım tanıyordu, onunla birlikte geldi, (biz de) arkadaş olduk.” (Sivri Bey, 60, E.). Üyeler, emekli derneğindeki diğer üyelerin çeşitli uzmanlıkları bulunan yakınlarının yardımı ile kendi sorunlarını aşabileceği sosyal kaynaklara kavuşabilmektedir. Bu dernekler aracılığıyla geliştirilen yeni sosyal ağların yaşlıların dünyalarında önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yeni arkadaşlıklar sayesinde sosyalleşme düzeyi artan yaşlılar kentsel ortamda önemli bir sorun olan yalnızlıkla bir derece baş edebilmektedirler.

Yaşlılıkta temel sorunlardan biri olarak karşımıza yalnızlık çıkmaktadır. Emekli dernekleri yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan yalnızlık ve sosyal yaşamdan uzaklaşma gibi olumsuzluklardan kurtulma adına fonksiyoneldir. Sosyal çevrenin azaldığı bir evrede sorunları hafifletici bir kurum olarak emekli dernekleri “tampon” görevi görebilmektedir. Yaşlılıkta beraber yalnızlık ve güven kaybı yaşanmaktadır. Emekli dernekleri yaşlılık dönemine ait pek çok sorunun üstesinden gelebilmede işlevseldir. Sosyal sermayenin bir tür kaynağı olarak emekli dernekleri üyesi olan yaşlılara, network, iletişim kurma, güven, yeni arkadaşlıklar, danışmanlık gibi ekstra destek alanları açmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüzde yaşlılık sosyolojisi alanında kentlerde yaşayan yaşlıları odağına alan çalışmalarda artış gözlenmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmında kentte yaşayan yaşlıların gündelik yaşam pratikleri değerlendirilmektedir (Şentürk, 2018; Otrar ve Kurtkapan, 2015; Görgün-Baran, Kalınkara, Akın, vd., 2005, Kalaycıoğlu, 2003). Kentte yaşayan bazı yaşlıların gündelik hayatlarını düzenlemede emekli dernekleri gibi çeşitli sivil toplum kuruluşları önemli bir konuma sahiptir. Zira bu yaşlıların sosyal alana daha fazla katılmalarında ve bazı sorunlarla baş edebilmelerinde emekli dernekleri işlev kazanmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre emekli derneklerinin yaşlıların gündelik yaşamlarını tanzim etmede ve aktif meslek hayatında geliştirilen sosyal ilişkilerin sürdürülmesinde önemli işlevler kazanmaktadır. Bu durum yaşlıların meslek sonrası ortaya çıkan birtakım sorunlarla başa çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Yaşlıların önemli bir bölümünün “boş vakitleri değerlendirme” ve sosyal faaliyet” ihtiyaçlarını karşılamak için emekli derneklerine üye oldukları saptanmıştır. Emekli dernekleri geziler, sergiler ve eğitim faaliyetleri düzenleyerek, yalnızlaşan ve itibar kaybı yaşayan emeklilerin yalnızlıkla baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Yaşlıların bir kısmı ise “yalnızlık hissinden kurtulmak, arkadaş edinmek”, gibi ihtiyaçlardan dolayı bu derneklere üye olabilmektedir. Emekli dernekleri sayesinde emekliler yeni arkadaşlıklar edinmekte ve “sohbet/muhabet” ortamı ile psiko-sosyal açıdan

rahatlamaktadır. Yaşlılar kahvehane yerine dernek lokalinde buluşup, arkadaşlıklarını sürdürülmekte ve “muhabbet” etmektedirler.

Emekli dernekleri yaşlıların birbirleriyle güven içerisinde sosyalleşecekleri alanlardır. Bu dernekler üyelerinin sorunlarının çözümünde güvenilir bir kaynak olabilmektedir. Bu dernekler zaman zaman miras, maaş ödemelerindeki gecikme, kentsel dönüşüm gibi hukuki konularda danışılacak, yardım alınacak bir mercii konumuna gelebilmektedir. Zira yaşlılar haklarını aramada bazen sıkıntı yaşayabilmektedirler. Çalışmada emekli derneklerinin zaman zaman hukuki destek sağlayarak yaşlı üyelerinin işlemlerini doğru, dürüst ve emin bir biçimde yapabilmelerine yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan emekli derneklerinin yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamak, sorunlarını çözmek için danışılan, başvurulmuş önemli kuruluşlar olduğu söylenebilir.

Emekli derneklerinin temelde üç sosyal işlevinden söz edilebilir. İlk olarak üyelerinin sohbet muhabbet ihtiyaçlarını karşılanmasından söz edilebilir. Yaşlıların temel ihtiyaçları arasında yer alan konuşma ihtiyacını akrabalarıyla gerçekleştirebilmelerine imkân sağlamaktadır. Zira gençlerin yaşlılarla sohbet edecek kadar zamanı olmayabilmektedir. Bu çerçevede emekli dernekleri, çatısı altında toplanan emekliler için muhabbet ortamına dönüşebilmektedir. Emekli dernekleri hem anıların anlatılmasına hem de anıların dinlenmesine imkân veren ve ortak bir dilin konuşulduğu sosyal bir alan görünümündedir. Emekli derneklerinin ikinci işlevi olarak dernek üyeleri, eski mesai arkadaşlarıyla iletişimde kalabilmesine imkân tanınması söylenebilir. Bu derneklerinin diğer bir özelliği ise yalnızlıkla baş edebilmede işlevsel olmasıdır. Özellikle yalnız yaşamak zorunda olan yaşlılar günün belli saatlerinde derneğe gelip vakit geçirerek yalnızlıktan bir ölçüde kurtulabilmektedirler.

Emekli derneklerinin yaşlıların zihinsel birikimlerini kullanmalarına yardımcı olduğu ve sosyal yaşama katılmalarını sağladığı söylenebilir. Birikimlerini açığa çıkartarak dayanışma ağı içerisinde kalan bireyler emekli dernekleri aracılığıyla sosyal yaşamda görünür hale gelmektedir. Yaşlıların var olan yeteneklerini çeşitli platformlar aracılığıyla sürdürdükleri, görülmektedir. Bu derneklerin gönüllü faaliyetlerinde çalışmak, yaşlıların sosyal ilişkilerine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla emekli derneklerinin sayılarının arttırılması önerilebilir. Nitel araştırma deseniyle yapılan bu çalışmadan elde edilen verilerin yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Bu çalışmanın, emekli derneklerinin yaşlılar için önemini ortaya koyan başka çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, İstanbul’da ya da Türkiye’nin diğer illerinde yaşlılık ekseninde emekli derneklerinde yürütülecek başka çalışmalarla desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Achenbaum, W. A. and Weiland, S. H. C. (1996). *Key Words in Sociocultural Gerontology*, Springer Pub. Co., New York.

Akçay, C. (2013). *Yaşlılık: Kavramlar ve Kuramlar* (2. Baskı.). Kriter Yayınları, İstanbul.

Atchley, Robert, C. (1999). Continuity Theory, Self, and Social Structure, *The Self and Society in Aging Processes*, Carol, D., Ryff, Victor W. Marshall, (Ed.) , Springer Pub., New York. (s. 94–121).

Aydemir, M. A. (2011). *Sosyal Sermaye -Topluluk Duygusu ve Soysal Sermaye Araştırması*. Çizgi Kitabevi, Konya.

Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. (1992) *A invitation to Reflexive Sociology*, University of Chicago Press, Chicago.

Büyüköztürk, Ş. Çakmak, Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz ve Ş., Demirel, F.(2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara.

Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Palme Yayıncılık, Ankara.

Ceylan, H., Kurtkapan, H. ve Turan, B. (2015). Literatür: Türkiye’de Yaşlıların Yaşam Durumları, *İstanbul’da Yaşlanmak İstanbul’da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması*, (Ed.) Murat Şentürk ve Harun Ceylan, Açılım Kitap, İstanbul. (s. 35–60).

- Cockerham, William C. (1991). *This Aging Society*, Englewood Cliffs, N.J, Prentice Hall, New Jersey.
- Coleman, James S. (1988). Social Capital and the Creation of Human Capital, *The American Journal of Sociology*, Vol: 94, No: 94: 95-120.
- Cohen, D., Prusak, L. (2001). *Kavrayamadığımız Zenginlik: Kuruluşların Sosyal Sermayesi*, (Çev.) Ahmet Kardam, MESS Yayınları, İstanbul.
- İlgar, L. (2008). Yaşlılık Dönemi Sosyal Özellikleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açısından Yaşlılık*, Ersanlı, K. ve Kalkan, M., (Ed.), Pegem Akademik Yayıncılık, Ankara. (63-93).
- İncealtın, İ. (1999). *Yaşlı Kültürü ve Emekli Derneklerindeki Yaşlıların Sosyo-kültürel Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Görgün-Baran, A. G. (2012). Aile ve Yaşlanma, *Aile Sosyolojisi*, Kasapoğlu, A. ve Karkıner, N. (Ed.) (3. Baskı), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir. (s.134-166)
- Görgün-Baran, A. ve Kalıncı, V. Akın G, Aral, N, Özkan, Y. (2005) *Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık Kuramları, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açısından Yaşlılık*. Ersanlı, K. ve Kalkan, M., (Ed.),Pegem A Yayıncılık, Ankara. (215-249)
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2005). *Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü*, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
- Kurtkapan, H. (2018). Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (3. Baskı). Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Otrar, M. ve Kurtkapan, H., (2015) *Micel Araştırma: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu, İstanbul'da Yaşlanmak, İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması*, Şentürk, M. ve Ceylan, H. (Ed.) Açılım Kitap, İstanbul.
- Punch, K. (2012). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (2. Baskı.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., Nanetti, R.Y., (1993). *Making Democracy Work*, Princeton, NJ: Princeton University Press, New Jersey.
- Şener, A., Terzioğlu, G. (2003). *Emeklilikte Boş Zaman Faaliyetlerinin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. V. Kalıncı (Ed.). II. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği Yayını, Denizli. (s.391-406).
- Şentürk, Ü. (2018) *Yaşlılık Sosyolojisi, Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, Dora Basım Yayın, Bursa.
- Şimşek, H., Yıldırım, A., (2008) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınlar, Ankara.
- Tatlı, H. (2013) Sosyal Sermayenin Bireylerin İstihdamı Üzerine Etkisi Hane Halkı Reisleri Üzerine Bir Araştırma *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/3: 87- 114.
- Temple, J. (2000). *Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries*, OECD Working Paper No: 00/36.

Tufan, I. (2003). *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Victor, Christina, R.(2005) *The Social Context of Ageing*, Routledge, New York.

Yıldırım, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin, Ankara.

Sosyolojik Açıdan Sporda Şiddet Olgusu: Bütüncül Bir Bakış

Metin KILIÇ¹

ÖZET

Spor insanların birçok kurumsal yapıya göre daha esnek hareket etme fırsatı bulduğu bir alandır. Bireysel ve toplumsal manada sporun hayatı kuşattığı, sosyal münasebetlerin yeniden üretiminde etkili olduğunu söylemek pekte yanlış olmaz. Sporun doğası gereği, insanların karakter gelişimine, sosyalleşmesine ve olumsuz davranışlardan uzaklaşmasına imkân sağlaması gerekirken, şiddet olayları da toplumsal yaşamda en çok spor alanlarında gözlenmektedir. Bu açıdan birbirine zıt olan bu iki kavram üzerine birçok bilimsel inceleme yapılmıştır. Yapılan incelemelerde yoğun olarak sporda fiziksel şiddet, taraftar şiddeti, saldırganlık, fanatizm gibi konular tespit edilmeye ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Sporda şiddet olgusu bütüncül bir açıdan (fiziksel, psikolojik, ekonomik, cinsel şiddet) derinlemesine araştırılmamıştır.

Bu çalışmada 15 farklı spor branşında 14 erkek, 14 kadın olmak üzere toplamda 28 elit sporcuyla mülakat yapılmıştır. Mülakatlar 5 farklı ilde (İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Düzce ve Bolu) sporculara uygulanmıştır. Tematik veri analizi yöntemine göre elde edilen verilerden, sporcuların fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddetin farklı boyutlarına antrenör, seyirci ve sporcu üçlemesinde nasıl maruz kalabildikleri sporcuların deneyimleri neticesinde tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre sporda ekonomik ve cinsel şiddetinde de yoğun olarak yaşandığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: spor sosyolojisi, şiddet, bireysel sporlar, takım sporları, cinsiyet

Fact of Violence in Sports from Sociological Perspective: A Holistic View

ABSTRACT

Sports is an area where people have the opportunity to move more flexibly than many institutional structures. It would not be wrong to say that sport encompasses life in an individual and social sense and it is effective in the reproduction of social relations. While the nature of sport should allow people to develop their character, socialize and move away from negative behaviors, violence is also observed in most sports areas. In this respect, many scientific studies have been done on these two concepts, sports and violence, which are opposite to each other. In the scientific investigations, issues such as physical violence, fan violence, aggression, and fanaticism have been tried to be assessed and analyzed. The fact of violence in sports has not been investigated in depth from a holistic perspective including physical, psychological, economic, and sexual violence.

In this study, a total of 28 elite athletes, 14 male and 14 female, were interviewed in 15 different sports branches. Interviews have been conducted with athletes in 5 different cities (Istanbul, Kocaeli, Sakarya, Duzce, and Bolu). Data were analyzed using the thematic data analysis method. Based on the experiences of athletes, it has been determined how they can be exposed to different dimensions of physical, psychological, economic, and sexual violence by coach, spectators, and athletes. In addition, findings showed that there is an intensive economic and sexual violence in sports.

Keywords: sports sociology, violence, individual sports, team sports, gender

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü, metinkilic@duzce.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan şiddet olgusu üzerine sosyolojinin yanı sıra diğer disiplinlerinde dâhil edildiği geniş bir literatürün olduğu bilinen bir gerçektir. Modernleşmeyle birlikte şiddetin azalması beklenirken değişik şekillerde ve çeşitlilikle şiddetin artması söz konusudur (Kılıç, 2014). Şiddetin neliği ve niteliği sorgulandığında evrensel tanımlamaları söz konusuysen, aynı dönemlerde toplumdan topluma değişiklik gösteren bir olgu olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu durum bir toplumun toplumsal yapısıyla, kültürel değer yargılarıyla yakından ilgilidir. Değer yargılarına bağlı olarak şiddet pratiklerinin ev içerisinde (Aktaş, 2005; Akkaş ve Uyanık, 2016; Ayan, 2007; Kocadaş ve Kılıç, 2012), okulda (Öğülmüş, 2006; Tekin ve Kılıç, 2010), iş yerinde (Aydın ve Özkul, 2007), medyada (Freedman, 2002; Tosyalı, 2018), sporda (Elias, 1976, Dunning at all, 1991), kısacası özel ve kamusal yaşamın her alanında gözlemlenmesi söz konusudur. Bu haliyle şiddet tanımlanması oldukça zor olan kavramlardan biridir (Kılıç, 2016).

Etimolojik olarak, kaba kuvvet, sert ve katı davranış, müsaadesizlik, sertlik gibi anlamlara gelen şiddet (Ünsal, 1996), içinde fazladan keyfilik ögesi taşır (Arendt, 2016). Keyfiliği oluşturan tartışma meşrulukla ilgilidir. Şiddet, meşru olmayan baskı; daha doğrusu, meşru görülmeyen baskı olarak tanımlanabilir (Bauman, 2011). Doğası gereği meşru görülmeyen baskı, içinde saldırganlık ve öfke duygusunu barındırır. Tarihsel olarak bilim camiası saldırganlık ve öfke duygusunun temellerini biyolojik ve sosyal nedenlerle açıklamaya çalışmıştır. Kimilerine göre şiddetin temelindeki saldırganlık duygusu biyolojik, genetik nedenlerle açıklanabilirken (Fromm, 1981), kimilerine göre ise sosyal nedenler ve çevre şartları (Bandura and Walters, 1978; Bandura, 1982; Hogg, and Vaughan, 2011; Kocacık, 2001) bu duygunun şekillenmesinde temel etken olmuştur. Günümüzde ise saldırganlığın temellerinde her iki yaklaşımında etken olduğu genel geçer bir kanı olarak kabul edilmektedir. Nedenselliği göz önünde bulundurulduğunda bile çok yönlü olarak karşımıza çıkan şiddetin sosyolojik olarak fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel açıdan sınıflandırılması yapılabilir. Bu sınıflandırma karşı karşıya kalınan şiddet davranışının daha kolay çözümlenmesinde etkilidir. Sporda şiddet olgusunu incelerken de bu dört şiddet sınıflandırmasından hareketle, yaptığımız çalışmada sporda şiddetin analiz edilmesi hedeflenmektedir.

Sporda Şiddet ve Sınıflandırılması

Günümüzde spor çeşitli grupların aralarındaki ilişkileri aktif bir şekilde uyguladığı ve değişen sosyal durumları bütün olarak karşıladıkları bir arenaya dönüştürülmüştür (Jarvie, 2005). Araştırmacıların birçoğu, sportif katılımın insanlar için olumsuz davranışlardan uzaklaşma, karakter gelişimi, çok sayıda imkân ve seçenek sağlayabileceğinden, sporun insanlar arasında köprü kurma, sosyalleştirme potansiyeli olduğu fikrinde hemfikirlidir (Robins, 1990; Washington and Karen, 2001; Malmisur and Schempp, 2004; Rudd, 2005; Dumitriu, 2012; Kılıç, 2013; Kılıç ve Aslan, 2016; Kılıç ve Arslan, 2018).

*Elit spora nazaran kitle sporu*² bağlamında (aktif katılım söz konusu olduğunda) düşünüldüğünde araştırmacıların belirttikleri hususlarda sporun kaynaştırıcı etkisinden daha fazla söz etmek mümkündür. Elit sporda ise, bütünleşme ve çatışma zıtlığı yoğun olarak görülmektedir. Ulusal ve uluslararası arenalarda sporun grup dinamiğini ve toplumsal dayanışmayı arttıran (ötekine karşı) bir etkinlik alanı olarak görülmesi söz konusu iken, şiddetin yoğun olarak yaşandığı bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2018). Toplumsal yaşamda spor olgusu bireyselliğin ötesinde taraftar olma (grup dinamiği) mantığıyla kitleleri ilgilendiren bir etkinlik alanı olarak görüldüğünden, sporda şiddet toplumsal alanda karşılaşılan diğer şiddet türlerine oranla daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bütün toplumlarda sporda şiddet olgusu evrensel olarak taraftarlar arasında şiddet, taraftarların sporcuya yönelik şiddeti, sporcunun taraftara yönelik şiddeti, sporcucu-sporcu arasında şiddet, sporcucu-teknik ekip arasında, sporcucu-hakem arasında ve spor medyasında nefret söylemleri diye

² **Kitle sporu**: toplumda yaşam kalitesini arttırmak için her yaş ve cinsiyetteki gruplardan meydana gelen organize spor kulüplerinden, organize olmamış informel serbest zaman gruplarına kadar yapılan kitle sporu, insanın günlük hayatta yeni ve fazla rastlanmayan yaşantılar yoluyla kendisini bulma arzusuna dayanır. Kitle sporu, eğlenmek, zevk almak, hoşça vakit geçirmek, sosyalleşmek ve sağlıklı olmak amacıyla yapılmaktadır. **Elit Spor**: belirli kurallar çerçevesinde, belirli yaşlarda ve yeterli düzeyde yeteneğe sahip olanların statü ve para kazanmak için belirli bir mesai kavramına bağlı olarak yaptıkları işler (Kılıç, 2018).

sınıflandırılması söz konusudur. Bu sınıflandırmaya kaynaklık eden yaş, cinsiyet, etnik kimlik, medya, gibi sosyolojik kategoriler bulunmaktadır. Bu nedenle, Jarvie'nin (2012) söyleminden hareketle "sporda şiddet ve nasıl azaltılabileceği veya engellenebileceği spor, kültür ve toplum alanı dâhilinde cevaplandırılması en zor sorulardan biridir". Toplumdaki sporda şiddet farklı şiddet biçimleri şiddet oranları ve birçok araştırmaya sebep olan sapkınlık ve şiddetle ilgili olarak sporu içeren çeşitlendirilmiş çözümler de bulunmaktadır. Literatürde, taraftar şiddeti ve sporcu şiddetinin fiziksel ve psikolojik şiddet türlerinde ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Türkiye'de sporda şiddet üzerine yapılan birçok çalışmada da saldırganlık, taraftarlık, fanatiklik konuları çözümlenmeye çalışılmış (Ayan, 2006; Afyon ve Metin, 2014; Koçer, 2012; Türkmen ve diğ., 2013; Yücel ve diğ., 2015; Polat ve Sönmezoğlu, 2016), spor medyasının da sporda şiddeti nasıl ürettiği araştırılmıştır (Demir, 2009; Özsoy, 2011; Özsoy ve Yıldız, 2013; Mil ve Şanlı, 2015; Kılıç, 2015a). Yapılan çalışmalarda sporda şiddet olgusu; fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet boyutlarında derinlemesine bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmamıştır.

Sporda Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet toplumsal yaşamda ve sporda şiddetin en sık ve görünür şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel şiddet daha çok bedene yöneliktir ve bedensel güce dayalıdır. Müsabaka esnasında sporcuların birbirlerine vurma, tekme atma, tükürme, yumruklama, yaralama gibi eylemler içerisine girmesi fiziksel şiddet olarak tanımlanır. Sporda fiziksel şiddetin nesnelere yönelik olarak da ortaya çıkması söz konusudur. Futbolcunun kale duvarlarını veya çimleri tekmelemesi, tenisçinin raketini yere vurarak parçalaması yine sporda fiziksel şiddettir. Sporda fiziksel şiddet sadece sporcular arasında gözlemlenen fair-play dışı davranışta değildir. Sporcu tarafından hakeme ya da hakem tarafından sporculara, seyirci tarafından sporculara, hakeme, seyircilere benzer eylemlerde bulunmakta sporda fiziksel şiddet olarak tasnif edilir. Seyircilerin oyunculara ya da hakeme pet şişe, bozuk para atmaları, sporda fiziksel şiddete örnektir.

Sporda Psikolojik Şiddet

Spor alanlarında fiziksel şiddet kadar yoğun olarak gözlemlenen diğer bir şiddet türü de psikolojik şiddettir. Psikolojik şiddet, fiziksel şiddetten bağımsız olarak gerçekleşse dahi her zaman fiziksel şiddete ya da diğer bir şiddete dönüşme tehlikesini içinde barındırmaktadır. Sporda psikolojik şiddet; sporcunun, seyircinin, antrenörün rakibe, kendi takımının oyuncularına ya da hakeme küfür etmesi, bağırması, hakaret etmesi, onu aşağılaması, jest ve mimiklerle eleştirmesi şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, müsabaka dışında da gerçekleşebilir. Antrenmanlarda ya da müsabaka arasında antrenörün kişiyi aşağılayıcı söylemlerde bulunması, aktif spor müsabakasına katılmasına fırsat vermemesi ve yedek oynatması da psikolojik şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Sporda psikolojik şiddetin rutin olarak tekrarlanıp sıradanlaşması neticesinde yeterince anlamlandırılmaması söz konusudur. Spor müsabakalarında taraftar gruplarının birbirlerine, sporculara ya da hakeme yönelik aşağılayıcı, alaylı ve küfür içerikli söylemlerinin sıradanlaşması sporda psikolojik şiddetin normalleştirilmesine sebebiyet vermektedir.

Sporda Ekonomik Şiddet

Sporda ekonomik şiddet; ekonomik kaynakların ve paranın sporcular üzerinde bir yaptırım, iktidar ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Elit spor bağlamında, sporcuların çalışma yaşamında ilerlemesine engel olma, maaşına, gelirine el koyma, az para verme, priminden kesme, prim sözü verip-prim vermeme, çok az para verip yapılması mümkün olmayan şeyleri talep etme, yedek oynatma, kadroya almama, sağlık hizmetlerinden yararlanmasını engelleme gibi söylem ve eylemlerle karşımıza çıkmaktadır. Diğer şiddet türleri ile bağlantı içerisinde olan ekonomik şiddet olgusu, sporcuların yaşam kalitesini, performansını ve motivasyonunu etkileyen olumsuz bir faktördür. Sporun meslek olarak yapıldığı ve mesai gerektirdiği göz önünde bulundurulduğunda, sporcuların motivasyonuna olumsuz etki edecek temel unsur kuşkusuz ekonomik anlamdaki engelle(n)melerdir.

Sporda Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet yakın döneme kadar fiziksel şiddetin bir uzantısı olarak ele alınmaktaydı. Bunun nedeni ise çoğunlukla somut olarak gözlenebilmesi ve fiziksel bir eyleme bağlı olarak gerçekleşmesinin göz önünde bulundurulmasıdır. Ama günümüzde cinsel şiddetin sadece fiziksel bir eylem olarak düşünülmesi söz konusu değildir. Bu açıdan psikolojik şiddetle de çok yakın ilişkinin kurulması söz konusudur. Kişinin bir cinsel obje olarak görülmesi, gözle ya da sözle taciz edilmesi gibi durumlarda cinsel şiddet olarak değerlendirilmektedir (Kılıç, 2017).

Sporda fiziksel açıdan cinsel şiddet, sporcunun isteği gözetilmeksizin cinselliğin bir zorlama ve kısıtlama aracı olarak kullanımınıdır. Tecavüz, sporcunun fiziksel veya duygusal baskıyla cinselliğe zorlanması, cinsellikte tamamen bir obje olarak kullanılması ve cinsel taciz bu şiddet türünün yansımalarıdır. Sporda cinsel şiddet olgusunu daha da netleştirmek gerekirse; seyircinin sporcunun belli cinsel bölgelerine odaklanması, fiziksel temas gerektiren sporlarda ya da antrenmanlarda antrenör sporcunun kariyeri üzerine tahakküm kurulması, sporla ilgili olmayan reklamlarda ya da programlarda sporcuların bir meta olarak kullanılması, kameraların sporcuların cinsel bölgelerine odaklanması gibi durumların birçoğu sporda cinsel şiddet unsuru olarak ele alınmalıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sporda şiddet olgusu üzerine uluslararası ve ulusal alan yazında çok fazla çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar çoğunlukla fanatizm, holiganizm ve fiziksel şiddet alanlarında toplanmaktadır. Yaptığımız araştırmada elit sporcuların gözünden sporda şiddet olgusu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda sporcuların gözünden şiddetin nasıl anlamlandırıldığı takım ve bireysel spor branşlarında farklı şiddet unsurlarını nasıl gözlemledikleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın örneklemini 20-35 yaş aralığında bulunan 28 elit sporcuyu oluşturmaktadır. 15 farklı spor branşında (Basketbol, Boks, Yüzme, Voleybol, Muay Thai, Atletizm, Judo, Hentbol, Güreş, Karate, Yelken, Tekvando, Eskrim, Futbol, Wushu Sandu) aktif olarak sporla uğraşan 14 kadın ve 14 erkek sporcuyu İstanbul (12 Sporcuyu), Kocaeli (4 sporcuyu), Sakarya (6 sporcuyu), Düzce (4 sporcuyu) ve Bolu'da (2 sporcuyu) görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada sporculardan derinlemesine bilgi almak ve kendilerini nasıl ifade ettiklerini anlamlandırmak için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda sorulan sorulara ilişkin detaylı bilgiye sahip olabilmek adına yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma doğrultusunda yapılan görüşmelerde sorular fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet türlerinin sporcular üzerindeki etkisini ortaya koyabilecek temalara odaklanmıştır. Görüşme soruları araştırmacı tarafından ilgili literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Soruların içeriğini sporcuların yaşam öyküleri, spora yönelme sebepleri, şiddet ve şiddet türlerinin toplumsal alanda ve spor alanında etkileri hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda "Sporda Fiziksel Şiddetin Anlamlandırılması", Sporda Psikolojik Şiddetin Anlamlandırılması", "Sporda Ekonomik Şiddetin Anlamlandırılması" ve "Sporda Cinsel Şiddetin Anlamlandırılması" şeklinde dört ana tema belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öncelikli olarak araştırmanın yapılması için sporcuların antrenmanları sürecinde, yöneticilerinden gerekli izinler alınmıştır. Alınan izinlerden sonra 05-22 Şubat 2018 tarihleri arasında İstanbul'da, 05-09 Mart 2018 tarihleri arasında Kocaeli'nde, 19-23 Mart 2018 tarihleri arasında Sakarya'da, 02 Nisan 2018 tarihinde Bolu'da ve 16-20 Nisan tarihleri arasında Düzce'de sporcularla toplamda 42 saat süren görüşmelerde derinlemesine ve ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Araştırma esnasında sporculara herhangi bir zorlama yapılmamış ve araştırma gönüllülük esaslarına dayanılarak samimi bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Uygulama esnasında görüşme yapılan ortam, sporcuların psikolojik durumlarını olumsuz etkileyecek ısı, ışık, ses gibi olumsuzluğa sebebiyet verecek unsurlardan arındırılmıştır.

Görüşmeler ASUS marka dijital ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen kayıtlar, görüşmeleri takip eden günlerde ses dosyaları olarak bilgisayara aktarılmış ve konuşmalar araştırmacı tarafından

defaten dinlenerek analiz edilmiştir. Analiz sürecinde konuşmalar ses kayıt cihazından bilgisayarda Word metinlerine dönüştürülmüştür. Örneklemin deşifre edilmemesi için isimleri kullanılmaktan kaçınılmış ve kişileri tanımlayıcı kodlar (Tablo 1 de) verilmiştir.

Araştırmada verileri “sistematiik olarak tanımlama, organize etme ve veri topluluğu üzerinden tema örüntüsüne ilişkin bir anlam sunma yöntemi” olarak tanımlanmış olan “Tematik Veri Analizi” yöntemi kullanılmıştır (Braun ve Clarke 2006).

Araştırma Bulguları

Tablo: 1 Örneklemi Tanımlayıcı Bazı Özellikler

Örneklem	Cinsiyet	Yaş	Branş
K1	KADIN	25	Basketbol
K2	KADIN	22	Boks
K3	KADIN	22	Yüzme
K4	KADIN	20	Voleybol
K5	KADIN	24	Yüzme
K6	KADIN	21	Voleybol
K7	KADIN	21	Voleybol
K8	KADIN	27	Muay Thai
K9	KADIN	26	Boks
K10	KADIN	22	Atletizm
K11	KADIN	23	Basketbol
K12	KADIN	24	Judo
K13	KADIN	22	Voleybol
K14	KADIN	24	Hentbol
E1	ERKEK	26	Güreş
E2	ERKEK	35	Karate
E3	ERKEK	22	Yelken
E4	ERKEK	24	Tekvando
E5	ERKEK	23	Eskrim
E6	ERKEK	22	Wushu Sondu
E7	ERKEK	25	Güreş
E8	ERKEK	25	Futbol
E9	ERKEK	21	Voleybol
E10	ERKEK	22	Basketbol
E11	ERKEK	23	Futbol
E12	ERKEK	25	Futbol
E13	ERKEK	24	Hentbol
E14	ERKEK	23	Hentbol

Tema 1: Sporda Fiziksel Şiddetin Anlamlandırılması

Günümüzde sporda şiddet araştırmalarından hareketle fiziksel şiddetin kitlesel sporlarda (futbol, basketbol vb) daha fazla gözlenmesi söz konusuyken, spor kültürü ve olimpik ruhun yerleşmediği toplumların tümünde branş ayırımı gözetmeksizin fiziksel şiddetten söz etmek mümkündür. Yapılan araştırmada farklı branşlara mensup sporcuların toplumsal cinsiyet ayırımı gözetildiğinde bile fiziksel şiddete maruz kalması bunun en açık kanıtıdır. Toplumsal yapı içerisinde özel ve kamusal alanlar fark etmeksizin her tür şiddetin hukuki müeyyidesi olduğu vatandaşlar tarafından bilinirken, spor alanları

söz konusu olduğunda şiddetin daha kolay meşrulaştırılması ve şiddete başvurulması söz konusudur. Sporcular açısından da mücadele de kazanma hırısı, rekabet gibi durumlarda başarıya ya da kazanmak pahasına veya kaybetmelerini hazmedememeleri neticesinde fiziksel şiddete başvurdıkları gözlenmektedir. Bu durumu bireysel sporlarla uğraşan K8, K12, E3 ve E4 kodlu sporcular şu sözleriyle anlamlandırmaktadır:

“Kendi branşımda kural dışı maçın içerisinde iken galibiyet için maç sırasında kural dışı vuruşların çok olduğunu söyleyebilirim” (K8, 27, Muay Thai). “Maçta yenilen birçok sporcuya şahit oldum selam vermeden kemerini fırlatan, su şişelerinin havada uçtuğu, duvarları yumruklayan birçok olayla karşı karşıya kaldım. Ben öfke kontrolü sağlamakta zorluk çekmiyorum, şunu iyi biliyorum yenilmeden yenmeyi, bir tecrübe kazanmadan kaybetmenin ne demek olduğunu anlamıyorsun” (K12, 24, Judo). “2008 den beri yelken sporuyla elit düzeyde ilgileniyorum. 2012 yılında Avrupa Şampiyonasında Portekiz Tavira’da lider sıradaydım. Son 2 gün kala yarışın bitmesine rakiplerimin kıskanmasından dolayı Portekizli bir çocuk parmağıma ip kesme bahanesiyle bıçakla kesmişti. Lider olduğum halde yarışı 3. Sırada bitirebildim” (E3, 22, Yelken). “Kendi tekvando branşımda bir Türkiye şampiyonasında ikinci maçında İzmirli bir rakibimle karşılaştım. Maç benim üstünlüğümle devam ediyordu ve son raunda girmiştik. Son raunt rakiple aramızda 12 sayı fark vardı ve maçı aldım gözüyle bakıyordum. Son raunt rakip yasak olduğu halde sadece alt bölgeye çalışarak beni sakat bıraktı ve kendisi de diskalifiye oldu. Kafaya oynayacağım bir maçta fiziksel şiddete maruz kalarak diğer maçlara devam edemedim” (E4, 24, Tekvando).

Bireysel sporlarda sporcular arasında karşılaşılan fiziksel şiddetin yanında takım sporlarında da benzer olumsuz durumların yoğun olarak yaşandığını, takım sporlarıyla uğraşan sporcuların söylemlerinden çıkarmak mümkündür. Araştırmaya katılan E12, E13, ve E14’ün söylemleri bu durumu destekler niteliktedir.

“Bir futbol maçında sporcular arasında önce sözlü atışmalar olur. Sonrasında birbirlerini iterek, ayaklarına vurarak bu fiziksel eyleme dönüşür. Çok fazla yaşanılır futbolda bu” (E12, 25, Futbol). “Hentbol rakiplere temaslı bir spordur. Tokat, pençe yumruk gibi fiziksel temas çok yaşanmaktadır” (E13, 24, Hentbol). “Branşım hentbol olduğu için rakiple göğüs göğüse de sert ve kontak fazla bir spor. Rakibin atış koluna basmak kurallara aykırı değil ama bunu bilip rakibin koluna yumruk atmak fiziksel ciddi bir eylemdir” (E14, 23, Hentbol).

Farklı spor branşlarında sporcular arasındaki fiziksel şiddetin yanında taraftar tarafından sergilenen fiziksel şiddet eylemleriyle de defaten karşılaşılmaktadır. Taraftarın tuttuğu takımın ya da sporcunun istenilen performansı ve başarıyı ortaya koyamaması gibi durumlarda daha yıkıcı bir boyutta şiddete başvurulduğu gözlenmektedir. Bu şiddet ekonomik, psikolojik ve fiziksel olabildiği gibi bütüncül bir şekilde gözlemlenmektedir. Taraftar şiddetini farklı spor branşlarından K3, K4, E8 ve E9 kodlu sporcuların şu şekilde anlamlandırmaları söz konusudur:

“Futbol maçlarında, taraftarların yenilgi veya galibiyet duygusuyla oluşan psikolojik nedenlere de dayanarak sahaya yönelik ya da kişilere yönelik çok fazla şiddette bulduklarını görmekteyiz. Taraftarların sahaya yabancı cisimler atmaları, tribündeki otuaklara zarar vermeleri çok karşılaştığımız durumlardır” (K3,22, Yüzme). “Voleybolda fiziksel şiddete genelde yıldız kız klasmanında denk geldim. Müsabaka esnasında fazla heyecan ya da kazanma hırısından dolayı ilk karşılıklı sözlü atışmayla başlayıp, daha sonra fiili bir eylemle yani itme, vurma gibi devam ediyor olay. Daha sonra tribünde olan tanıdıkların dâhiliyle devam ediyor. Tribündeki izleyiciler sahaya girdiklerinde iş çığırından çıkıyor” (K4, 22, Voleybol). “Yaklaşık 13 yıldır futbol oynuyorum. Fiziksel şiddete en çok antrenmanlarda maruz kalıyorum. Çünkü bir forma savaşı var. Bunun dışında bu sene bir maçta rakip takımın sporcuları ve seyircisi tarafından statta ciddi dayak yedik. Rakiple girilen olumsuz diyalog sonucunda seyircilerin sahaya girip bizim takımı ciddi hırpaladığını söyleyebilirim. Polis durumu zor kontrol altına aldı. Benim kaşım patlamıştı” (E8, 25, Futbol). “3-4 yıl önce deplasmanda olduğum bir maçta izleyicilerden birinin sahaya çakmak fırlatıp boynuma gelmesi şahit olduğum bir durum” (E9, 21, Voleybol).

Sporda rakip, rakip takım, rakip seyirci gibi grup dışı etmenlerin fiziksel şiddeti nasıl ortaya çıkardığını araştırmaya katılan sporcuların söylemlerinden hareketle analiz etmeye çalıştık. Bu tür fiziksel şiddet unsurları spor alanlarında çok karşılaşılrken, sporda grup içi dediğimiz takım içi fiziksel şiddet olayları da söz konusudur. Bireysel sporlarda ve takım sporlarında çok sık rastlanan antrenör-sporcu arasında yaşanan fiziksel şiddet eyleminden bahsetmek gerekir. Araştırmaya katılan K7, K9, K11, E5 ve E9 kodlu sporcuların şu söylemleri bu fiziksel şiddet türünün anlamlandırılmasında etkilidir:

“Fiziksel şiddete voleybolda maç esnasında çok nadir karşılaşılır. Fakat antrenör-sporcu arasında gerilmeler, ikili diyaloglar ilerledikçe fiziksel şiddet oluşmaktadır. Kendimden örnek verirsem, antrenörüm maç esnasında kritik sayı oynanırken topu dışarı attığım için saha içerisine girip beni silkelemişti. Bir takım arkadaşşıma da ona karşı geldiği için bench beklerken tokat atmıştı” (K7, 21, Voleybol). “Salonda ailesi tarafından sahip çıkılmayan 2-3 sporcu vardı. Antrenörüm bunların özel hayatı kısacası her şeyine karışıp hükmetmeye çalışıyor, birde bir şey yapmasalar bile bir şeyi bahane edip dövüyordu. Onlarda ailelerinin desteği olmadığı için ve ilerlemek için dayanmak zorunda kalıyorlardı” (K9, 26, Boks). “Sporda genel olarak fiziksel şiddet vardır. Bu birazda sporcunun ahlakıyla ilgilidir. Bazı sporcular maç esnasında ya da sonrasında kaybetmenin verdiği sinir ile karşı takıma fiziksel şiddette bulunabilir. Genelde bu şekilde karşıma çıkar. Ya da tribündekilerin sahaya inip sporculara şiddette bulunmasına çok rastlanır. Benim maçlarımda gözlemediğim özellikle yenilgi sonrası şiddet psikolojik başlayıp fiziksel olarak sonlanır. Bazen de antrenörün sporcuları fiziksel şiddet uyguladığını görürüz” (K11,23, Basketbol). “Eskrim antrenmanlarında hocamdan teknik ders alırken yaptığım yanlış hareketleri vurarak düzeltmesini örnek olarak verebilirim” (E5, 23, Eskrim). “Kaybettiğimiz bir maçta arkadaşımın soyunma odasının kapısına yumruk atıp kırması ve antrenörümüzün o arkadaşımı tekme tokat dövmesi söz konusuydu. Arkadaşın hırsına mı yoksa antrenörün arkadaşı dövmesine mi yanayım” (E9, 21, Voleybol).

Sporda fiziksel şiddet olaylarında en fazla göze çarpan durumların başında hakeme karşı yapılan fiziksel şiddet gelir. Taraftar, sporcu, antrenör üçlemesine oranla hakeme karşı fiziksel şiddet daha düşük seviyede gözlenmektedir. Böyle bir şiddet türü söz konusu olduğunda kamuoyunda da çok fazla gündem olması söz konusudur. Bu duruma en güncel örnek olarak, geçtiğimiz günlerde Gana’da kadın futbol takımları arasında düzenlenen bir turnuvada oynanan yarı final maçının son düdüğünün ardından mücadelenin kadın hakemi Theresa Bremensu, bir erkek seyirci tarafından fiziksel saldırıya uğradı. Müsabakanın sonunda yeteri kadar uzatma oynatmadığı için saldırıya maruz kaldığı öğrenilen FIFA hakemiyle ilgili olarak Gana Futbol Federasyonu Normalleştirme Komitesi'nden de açıklama geldi. Saldırılı sert bir dille kınayan komite, failin gerekli cezayı alacağını vurguladı (Haberler.com, A.T. 01.05.2019). Bu tür olayların dünya spor basınında önemli yer tutması söz konusu iken ülkemizde de diğer fiziksel şiddet türlerine göre az sıklıkla yaşanmaktadır. Hakeme karşı fiziksel şiddet olayını araştırmaya katılan K2 ve E11 kodlu sporcular şu şekilde anlamlandırmaktadır:

“Atletizm hakemliği yaptığım sırada bir sporcunun yarışma esnasında koşarken üstüme tükürmesi fiziksel şiddete verebileceğim en somut örnektir” (K2, 22, Boks) “Futbol müsabakası esnasında en çok karşılaştıklarımın birisidir. Bazı futbolcular agresif oldukları için kendilerine faul yapıldığı sırada hemen orada art niyet arar bir fiziksel şiddet (itme gibi) uygular. Yine agresif sporcular kendisine faul verilmediği gerekçesiyle hakemin üstüne yürür ve el kol hareketiyle hakemi sarsar. Eğer ev sahibi avantajı varsa tribün baskısıyla bir fiziksel şiddet uygulanır ki bu en kötüsüdür” (E11, 23, Futbol).

Tema 2: Sporda Psikolojik Şiddetin Anlamlandırılması

Sporda psikolojik şiddetin fiziksel şiddet gibi somut olarak gözlemlen(eme)mesine karşılık, kısa ve uzun vadede motivasyon ve performans düşüklüğüne sebep olmasından ötürü yansımaları oldukça yıkıcıdır. Yaptığımız araştırmada, “aşırı kaygı”, ”küçük düşürme”, “aşağılama”, “hakaret”, “tehdit”, “küfür” gibi kavramlardan hareketle Sporda psikolojik şiddet anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan kadın sporcular erkek sporculara oranla bireysel spor branşlarında antrenörlerinden daha fazla psikolojik şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. İlk olarak bireysel sporlara baktığımızda K1, K2, K9, K12 ve E5 kodlu sporcuların antrenörlerinin aşağılayıcı söylemlerini şu şekilde ifade ettiklerini görmekteyiz:

“Atletizmde yarış esnasında psikolojik baskı çok olur. Antrenörün payı çok yüksektir. Eğer koşu temponuzu beğenmiyorsa kenardan “koş geri zekâli” ya da “beceriksiz”, altı üstü koşuyorsun gibi birçok ifadeyle motivasyonunuzu düşüren ve sizi altüst etmeye yeterli söz duyarsınız” (K1, 25, Basketbol). “Boks milli genç bayanlar takımında müsabakaya çıkıyorum. Hocanın aşağılayıcı ve işe yaramazmışım gibi konuşmaları motivasyonumu yerde bir ediyordu. Kazanabileceğim müsabakayı bile mağlubiyetle bitirdiğim zamanlar oldu” (K2, 22, Boks). “Sporda psikolojik şiddet her spor dalında çokça karşılaşılan ve kendi gözlemim olan dövüş sporlarında çok daha fazla. Kendimin de maruz kaldığım daha fazla çalışıp çabalayıp bir şey yapmaya çalışırken, fiziki koşullardan dolayı diğer arkadaşlara maçlar için daha çok şans verilmesi, sen yapamazsın diye maçlara gidememek insanı hiçbir şey yapamıyormuş gibi geriye itiyor” (K9, 26, Boks). “Türkiye şampiyonasına gittiğimde öncesinde bir sakatlık yaşamıştım ve maça psikolojik olarak hazır değildim. Daha sonra maçlara başlamadan önce hocam sen yaparsın edersin diye beni motive etti. Çok büyük bir beklenti söz konusuydu fakat ben bu beklentiyi karşılayamadım. Türkiye şampiyonasında 3. Oldum. Maçtan sonra hocam minderden çıktığımda bütün seyircilerin karşısında beni itip kakarak soyunma odasına götürdü ve bir sürü laflar söyledi.

Senden adam olmaz, boşuna yapıyorsun, korkuyorsan gelme, salak mısın? Söylediğimi anlamıyorsun daha birçok şey sonrasında beni o kadar çok rencide ettiği bu laflar o kadar çok zoruma gitti ki spora karşı içimde o an bütün istek gitti. Sporu bırakmaya bile karar vermiştim” (K12, 24, Judo). “Sporda psikolojik şiddet bir antrenörün sporcusuna yapacaksın, yapmak zorundasın gibi sözlerle sporcusuna psikolojik baskı şiddette günümüzde çoğu branşta görülmektedir. Sadece kötü söz, küfür ya da argo kelimelerden oluşur diyemeyiz. Kişiye yapılan küçük düşürücü el-kol hareketleri de bunun içindedir” (E5, 23, Eskrim).

Yine bireysel sporlarda sporcuların antrenörlerinin arka bölgede³ (antrenmanlarda) ya da müsabakalarda tehdit, baskı, sert ve kırıcı söylemleriyle karşılaşmaları, sporcularda kaygı ve motivasyon kaybına sebebiyet vermektedir. Bu durumu K3, K5, K8 ve E1 kodlu örneklemeler şu şekilde ifadelendirmektedir:

“Antrenörlerin rekabet duygusu, kazanma hırsı dolayısıyla sporcuya ağır hakaretlerde bulunması. Antrenmanlar sırasında kapasitenizi aşmanıza rağmen yine de bir şeylerin dayatılması” (K3,22, Yüzme). “Psikolojik şiddeti branşımda yaşadım. Antrenörüm çok baskı yaptığı sert ve tepkili konuştuğu için benim moral olarak iyi olmam gerekirken psikolojik olarak düşüş yaşadım. Bu da yarışmaya girdiğimde stres yapıp boğulmama neden oldu” (K5, 24, Yüzme). “Genelde antrenör-sporcu arasında psikolojik şiddetle karşılaşılıyor. Bu maçı alamazsan gözüme görünme, sporu bırak, emeklerime yazık gibi birçok psikolojik anlamda etkiliyor ve bu stresle maçları kaybettiğim çok oluyor. Kazanabileceğim çoğu maçı bu şekilde kaybediyorum ve spora olan tüm hevesim kayboluyor” (K8, 27, Muay Thai). “Güreşte sporcu maç esnasında antrenörün köşeden bağırmasına şunu yap bunu yap diye sözlü müdahalede bulunması bazen sporcuyu ateşlemekte ve maçı kazandırmakta iken çoğunlukla olumsuz sonuç doğurmaktadır. Sporcunun maç esnasında antrenörün köşeden bağırduğunu duyduğunda panik yaparak istediği hareketleri yapamayıp maçı kaybetmesine neden olur” (E1, 26, Güreş).

Takım sporlarında antrenör tarafından sporculara uygulanan psikolojik şiddete aşırı kaygı ve aşağılama durumları diğer bireysel sporcuların söylemlerine paralellik gösterirken takım sporlarında takım arkadaşlarının da sporcuya psikolojik şiddet uygulaması söz konusudur. Bu durumu K7 ve E8 kodlu örneklemeler şöyle anlamlandırmaktadır:

“En fazla yaşadığımı düşündüğüm psikolojik şiddettir. İlk olarak branşımda takıma ait bir sorumluluktan dolayı aşırı kaygı, antrenörümün yapamadığım takdirde beni azarlayacak olması, takım arkadaşlarının o zaten yapamazdı deyip yapacaklarının önüne geçmesi veya tam tersi çok büyük beklentilerin olması, maç esnasında sakatlanmak vb. durumların yıkıcı etkisi var” (K7, 21, Voleybol). “Rakip taraftarın küfrü birde yapılan hata sonucu antrenörün aşağılaması ya da takım arkadaşlarının bir sözü olumsuz etkiliyor. En çok futbolda psikolojik şiddet var bence” (E8, 25, Futbol).

Sporda psikolojik şiddet olgusunun bir diğer ayağı olan ve en çok gözlenen seyirci şiddetidir. Bireysel sporlara nazaran takım sporlarında seyirci tarafından sporcuların ve hakemin psikolojik şiddete maruz kalması söz konusudur. Seyirci tarafından sergilenen psikolojik şiddet oyuncuların motivasyonlarının kaybetmelerinde ve performanslarının düşmesinde etkilidir. Ayrıca sporculara göre müsabaka/maç esnasında psikolojik şiddete maruz kalan hakeminde istemsiz olarak yanlış karar verdiği durumlar çok olmaktadır. Takım sporları göz önünde bulundurulduğunda K1, K4 ve K11 kodlu kadın sporcular bu tür şiddeti şu şekilde anlamlandırmaktadır:

“Basketbolda ise en büyük etken tribünlerdir. 2 hafta önce bulunduğum basketbol maçı taraftarlarının yuhalamaları, küfürleri vs. yüzünden hakemin adaletsizce maçın seyrini değiştirdiğini gördük” (K1, 25, Basketbol). “Voleybolda psikolojik şiddet hem oyuncu hem de hakem üzerine oluyor. Tribünden çoğunlukla oluyor. Hakemlere de genellikle kritik bir sayıda rakibe verilen sayılarda karar doğrudan olsa takım kaptanı ya da antrenörler tarafından psikolojik şiddet uygulanıyor” (K4, 22, Voleybol). “Psikolojik şiddeti spor alanlarının hepsinde görmek mümkün. Bu durum sporcunun maç esnasındaki performansına yansır, hem de daha ileri gittiğinde fiziksel şiddete dönüşerek ceza almasına yol açabilir. En çok seyircili branşlarda psikolojik şiddet görülür” (K11,23, Basketbol).

³ Arka Bölge; Erving Goffman'ın Dramaturjik teorisinin temel kavramlarından. Kılıç 2015 yılında yazdığı Dramaturjik Teori Ekseninde Spor adlı makalesinde teoriyi spor kurumuna uyarlamıştır. Bu uyarlamada arka bölge, sporculardan seyircilerin beklendik davranışları dışında, rahat hareket edebilecekleri ve ekip üyelerinin etkileşiminin rutine uygun performans ortaya koymaya gerek duymadıkları alanlardır. Bu açıdan Kılıç'a (2015b) göre antrenmanlar, sporcu, takım üyeleri ve antrenör arasında arka bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür alanlarda seyircinin izlenim idaresine ihtiyaç yoktur. Ekip (takım) üyelerinin birincil samimi ve rahat ilişkiler geliştirdiği alanlardır. Arka bölgede sporcuların ve antrenörlerin doğal davranışlarını sınırlayacak bir etken yoktur.

Takım sporları içerisinde yer alan farklı spor branşlarında erkek sporcularında kadın sporcularla benzer düşünceleri paylaştıkları söylenebilir. Seyirci, hakem ve antrenör tarafından sergilenen psikolojik şiddetin zincirleme olarak devam ettiğini E9, E10, E11, E12, E13 ve E14 kodlu sporcular şu şekilde anlamlandırmaktadır:

“Bizim tribünler çok yakın olduğundan ve kapalı salon olduğundan ciddi anlamda söylenenler duyuluyor. Tribünden çok defa hakaret yedik. Antrenörün kenardan çok defa rencide etmesi aşağılaması söz konusu, senden olmaz sen beceremezsin demesi ya da ailene bu çocuğu alın bundan sporcu olmaz demesi gibi yaşanmış örnekler verebilirim” (E9, 21, Voleybol). “Genel olarak ülkemizde sıkça görülen bu şiddet türü seyircilerin, antrenörlerin, rakip oyuncuların sözsöz, mimik vb. yollarla gösterilebiliyor. Yıllardır sporun içerisindeyim branşımın basket olmasına rağmen ülkemizde en çok popüleritesi olan futbola ilginde fazla. Evim stada çok yakın olduğu için yıllardır amatör futbol maçlarını izliyorum. Amatör futbol futbolcuların amatör olduğu kadar diğer yapılanmalarında amatör olduğu bir durum söz konusu. Seyirciler, hakemler vb. yıllardır seyircilerin bilinçsizce oyunculara, antrenörlere, hakemlere, diğer rakip taraftarlara sözsöz olarak şiddet uygulaması, futbolculara “senin ayaklarını keserim bir daha top oynayamazsın” gibi laflar sporcu olduğu kadar hakemi de etkilen bir süreçtir” (E10, 22, Basketbol). “Kendi sahanızdaysanız ilk başlarda taraftarlar marşları ve besteleri söylerken takımları mağlup durumdaysa oyunculara, golü atamayana, yanlış pasverene küfürler saydırırlar. Takım 2 kez kaybettiğinde antrenörü istifaya çağırırlar, daha çok kaybederse kulüp başkanlarının istifasını isterler. Bu durumlarda da başkandan ya da antrenörden daha çok baskı yiyen yine sporcular olur. Gerisini siz düşünün” (E11, 23, Futbol). “Maç esnasında oyuncunun hata yapmasına saha dışında antrenörün oyuncuya bağırması, seyircinin diğer takımın sporcularına toplu ya da bireye küfürlü tezahürat etmeleri” (E12, 25, Futbol). “Hentbolda psikolojik şiddet müsabakanın gidişatını olumlu-olumsuz etkileyebilir. Salon sporlarında çok yaşanır. Antrenörün bağırması kulaklarınızda çınlar, seyircinin de” (E13, 24, Hentbol). “Hentbol branşında yakın temas olduğu için ve de saha ölçüleri küçük olduğu için sporcular birbirlerine yakın mücadele eder. Buda sözlü olarak konuşmalarında kolaylık sağlar. Sporular rakiplerini moralman oyundan düşürmek için küfür, kötü sözler kullanırlar....Gole giderken rakip tribünün sahayı uğultulara boğması olabilir. Rakibe kollarını açarak sevinmen, sert bakman ya da takım sporlarında mali yönden iyi bir takımın mali yönden çok kötü takımla karşılaşması da psikolojik şiddettir” (E14, 23, Hentbol).

Sporda bir diğer psikolojik şiddet türü de sporcular arasında yaşanan şiddettir. Rakibin sporcunun motivasyonunu dağıtmak en kolay başvurabildiği şiddet şeklidir. Bu durumu K6 ve E11 kodlu sporcular şöyle izah etmektedir:

“Voleybolda psikolojik şiddetin çok olduğunu düşünüyorum. Rakiple karşı karşıya geldiğinizde gözlerinizin içine bakarak yüksek sesle bağırmaları, jest mimiklerdeki değişik hareketler motivasyonunuzu olumsuz etkiliyor” (K6, 21, Voleybol) “Çok önemli maçlarda olur genellikle. Hatanın telafi olmadığı maçlarda rakibi eksik bırakmak amacıyla birebir oynadığı futbolcularla hakeminde uzak durması nedeniyle küfür etmeye başlıyor” (E11, 23, Futbol).

Son olarak sporda psikolojik şiddet unsuru olarak sporcuların rakibi hakkındaki ön yargıları oluşturmaktadır. Ben/Biz ve Öteki ayırımının yapılması ve ötekine yüklenen anlamlar sporcuda psikolojik bir baskı yaratmaktadır. Bu baskıda motivasyon eksiliğine sebebiyet vermektedir. Bu durumu E3 ve E4 kodlu örneklemelerin ifadelerinde somutlaştırmak mümkündür.

“Anadolu kulübünde spora başladığım için insanlar bizlere farklı gözle bakıyorlardı ve diğer büyük kulüplerin sporcuları bizlerle arkadaş olmuyorlardı ve bu sizi olumsuz etkiliyordu” (E3, 22, Yelken). “13 senedir tekvando sporu yapıyorum ve birçok Türkiye şampiyonluğum var. Maçlara gittiğimizde tartılar ve kurallar maçıtan bir gün önce çekilir. Bu sayede kilonda kimin olup kiminle karşılaşabileceğini görebiliyorsun. Maça çıkmadan, dövüşmeden bu sana psikolojik şiddet olarak yansıtıyor ve ön yargı ile maça çıkıp maçı kaybedebiliyorsunuz” (E4, 24, Tekvando).

Tema 3: Sporda Ekonomik Şiddetin Anlamlandırılması

Sporu elit spor seviyesinde yapan sporcuların ekonomik anlamda ihtiyaçlarını spor kurumundan karşılamaları söz konusudur. Sporda ekonomik sınırlılık/yoksunluk yaşanması ekonomik şiddet olarak ortaya çıkarken, bu şiddet türü arka planda sporculara psikolojik şiddet olarak dönmektedir. Ekonomik şiddet nadiren de olsa bazı durumlarda fiziksel şiddeti doğurmaktadır. Sporda ekonomik şiddete maruz kalan sporcuların iyi bir performans sergilemesi zorlaşmaktadır. Araştırmaya katılan sporcuların; “boyun eğme”, “hakkımıza göz dikme”, “vaatlerde bulunma”, “adam kayırma”, “kıasma”, “ekipman yoksunluğu” olarak ortaya koydukları kavramlardan hareketle tema 3 oluşturulmuştur.

Araştırmaya katılan farklı bireysel sporlarla uğraşan sporcuların birçoğu emeğinin ekonomik karşılığını yeterince alamadığını belirtmektedir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin bireysel sporlarla uğraşan

sporcuların söylemlerinde, genel olarak sporcular arasında eşit ücret dağılımı olmadığı, ekipman yönünden rakiplerle aynı nitelikte olmadıklarını, antrenörlerin çoğunlukla sporcuları sömürdüklerini, sporculara verilen prim ya da sponsorluk gelirlerinin tasarruf hakkının antrenörlerde olduğunu ve bu paralara genellikle antrenörler tarafından el konulduğunu söylemek mümkündür.

“Yüzme sporu üzerinden iki farklı rakip sporcunun kulüplerinde birinin ekipman yönünden her türlü olanağa sahip olması, diğerinin ise bazı ekonomik nedenlerden dolayı yeterli düzeyde yarışmaya hazırlanamaması ve başarısız olması en büyük ekonomik şiddettir (K3,22, Yüzme). “Ben 50 metre serbesti 28 saniyede yüzüyor ve kulübüme iyi olduğum için para ödemiordum. Bu zamanda da yaşım ilerlediği için artık kulüp para almaya ve yaş gurubum kalmadığı için antrenmanlarda üstümdeki ilgiyi çekmişlerdi” (K5, 24, Yüzme). “Kulübün ekonomik imkânları çok yetersiz. Geçenlerde maçlara gidecektik ama 2 bin tl masraf çıktığı için gidemedik. Spor salonunda çalışıyorum ve çok fazla saat çalışıyorum emeğimin karşılığını aldığımı düşünmüyorum” (K8, 27, Muay Thai). “Özel kulüpte sporcu olunca dışarıdan destek alamıyorsun ve bazı maçlara gidememek ekonomik bir şiddettir. Yine bazı maçlarda hoca fazla para alıp istediği yani sevdiği sporcuları para almadan maçlara götürürken biz paramızla götürmesi ekonomik bir şiddettir. Gireceğimiz şehirde hem fazla para alıp, hem de hiç para vermemiş gibi muameleye maruz kalmak, dereceğe girince devletin verdiği harcırahi kendine kullanması, yani hakkımıza göz dikmesi ekonomik şiddettir. Türkiye’de birçok antrenör bunu yapıyor maalesef, sporcu ve ailesini zor duruma sokuyor” (K9, 26, Boks). “Sporda oldukça başarılıydım. Büyük kulübe transfer oldum 15 yaşlarındaydım. Artık zevk için değil de kendim için gelebileceğim son noktaya gelmek için. Kendi şehrimde en üst düzey olan kulübe başarılarım sayesinde transfer olarak az miktarda bir paraya lisansımı çıkarttım. Başka bir kişi benim 2-3 katı yüksek miktarda maaş alıyorlar. Ben bu durumu sorguladığımda cevap alamıyorum. Toplantı zamanı benim gibi bu durumdan rahatsız olanlar konuyu açıyor ve bizim değişimizle adam kayırma nasıl oluyor onu gösteriyor hocalarımız. Verilen cevap arkadaşınız okullar arası Türkiye şampiyonu o yüzden maaşı yüksek. Okullar arası kulüp ile bağımsız gelir bile kazandırmıyor. Kendi 5 katı başarılarımı ortaya koyuyorum ama bir şey değişmiyor” (E1, 26, Güreş) “Kendimden örnek verecek olursam sporda çok kısa zamanda milli sporcu olmayı başardım ama çok sakatlık yaşadım. Maç esnasında antrenmanlarda bu sakatlanmalarımın tedavi sürecinde olan maddi giderin bir kısmını kulübüm, geri kalan yüklü miktarı ailem ödedi. Ekonomik yönden çok zarara uğradı ailem. Sonuç olarak ben o kulübün sporcusuyum. Çok kısa sürede kulübüm için birçok madalya kazandım. Kazandığının karşılığını bana ekonomik anlamda vermeseler de en azından hakkım olan sağlık konusunda her şeyin yapılması gerekirdi” (K12, 24, Judo). “Ayrıca korsan yani karaborsada satılan maç biletlerini örnek verebiliriz ve yine sporcuların düşük performanslarını aldıklarını ücrete örnek olarak verebiliriz” (E2, 35, Karate). “Bireysel sporlarda bazı sporcuların maddi durumları iyi olduğu için malzemelerin bir kısmının karşılanmaması ya da başarılı sporculara malzeme vermeleri başarısız olanlara malzeme verilmemesi, antrenörlerin müsabakalarda yemek parasından kısıp otele veya cebine koyması ekonomik şiddettir” (E5, 23, Eskrim) “İl seçmesinde derece yapıldığında belediye maddi destek veriyordu Türkiye şampiyonası için. Benim ve arkadaşlarımdan aldığı paranın yarısını da hoca kendine alıyordu. Bu duruma karşı çıktığında karşı çıkanlar için belediyeye maddi destekte bulunmayacağını söyleyerek tehdit ediyordu. Bizde mecburen kabul ediyorduk” (E6, 22, Wushu Sondu-Çin Boksı).

Takım sporlarına bakıldığında cinsiyet farkı gözetmeksizin sporcuların, bireysel sporlarla uğraşan sporculara paralel ifadeler kullandıkları görülmektedir. Farklı spor branşlarındaki sporcuların ekonomik şiddet algılarını şu ifadelerde görmek mümkündür:

“Kazanılan her müsabaka ve şampiyonluk adına antrenörümüze yapılan ek ödenek hiç tarafımıza ulaşmadı ve birde ihtiyacımızın karşılanması için toplanan parayı kullanamayıp bizden para toplayıp gerekli şeyleri alırdık. Suyu bile” (K1, 25, Basketbol). “Voleybol alt liglerinde yani bölgesel, mahalli liglerde sporculara ekonomik olarak destek verilmiyor. Vaatlerde bulunup üst liglere çıkmak için sporculara ekonomik olarak destekte bulunulacağı söylenip bütün çabalarını, istediklerini, arzularını ortaya koydukdükten sonra hak edilen şeyler kulüp tarafından karşılanmadığı için tanıdığım çoğu sporcu ya sporu bıraktılar ya da başka kulüp arayışına geçiyor. En çok karşılaştığım şiddet oynadığım kulüplerde ekonomiktir” (K4, 22, Voleybol). “Voleybolda rastladığım oyunculara hakkettikleri paranın verilmemesi. Bulunduğu konum ile verilen ücretin aynı olmaması ve en önemlisi sporcuların farklı ücretlere tabi tutulması” (K7, 21, Voleybol). “Kulüple anlaşılan bir sporcu parasını alamadığı takdirde spordaki performansında düşüşler olur. Kulüple arasında sorunlar çıkabiliyor” (K11,23, Basketbol). “Birinci ligde oynamama rağmen çok düşük ücret almam ve ihtiyaçlarım yeterince karşılanmadan oynuyordum. Bu da bende negatif etki yaratıyordu. Aynı takım arkadaşlarımdan bazılarının çok iyi ücretler alıyor olması antrenmanlara ya da maçlara içtenlikle gitmemede etkendi. Bunlar benim o takımı bırakmamda etkendi” (K13, 22, Voleybol). “Geçen yaz anlaşmış olduğumuz hentbol takımında 2 farklı guruba gidecektik. İyi bir takımdık zaten lige çıkacaktık anlaşmamız masraflar karşılanması olarak sonuçlandı. Asıl parayı lige çıkınca kazanacaktık. Maçlarda kırmızı kart görerek 2 maç oynamadım ama maç başı anlaşmadığımız için bir ücret kesilmemesi gerekiyordu. Fakat benden 2 maç için x tl para kesilmiş, oynadığım 7 maç için x para verilmişti. Kesilen par verilen paranın 3’te 2’si ne denk geliyor” (K14, 24, Hentbol). “Amatör kulüpte oynuyorum. Belli bir maç başına anlaşıyorsun ama ayda alacağın paranın yarısını alamıyorum. Bu da

sürekli bir şeylerden kısma şeyi doğuruyor bende hak ettiğim parayı alamayınca direkt hayatımı etkiliyor” (E8, 25, Futbol). “Kendi kulübümde oynayan bir Amerikalı oyuncunun dolar kuruyla çok yüksek ücret almasına karşın benim Türk lirası kurundan ücret almam ve aramızda yetenek farkı olmamasına rağmen aradaki ücret farkının bu denli yüksek olması ekonomik şiddettir. Yapılan sözleşmelerde maddi olarak ödenmesi gereken günler bile geçiyor ama buna mahkum kalıyoruz. Ayrıca psikolojik şiddete dönüşüyor bu durum” (E10, 22, Basketbol). “Ben futbolu amatör olarak oynadığımdan en çok karşılaştığım sorundur. Mesela transfer olduğum kulübün hedefi şampiyonluk ve ben aylık maaşla oynayan biriyim. Eğer ki şampiyonluk şansı kalmazsa kalan maaşlara da el konuluyor. Bu ciddi sıkıntılar oluşturuyor. Bir imza söz konusu olmadığından kendini savunmayı bu şekildeki durumlara boyun eğmiş oluyorsun. Şampiyon olun şu kadar prim deniliyor, şampiyon oluyorsun söz yine tutulmuyor ve ciddi anlamda emekler boşa gidiyor. Sezon sonu son maaşı almaya gittiğimde zarfın içinde para eksik oluyor. Bunu sorduğumda bir yanlışlık olmadığını fazla fazla verdiklerini söylüyorlar. Biz o kulübü sevdiğimizden değil para kazandığımızdan o kulübe emek veriyoruz. A kulübü veya b kulübü önemli değil” (E11, 23, Futbol). “Yaklaşık 7 yıldır para kazanarak meslek olarak futbol oynuyorum. Ancak şuan 3 aydır paramı alamıyorum Sporcuların kulüpten paralarını alamamaları sporculara hem psikolojik hem de ekonomik şiddet etkisi yaratır ve o yüzden sporcudan yüksek performans beklenemez” (E12, 25, Futbol). “Sporcunun alacaklarının ertelenmesi ya da alamaması durumu ekonomik şiddettir. Hentbol 2. Lig sporcusuyum ve genel olarak takım geliri yetersiz olduğu için maç başına anlaşılmış ücretlerin tarihi değişiyordu. Bu durum psikolojimi de etkiliyordu, maçlarda etkili olamıyordum” (E13, 24, Hentbol).

Tema 4: Sporda Cinsel Şiddetin Anlamlandırılması

Sporda cinsel şiddet üzerine çok fazla düşünülmemen, bilimsel olarak çok fazla çalışılmayan bir alan olarak görülmektedir. Elit spor bağlamında sporcuların diğer şiddet türlerine oranla daha az karşılaştıkları bir şiddet türü olmasına rağmen gerek mesleki, gerekse bireysel ve toplumsal manada yıkıcı etkilerinin en çok gözlemlendiği şiddet türüdür.

Sporcuya yapılan cinsel şiddetin anlamlandırılması için sporcuların “göz boyama”, “duygu tatmini”, “iğrenç bakış”, “fiziğine göz gezdirmeye”, “farklı dokunuş” gibi ortaya koydukları kavramlardan hareket edilmiştir. İlk olarak bireysel sporlarla uğraşan kadın sporcuların antrenör-sporcu arasındaki cinsel şiddet izahlarına yer verilecektir. Bu manada K8, K9 ve K10 kodlu örneklemelerin şu ifadeleri antrenör tarafından sporcuya uygulanan cinsel şiddetin anlamlandırılmasında önemlidir:

“Bizim sporda cinsel şiddete şahit oldum. Eski antrenörüm maddi anlamda gözümü boyamaya çalışmıştı. Ben henüz 14 yaşlarımda iken cinsel istismarda olmuştu. Ama ben bunu kimse ile paylaşamadım ve o antrenörümü bıraktım. Sonrasında eski antrenörümle öğrencisiyle taciz olayı olduğu için dava açılmıştı. Yalnız kızın abisi hocayı bıçakladı ve hapse girdi. Hoca iyileşti ve kız sonradan şikayetçi olmadığı için hocada serbest bırakıldı” (K8, 27, Muay Thai). “Böyle bir şeye hiç şahit olmadım ama duydum. Bizim kulüpte 2 kız vardı. Benim başladığım sene bırakmışlar kızlar başarılı ve hoca içlerinden birisine aşık olmuş, kız böyle bir şeye karşılık vermemiş, ısrarla taciz etmiş, feyk hesaplardan rahatsız etmiş ve kız kulübü bırakmış” (K9, 26, Boks). “Antrenörün sporcusuna cinsel istismarda bulunması cinsel şiddettir. Jimnastik branşında daha fazladır. Sporcular küçük yaşta başladığı için fazladır. Antrenörün sporcuyla evlenmesi de cinsel istismarın uzantısıdır” (K10, 22, Atletizm).

K10 kodlu sporcunun söyleminden hareketle, bireysel sporlar birebir çalışmayı öncelendiği için antrenör ile sporcunun arasında özellikle antrenmanlarda temas söz konusu olabilmektedir. Bu temasın spor kültürü ve ahlakına uygun olmadığı durumlarda cinsel şiddet ortaya çıkması muhtemeldir. Bu açıdan bireysel spor dallarında Antrenörün kadın sporcuya cinsel şiddeti takım sporlarına nazaran daha fazladır.

Antrenörün yanında seyircilerinde cinsel şiddetinden söz etmek gerekir. Cinsel şiddet olgusu fiziksel temasın ötesinde, kişinin bir cinsel obje olarak görülmesi, gözle ya da sözle taciz edilmesini de (Kılıç, 2017) kapsamaktadır. Araştırmaya katılan kadın sporculardan K1, K2, K3, K5, K6, K13 ve K14 kodlu sporcuların seyircilerin bakışlarından ve sözlerinden hareketle yaşadıkları cinsel şiddeti aşağıdaki gibi ifadelendirmeleri söz konusudur:

“Atletizm, basketbola oranla biraz daha problemlidir şu konuda elinden geldiğince koşacaksın saçın, küpen, şortun her şeyin rahat olmalı dikkatini dağıtmamak için. Bu yüzden kısa şort ve yarım atlet hep tercihimizdir. Ben koşarken şortun kısılalığından bacaklarımıza kadar iğrenç bakışa ve söze maruz kaldığımızı bilirim. Taraftar çok önemli o yüzden. Bundan 10 sene önce nabız ölçme, kalp atımı ölçme için bu kadar teknolojik imkân yoktu. Bizim antrenörümüz bizi hep elle kontrol ederdi. Gel bakayım kalbin hızlı atıyor mu?, şuraların ağrıyor mu?...iğrençti bunlar” (K1, 25, Basketbol) “Cinsel şiddeti daha çok bayan voleybol müsabakalarında gözlemliyorum. Gerek seyirciden gerekse antrenörden vs. çok karşılaştığım bir durum. Kısa şort giyen sporcuların cinsel bölgelerine bakışların yoğunlaştırılması. Birçok kişinin bu tür müsabakaları sportif doyum için değil başka duyguları tatmin etmek için geldiğini düşünüyorum” (K2, 22, Boks). “Sporda cinsel şiddet vakaları çok olmakta. Bende karşılaştım. Basketbol maçında kadın hakemin kararları yüzünden izleyicilerden

cinsel içerikli ağır hakaretlere maruz kaldığını gördüm” (K3,22, Yüzme). “Yarış zamanlarında tribünden bazı izleyicilerin yoğun bakışlarına maruz kalıyoruz. Rahatsızlığınızı tepkiyle gösteremiyorsunuz ve susmaktan, umursamamaya çalışmaktan başka bir şey yapamıyorsunuz” (K5, 24, Yüzme). “Voleybolda kısa tayt giyiyorsunuz ve tribünden bazen birinin laf atması sizi çok rahatsız ediyor. İçiniz kalkıyor” (K6, 21, Voleybol). “Özellikle voleybolda kısa tayt giyildiğinden ötürü tribünden bazı ahlaksız konuşmalar, laflar olur. Bu da olumsuz etkilenmenize sebep oluyor. Arkadaşlarımın ve benim bu tür iğrenç durumlara maruz kalmışlığımız oldu” (K13, 22, Voleybol). “Toplumumuzun en büyük sorunlarından. Amatör sporlar diye tabir edilen seyri az sporların genellikle maç izleyicisi toplandığı zamanlarda sporcular genelde bayandır. Bu tür maçlar oldukça sıkıntılıdır sporcu için. Bireysel sporlarda antrenörler ile sporcu arasında bu tür şiddet olaylarının yaşandığını duyuyoruz” (K14, 24, Hentbol).

Kadın sporcuların, antrenör ve seyirciden ötürü maruz kaldıkları cinsel şiddeti K11 kodlu örneklem bütüncül açıdan değerlendirmektedir. Spor branşlarının birçoğunun formaların kısa olması, seyircinin seyir kültürünün olmaması ya da başka amaçlarla seyre gelmesi, antrenörün olumsuz tutumu gibi faktörlerin toplumsal yaşamda ailelerin kız çocuklarını spora yönlendirmemesinde etkili olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Toplumumuzda bayan sporculara karşı genelde bir ön yargı oluşmaktadır. Örneğin bazı aileler çocuklarının voleybol sporu yapmasını istemez. Çünkü maçta giydikleri şortların kısa olduğunu düşünürler. Bu tarz birçok örnek olabilir. Mantık bu tarz olduğu zaman cinsel şiddet ortaya çıkar. Örneğin bir maç izleyen topluluk maçta bayan varsa öncelikle fiziğine göz gezdirip kendi aralarında yorum yaparlar ve bu o sporcuya aslında cinsel şiddettir. Bu tarz yorumları sporcu duyduğu taktirde onun spor hayatını kötü etkiler. Günümüzde bazı antrenörler bile kendi sporcusunu cinsel şiddet uygulamaktadır. Genellikle bayan sporcularda görülen cinsel şiddete daha çok voleybol, tenis gibi forması kısa olan, vücudunu belli eden sporlarda daha çok ortaya çıkar” (K11,23, Basketbol).

Erkek sporcularında kadın sporcuların bakış açılarına benzer yaklaşımlarda bulduklarını söyleyebiliriz. E2, E6, E12 ve E14 kodlu sporcuların antrenörlerin temaslarından ve sporcuların formalarından ötürü seyirci tarafından cinsel şiddeti maruz kaldıklarını şu şekilde anlamlandırmaları söz konusudur:

“En çok fitness salonlarında hocaların bayan üyelere bazı hareketleri gösterirken elleriyle ve vücudunun bazı yerleriyle temas ettiklerine şahit olmuştum. Mesela barfiks aletinde yapmadığı için belinden ve kalçasına yakın kısımlardan bayanı kavrayıp ona sözde yardımcı olması veya leg press aletinde bacaklarına dokunup daha sertleşmemişsin demesi gibi bir çok gözlemim oldu” (E2, 35, Karate). “Bizim branşın yarışmalarına kısa şort ve sıfır kollu tişört ile çıkılıyordu. Ve yarışmaya çıkan bayanlar öküç gibi bakan seyircilerin bakışlarından çok rahatsız oluyorlardı. Genelde seyirci az ve erkek olduğu için kızlar çok tedirgin oluyordu” (E6, 22, Wushu Sondu-Çin Boks). “Sporda cinsel şiddet daha çok bireysel sporlarda görülür. Erkek antrenörün bayan sporcunun müstehcen yerlerine uzun uzun bakması veya hareket gösterirken farklı şekillerde temas etmesi durumu” (E12, 25, Futbol). “Sporda cinsel şiddet bayan sporlarında daha çok olur. Örneğin voleybol, hentbol kısa şort ve tayt ile oynanan sporlardır. Antrenör açık idman yaptığı zaman sporla ilişkisi olmayan insanların idmanı seyredilmesi söz konusudur” (E14, 23, Hentbol).

Sporda cinsel şiddet unsuru olarak ortaya çıkan bir diğer unsur ise kadın ve erkek sporcuların birlikte antrenman yaptırılması ve aynı soyunma odalarının kullanılmasıdır. Bu durum E1, E7 ve E3 kodlu erkek sporcuların, “Bizim spor branşında güreşte bayanların ve erkeklerin birlikte beraber antrenman yaptıklarını gördüm ve güreş branşı diğer branşlar gibi olmadığı için temas gerektiren bir branş olduğu için bayan ve erkeklerin birbirine temas etmesi ve yanlış hareketler doğurduğunu gördüm” (E1, 26, Güreş). “Bizim güreş sporu temas gerektiren bir spor. Antrenmanlarda bayan sporcuları erkek hocaların çalıştırıyor olması başlı başına sıkıntı. Ne kadar iş ahlaki olsa da olmuyor. Çaresiz bayan arkadaşlarımızın sessiz kaldığı durumlara şahit olduk. Sonrasında aramızda konuştuğumuzda kızların bazı durumlardan iğrendiği ve sporu bile bırakanların olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca çevremizden bize bile cinsel şiddet vardır. Yağlı güreşte elinizi nereye sokuyorsunuz gibi sözlerle çok karşılaştım” (E7, 25, Güreş). “Yelken sporu pahalı olduğu kadar bir o kadarda cinsellik açısından geniş spor dalı. Çocukların kız erkek demeden aynı anda aynı yerde giyinmeleri çok fazla mümkün oluyor” (E3, 22, Yelken) ifadelerinde açıkça gözlenmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Farklı boyutlarıyla sporda şiddetin görünürlüğü günümüz toplumlarında yadsınmaz bir realitedir. Elit spor bağlamında hemen hemen bireysel ve takım sporlarının hepsinde şiddetin yaşanması söz konusu iken, toplumsal yapı içerisinde bireylerin belki de en çok şiddeti kanıksadığı kurumsal alanlardan biriside spordur. Spordan doğası gereği sosyal bütünleşmeye kaynaklık etmesi gerekirken çeşitli boyutlarda şiddetin meşrulaştırılması söz konusudur.

Yaptığımız araştırmada sporda fiziksel şiddet olgusunun bütün branşlarda yoğun olarak yaşandığını görmek mümkündür. Fiziksel şiddet olgusu takım sporlarında ve bireysel sporlarda sporcu, antrenör, seyirci ve bunlara oranla daha düşük seviyede hakeme karşı yapılarak ortaya çıkmaktadır. Bireysel ve takım sporlarında sporcular arasında fiziksel şiddet olgusunu K10 kodlu örneklemin *“Atletizmde yarış esnasında rakibimin bana vurarak düşürmesi çok karşılaştığım durum. Performansımı başarıyı olumsuz etkilemek adına birçok defa bu tür temaslara maruz kaldım”* söyleminde ve diğer sporcuların benzer söylemlerinde somut olarak görmek mümkündür. Taraftar tarafından uygulanan fiziksel şiddet olgusu göz önünde bulundurulduğunda bireysel sporlarda değil ama takım sporlarında bu tür şiddet olaylarıyla çok fazla karşılaşılmaktadır. Sporcular arasındaki münakaşadan, rakip takımın yaptığı faulden, hakemin kararından, tuttuğu takımın geride olmasından/mağlubiyetinden ötürü sporculara yönelik yıkıcı şiddet eylemleri içerisine girdikleri gözlenmektedir. Yine takım sporlarında antrenmanlarda takım arkadaşlarının forma şansı elde edebilmek için birbirleriyle girdikleri mücadelelerde fiziksel şiddet uygulamaları ve antrenörün sporcuya fiziksel şiddet uygulaması söz konusudur. Araştırmaya katılan E1 kodlu örneklemin *“Güreşte sporcunun antrenörün istediği başarıyı elde edememesinden dolayı, antrenörün sporcuya vurduğunu şiddet uyguladığını gördüm. Bu gibi durumlar sporcuları spordan uzaklaştırmaya neden olan durumlardır. Ayrıca antrenmanda çalışıyorsun yorulup mola verdiğinde neden çalışmıyorsun deyip şiddete yine maruz kaldım”* söylemi bu durumu özetlemektedir.

Bir diğer şiddet türü olarak sporda psikolojik şiddet, spor alanlarında fiziksel şiddet gibi en çok gözlenebilen şiddet türlerindedir. Kısa ve uzun sürede sporcular üzerinde performans ve motivasyon düşüklüğüne sebep olmasından ötürü yıkıcı etkileri vardır. Toplumsal cinsiyet farkı gözetmeksizin bireysel ve takım sporlarında sporcuların antrenör, seyirci ve sporcular tarafından yoğun olarak psikolojik şiddete maruz kaldıkları araştırmada ortaya konulmuştur. Kadın sporcuların erkek sporculara oranla antrenörleri tarafından bireysel sporlarda daha fazla psikolojik şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Sporcuların antrenörleri tarafından küçük düşürülme, aşağılanma, hakaret, tehdit, küfür gibi söylemler ve yapılan jest-mimikler gerek antrenmanlarda gerekse müsabakalarda çok fazla karşılaşılan durumdur. Psikolojik şiddet söz konusu olduğunda küfür ve hakaret gibi söylemler ilk akla gelirken gözden kaçırılmaması gereken ve psikolojik etkisi yüksek olan şiddet türleri tehdit ve baskıdır. E7 kodlu örneklemin *“Müsabaka öncesinde antrenör bana bu maçı almazsan görüşürüz, bu maçı alamazsan maaşın kesilir gibi ithamlarda bulunması üzerimde aşırı baskı ve gerginlik oluşturuyor”* söylemi bu durumu net bir şekilde ifade etmektedir.

Takım sporlarında antrenörün sporculara psikolojik şiddet uygulaması çok fazla karşılaşılan ve bazen de seyirci tarafından beklenen, istenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin antrenörün müsabaka esnasında sporcunun performansındaki düşüklükten ötürü yıkıcı söylemleri, el kol hareketleri, taraftarın antrenöre saygınlığını arttıran bir davranış olarak gözlenmektedir. Bu durum öte yandan sporda psikolojik şiddetin temellerinin dışsal ve sosyal baskıyla şekillenebilen bir yanı olabileceğini de bize göstermektedir. Yine takım sporlarında gözden kaçırılmaması gereken ve araştırma verilerinden elde edilen, sporcular arasında yaşanan psikolojik şiddet unsurudur. Burada psikolojik şiddet iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki aynı takımdaki sporcuların yaşadığı psikolojik şiddet olgusudur. Burada takım arkadaşının performans düşüklüğü müsabakada takımın başarısızlığına sebebiyet veriyorsa sporcular tarafından çeşitli boyutlarda psikolojik şiddete maruz kalınabilir. Ayrıca kişinin yedek kalması/kalmaması ve forma şansı bulması için antrenmanlarda yoğun çaba sarf etmesi de soyut düzlemde bakıldığında takım içi psikolojik şiddet unsurudur. İkinci oranda temas gerektiren takım sporlarında, sporcular arasında daha fazla gözlenen psikolojik şiddet rakip sporcular arasında yaşanmaktadır. Sporcunun rakibin performansını düşürmek için söylem ve hareketleri, rakibin bilinçli ya da bilinçsiz kural dışı yaptığı davranışa karşılık sporcunun söylem ve eylemleri yaptığımız araştırma da ortaya konulmuştur.

Çoğunlukla takım sporlarında psikolojik şiddetin bir diğer ayağı olarak belirttiğimiz ve en çok gözlenen türü seyirci şiddetidir. Psikolojik şiddet, seyircinin rakip sporcuya, kendi sporcusuna ve yine yoğunlukla rakip seyirciye yönelik uyguladığı şiddet türlerindedir. Kitle psikolojisiyle hareket eden seyircinin, çoklu veya birbiri üstüne geçen kimlikleriyle (Washington and Karen, 2001) farklı sosyal statülere mensup bireylerin bir araya geldiği bir sosyal gurup olduğu düşünüldüğünde, farklı statüdeki bireylerin gündelik yaşamda kendilerinden beklenmedik davranışları spor alanlarında rahat bir şekilde ortaya koymaları söz konusudur.

Sporda ekonomik şiddet olgusu, fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet türlerine göre görünürlüğü düşük olmasına rağmen, etki alanı belirtilen şiddet türlerinden daha fazladır. Ekonomik şiddetin toplumsal yapı içerisinde anlamlandırması kolay değildir. Bu durum ister istemez spor alanlarını da kapsamaktadır. Spor kurumuna dışardan bakıldığında toplumsal algı olarak elit sporcuların çok yüksek ekonomik gelire sahip oldukları düşüncesi egemendir. Bütün spor branşları için bu tür bir genelleme yapılması bilimsel olarak söz konusu değilken, elit manada daha çok kitlesel yaygınlığı olan (örneğin

futbol) ve kendi içerisinde en üst kategoride yer alan sporlarda bir nebze bu durumdan söz edilebilir. Alt kategorilerde bu düşünceyi desteklemek realist bir bakış açısı sunmamaktadır.

Sporu elit spor seviyesinde yapan sporcuların ekonomik anlamda ihtiyaçlarını spor kurumundan karşılamaları söz konusudur. Sporda ekonomik sınırlılık/yoksunluk yaşanması ekonomik şiddet olarak ortaya çıkarken, sporda ekonomik şiddete maruz kalan sporcuların iyi bir performans sergilemesi zorlaşmaktadır. Araştırmaya katılan farklı bireysel ve takım sporlarıyla uğraşan sporcuların birçoğu emeğinin ekonomik karşılığını yeterince alamadığını belirtmektedir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin sporcuların söylemlerinde, genel olarak K10 kodlu örneklemin şu söyleminde olduğu gibi “*Aynı performansta olan sporculara kulüp içerisinde farklı maaşlar verilmesi bizi oldukça olumsuz etkilemiştir.*” eşit ücret dağılımı olmadığı, E3 kodlu örneklemin “*Eski tekne ve yelkenle yarıştırdım. Rakiplerimiz her yarış yeni tekne ve yelken alacak güçteler. O yüzden birkaç sene çok zorluk çektim. Ben olimpiyat sporcusu olarak halen daha bu sorunları fazlasıyla yaşıyorum. Ekonomik ve teknik yetersizliklerle nasıl ülkeme altın madalya getirebilirim ki*” ifadesinde belirttiği gibi ekipman yönünden rakiplerle aynı nitelikte olmadıklarını, E2 kodlu örneklemin “*Bizim branşlarımızda sponsorlar önemlidir. Antrenörlerin bir maç için sponsor bulup o geliri sporculara yansıtmadan kendi bütçesine koyduğuna çok şahit oldum*” söyleminde belirttiği gibi antrenörlerin çoğunlukla sporcuları sömürdüklerini, sporculara verilen prim ya da sponsorluk gelirlerinin tasarruf hakkının antrenörlerde olduğunu ve bu paralara genellikle antrenörler tarafından el konulduğunu, E9 kodlu örneklemin “*Ligde oynuyoruz. Bir sezon boyunca yöneticilerin ve antrenörlerin sözde vaatlerini dinliyoruz. Ama halen tam anlamıyla vaatler yerine gelmiş değil, gelmiyordu. Genelde çok cüzi miktar kazanıyoruz*” söylemindeki gibi verilen vaatlerin yerine getirilmediğini sporcular benzer ifadelerinde ortaya koymuşlardır. Bu açıdan sporda ekonomik şiddet gurup içi dinamikleri temelden yıkan, sporcunun motivasyon ve performansını derinden etkileyen ve diğer şiddet türlerini arka planda destekleyen bir şiddet türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarında elde edilen bir diğer şiddet türü de cinsel şiddettir. Sporda cinsel şiddet yine seyirci, antrenör, sporcu bağlamında ele alınması gereken çok yönlü ve boyutlu bir konudur. Diğer şiddet türlerine oranla bilimsel olarak üzerine daha az çalışılan, görünürlüğü daha düşük seviyede olan ve sporcunun spor ve sosyal hayatını direkt olumsuz etkileyen şiddet türüdür. Araştırmaya katılan sporculardan sadece E8 kodlu örneklem sporda cinsel şiddetin olmadığını belirtmiş, diğer örneklemelerin hepsi farklı boyutlarıyla cinsel şiddetin olduğunu ve bu şiddet türünün çok fazla gün yüzüne çıkmadığını ifade etmişlerdir. Antrenör tarafından cinsel şiddete maruz kalma olgusu daha çok temas gerektiren bireysel spor dallarında ve antrenmanlarda gözlemlendiğini K12 kodlu örneklemin “*Judoda yer newzoosu dediğimiz bir çalışma var yakın temasta bulunuyorsun. Erkeklerle çalışmamıza salon içinde izin verilmiyordu. Fakat hoca teknikleri göstermek için bizimle yerde teknik çalışması yapıyordu. Bir antrenörüm vardı teknikleri gösterirken dokunuşundan anlıyor insan, ister istemez de rahatsız edici bir dokunuş olduğunu. Diğer bir erkek hocamda bunu hissetmiyordum. Hoca nasıl temasta bulunduğuna dikkat ediyordu. Olması gerektiği gibi, çok yakın değil uzaktan ve elinin tersiyle anlatmak istediğini anlatıyordu, diğere böyle değildi*” söyleminden hareketle somutlaştırmak mümkündür.

Yine cinsel şiddetin farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkan seyirci şiddetiyle sporcuların çok fazla karşılaşmaları söz konusudur. Seyirci tarafından sporcunun, bir cinsel obje olarak görülmesi, gözle ya da sözle taciz edilmesi söz konusudur. Diğer örneklemelerle benzer ifadeleri kullanan K4 kodlu örneklemin “*Voleybol müsabakalarında giyilmesi gereken kıyafetler sabit ve zorunludur. Kısa tayt olması genelde müsabakalarda tayt muhabbeti yüzünden sporcunun seyirciler tarafından cinsel bölgelerine bakışı altında kalması veya laf atılarak iğrenç cümleler kullanılmasıyla çok karşılaştım ve şahit oldum, bazı insanlar maç izlemek için gelmiyor. Sporcuları göz baskısı altında tutuyorlar.*” söylemleri seyirci tarafından sporcunun maruz kaldığı cinsel şiddeti özetlemektedir.

Son söz olarak, sporda şiddet olgusu üzerine düşünüldüğünde genellikle fiziksel ve psikolojik şiddet ilk akla gelmektedir. Sporda ekonomik ve cinsel şiddet çok fazla çalışılmayan ve çalışılması gereken alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sonuçları bize göstermektedir ki, ekonomik ve cinsel şiddet diğer şiddet türleri kadar spor alanlarında yaygındır ve yıkıcı etkileri daha yüksektir. Spor kültürü ve olimpik ruhun gelişmesi için sporda şiddet olgusu bütüncül yaklaşımlarla ele alınarak azaltılması için çözüm önerileri sunulmalıdır. Unutulmaması gereken bir diğer hususta bu şiddet türleri birbirini etkileyen ve birbirlerini doğuran şiddetlerdir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. ve Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1):32-42.
- Aktaş, A.M. (2006). Aile içi şiddet. Ankara: Elma Yayınları.
- Arendt, H. (2016). Şiddet Üzerine, Çev. Bülent Peker, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayan, S. (2007). Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet (Sivas İlköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme). Yayınlanmamış doktora tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ş.ve Özkul, E. (2007). İşyerinde Yaşanan Psikolojik Şiddetin Yapısı ve Boyutları: 4- 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2): 169- 186.
- Bandura, A. and Walters, R.H. (1978). Social Learning Theory, *Journal of Communication*, 28(3): 12-29
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist*, 37(2), 122.
- Bauman, Z. (2011). Bireyselleşmiş Toplum, Çev. Yavuz Alogan, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77-101.
- Dumitriu, L. D. (2012), The Community Behind Sport Competition, Redefining International Conference RCIC12: Community in Intercultural Context, Brasov, 14-16 June 2012, p:30-36.
- Dunning. E., Murphy, P. & Williams, J. (1991). Spectator violence at football matches: towards a sociological explanation. *Brit J Sociol*, 37(2), 221-244.
- Elias, N. (1976). Sport et violence, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 2(6): 2-21
- Freedman, J. L. (2002) Media Violence and its effect on Aggression: Assessing the Scientific Evidence, Toronto, University of Toronoto. Key Canadian academic that presents cogent critique of Anderson's work.
- Fromm, E. (1981). Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, (Çev. A. Artan), İstanbul: Dilek Matbaası,
- Hogg, A.M. and Vaughan, M.G. (2011). Sosyal Psikoloji, 2. Baskı, (Çev. İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez), Ankara: Ütopya Yayınları,
- Jarvie G. (2005). Introduction: Sport, Racism and Ethnicity. In: Sport, Racism and Ethnicity. Ed: Jarvie G, Taylor and Francis e-Library.
- Jarvie, G. (2012). Sport, violence and crime, Routledge Online Studies on the Olympic and Paralympic Games(in), 1.42, 199-216, DOI: [10.4324/9780203970003](https://doi.org/10.4324/9780203970003) chapter 9.
- Kılıç, G. (2017). Kadın Akademisyenlerin Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet Algısı: Düzce Üniversitesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, M. (2013). Tek Partili Dönemde Türkiye'de Modern Sporun Teşekkülü, *Tarih Okulu Dergisi*, 14(1):27-53.
- Kılıç, M. (2014). Gençliğin Şiddet Algısı: Düzce İli Örneği. A. Ertuğrul (Ed.), *Düzce'de Tarih ve Kültür*. (ss.216-224), Bursa: Gaye Kitabevi.
- Kılıç, M. (2015a). Türkiye'de Etnisite Bağlamında Taraftar Üzerinde Spor Medyasının Etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36): 663-673.

- Kılıç, M. (2015b). Dramaturjik Teori Ekseninde Spor, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1):126-157.
- Kılıç, M. (2016). Gençlik Şiddet ve Serbest Zaman, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kılıç, M. ve Aslan, M. (2016). Sovyet Toplumunda Sporun Rolü, *Tarih Okulu Dergisi*, 9(25): 195-213.
- Kılıç, M. ve Arslan, A. (2018). Parçalanmış Aileye Mensup Lise Öğrencilerinin Sosyalleşmesinde Sporun Etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66): 505-517.
- Kılıç, M. (2018). Etnisite ve Spor, 2. Baskı, Konya: Eğitim Yayınları.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet Olgusu Üzerine, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 1–7.
- Kocadaş, B. ve Kılıç, M. (2012). “Düşük Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Kadın ve Çocuğun Şiddet Algısı”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Malmisur, M. C., and Schempp, P. G. (2004), *"SportParticipation: its influences on Juvenile Delinquency"*, *International Journal of Physical Education*, 21(3):1-5.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış*, 2(7), 16-24.
- Robins, D. (1990), *Sport as Prevention: The Role of Sport in Crime Prevention Programmes Aimed at Young People*, (University of Oxford, Centre for Criminological Research occasional paper no. 12) Oxford: The Centre
- Rudd, A. (2005). *Which "Character" Should Sport Develop?* , *Physical Educator*, 62(4):205-211).
- Tekin, U. ve Kılıç, M. (2010). Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Okullarda Güvenli Ortamın Sağlanması, *Uluslararası Risk Altındaki ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu*:2, s.111-129, Ankara.
- Tosyalı, F. (2018). A Brief Review on the Effects of Violent Media on Youths, *Muhakeme Dergisi*, 1(2): 85-93.
- Ünsal, A. (1996). “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito*. Sayı 6-7. Kış-Bahar. s.29-36.
- Washington, E.R. and Karen, D. (2001). Sport and Society, *Annual Review of Sociology*, 27: 187-212.
- <https://www.haberler.com/gana-da-hakem-theresa-bremensu-yu-saha-ortasinda-11941710-haberi/>

Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği

Mehmet KARANFİLOĞLU¹

ÖZET

Suriye'deki iç savaş, 2011 yılından beri ülkemizin ve dünya gündeminin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Muhalif güçlerin protestoları ile başlayan süreç yaklaşık 7-8 yıldır birçok insan hayatına mal olmuş, şehirleri viran hale getirmiştir. Bu süreçte birçok Suriyeli zorunlu olarak göç etmeye mahkûm edilmiştir. Yaşanan bu zorunlu göç sırasında kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir birçok kesimin hayatı tamamıyla değişmiştir. Öte yandan savaş ve göç olgusu insanlık tarihi kadar eskilere dayanmakta, ilk olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Zaten hem akademik alanda hem siyasi alanda hem de toplum nezdinde yüzyıllardır tartışılmakta olan bu iki önemli konu, Suriye iç savaşı ile birlikte birçok ülkenin ana gündem maddelerinden biri haline dönüşmüştür. Bugünlerde Suriye ile ilgili herhangi bir konuda haber yapılmayan, gelişmelerin medyaya yansımadağı bir gün bile geçmemektedir. Özellikle kadın ve çocukların yaşadıkları ve maruz kaldıkları olumsuz hatta insani olmayan olaylar ve durumlar bilhassa Türkiye'nin en önemli sorunu olarak görülmektedir. Milyonlarca göçmen Suriyeli kadın ve çocuk, kayıtlı veya kayıtsız olarak Türkiye'ye sığınmış ve bu durum birçok sorunu hem Türkiye vatandaşları hem de Suriye vatandaşları perspektifinde ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışma ile amaçlanan göç ve savaş konuları kapsamında Suriyeli göçmen kadın ve çocuklara yönelik yapılan araştırma bulgularının ortaya konulması ve tartışılmasıdır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada önce literatür taraması ile kavram ve konulara yer verilmiş sonra da tamamlanan araştırma sonucu ile elde edilen bulgular tartışılarak konu ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: savaş, kadın ve çocuk, göç, Suriye

A Study on War, Women, Children and Immigration: The Sample of Syria

ABSTRACT

Since 2011, the civil war in Syria has become one of the most crucial problems in Turkey and the world's agenda. The process starting with the protests of the opposition forces claimed millions of lives and destroyed the cities in Syria by 7-8 years. In this process, many Syrians were forced to emigrate. The life of women and men, young and old, rich and poor, during this forced migration, has changed completely. On the other hand, the phenomenon of war and migration dated back to old times as old as humanity, and are unknown when it first started. These two crucial issues are already discussed in the academic, political and social fields for centuries, altered to one of the main agenda items of many countries with the Syrian civil war. Recently, it is possible to read about the Syrian civil war almost every day throughout all kind of media. The subhuman cases and situations can be seen as one of the most crucial problems, in particular, of Turkey, especially for women and children. Millions of Syrian women and children immigrants have taken refuge in Turkey both as registered and unregistered, and this caused to tackle the problem in the perspective of both Turkish and Syrian citizens mandatory. To present and discuss the research findings on Syrian immigrant women and children within the scope of migration and war is the aim of this study. Within this context, after the concepts and topics in literature touched briefly on this subject, the findings examined in detailly in this study.

Keywords: war, women and children, migration, Syria

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, mehmetkaranfiloglu@mku.edu.tr

GİRİŞ

Savaş hem bölgesel hem de küresel çapta bir sorun olarak görülmektedir. Giderek dijital ortamların dünyayı ele geçirmesi bizi birbirimize daha da yakınlaştırmakta ancak bu durum insanlar arasındaki etkileşimi hiç olmadığı kadar artırmaktadır. Günümüzde dünyanın neresinde olursa olsun, var olan bir savaş çoğu zaman domino etkisi göstererek tüm dünyayı etkileyen ve saran bir sorun haline dönüşebilmektedir. I. ve II. Dünya savaşları, insanlığın pek çok anlamda bugünkü kadar etkileşmediği bir ortamda gerçekleştiğinden hem günümüzde hem de gelecekte çok daha büyük yıkımları olan benzeri savaşların yaşanması olası görülmektedir.

Böylesine hassas bir ortamda savaş, ülkelerin birbirine karşı sorumluluklarını da daha da artırmaktadır. Yanı başımızda yaşanan Suriye iç savaşı ile bu duruma verilebilecek en güzel örneklerdendir. Halen devam eden iç savaş koşulları hem Suriyelileri hem de gittikleri ülkelerdeki toplumu derinden etkilemektedir.

Suriye savaşı ve beraberinde gelen iç göç; özellikle kadın ve çocuk üzerinde çok etkili olmaktadır. Birçok kadın ve çocuk, insani olmayan şartlarda göçe zorlandı veya göç etmeyi tercih etti/ettirildi. Bu zorunlu göç hem gidilen ülkeyi/ülkeleri hem de -kıyasla- Suriyeli kadın ve çocukları toplumsal, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel açıdan etkilemiştir.

Bunlara yönelik olarak birçok önlem alınmakta ve çalışmalar yapılmaktadır. Ancak her yerde olduğu üzere yasalar -mevcut olmasına rağmen- çoğunlukla görmezlikten gelinebilmektedir. “Toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği sicilleriyle övünen ülkelerde bile cinsel taciz ve istismarın işyerlerinde, kamusal alanlarda ve evlerde varlığını sürdürdüğünü bilinmektedir” (Guterres, 2018). Bu ve benzeri birçok açıdan yaşanan olumsuz durumlar hem kadını hem de çocuğu olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışma ile savaş ve göç olgusu kavramsal olarak ele alınarak, kadın, çocuk ve göç konusuna değinerek; Suriye iç savaşı özelinde yapılan araştırma bulgularına yer verilerek konu derinlemesine tartışılacaktır.

Kavramsal Olarak Göç

Göç, bireyin veya toplulukların kalıcı ya da geçici olarak ikamet ettikleri yerleşim yerinden diğer bir yerleşim yerine doğru yer değiştirmesidir. İnsanlar bazen kendi istekleriyle bazen de zorunlu olarak göç etmek durumunda bırakılmıştır. Bu duruma neden olan etkenler ise doğal, ekonomik, sosyal, dini ve siyasidir (Selim, 2017). Göç olgusu kavramsal olarak insanlık tarihi kadar eski olduğundan birçok türü bulunmakta ve pek çok farklı etkenden etkilenmektedir. İlk insanlara bakıldığında yerleşik hayata geçene kadarki sürede göç bir yaşam tarzı iken, yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte göç, zorunlu haller dahilinde yapılan bir eyleme dönüşmüştür. Çeşitli doğal olaylar; deprem, afet, baskın gibi insanı bir yerden diğerine göçe zorlayabilirken beşerî sebeplerin de göçe sebebiyet verdiği görülmektedir. Ekonomik sebepler, savaş, siyasi olaylar gibi insan kaynaklı diğer unsurlar da insanı göç etmeye zorlamıştır.

Canlılar içinde özel bir yeri olan insan ve insana dair olanı değerli ve anlamlı kılan, bunların buldukları mekânla kurduğu bağıdır. Göç ise, insan ile mekân arasındaki bağı zedeleyen önemli unsurlardan biridir (Ekici & Tuncel, 2015).

Yapılan literatür taramasında göç kavramını ilk ele alan Dr. William Farr olarak görülmektedir. Farr, 1871 yılında gerçekleşen nüfus sayım sonuçlarına bakarak ortaya koyduğu göç, tesadüfi olarak gerçekleşen bir gerekçesi olmaksızın olan bir olgu olarak tanımlanmıştır (Ravenstein, 1885 & Tobler, 2013). Farr'ın çalışmalarına karşıt olarak 1885'te ve 1889'da yapmış olduğu çalışmalarla göç kavramını teorik olarak ele alan Ravenstein'in çalışmalarına rastlanmaktadır. Ravenstein da nüfus sayım sonuçlarına bakarak bir takım göç kanunları ortaya koymuştur. Daha sonraları yaşanan savaşlar, özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte göç ile ilgili yapılan çalışmalarda artış görülmüştür. Özellikle savaş sırasında yaşanan kitlesel kıyımlar ve ağır silahların siviller üzerinde de kullanılmaya başlanması, ki daha sonra birçoğu savaş suçu olarak anılacaktır, özellikle kitlesel ve zorunlu göçte artış görülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla araştırmacılar da bu konular üzerinde yoğun olarak durmuşlardır. Bu dönemde göç alanında yapılan çalışmalarda hiç olmadığı kadar büyük bir artış görülmüştür.

Birçok farklı açıdan ele alınan göç kavramı farklı sorunlar temelinde tartışılmıştır. Ana akımda, göç konusunda yapılan çalışmalarda göçmenlerin nereden ve ne zaman geldiği, göçmen sayıları, kayıtlı veya kayıtsız olma durumları gibi daha çok göçmen profili hakkında bilgilere odaklanılmıştır. Daha çok ülkeye gelen göçmenlere odaklanılarak göç edenlerin profili hakkında bilgilere odaklanan çalışmalar, göçmenlerin nerden geldiğine, geliş zamanlarına göre yaşanan yoğunluk durumlarına, geliş sebepleri, göç yolunda yaşanan zorluklara ve göçün yasal olup olmadığına bakılmıştır. Yasal ve/veya kayıtlı olmayan göçmenler üzerine yapılan çalışmalar üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Göç kavramı birçok çalışmada gelen göç ve giden göç şeklinde bir ayrıma tabi tutularak ele alınmış olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalar genelde gelen göç odaklı çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Topçuoğlu, yapmış olduğu bir taramada Google Akademik veri tabanı üzerinden 1990-2016 yılları arasında göç konulu makaleleri ele almıştır. Sonuç olarak kavramın İngilizce olarak 'immigrant /emigrant' (gelen göç ve giden göç) ayrımında ele alındığını, 1990 yılından beri yayınlanan göç konulu makaleler tarandığında ulaşılan 1.700,000 makale içinde 1.140,000'i, 'immigration' yani *gelen göç* kavramsallaştırması kullanılmaktadır. Giden göç kavramsallaştırmasını ise 650,000 makalede kullanılmakta (Topçuoğlu, 2016) olduğu görülmüştür.

Bu durum ülkelerin kendi perspektiflerinden konuyu ele almalarıyla ilişkilendirilmektedir. Her ülke kendi açısından göç konusunda çözümler üretmekte ve akademik olarak da bu bakış açısı kavram üzerindeki hâkim bakış açısı olarak görülmektedir.

Nicholas De Genova, yapmış olduğu bir çalışmada göç kavramını kayıt dışı/yasal olmayan göç ve göç imkanları çerçevesinde ele almıştır ve çalışmasında kavramın devletlerin hâkim politik bakış açıları çerçevesinde ele alındığını ortaya koymuştur. Genova'ya göre, esas olarak ele alınması gereken ülke perspektifinden kavrama yaklaşmak değil, kavramı bir olgu olarak düşünmek gerektiğidir (Genova, 2002). Dolayısıyla kavramın ele alınış biçimi itibari ile ortada bir yanlılık durumu söz konudur.

Topçuoğlu, çalışmasında kavramların belirli bir süre irdelenmeden kullanıldığında, salt olarak gelen göç verileri kabul edildiğinde, araştırmalarda yöntemsel bir yanlılık oluşmakta olduğunu iletmektedir. Yine çalışmasında benzer biçimde pek çok çalışmayı da referans vermektedir: El-Cherkeh, Stirbu, Lazararoiu ve Radu'nun 2004'teki Avrupanın büyümesi, göç ve kadın hareketliliği odaklı çalışmaları, Cameron ve Newman'ın 2008'de yayımlanan sosyal, kültürel ve siyasi perpektifte insan hareketliliği başlıklı kitapları gibi. Genel olarak insan ticareti suçunun temel nedeninin de "göç" olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedensellik anlayışı doğrultusunda, sınırların yükseltilmesi de sorunun ilacı olarak kurgulanıp, düzensiz göç ve insan ticareti katı göç politikalarının meşrulaştırılmasında söylemsel bir araca dönüşebilmektedir (Topçuoğlu, 2016).

Göç olgusu farklı boyutları temelinde ele alınmaktadır. Bireylerin kendi rızası olup olmadığına göre bir ayrım yapıldığında, zorunlu veya gönüllü; göç faaliyetinin yasalara uygunluğu bakımından ele alındığında düzenli veya düzensiz; göçün süresi baz alındığında geçici veya sürekli; göç yolunun kapsamı ele alındığında ise ülke içi veya ülke dışı olarak sınıflandırılmaktadır.

Öte yandan göç kavramı denildiğinde insanların farklı gerekçeler ile daha konforlu bir yaşam sürmek adına bir yerden diğerine geçişi de anlaşılabilir. Hatta kişilerin kendi rızası ile gerçekleşen bu göç türü daha çok iç göç şeklinde gerçekleşirken, hatırı sayılır bir oranda farklı ülkelere göç şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Genelde bu göç türünün esas sebebi olarak ekonomik sebepler ileri sürülmektedir.

Diğer bir boyutta ele alındığında ise göç kavramı içinde barındırdığı insan sayısına göre de ele alınabilmektedir. Kişisel göçler olabildiği gibi, kitlesel göçler de gerçekleşebilmektedir.

Literatürde göçler; yerine, oluşumlarına ve niteliklerine göre farklı türlerde ifade edilmektedir. En basit anlamda göçler iç göç ve dış göç olmak üzere iki farklı türde ele alınmaktadır. Ancak bunların dışında zorunlu göç, gönüllü göç, uluslararası göç, kitlesel göç gibi farklı türleri de mevcuttur. İnsanlığın var oluşuyla birlikte günümüze kadar gelen göç olgusu, canlılığını ve sürekliliğini halen devam ettirmektedir. Bu nedenle de araştırmacıların her dönemde ilgisini çekmeyi başarmıştır (Selim, 2017).

Kadın ve Göç

Göç konusu kadın söz konusu olduğunda genel olarak farklı perspektiflerinden ele alınsa da ana-akım araştırmaların çoğunda erkek egemen bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Genelde kadının göç kavramı ele alınırken değerlendirilmesi "daha edilgen bir yapıda olduğu" varsayımı üzerinden

değerlendirilmiştir. Kadının daha çok erkeğe bağlı olduğu düşüncesi üzerinden konunun ele alınması kadının göç sırasında ne türden bir konumda olduğunun net anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışmalarda kadınlar göçün bir öznesi olarak değil de nesnesi olarak ele alınmıştır. Berger'e göre kadının göç sürecinde daha olumsuz bir etkiye maruz kalması söz konusudur. Buna sebep olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlar ve bakış açısı gösterilmektedir (Berger, 2004). Ancak diğer taraftan kadın ve göç konusu bağlamında bir literatür taraması yapıldığında konunun yoğunlukla feminist perspektiften ele alındığı görülmektedir. Feminist perspektif de ana-akım araştırmalara eleştirel bir yaklaşımla, kadını "nesne" olarak gören bakış eleştirilmekte ve kadının da bir özne olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Ancak tüm bunlarla birlikte her iki yönden çalışmanın da ortak paydada toplandığı ve kadın denince göç öncesi, sırası ve sonrasında yaşanabilecek temel problemlerin; eğitim, sağlık, temel gereksinimler, istihdam, aile ilişkileri, evlilik ve üreme konusu ve psikolojik durumlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde öncelikle kadın ve göç kapsamında yoğunlukla ele alınan feminist yaklaşım konusuna yer verilerek diğer problemlere yönelik bulgular da paylaşılacaktır.

Göç Eden Kadınlar ve Feminist Yaklaşım

Belirtildiği üzere kadın ve göç konusu ana akım çalışmalarda ayrı bir konu olarak ele alınmamıştır. Bu çalışmalar daha çok göç kavramının diğer boyutları ve kuramları ile ilgilenmişlerdir; teorik olarak göç, göçün çekim modeli, iç göç, dış göç, gelen göç, giden göç...vb. Genel olarak bakıldığında ise göç kavramı farklı çalışma alanları tarafından farklı kuramsal boyutlarda ele alındığı görülmektedir. Uluslararası göç kuramları, göçün nedenlerini, nasıl gerçekleştiğini ve süreci açıklamayı amaçlamaktadır (Şeker & Uçan, 2016). Uluslararası göç hem göçmen gönderen hem de göçmen alan ülkelerin sosyal, ekonomik ve demografik dinamiğinde merkezi bir rol oynuyor olsa da sosyal bilimlerin alanında yapılan çalışmalar bunu açıklamak için kapsamlı bir teori oluşturmak konusunda yavaş kalmışlardır. Teorik olarak yapılan açıklama çabaları; disiplinsel, bölgesel ve metodolojik sınırlamalar ile ayrıştırılmıştır (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, & Pellegrino, 2005). Bu ayrıştırmalar sonucu kadın konusu göç alanının yalnızca feminist bir bakış açısı ile ele alındığında görünür hale gelmiştir. Feminist yaklaşım ise göç sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen yapısını ön plana çıkarmaktadır (Şeker & Uçan, 2016).

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren kadın konusu, feminist yaklaşımın etkisi ile ilgi duyulmaya başlanan bir konu haline gelmiştir. Daha öncesinde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın göç konusunun ele alınışı, kadın üzerindeki durumun anlaşılmasına yol açmıştır. Kadın daha önce de bahsedildiği üzere bu çalışmalarda edilgen olarak görülmüştür. Göçün asıl ögesi daha çok erkektir ve erkeğin sahip oldukları arasında kadın da vardır şeklinde yorumlanmıştır. Kadınların bu ve benzer şekilde ele alınmasını bazı yazarlar "cinsiyet körlüğü" olarak değerlendirmektedir (Ünlütürk-Ulutaş & Kalfa, 2009).

Göç olgusu değerlendirilirken kadının da erkek cinsinden ayrı olarak ele alınıp incelenmesi gerektiği fikri ilk olarak uluslararası kadın konulu konferanslarda [Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı (1975, Meksika), Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansı (Kopenhag, 1980)] dile getirilmiştir (Şeker & Uçan, 2016).

Bazı uluslararası çalışmalarda kadın konusu göç eden kadınların gittikleri ülkede çalıştıkları iş pozisyonlarından ötürü görünür hale gelen bir etken olarak görmektedir (Bretel & Sargent, 2008). Bretel ve Sargent çalışmalarında kadının ilk göç eden olduğunu (Bretel & Sargent, 2008), Gülçür ve İlkaracan da belirli iş kollarında çalıştırılmak için özellikle tercih edildiği ve bu sayede uluslararası göç sürecinde daha görünür hale geldiği durumlar (Gülçür & İlkaracan, 2002) olduğunu vurgulamışlardır.

Göç eden kadınların sürecin mağduru ya da kurbanı olarak edilgen biçimde temsil edildikleri erken dönem feminist göç çalışmalarında kadınların göç ettikleri ülke ekonomisine katkıları ve onlara yönelmiş cinsel şiddet bağlamında ele alındıkları görülür. Bu dönem çalışmalarında kadınlar ev sahibi toplum için yarattıkları sorunlar odağında incelenerek geleneksel değerlerin taşıyıcısı, koruyucusu olmaları vasfıyla kültürel uyum sürecini geciktiren stereotiplere dönüştürülmüşlerdir. Kamusal yaşamda ezilen erkeğin

tahakkümü altında yaşamak zorunda kalan özel alana hapsedilmiş nesnelere haline dönüşmüşlerdir. 1980'lerden itibaren literatürde ilgi, göç eden kadınların benzer deneyimleri, hedef ülkenin işgücü piyasasındaki işlevleri gibi başlıklara yönelmiştir. 90'lardan itibaren kadının, göç sürecinin "mağduru" şeklinde kodlanan pasif konumundan "değişimin faili" olarak tanımlandığı aktör konumuna doğru kaydığı görülür. Aynı zamanda göç edenlerin toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve şiddetten korunması gerektiği ve bu amaçla uluslararası göç hukukunun düzenlenmesi gerektiği fikri de ön plana çıkmıştır. Son dönem çalışmalar kadının gelişmiş ülkelerin -örneğin bakım hizmetleri için- artan kadın işgücü ihtiyacı ya da insan ticareti gibi nedenlerle göçün öznesi haline geldiğini göstermektedir (Şeker & Uçan, 2016).

Göç ve kadın konusunda yapılan feminist çalışmalar göç araştırmalarının eril bakış açısında etkili olmuşlardır. Sema Buz, çalışmasında sığınan ve sığınmacı kadınların göçünün kadınların kendi adlarına yola çıktıklarını, aktif olduklarını ve bağımsız bir göç süreci şeklinde yaşandığı belirtmektedir. Öte yandan kadınların, göçü, erkek temelli kurumsallaşmış şiddet ya da toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan nedenlerden kaçmak için "bir baş etme" stratejisi olarak kullandıklarını iletmektedir (Buz, 2007). Buz, diğer bir çalışmasında kentleşme ile birlikte iç-göçün artış gösterdiğini, bu göç kararlarının verilmesinde kadının etkin rol oynayamadığını dile getirmektedir. Bir tür, kadının edilgen bir şekilde erkek tarafından alınan göç karara zorunlu olarak dahil olduğunu dile getirmektedir. Buz'a göre kentleşme ve iç göçle ilgili çalışmalar kadınların göçle daha dezavantajlı hale geldiklerini, toplumsal cinsiyet rollerinin arttığını, ancak gittikleri kentte bütünleşmeye büyük katkıları olduğunu göstermektedir (Buz, 2009). Diğer taraftan Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa çalışmalarında göç sürecinde kadınların yaşadığı mağduriyet ve zorunda kalma halinin göç sürecini kadınlaştırdığı iletmektedirler. Bu çalışmaya göre göçmen kadınlar ev içi hizmetlerinde ve fuhuş sektöründe artan bir şekilde yer almaya başlamışlardır. Göçmenlik ve kadınlık statülerine dayalı ayrımcılık, her iki sektöre için risklerle birleşince hedef ülkelerde son derece olumsuz çalışma ve yaşam koşulları oluşturmuştur. Bu süreçte farklı tarzda göçmen örgütlenmeleri kadınların hak taleplerini dile getirebilecekleri, dayanışabilecekleri ve güçlenebilecekleri uygun bir zemin hazırlamıştır (Ünlütürk-Ulutaş & Kalfa, 2009).

Güneysu'ya göre ise mülteciler arasında kadınlar büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Buna rağmen başvuru ve değerlendirme süreçlerinde erkeğe bağlı bir aile üyesi olarak ele alınmakta ve performans, kariyer ve eğitime bağlı göç süreçlerinde kadınlar ikincil bir öge şeklinde işgücü unsuru olarak görülmektedir. Bu bağlamda erkeğin bulduğu fırsata dahil olan edilgen bir yapıda değerlendirilmektedir (Güneysu, 2017).

Aksi yönde yapılan diğer bir çalışmada ise kadın üzerine yapılan çalışmaların gereğinden fazla kadına odaklandığını, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın konunun ele alınması gerektiği vurgulamaktadır (Mahler & Pessar, 2006). Göçmen kadınlar, göç ettikleri ülkelerde ekonomik özgürlüklerini kazandıkları zaman daha fazla kişisel özgürlük sahibi olmaktadır ve bu durum, göçün kadınlar adına olumlu bir kazanım olabileceğini gündeme getirmektedir (Mahler & Pessar, 2006 *akt:* Doğanay, Şahin, & Özdemir, 2007). Doğanay, Şahin ve Özdemir'e göre ise bu durum, göçmen kadınların yalnızca daha iyi çalışma ve yaşama koşulları elde etme peşinde koşan insanlar olarak değerlendirilmesi olarak görmektedir. Bunun yanlış olacağını savunan Doğanay, Şahin ve Özdemir göre, göç ettikleri ülkelerde kalan kadınların, kendi ülkelerine geri dönen kadınların ve tekrar bir başka ülkeye giden kadınların durumları, titizlikle incelenmeye devam edilmelidir. Feminist coğrafyacılar, bu konularda yapılan çalışmalara öncülük edecek konumdadır. Erkek nüfus göçleri konusunda birçok çalışma yapılmıştır ve kadınların göç deneyimleri konusunda yapılan çalışmaları da çoğalmaktadır. Göçmen erkekler gibi, göçmen kadınların da gittikleri ülkelerdeki yaşamlarının bir gerçeği olan sorunlara katlanmaları yanında, insan kaçakçılığı yapan kişilerin ellerine düşmelerinin istenmeyen sonuçlarını da gösteren bu çalışmalar bütün dünyada uygulanabilir bir göçmen politikası oluşturulması gereğini ortaya koymaktadır (Doğanay, Şahin, & Özdemir, 2007).

Harding'e göre de "...kadınların göç deneyimleri, göçün tipi, göç edenin sosyoekonomik statüsü ve aile yapısı, geride bırakılan mekân ile tanışılan mekânlardaki kültür, sosyal ve ekonomik yapı gibi birçok etkene bağlı olarak farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Dolayısıyla benzer şekilde göç eden kadınlarda bile belirli bir homojenlik varsayımından yola çıkmanın sağlıklı sonuçlara varılmasını engelleyebileceğini" (Harding, 1996) önemle vurgulamaktadır.

Görüleceği üzere göç ve kadın konusu farklı bakış açıları ile ele alınmakta ve kadın yapılan birçok araştırma sonucu, özellikle feminist yaklaşımlarla yapılan çalışmalarda edilgen bir öge olarak ele alınmasının temel sorun olarak olduğu, gereken önemin ana akım araştırmalarda verilmediği ve erkek egemen bakış açısının kadın konusunu yeterince araştırılmadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan aksini savunan çalışmalar da kadın konusunun erkekten bağımsız olarak değerlendirilmesinin göç olgusunun anlaşılmasında temel etken olmadığını belirtmektedir. Her iki bakış da kadına getirdiği farklı yorumlamalara rağmen kadın konusunun ele alınması gereken önemli bir unsur olduğu ve göç sürecinde erkekten farklı olarak, eril veya feminist bir yaklaşımla değerlendirilebilecek önemli bir konu olduğunu göstermektedir.

Göç Eden Kadınlar ve Eğitim

Göç eden kadınların en sık zorlandığı konuların başında eğitim gelmektedir. Eğitim konusu göç edilen bölgenin dilini bilmeme, geleneksel aile yaşantısından kaynaklanan ödevlerin eğitimin önüne geçmesi, yoksulluk gibi engellere takılabilmektedir. Yahut devam eden bir eğitim durumları olması halinde ise gidilen bölgede çeşitli sebeplerden bu durum askıya alınabilmektedir.

Suriyeli göçmen kadınlar incelendiğinde göç eden kadınların 5'te birine yakını hiç eğitim almamış, yine yakın bir orandaki kadının ilkokul tamamlamadığı ancak bu kadınların yüzde 33 kadarının ilk okul mezunu olduğu görülmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitimini tamamlayanların ise yalnızca yüzde 5 civarında olduğu aktarılmaktadır (Balcılar, 2016). Şen ve Vural'ın 2014'te yapmış oldukları çalışmada ise ülkelerini terk eden nüfusun yüzde 75'inin kadınlar ve çocuklardan oluştuğu iletmektedir (Şen & Vural, 2014). Yaptıkları anket çalışmasında Suriyelilerin yüzde 60'nı bekarların, bu sayının da yüzde 46'sının kadınlardan oluştuğunu belirtmektedir. "*Kadınların çoğu ilkokul mezunu ve ev kadınıdır. Üniversite mezunları ise genellikle öğretmenlik yaparken ikinci sırayı yine ev kadınlığı almaktadır. Kadınlar, imkân tanınırsa genellikle toplumda kadına biçilen roller çerçevesinde terzilik, temizlik, tarım vb. işler yapmak istiyorlar. Türkiye'de Suriyeli kadınların sadece yüzde 2'si aktif olarak çalışmaktadır. İhtiyaçlar açısından araştırma bulgularına bakıldığında, çocuk bezi ve kadınlara yönelik özel ihtiyaçlara ulaşmakta kamp içi ve kamp dışında önemli farklılıklara rastlanmaktadır*" (Şen & Vural, 2014, s. 1).

Göç Eden Kadınlar, Sağlık ve Üreme

Suriyeli kadınlar ele alındığında diğer bir önemli husus ise evlenme ve doğuma yönelik verilerden gelen bilgilerle şekillenmektedir. AFAD verilerine göre, bugüne dek Suriye ve Iraklı sığınmacıların tedavileri kapsamında 953.466 bin ameliyat gerçekleştirilmiş; 1.143.393 yatan hasta ve 25.919.750 milyon poliklinik hizmeti verilmiştir, 224.750 bebek Türkiye'de doğmuştur (AFAD, Ağustos 2017).

Suriye'deki savaşın 2011-2018 aralığında düşünüldüğünde neredeyse 7 yıllık uzunca bir süreyi kapsadığı düşünülürse, bu süre içinde yapılan evlilikler, doğumlar da çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Şimşek ve diğerlerinin 2017'de yayınlanan yaptıkları çalışmada 2015 yılında Şanlıurfa'da yer alan Suriyeli 15-49 yaş aralığında evli kadın mültecilerin üreme, beslenme, akıl sağlığı ve cinsel yola bulaşan hastalıklar konularındaki öz değerlendirmelerine yer vermişlerdir. 458 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucu; yüzde 51,3 oranında kadın yaşın altında evlendiği, yüzde 16 oranında kadının hamile olduğu, yüzde 26,7 oranında kadının prenatal (doğum öncesi) kontrolü yapmadıkları, yüzde 47,7 daha önce düşük yaptığını belirtmişlerdir. Yüzde 50,8'inde cinsel yolla bulaşan hastalık bulgusu tespit edilmiştir. Cinsel olarak aktif olan yüzde 37,8'inin doğum kontrolü yöntemlerini kullanmadığı tespit edilmiştir. Yaklaşık yüzde 90 kadının ise psikolojik olarak (sosyal destek, dil problemi, b12 gibi vitamin eksikliğinden kaynaklanan sorunlar) desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Şimşek, Doni, Hilali, & Yildirimkaya, 2017).

Göç eden kadınların en önemli sorunlarından bir tanesi de üreme konusu olarak görülmektedir. Literatürde göç eden kadınların travma yaşayabildikleri ve kadın sorunlarının başında üreme sağlığı riskleri olduğu ifade edilmektedir. Bu riskler arasında enfeksiyonel bir takım hastalıklar, gebelik öncesi, sırası ve sonrasında yaşanabilen problemler yer alırken aynı zamanda psikolojik rahatsızlıklar, şiddet, istismar ve sağlık hizmetlerine erişme imkanının bulunmayışı da üreme konusunu önemli hale getirmektedir (Yağmur ve AYTEKİN, 2018).

Birçok kadın göç edilen bölgede doğum yapmak zorunda kalmakta ya da sağlıksız koşullar içinde gebeliklerini geçirebilmektedir. Yapılan bir araştırmada göç eden kadınlarda göç edilen bölgede kadınların gebelik sırasında gerekli bakımlarını yapamadıkları, sağlık hizmetlerinden yararlanarak doğum yapabilen kadınların az miktarda olduğu ve benzer şekilde doğum sonrası da gerekli işlemlerin tam anlamıyla yapılmadığı tespit edilmiştir (Islam & Gagnon, 2016). Bu durumun önemli sonuçlarından biri de doğum öncesi, sırası ve sonrasında hem anne hem de bebek tarafından yaşanabilecek çeşitli hastalıkların ve ölüm riskinin artmasıdır. Diğer bir husus da özellikle sağlık hizmetlerinden yararlanamayan kadınların kayıt dışı doğum yapması, çeşitli enfeksiyonel hastalıkların ve bulaşıcı hastalıkların hem anne ve bebek hem de içinde yaşanan toplum açısından takip edilememesi ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşebilmesine sebebiyet vermektedir. Yapılan bir diğer araştırmada 370 kadar kadınla görüşülmüş ve bunların en az bir kez doğum yapanlarının oranı yüzde 90 civarında olduğu görülmüştür. Bu durumun evlilik yaşı ve eğitim durumuyla da ilişkisi olduğu ortaya konmuştur (Kalkan, ve diğerleri, 2014). Özellikle doğum kontrol ve korunma yöntemlerini çeşitli dinsel ve geleneksel sebeplerle reddedebilen kadın ve aile yakınlarının da olması kadınların üreme konusunda da sıkıntılar yaşayabilmesine neden olmaktadır. Başka bir araştırmada görüşülen kadınların yüzde 82'si aile planlaması yöntemi kullanmadıklarını ifade etmiştir (Kalkan, ve diğerleri, 2014).

Üreme konusundaki en önemli başlıklar arasında da kadınlara yönelik hem şiddet hem de istismar durumlarının yaşanması yer almaktadır. Bazı kadınların göç ettikleri bölgelerde cinsel, fiziksel, ekonomik vb. şiddet türlerine maruz kalması riskli bir takım davranışlarını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'ye göç eden kadınlar arasında yapılan bir araştırmada kadınların yüzde 8'inin cinsel istismar yaşadığı tespit edilmiştir (MAZLUMDER, 2014). Bu durum kadın psikoloji üzerinde travmatik yaralar açmakta, zor kullanılan durumlarda kadınların susturularak bu durumu kabullenmeleri ve sessiz kalmaları beklenmektedir. Pek çok kadının buna yönelik olarak yapılan bir araştırmada "çaresiz" olduklarını beyan etmişlerdir (Krause, ve diğerleri, 2015).

Yağmur ve Aytekin'e göre ise göç eden kadınların üreme sağlığını etkileyen faktörler; psiko-sosyal, kültürel, ekonomik ve mültecilere yönelik tutum ve davranışlar şeklinde sıralanmaktadır. Öte yandan yapmış oldukları çalışmada göç eden kadınların yaşadığı üreme sağlığı sorunlarını ise şu şekilde sıralamışlardır (Yağmur & Aytekin, 2018):

- Gebelik ve doğumla ilgili sorunlar (Adölesan gebelik, sağlıksız düşük ve doğumlar, yüksek doğurganlık)
- Şiddet/ İstismar/İnsan ticareti
- Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar (CYBE)
- Cinsel taciz-tecavüz, şiddet ve yoksulluğa bağlı psikolojik sorunlar ve üreme sağlığına etkisi
- Üreme Sağlığı Hizmetlerine Erişim Yetersizliği

Göç Eden Kadınlar ve İstihdam

Göç eden kadınlara yönelik çalışmalar incelendiğinde önemli diğer bir husus olarak da kadın işgücü ve/veya istihdam konusu görülmektedir. Göçmen kadınların göç ettikleri bölgelerde çeşitli iş kollarında görev aldıkları veya almaya zorlandıkları bilinmektedir. Çocuk bakımı, ev işlerinin yanı sıra hizmet sektörü ve kas gücüne dayalı olan veya olmayan endüstriyel alanlarda kayıtlı veya kayıtsız olarak çalışabilmektedirler. Ancak kadınların pek çoğu da toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak seks işçiliğine zorlanabilmekte veya diğer iş kollarında ucuz işgücü olarak da çalışmaya mecbur bırakılabilmektedir. Coşkun'a göre göçmen veya sığınmacı olarak başka bir ülkeye göç etmek durumunda kalan kadınların; bakım, ev işleri, tekstil mağazalarında satış personeli, garsonluk gibi hizmet sektörlerinde ya da imalat atölyelerinde ucuz işçiler olarak veya seks işçileri olarak kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar (Coşkun, 2017). Baş ve diğerlerinin çalışması ve destekler nitelikteki Demirdezen'e ait çalışmaya göre ise göç eden kadınlar, göç eden erkeklere kıyasla daha düşük ücretli, daha düşük statülü, pek çok açıdan riskli işlerde ve istismara maruz kalarak çalışmaktadırlar (Baş, Molu, Gör, Tuna, & Baş, 2017; Demirdezen, 2013).

Suriyeli sığınmacı kadınlara yönelik yapılan araştırmalarda Türkiye'nin çeşitli illerinde il içinde bulunan çeşitli sektörlerin, yörenin ihtiyaçlarına yönelik olarak farklı iş kollarında kadınların istihdam

edildikleri görülmektedir. Bu durum mevsimlik olarak ihtiyaç duyulan tarım işlerinin yoğunlaştığı bölgelerde tarım işçiliği olarak kendini gösterirken ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde ise hizmet sektörü ve/veya sanayi işçiliği olarak göstermektedir. Öte yandan yapılan bazı araştırmalarda toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinde kalan pek çok kadın da ev hizmetleri, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi daha emek yoğun ve vasıfsız işlerde çalışmakta olduğu görülmektedir (Kaygısız, 2017, s. 3; Toksöz, 2008, s. 92; Çetin, 2016, s. 1007; Lordoğlu & Aslan, 2016, s. 793).

Göç Eden Kadınlar, Evlilik ve Aile İlişkileri

Göç eden kadınların karşılaştıkları diğer bir problem de özellikle demografik bilgi durumlarıyla ilgili olarak, aile ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenebilmesidir. Göç edilen bölgede aile üyelerinden en az bir kişiyi kaybetmiş olmasından, çok genç yaşta ve/veya bekar olmasından, aile içi şiddette maruz kalmaktan, çok eşlilik yapılan bir aile yapısında olmasından kaynaklanan sorunları yaşayabilmektedir. Yapılan bir araştırmada Türkiye’de Suriyeli göçmenlerle yapılan evliliklerin yüzde 6’sının çok eşli evlilik (kuma alma/getirme) türünde gerçekleşmiş (KAMER, 2017), diğer bir araştırmada ise göç etme durumu aile birliğinin dağılmasına neden olabilmektedir (Hiott & Grzywacz, 2008). Pek çok ülkede yasal olmasa da legal olmayan biçimlerde gerçekleştirilen yahut yasalarda geçerliliği olmayan dini ve geleneksel bir takım yöntemlerle gerçekleştirilen de denilebilecek evliliklerin özellikle kadınların zorunlu olarak ve yabancı bölgelere göç ettiği yerlerde çokça gerçekleşebildiği görülmüştür. Kilis’te yapılan bir araştırma da çok eşli evlilik yapmış 14 kadınla görüşülmüş ve bu durumun erkekler için özendirici kadınlar için ise çok zor, acılı ve yıpratıcı olduğu görülmüştür (Agcadağ-Çelik & Vural, 2018).

Göç Eden Kadınlar ve Psikolojik Durumlar

Göç eden kadınlarda rastlanan diğer bir önemli husus da çeşitli sebeplerle kadın ruh sağlığı olumsuz yönde etkileyen psikolojik rahatsızlıkların yaşanabilmesidir. Göç edilen bölgedeki farklı yaşam biçimleri, koşulları, yeni bir kültüre karşı duyulan hassasiyet, yabancılaşma, uyum problemleri, dil engeli, yeterli düzeylerde hem sağlık yönünden hem de ekonomik olarak destek alamamak, zor çalışma koşulları, pek çok açıdan şiddete maruz kalma gibi etmenler kadın psikolojisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Tuzcu ve Ilgaz yapmış oldukları çalışmada göçmen kadınların yaşadığı sosyoekonomik sorunların daha az sağlık hizmeti ve psikiyatrik hizmetlerden yararlanma durumuna sebebiyet vermektedir. Çalışmada “bu kadınların ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi için yaşam şekilleri, karşılaştıkları zorluklar ve baş etme düzeylerinin toplum ruh sağlığında çalışan sağlık profesyonelleri tarafından değerlendirilmesi önemlidir. Göçmen grupların yeni topluma uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için dil kursları düzenlenmeli, sosyoekonomik düzeylerini güçlendirmek için iş imkânları sağlanmalı, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları kolaylaştırılmalı, sağlık ve hastalıkta etkili olan kültürel faktörleri değerlendirilmelidir” denilmektedir (Tuzcu & Ilgaz, 2015, s. 64).

Çocuk ve Göç

Literatürde çocuk konusu kadın konusunda olduğu üzere farklı perspektiflerden ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Genel olarak incelendiğinde çocuklar ve göç dendiğinde çocuk hakları, çocukların eğitimi, işçi çocuklar konusu ve sorunları, çocuk ve sağlık konuları, çocuk ve psikoloji konuları gibi yönlerden konunun ele alındığı görülmektedir.

Çocuk kavramı göç söz konusu olduğunda pek çok dikkat çekici istatistikî verilere dayandırılarak verilmektedir. UNICEF verilerine göre 2005 ve 2015 yılları arasında dünya geneli göç eden çocuk sayısı iki katından bile daha fazla bir oranda artarak 4 milyondan 9 milyona çıkmıştır. Öte yandan göç eden çocukların diğer çocuklara kıyasla 5 kat daha fazla olacak şekilde okula gitmediği, her 10 çocuktan birinin askeri çatışmaların etkili olduğu yerlerde yaşadığı ve 400 milyondan fazla çocuğun da yüksek oranlarda yoksulluk çekilen bölgelerde yaşamak zorunda kaldığı aktarılmaktadır (UNICEF, Children Uprooted, 2018).

Avrupa komisyonu ise göç eden çocuklarla ilgili olarak yine UNICEF verilerine dayalı şu verileri paylaşmaktadır (Children In Migration, 2018):

- Dünya genelinde toplam 50 milyon çocuk göç etmiştir, bunların 20 milyonu şiddet ve güvensiz ortamlardan kaçarak göç etmek durumunda kalmıştır.
- Her 200 çocuktan biri mülteci konumundadır.
- Doğduğu ülke dışında yaşayan her 3 çocuktan biri mülteci statüsündedir.
- Mülteci nüfusunun yarısı çocuklardan oluşmaktadır.
- Göç eden her 8 kişiden biri çocuktur.
- Türkiye, dünyada en fazla mülteci sayısına sahip ülkedir.
- Avrupa genelinde toplamda 5,4 milyon (yüzde 7 oranında) çocuk göçmen bulunmaktadır.
- 2015 yılında AB'ye deniz üzerinden giden mültecilerin yüzde 31'i çocuklardan oluşmaktadır.
- 2015 yılında AB'ye iltica başvurusunda bulunan 4 kişiden biri çocuk olmuştur.
- 2015 yılında AB'de toplam 96 bin ebeveyni olmayan çocuk sığınma talebinde bulunmuştur.

Türkiye'ye yönelik verilere bakıldığında ise BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) verilerine göre, Mart 2016'da ülkeye sığınan Suriyeli sığınmacıların yarısından fazlası çocuklardan oluşmakta, toplamda 1 milyon 125 bin kadar 0-14 yaş arası Suriyeli sığınmacı olduğu aktarılmaktadır (Aydın, Şahin, & Akay, 2017, s. 9).

Göç sırasında çocukların büyüme ve gelişme evresinde olmaları, en az bir ebeveynine bağlı olarak yaşamaları, fiziksel ve bilişsel yetersizlikleri sebebiyle savunmasız olmaları gibi nedenlerle çocuklar göçten olumsuz yönde en çok etkilenen unsur olarak görülmektedir. Bu neden çocuk kavramının sıklıkla eğitim, yoksulluk, çocuk işçiliği, barınma, sağlık ve istismar gibi konularla ele alınmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde bu konulara yer verilecektir.

Göç Eden Çocukların Eğitimi

Eğitim, dünyanın hemen hemen her yerinde temel haklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle çocukların da temel hakları arasında eğitim yer almaktadır. "Çocuk Hakları Sözleşmesi"ne göre eğitim, madde 28'de ilköğretim herkes için zorunlu ve parasız, eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilebilir halde olması şeklinde ele alınmaktadır (BM, 1989). Dolayısıyla eğitim hakkı tüm dünyada çok önemli ve tüm çocukların doğal hakkı olarak görülmektedir, diyebiliriz. Eğitim almayan veya alamayan çocukların daha fazla şiddete maruz kaldığı ve/veya şiddete meyilli oldukları belirtilmektedir. Şiddetin yanı sıra stres bozukluğu, fiziksel ve psikolojik gelişimde gerilik, toplumsal uyum sorunları gibi konularda da eğitim eksikliğinden kaynaklanan problemlerin yaşandığı belirtilmektedir. Polat'a göre, eğitim hakkından yararlanamayan çocuklar daha fazla istismar ve şiddet riskine maruz kalmaktadır (Polat, 2007).

Göç eden çocuklarda da eğitim önemli bir konu olarak görülmekte ve göçe maruz kalan çocuklarda eğitim konusunda pek çok sorunla karşılaşabilmektedir. Öncelikle göç edilen bölgenin veya ülkenin dili göç eden çocuklar tarafından bilinmiyor ise yahut göç edilen ülkede verilen eğitim dili çocuk tarafından bilinmeyen bir dil ise çocuğun eğitiminde aksamalar yaşanabilmektedir. Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacı çocukların ancak yüzde 10'u eğitim alabilmiştir (Sayılarıyla-Dünya-Çocuklarının-Durumu, 2014). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı çocukların 968 bini okul çağında ancak MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) verilerine göre bu sayının 325 bini okullarda kayıtlı durumdadır (Erdoğan, 2017; UNICEF, 2016). UNICEF verilerine göre; Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a göç eden çocukların yüzde 43'ü okula gitmemektedir. Eğitime dahil olmama ve/veya olamama nedenleri arasında başvuru sırasında bir takım evrakların eksik olması, okula ulaşım imkanının yoksunluğu, güvendik endişeleri, çocuk işçiliği ve çocuk evlilikleri gösterilmektedir (UNICEF, 2018). Göç edilen ülkede eğitime tabii tutulan çocukların psiko-sosyal gelişimleri, uyum sorunlarının çözümü, göç sırasında yaşanan travmatik durumların analiz edilebilmesi ve tedavi edilebilmesi gibi durumlar takip edilebilir olmaktadır. Eğitime dahil edilemeyen veya edilmeyen çocukların ise pek çok uyum sorunlarının yanı sıra göç edilen ülkede istismar edilme ve/veya suça işleme, suça karışma gibi eylemleri gerçekleştirme ve bu eylemlere maruz kalma riski artmaktadır. Göç edilen ülkede uyum sürecindeki çocukların davranış problemleri, düşük benlik saygısı ve öz düzenleme becerileri ortaya çıkabilmektedir (Hodes, 2000). Gümüştan'e göre, çok kültürlülüğün önemli olduğu, bunun anlaşılması

ve kabul edilmesinin göç eden çocukların benlik saygısı düzeylerinde, akademik başarı düzeylerinde artış, duygusal ve davranışsal problemlerinde azalma şeklinde etki edeceğini belirtilmektedir (Gümüşten, 2017, s. 258).

Göç Eden Çocuklar ve Yoksulluk

Yoksulluk denildiğinde genellikle kişi başına düşen milli gelir, aylık elde edilen kazancın hane halkı sayısına bölünmesi gibi ekonomik sonuçlar anlaşılmaktadır. Ancak yoksulluk genel olarak pek çok şeyden yoksun olma olarak da ele alınabilmektedir. Genel kanıdan hareketle yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalarda uluslararası veya ulusal bir takım istatistiklere rastlamak mümkündür. Dünya bankası “uluslararası yoksulluk sınırı”nı günlük kişi başı 1 Amerikan Doları olarak ifade etmektedir. Bu sınırdan geçen yoksulluk durumuna “gelir yoksulluğu” adı verilmektedir. Ancak su, beslenme, eğitim vb. ihtiyaçların karşılanamaması durumuna da “temel gelir yoksulluğu” denilmektedir. Öte yandan birey tüm gelirini harcamasına rağmen temel besinini yeterince temin edemediği durumda ise “ağır yoksulluk” durumu yaşanmaktadır, denilmektedir (UNICEF, 2000).

Çocuk yoksulluğu denildiğinde ise farklı görüşler bulunmakla birlikte genellikle çocukların temel hak ve ihtiyaçları için belirli bir gelir durumunun altında yaşamak zorunda kalması ifade edilmektedir. Özellikle belirli yaş grubu çocukların gelir elde etme durumunun olmayışı, hane halkında düşen gelirin azalması ve anne ve bebeğin çaresiz kalması durumuna sebebiyet verebilmektedir. Buna yönelik olarak UNICEF, çocuk yoksulluğunu; bebek ve çocuk ölümleri, temiz içme suyuna erişim imkânı, temizlik ve bakım yapabilmeleri, sağlık koşulları bakımından uygun koşullara sahip olma miktarı, çocuk ve bebek ölüm verileri, eğitim durumları gibi oranlar üzerinden açıklamaktadır (UNICEF, 2002).

Bu bilgiler ışığında incelendiğinde özellikle göç eden çocuklarla ilgili olarak; göç durumunda pek çok ailenin yoksullaştığı ve yerleşilen yerde iş bulamama, yasal engellere takılma, özellikle göç edilen bölgede dışlanma, ekonomik şiddete maruz kalma gibi etmenlerle pek çok temel hak ve gereksinimlerinden mahrum kaldıkları aktarılmaktadır (Avşar-Kurnaz, 2007). UNICEF 2016 verilerine göre; dünyada 385 milyon çocuk ağır yoksulluk koşullarında yaşamaktadır (UNICEF, 2016). Öte yandan 2018 verilerine göre Ürdün’de yapılan bir araştırmada Suriyeli mülteci çocukların yüzde 85’inin yoksulluk sınırının altında yaşadığını, BM’nin Suriyeli ailelerin çocuklarının beslenme, eğitim ve korunma gibi temel ihtiyaçlara gereksinim duyduğunu, Suriyeli çocukların yüzde 94’ü beş yaşın altında ve eğitim, sağlık, su ve sanitasyon, çocuk koruması ve güvenliği gibi temel gereksinimler arasında gösterilen en az iki boyuttan mahrum olarak “çok boyutlu (multidimensional) yoksulluk” yaşadığını ve son olarak Ürdün’deki her Suriyeli dört aileden birinin gıda problemi yaşadığını belirtilmektedir (2018).

Göç Eden Çocuklar ve Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği genellikle ekonomik olarak elverişsiz koşullarda yaşamak zorunda kalan çocukların karşılaştığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimleri karşılanamadığı durumlarda legal ve illegal yöntemlerle istihdam edilip yahut zor kullanılarak çalıştırılmak suretiyle sorun yaşayabilmektedir. Özellikle göç eden çocukların ailelerinin yaşadığı olumsuz koşullar veya çocukların ailelerini kaybetmeleri durumunda çocuk işçi olarak çalıştırılması durumu da söz konusu olabilmektedir. Kaynaklarda çocukların genel olarak inşaat, tekstil, hizmet, tarım ve diğer zirai faaliyet gösteren sektörlerde çalıştırıldığı yazmaktadır.

ILO verilerine göre; dünya genelinde 218 milyon 5-17 yaş aralığındaki çocuk işçi bulunmakta, 152 milyonu çocuk işçiliğin kurbanı olarak kayıtlı bulunmakta, 73 milyonu ise tehlikeli sayılabilecek iş kollarında çalışmaktadır. Çocukların yüzde 71’i tarım ve ziraat sektöründe, yüzde 17’si hizmet sektöründe, yüzde 12 endüstriyel alanda çalışmaktadır (ILO, 2017).

Göç eden çocukların da çocuk işçiliğine dahil olma riski artmaktadır. Örneğin Suriyeli göç eden çocukların göç ettikleri ülkelerde çalışmak zorunda kalmaları, eğitime dahil olamamaları ve/veya olmamaları şekilde sonuçlanmaktadır. Öte yandan ailesi ile birlikte göç eden çocukların ekonomik yetersizlikler sebebiyle çalışmaya zorlandıkları ve/veya yönlendirildikleri ortaya çıkmıştır. Lordoğlu ve Aslan’ın yapmış oldukları çalışmada Suriyeli göçmen ailelerin ekonomik yetersizlikler sebebiyle

çocuklarını çalıştırdıklarını belirtmişlerdir. Dahası bazı çalışan çocukların da ödemelerini almakta zorluk yaşadıklarını, normal çalışma ücretlerine kıyasla çok daha düşük ücretlere çalışmaya zorlandıkları ve çeşitli gerekçelerle ücretlerinden kesinti yapıldığını belirtmişlerdir (Lordoğlu & Aslan, 2018).

Göç Eden Çocuklar ve Sağlık

Göç eden çocuklarla ilgili olarak özellikle sağlık konusu önemli olarak görülen bir konu olarak görülmektedir. Yapılan pek çok çalışma göç eden çocuklara yönelik olarak sağlık verilerini ortaya koymaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre; Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacı çocukların kızamık, verem, deri hastalıklarına yakalandıkları belirtilmektedir (ORSAM, 2015; Korkmaz, 2014). Öte yandan göç eden çocuklarda beslenme bozuklukları, dehidrasyon, su ile bulaşan hastalıklar, oral yol ile bulaşan hastalıklar, hava yolu ile bulaşan hastalıklar, paraziter hastalıklar gibi çeşitli türden sağlık probleminin oluşması olası görülmektedir. “Yetersiz tarama programları sonucu diyabet, hipertansiyon, kanser vb. kronik hastalıklarda artış, yetersiz doğum öncesi bakım sonucu büyüme ve gelişme gerilikleri, anne ölümleri artışı, kronik beslenme yetersizlikleri, iyot yetersizliği, D vitamini yetersizliği, cinsel yolla bulaşan hastalıklarda artış, ruh sağlığı sorunları, alkol ve madde bağımlılığı bu sağlık sorunları arasında yer almaktadır” (İlhan, ve diğerleri, 2016'den akt: Kara & Nazik, 2018, s. 61).

Sağlık konusu ile ilgili göç eden çocuklara yönelik diğer bir önemli husus da göç edilen bölgedeki sağlık hizmetlerinin durumu, gidilen bölgedeki dilin bilinmemesi, ekonomik yetersizlikler, sağlık koruma programlarından yoksunluk, ulaşım problemleri ve diğer stres kaynakları ile ilgilidir. Yapılan bir araştırmada göç eden çocukların “beslenme, barınma, hijyen sorunları ve psiko-sosyal” sorunlarının olduğu aktarılmaktadır (Geçkil, Aldem, & Kaleci, 2017, s. 176).

Göç Eden Çocuklara Yönelik İstismarı

Çocukların bir ayırım yapılmaksızın çeşitli yönlerden istismar edilmesi maalesef ki hemen hemen her ülkede yaşanan bir durumdur. Bu durum karşısında pek çok yasal yaptırım bulunmasına karşın bu konuda yaşanan pek çok olumsuz durumun da yaşandığı bilinmektedir. Çocuk istismarı denildiğinde genellikle çocukların cinsel yönden istismar edilmesi genel olarak işlenmiş olsa da aslında bir çocuğun fiziksel ve/veya psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışların tümü olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla yalnızca bir çocuğun cinsel yönden istismar edilmesi değil, aynı zamanda okula gönderilmemesi, her türlü şiddete maruz kalması, beslenme güçlüğü yaşaması, travmatik sonuçları olabilecek türden çatışmaların ortasında bırakılmaları, bakım ve sağlık haklarından yeterince yararlanamamaları, işçiliğe zorlanmaları gibi sorunlar da çocuk istismarı kapsamında ele alınabilmektedir.

Yapılan pek çok çalışmada göç eden çocukların, özellikle dış göç yapmak zorunda kalan çocuklar, göç öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşadıkları travmatik olaylar neticesinde ruh sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiği görülmüştür. Buna paralel olarak da ihmal ve istismara uğradıkları görülmüştür. Örneğin; savaştan kaçan pek çok Suriyeli sığınmacı çocuğun, özellikle kız çocuklarının, küçük yaşta evliliğe maruz bırakılması buna verilebilecek örnekler arasındadır.

Dünya sağlık örgütüne göre 19 yaş altı yapılan bütün doğumlar adölesan doğum olarak kabul edilmektedir. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre (bkz: Tablo 2), erken yaşta (adölesan) doğum oranında da artış gözlemlenmektedir. Türkiye geneli yapılan doğumların 2016 yılında toplam sayısı 1.309.771 olarak gerçekleşmiştir. Bunlardan 75.499 tanesi erken yaşta doğum olarak yani 19 yaş altı çocukların yaptığı doğumlardan oluşmaktadır. Bu yaklaşık olarak yüzde 6 gibi bir orana tekabül etmektedir. Sayısal olarak düşük görünebilen bu rakam temelinde bir çocuk hayatını barındırdığından 1 sayısı bile bu tür verilerde büyük önem taşımaktadır.

Tablo 1

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması ve Annenin Yaş Grubuna Göre Doğumlar, 2016

Yıl	İBBS	Toplam	Annenin yaş grubu				
			<15	15-17	18-19	20-24	25-29
2016	TR Türkiye	1 309 771	234	16 396	58 869	308 306	405 585

Yıl	İBBS	Toplam	Annenin yaş grubu					Bilinmeyen
			30-34	35-39	40-44	45-49	50+	
2016	TR Türkiye	1 309 771	313 395	161 862	33 053	2 339	471	9 261

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2016.

Diğer taraftan çocuk yaşta evliliklerinin de sayılarındaki büyüklük göze çarpmaktadır. 2015'te yapılan 16-17 kız çocuğu evlendirmeleri sayısı 31.337 iken bu sayı 2016 yılında gerileyerek 27.637 olarak gerçekleşmiştir (bkz: Tablo 2). Bu süreçteki temel etkenlerden biri artan Suriyeli göçmen sayısı ve kayıt dışı doğumların Suriyeli tarafından daha çok gerçekleştirilmesi. Sayılar bir önceki yıla göre düşüşte görünse de aslında bu kayıt altına alınamayan, hastane yerine geleneksel yöntemlerle doğum yapan gizli kadın sayısındaki artışla açıklanabilmektedir.

Tablo 2. 2015 ve 2016 Kız Çocuk Evlenme Verileri

2016	Toplam evlenme sayısı	Kız çocuk evlenmelerinin toplam	
		Evlenen kız evlenmeler çocuk sayısı	Evlenen kız evlenmeler içindeki oranı (%)
Toplam	594 493	27 637	4,6
2015	Toplam evlenme sayısı	Kız çocuk evlenmelerinin toplam	
		Evlenen kız evlenmeler çocuk sayısı	Evlenen kız evlenmeler içindeki oranı (%)
Toplam	602 982	31 337	5,2

Kaynak: TÜİK, Evlenme İstatistikleri, 2015, 2016.

“Kadın ve Çocuk” ve Zorunlu Göç Bağlamında Savaş ve Göç Eden Bireylere Yönelik Yaklaşımlar: Suriye Örneği

Savaşın ilk ne zaman çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Çeşitli akademik olmayan kaynaklarda tarihteki belirli savaşlar ilk olarak yazmaktadır. Birçok forum ve e-ansiklopedi görevi üstelenen sitelerde tarihte bilinen ilk savaşın Sümerler-Akadlar arasında MÖ 2700’de (E-Bilge, 2010) veya MÖ 2271 (Christian, 2012) yaşandığı ileri sürülmektedir. Britanica ve Wikipedia’da yazılana göre ise bu savaş MÖ 2334-2279 arasında yaşanmıştır (Edzard, Frye, & Soden, 2018; Wikipedia, 2018). Öte yandan, Kurukshetra olarak da bilinen Mahabharat savaşı² kimi kaynaklarda astrolojik hesaplamalarla MÖ 3067’ye dayandırılmaktadır (Achar, 2012). Kimi kaynaklar ise yazılı antlaşması bulunduğu Kadeş savaşını (MÖ 1274) ilk olarak ele almaktadır (Çiftçi, 2010). Daha birçok farklı bakış açısı bulunmaktadır. Savaşı bir yaşam mücadelesi olarak ele alırsak ilk insanlardan mağara dönemine kadar devam eden insan-doğa, insan-hayvan arasında yaşananlara bile dayandırmak mümkündür yahut yazılı dönemden önce de olsa birçok hiyeroglif, mozaik ve diğer başka yöntemlerle yapılmış tasvirlerde birçok savaş türü günümüze aktarılmıştır. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz ki: Hangi savaşın “ilk” oluşuna yönelik bir konsensüs bulunmamaktadır. Çünkü savaşa yönelik bakış açılarının farklılaşmakta ve dolayısı ile bazı kaynaklarda savaşı bir çatışma olarak ele alan, bazısında savaşı bir şiddet yolu olarak alan çeşitli yorumlara rastlanmıştır. Dolayısıyla her bir bakış açısı farklı şekilde savaşı “ilk” olarak nitelendirmektedir. Lakin dört dinin ortak olarak ele aldığı Hz. Adem’in oğullarından Habil ve Kabil arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu Habil’in, Kabil tarafından öldürülmesi bildiğimiz anlamda savaşın ilk formu olarak görülmektedir (Wikipedia, 2018; Gonca, 2002).

Genel olarak tanımlanacak olursa “savaş, planlanmış, belirli bir amaç uğruna yapılan girişimleri toplumsal olarak tasdiklenmiş olan ve farklı niteliklerdeki nüfusun çoğunun dâhil olduğu bir durumdur. Silahlı güçler (daha ziyade erkekler) saldırıyı gerçekleştirebilmek ve değişik şekillerde savaşa destek veren silahsızları (daha ziyade kadın, çocuk ve yaşlılar) savunabilmek için hiyerarşik olarak organize olmuştur³” (Mansfield, 1982).

Savaş, birçok açıdan toplumları olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak her ne olumlu yönü olursa olsun, savaş insani birçok durumu göz ardı ettirebilen etmenleri barındırdığından kazanımlarından ziyade kayıpları ile ele alınmalıdır. Çünkü, bu süreçte en çok etkilenen tüm amaçlardan azade savaş ortamında kalan masum insanlar olmaktadır. Bu durum dünya kamuoyunda ses getiren birçok örneği içinde barındırmaktadır: Bodrum’dan Yunanistan’a kaçmak isterken batan bottan kurtulamayan ve sahile vuran Aylan bebek, Vietnam savaşının simgesi haline dönüşen Kim Phuc, Sovyetler Birliği ve Afganistan arasındaki savaş sırasında öksüz kalan ve sonradan “Afgan Kızı” olarak National Geography’nin kapağında ünlenen Şarbat Gula, Vitenam savaşında ABD bombardımanından kaçmak isterken nehirden geçmek zorunda kalan anne ve çocuklarının nehirdenki görüntüsü gibi.

Yalnızca bu görüntüler üzerinden bile savaşın sembol anlarında çoğunlukla konunun odağında ya çocuk ya da kadının olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum savaşı hem *eril* bir konuma hem de savaşın etkileneni ve mustarip olanına bakıldığında ise hafızalarda çoğunlukla *kadın ve çocuk* olarak imgelemekte olduğu görülmektedir (Savaş ve Siyasal Şiddette Hafıza ve Toplumsal Cinsiyet Genç Araştırmacılar Konferansı, 2014). Buradan hareketle savaşın yarattığı olumsuz etkilerin kadın ve çocuk üzerinden biriktiği çıkarımını yapmak mümkündür.

Özellikle savaş durumunda bu masum kitlenin çeşitli sebeplerle zorunlu olarak göçe maruz kalması, bu insanlar için koşulları daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü zorunlu göç ya aile reisinin kararı ya da ailesini kaybeden kişilerin savaş koşulların yarattığı olumsuzluklardan korunma içgüdüğü ile ülke içinde başka

² Wikipedia’da bu savaşın MÖ 400 yılında yaşandığı yazmaktadır. *Kaynak:*

https://en.wikipedia.org/wiki/Mahabharata#Historical_context Erişim Tarihi: 21 Ocak 2018

³ Cümle, Kağnıcı’nın, Ofer Zur’un “The Psychohistory of Warfare: The Co-Evolution of Culture, Psyche and Enemy” adlı çalışmasının çevirisinde kullandığı hali ile kullanılmıştır. Her iki çalışmanın kaynakça bilgileri aşağıdaki gibidir:

Ofer Zur, “The Psychohistory of Warfare: The Co-Evolution of Culture, Psyche and Enemy”, *Journal of Peace Research*, Vol. 24, No. 2, 1987, 125-134.

Gökhan Kağnıcı, “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, *Tarih Okulu*, Sayı: VI, 2010, 125-143.

bir bölgeye; farklı bir şehre, akraba yanına...vs. veya yurtdışına mülteci, sığınmacı veya göçmen olarak yasal veya yasadışı yollarla gerçekleşmektedir. Kişilerin ekonomik durumları, göç ederken durumun elverişlilik hali, göç eden kişilerin ailevi yapıları, kültürel etmenler gibi birçok unsur, zorunlu göçten etkilenme oranını değiştirmektedir.

Zorunlu göç, gerekçesi ne olursa olsun ve göçen kitlenin ekonomik, sosyolojik ve psikolojik durumları değişkenlik gösterse bile hem gidilen yer hem de gidenler için pek çok farklı problemi beraberinde getirmektedir. 2015 yılı verilerine göre, yaklaşık 232 milyon insan yaşadıkları göç deneyimi sonrasında kendi ülkesi dışında yaşamaktadır (IOM, World Migration Report-Facts And Figures, 2015).

2010 yılı itibarıyla özellikle Afrika'nın kuzeyinde bulunan Libya, Tunus, Mısır başta olmak üzere başlayan ve sonradan Arap Baharı olarak anılan süreç tüm orta doğuyu etkisi altında bırakmıştır. Bu süreçte birçok insan başka ülkelere; sığınma kamplarına veya kaçak olarak yerleşmek zorunda kalmıştır. Birçok insan bu zorunlu göç sırasında hayatını kaybetmiş, yaşanılması arzu edilemeyen anılar bırakmıştır. Sürecin 2011 yılında Suriye'ye sıçraması, ülke içinde mevcut olan farklı yapıların birbirine savaş ilan etmesi bir iç savaşı tetiklemiş ve bu farklı unsurlar arasında halen devam etmekte olan ve komşu olan veya olmayan birçok ülkenin ve uluslararası örgütün dahil olduğu küresel bir soruna dönüşmüştür. Milyonlarca insan Suriye'den göç etmek zorunda kalmıştır. Çoğunlukla bu göçmenlerin büyük bir bölümü yaklaşık 900 km uzunluğundaki sınırı paylaşmakta olduğu Türkiye'ye göçmüştür.

15 Mart 2011 tarihi Suriye açısından değerlendirildiğinde bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Bu tarihte Arap baharının da etkisinde BAAS iktidarına karşı muhalifler tarafından gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Dera kentinde başlayan gösterilerde Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad karşıtı göstericilere güvenlik güçleri ateş açarak karşılık vermiştir. Ateş sonucu ölen 4 kişi üzerine gergin artarak devam etmiştir. Suriye'nin Ürdün sınırında yer alan kentte yaşananlar kısa sürede Cisir el Şugur ve Humus'a da sıçramıştır. Ancak gösterilerle başlayan süreç hızla yerini silahlı çatışmaya bırakmıştır. 2012'de gösteriler Halep'e, ki burası Suriye'nin en büyük şehridir, sıçrayınca ülkede iç savaş halini almıştır. 5 yıl süren çatışma da Halep yerle bir edilmiştir. 2013 yılında ise muhalif güçler Rakka'yı ele geçirerek daha sonra burayı IŞİD, DAEŞ olarak bilinen (Dünya genelinde ISIS) yeni bir devletin başkenti olarak ilan etmişlerdir. Birleşmiş Milletlere göre, Şam yakınlarındaki Guta'da yaşanan kimyasal saldırı sonucu birçok sivil sarin gazından etkilenmiş ve bu durum Dünya basınının da geniş yer bulmuş hatta "Guta Katliamı" olarak da anılmıştır. 2014'te yapılan seçimlerde yüzde 88 oy oranıyla Beşşar Esad tekrardan başkanlık koltuğuna oturmuştur. ABD ve AB bu seçimleri "gayri meşru" olarak ilan etmiş ve muhalif kontrolündeki bölgelerde sandık kurulmamıştır. Yine 2014'ün haziran ayında ise DAEŞ Suriye ve Irak'ın kuzeyinde ele geçirdiği topraklarda halifelik ilan etmiştir. Bu olay üzerine üç ay sonra ABD önderliğinde koalisyon güçleri hava operasyonlarında bulunmuştur. Bu ülkelerin arasına daha sonradan Rusya da dahil olmuştur. 2016 yılında ise Rusya ve Türkiye'nin devreye girmesi ile Halep'te bulunan birçok kişinin tahliyesi gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 25 bin kişi İdlib'e yerleştirilmiştir. İblid ise muhalif güçlerden olan Özgür Suriye Ordusuna ait bir bölgedir. Türkiye ve Rusya, Astana'da Birleşmiş Milletler'in yürüttüğü Cenevre görüşmelerinin devamı niteliğindeki müzakere sürecini başlattı. Görüşmelerde, muhalifler ve Şam rejimi bir araya getirmiştir. 2017-2018 arasında başlayan Türkiye ve Rusya'nın Astana'da Birleşmiş milletlerin yürüttüğü Cenevre görüşmelerinin devamı niteliğindeki muhalifler ve Şam rejiminin bir araya getiren müzakere sürecini takiben Özgür Suriye Ordusu ile yapılan operasyonlarda Cerablus daha sonra El Bab DAEŞ'in elinden, 2018 itibarı ile de Afrin YPG'nin elinden alınmıştır⁴.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na bağlı olarak açılan Asiyeye Bekarca Şen ve Cem Vural'ın yapmış oldukları çalışmalarının özetinde yer alan bilgilere göre iç karışıklığın üçüncü yılında yaklaşık olarak 100.000 kişi hayatını kaybetmiştir. "1.948.746 Suriyeli vatandaş kendi ülkesini terk ederek Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün ve Mısır'a sığınmacı olarak yerleşmiştir. Ülkelerini terk eden nüfusun yüzde 75'ini kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır" (Şen & Vural, 2014). Bu veriler, Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin Kasım 2017 bilgilerine göre yüzde 250 oranında artarak 343 bin 511 insan şeklinde güncellenmiştir. Üstelik bu ölenlerin 102 bin 618'i sivil, 19 bini çocuk, 12 bini ise kadın

⁴ Bu kısım NTV'nin web sitesinde yer alan haberdeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Adres:

https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-6-yilda-neler-yasandi,1k0VGc0sPUqbvDUE_EDsqA Erişim Tarihi: 29 Mart 2018

olarak kaydedilmiştir (Dw.com, 2017). AFAD'ın 06.03.2018 tarihli Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden alınan verilerine bakılacak olursa toplamda 3.540.648 Suriyeli, Türkiye'de bulunmaktadır (AFAD, Suriye GBM Bilgi Notu, 2018). Suriye genelinde ise toplamda 6,3 milyon insan yerinden edilmiş ve 13,5 milyon insan ise “insani yardıma muhtaç” hale gelmiştir.

Suriye özelinde değerlendirildiğinde son günlerde sıkça duyduğumuz 3 kavram gündeme gelmektedir: Sığınmacı, göçmen ve mülteci. Bu üç kavram kendi ülkesinden başka bir ülkeye göç eden insanlar için belirli şartları taşımaları halinde durumlarını ifade eden tanımlamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmen tanımı Uluslararası Göç Örgütü'ne göre, kişinin yasal statüsüne, gönüllü veya zorunlu olup olmadığına, göç etme sebeplerine, göç edilen yerdeki kalış süresine bakılmaksızın, sürekli ikamet edilen yerden çıkılarak uluslararası bir sınırda veya kendi ülkesinden başka bir ülkede bulunan kişiler göçmen olarak kabul edilmekte, şeklinde yapılmaktadır (IOM, 2018). Mülteci ise Avrupa Konsey Yönergesinin 2. Maddesinin (c) fıkrasında şu şekilde ele alınmaktadır (T.C.İ.B, Şubat 2005, s. 212):

“Madde 12 kapsamına girmeyen ve ırk, din, milliyet, siyasal görüş ya da belirli bir sosyal gruba üye olmak nedeniyle zulüm göreceğine dair yerinde bir korkuyla uyruğunda olduğu ülkenin dışında olan ve söz konusu korku nedeniyle kendisini o ülkenin korumasına bırakmak istemeyen bir üçüncü ülke uyruklu ya da, yukarıda belirtilen nedenlerle önceki daimi ikamet yeri olan ülkenin dışında olup da o ülkeye dönemeyen ya da, söz konusu korku nedeniyle, dönmek istemeyen vatansız bir kişi anlamına gelir”

Sığınmacı da “mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere denir. Bu terim genellikle, mülteci statüsü almaya yönelik başvurularının hükümet ya da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından karara bağlanmasını bekleyen kişiler için kullanılır” (Vardar, 2018). “Suriyeliler ne göçmen tanımına ne de mülteci tanımına uymaktadır. Mevzuattaki boşluk sebebiyle Suriyelilerin statüsüyle ilgili “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (YUKK) çıkarılmıştır ve Suriyelilerin statüsü “Geçici Koruma” olarak belirtilmiştir” (Çakran & Eren, 2017, s. 7). Bu geçici koruma statüsü ile ilgili olarak YUKK'un “Geçici koruma” başlıklı 91. Maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” (Resmî Gazete, 2013: Md:91). Buradaki geçici ifadesiyle aslında Türkiye bir anlamda tüm bu “geçici koruma” statüsünde Suriyeli bireylerin daha sonra ülkelerine dönmelerini zorunlu koşturmaktadır.

Bu tanımlamalar ve yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi Suriye'den zorunlu göç eden birçok kişi ne göçmen ne de mülteci veya sığınmacı olarak görülmektedir. Ancak farklı tanımlamalara göre farklı uygulamaların olduğu gözlemlenmektedir. Buna yönelik olarak Avrupa ve Türkiye arasında farklılıklar bulunmakta hatta, Avrupa Birliğinde de benzer şekilde göç ve sığınma konularında ortak bir politika bulunmamaktadır. Her ülkenin bu konulara farklı şekillerde eğildiği görülmektedir. Ancak birliğe üye ülkelerin uyması gereken bir takım ortak kurallar bulunmaktadır.

Tüm bunlara rağmen Suriye'den göç halen sürmektedir. Çoğunlukla Türkiye'ye gelen Suriyeli bireylerin belirli bir kısmı da bu süreç içinde Türkiye'yi transit bir ülke olarak kullanıp Avrupa'ya da çeşitli yollardan göç etmeye çalışmaktadır. Çoğunlukla yasa dışı olarak gerçekleştirilen bu göç sürecinde birçok kişi Türkiye-Yunanistan arasında bulunan Ege denizinde boğularak hayatını kaybetmiştir. Diğer taraftan Balkanlar üzerinden orta Avrupa'ya doğru giden bazı Suriyeliler sınırlarda bekletilmiş veya Yunanistan'a bir şekilde ulaşan bazı Suriyeliler ise daha sonradan Türkiye'ye geri gönderilmiştir. Avrupa ülkelerinin yine birçoğu kaçak olarak gelen bazı Suriyelileri Türkiye'ye iade etmektedir. Buna yönelik olarak AB ve Türkiye arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalan ve 20 Mart 2016'da yürürlüğe konan “Geri Kabul Anlaşması” yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre düzensiz olarak yapılan göç sorununu çözmek adına Türkiye'ye iade edilen bir Suriyeliye karşılık, Türkiye'de geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerden biri AB ülkelerinden birine yerleştirilecektir. AB'den bu sürece yönelik Türkiye'ye birkaç milyar Euro yardım edildiği de bilinmektedir. Hatta çeşitli uluslararası ve ulusal örgüt ve yardım kuruluşları buna yönelik olarak Türkiye'de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yalnızca Türkiye'de yapılan yardımlara bakılacak olursak; AFAD barınma merkezlerinde 80.742 çocuk eğitim almaktadır, MEB ile yapılan ortak çalışmada ise 508.846 çocuk sokaklardan alınarak okullara yerleştirilmiştir, yine AFAD verilerine göre, bugüne dek Suriye ve Iraklı sığınmacıların tedavileri kapsamında 953.466 bin ameliyat gerçekleştirilmiş; 1.143.393 yatan hasta ve 25.919.750

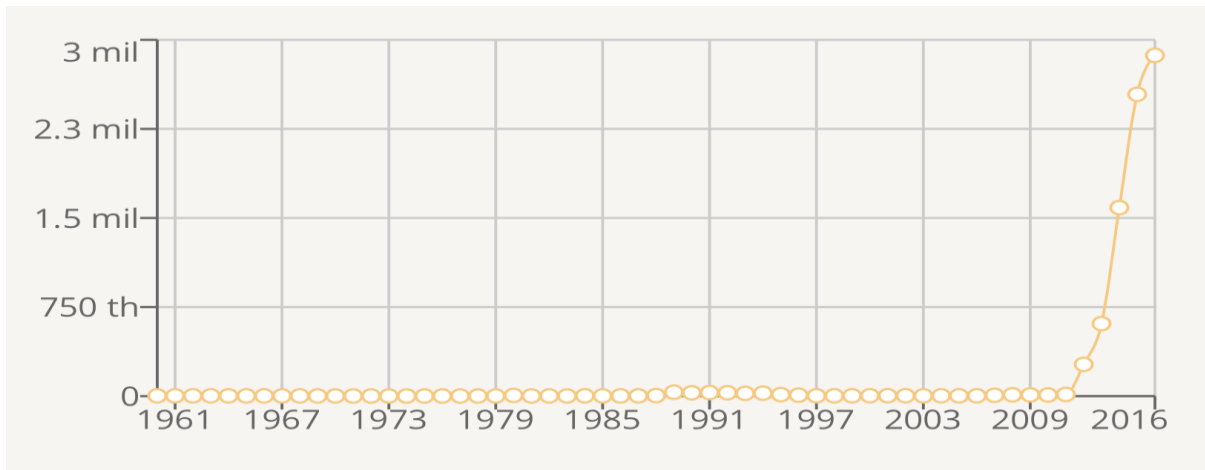
milyon poliklinik hizmeti verilmiştir, 224.750 bebek Türkiye’de doğmuştur (AFAD, Ağustos 2017). Bunlar yalnızca Türkiye verileri, bu verilere bir de dünya geneli rakamlar eklendiğinde durum daha da vahim hale gelmektedir.

UN DESA 2017 verilerine göre, Türkiye’ye ait bilgiler şu şekildedir (UN-Desa, 2017):

Tablo 3 UN DESA Türkiye 2017 Göçmen Verileri

Toplam göçmen sayısı	4,9 Milyon
Dünya'daki toplam göçmen nüfusa oranı	6%
Kadın göçmenlerin Türkiye'deki toplam göçmen nüfusuna oranı	53%
19 Yaş altı göçmen sayısının toplama oranı	28,80%
65 yaş üstü göçmen sayısının toplama oranı	6,90%

Bu sayılara bakıldığında ise Türkiye’de toplam göçmen sayısının Suriyelilerle birlikte 4,9 milyona çıktığı görülmektedir. Dünyadaki toplam göçmen nüfusunun yüzde 6’sı Türkiye’de bulunmaktadır. Kadın göçmen sayısı ise toplam göçmen sayısının yarısından fazla olarak görülmektedir. 4/1’inden fazlası da 19’yaş altı yani büyük bir oranda çocuk da göçmenler arasındadır. Bu durumda aslında göç eden çok büyük bir çoğunluğun kadın ve çocuklardan oluştuğunu göstermektedir. Küçük de olsa bu orana yaşlı nüfusu eşlik etmektedir. Öte yandan Türkiye’nin 1961’den bu yana göçmen verileri incelendiğinde en büyük artışın 2009-2016 tarihlerinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu da bu verilerin çok büyük bir çoğunluğunun 2011’de patlak veren Suriye iç savaşından Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin ait olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Türkiye 2016 mülteci verileri

Kaynak: https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017&cm49=792 Son Erişim Tarihi: 03.04.2018

Öte yandan yine AFAD’ın yapmış olduğu “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması” adlı çalışmada çalışmaya dahil edilen 2435 adet Suriyelilere ait genel veriler şu şekildedir (AFAD, 2017):

- Yüzde 51’i asal yaş grubu olan 19- 54 yaş grubuna dahildir. Bunu yüzde 31 ile 0- 12 yaş arasındaki çocuklar ve yüzde 13 ile 13- 18 yaş grubundakiler izlemektedir.

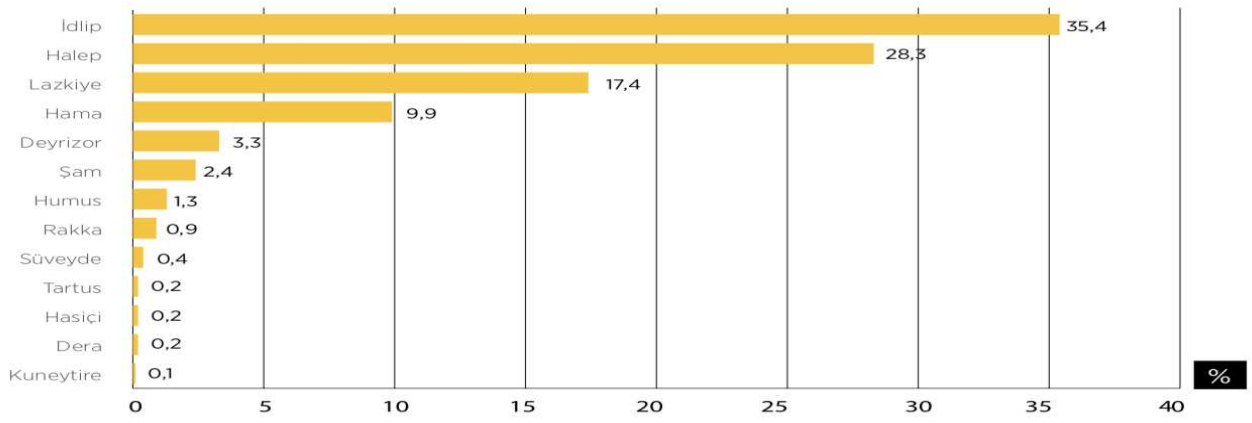
- Yüzde 23'ü okuryazar olmadığını ifade etmiştir (6 yaş ve üzeri bireyler arasında). İlkokul mezunu olanların oranı yüzde 26 düzeyinde iken en az üniversite düzeyinde eğitim görenlerin oranı yüzde 8 civarındadır.
- Yüzde 51'i Halep'ten, yüzde 11'i İdlib'ten yüzde 7'si Hama'dan ve yüzde 6'sı Lazkiye'den gelmiştir.
- Yüzde 80'i güvenlik/hayati tehlike nedeniyle ülkesinden ayrılmıştır. Bunu yüzde 12 ile siyasi nedenler izlemektedir.
- Yüzde 54'ü ulaşım kolaylığı nedeniyle Türkiye'yi tercih etmişken yüzde 27'si Türkiye'ye güvendiği için başka bir ülke yerine Türkiye'yi tercih etmiştir.
- Yüzde 42'si iki yıldan daha uzun süre önce Türkiye'ye geldiğini belirtmiştir. Kamp içindeki Suriyelilerde bu oran yüzde 83 ve kamp dışındaki Suriyelilerde ise yüzde 38 seviyesindedir.
- Yüzde 23'ü Türkiye'de kaldığı süre içerisinde Suriye'ye giriş/çıkış yapmıştır. Bu oranlar kamp içinde yüzde 45 iken kamp dışında yüzde 21 düzeyindedir.
- Giriş/çıkış yapanların yüzde 53'ü yakınlarını ziyaret etmişken yüzde 32'si Suriye'de kalan ev/mal varlığını kontrol etmiştir.
- Yüzde 83'ü Suriye'de iken aylık gelirlerinin 75 dolardan daha az olduğunu ifade etmiştir.
- Yüzde 30'u Türkiye'ye geldiklerinden beri hanelerinden en az bir bireyin borçlandığını belirtmiştir. Temel borçlanma sebebi olarak yüzde 64 ile ev kirası ilk sırada gelirken bunu yüzde 24 ile yiyecek temini izlemektedir.
- Yüzde 75'i Türkiye'de hangi koşullarda ve sektörlerde çalışabilecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip değildir.
- Yüzde 36'sı herhangi bir sivil toplum kuruluşundan aynı/nakdi yardım aldığını ifade ederken yüzde 30'u ise devlet kurumlarından yardım aldığını belirtmiştir.
- Yüzde 29'unun Suriye'de kalan evleri yıkık durumda iken yüzde 23'ünün evi ise çok hasarlı durumdadır.
- Yüzde 76'sı Suriye'deki yakınları ile iletişimini internet üzerinden sürdürmektedir. Yüzde 42'si haftada bir ya da birkaç kez görüşme imkânı bulduklarını ifade etmiştir.
- Yüzde 36'sının hanesinden en az bir kişi iç karışıklıklarda hayatını kaybetmiştir. Hanesinden en az bir kişinin yaralandığını ifade edenlerin oranı ise yüzde 29 seviyesindedir.
- Yüzde 52'si meskeninin büyüklüğünü, yüzde 51'i konforunu, yüzde 62'si güvenliğini, yüzde 54'ü sağlamlığını, yüzde 45'i iklimine uygunluğunu ve yüzde 48'i ise aile hayatına uygunluğunu yeterli görmektedir. Kamp içindeki yeterlilik oranları kamp dışına göre daha yüksektir.
- Yüzde 37'si yakıtlarının, yüzde 57'si gıda malzemelerinin, yüzde 55'i uyku malzemelerinin, yüzde 43'ü mobilyalarının, yüzde 59'u giyim malzemelerinin, yüzde 77'si ibadet malzemelerinin ve yüzde 45'i de sosyal malzemelerinin yeterli olduğunu ifade etmiştir. Genel yeterlilik oranı kamp içinde yüzde 78 iken kamp dışında yüzde 51 düzeyindedir.
- Yüzde 57'si önümüzdeki yedi gün için yeterli yiyeceğe ya da yiyecek temin edebilecek paraya sahip olduklarını belirtmiştir.
- Yüzde 66'sı Türkiye'deki sağlık hizmetlerinden faydalandığını ifade etmiştir. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı yüzde 83 düzeyindedir.
- Yüzde 59'u gerektiğinde ilaca erişim sağlayabildiklerini ifade etmiştir. Kamp içinde ilaca erişim oranları kamp dışına göre daha yüksektir.
- Yüzde 58'i kendilerinin veya aile üyelerinin psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.
- Yüzde 16'sı Suriye'ye dönmeyi düşünmediğini ifade ederken yüzde 35'i Suriye'deki karışıklıklar sona erdiğinde ülkesine döneceğini vurgulamıştır.
- Yüzde 25'i Suriye'deki iç karışıkların yakın bir gelecekte sona ermeyeceğini düşünmektedir.
- Yüzde 30'u geleceğinden umutsuz olduğunu belirtmiştir.
- Yüzde 41'i Türkiye'deki Suriyelilerin yarısının Türkiye de kalıcı olacağını belirtmiştir. Tamamının döneceğini düşünenlerin oranı yüzde 10 düzeyindedir.
- Yüzde 51'i Türkiye'den daha iyi startlara sahip olduğunu düşündüğü üçüncü bir ülkeye gitmeye istekli olmadıklarını belirtmiştir.

- Yüzde 21’i Türkiye’deki sosyal hayata uyum sağlayamadığını ifade etmiştir.
- Yüzde 44’ü kültür farklılığının, yüzde 40’ı sosyal hayata ilişkin farklılıkların, yüzde 29’u ahlaki farklılıkların, yüzde 18’i dini yaşama ilişkin farklılıkların, yüzde 60’ı savaşın yarattığı psikolojinin ve yüzde 72’si ise maddi yetersizliklerin uyum sağlamanın önünde engel teşkil ettiğini ifade etmiştir.
- Yüzde 33’ü kendilerini topluma ait hissetmediklerini ifade etmiştir.
- Yüzde 41’i konut fiyatlarının ve kiralarının, yüzde 19’u toplumsal huzurun, yüzde 16’sı asayişin, yüzde 21’i iş olanaklarının ve maaşların Suriyelilerin gelişi ile birlikte olumsuz yönde etkilendiğini düşünmektedir.
- Yüzde 37’si resmi olarak geçici koruma statüsü altında yasadıkların ifade etmişken yüzde 35’i ise mülteci statüsüne sahip olduklarını düşünmektedir.
- Yüzde 64’ü Suriyeliler ile Türklerin akrabalık ilişkisi içinde bulunmasını olumlu karşılamaktadır.

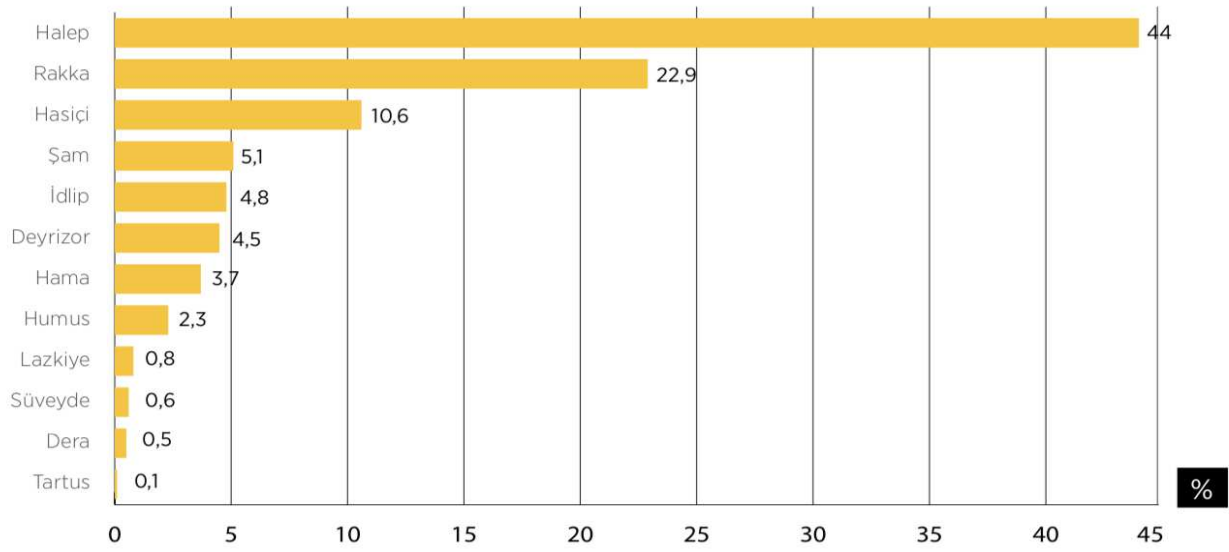
AFAD’ın 2014’te kadınlara yönelik yaptığı diğer bir araştırmaya göre (AFAD, 2014):

- Suriyeli kadınların yüzde 35’i iç savaş nedeniyle en az bir yakını kaybettiğini, yüzde 28’i ise en bir yakınının iç karışıklık nedeniyle yaralandığını belirtmiştir.
- Suriyeli kadınların yüzde 91’i Suriye’deki yakınları ile mobil telefonlar aracılığıyla iletişim kurmaktadır.
- Suriyeli kadınların yarısından fazlası, kendisinin veya aile bireylerinin psikolojik desteğe ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.
- Kamp içinde yaşayan misafirlerin yarıya yakını hanesinde uyku bozukluğu yaşayan çocuk olduğunu ifade etmiştir.
- Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadınların yaklaşık yüzde 73 gibi büyük bir çoğunluğu ev ya da apartman dairesinde yaşadığını belirtmiştir.
- “Önümüzdeki 7 gün için yeterli yiyeceğe ya da yiyecek temin edebilecek paraya sahip misiniz?” sorusuna kadınların yüzde 78’i hayır cevabını vermiştir.
- Başka bir ülke yerine Türkiye’yi tercih etme nedeni olarak kadınların yüzde 82’si ulaşım kolaylığını göstermiştir.
- Kamp içindeki kadınların yüzde 94’ü ve kamp dışındaki kadınların yüzde 93’ü Türkiye’deki insanların kendilerine karşı davranışlarını olumlu olarak değerlendirmektedir.
- Kamp dışında yaşayan Suriyeli misafirlerin meskenlerindeki temel ihtiyaçlarının, kamp içinde yaşayan Suriyeli misafirlere kıyasla yeterlilik oranları daha azdır.
- Türkiye’deki sağlık hizmetlerinden faydalanan kadınların, bu hizmetlerden duydukları memnuniyet oranı, kamp içinde yüzde 60 ve kamp dışında yüzde 80 seviyesindedir.
- Kadınların hemen hemen yarısına yakını imkân sağlansa da üretime katılmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Öte yandan şekil 2 ve 3’te görülebileceği üzere kamp içi gelenlerin yarısından fazlasının İdlip, Halep ve Lazkiye şehirlerinden, kamp dışı gelenlerin ise Halep, Rakka, Hasiçi’den geldiği görülmektedir. Buradaki temel farklılık Halep ve Rakka’da yaşanan çatışma sırasında acil olarak şehri boşaltan kitlenin yasa-dışı yollardan Türkiye’ye giriş yapmak zorunda kalması olarak anlaşılmaktadır. Bu da aslında kontrollü olarak gerçekleşen göç ve kontrolsüz olarak gerçekleşen göç hakkında fikir vermektedir. Buna göre pek çok insanın zor koşullar altında kalarak ülkesini aniden terk etmek zorunda kaldığını, verilen yaşam mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirebiliriz.

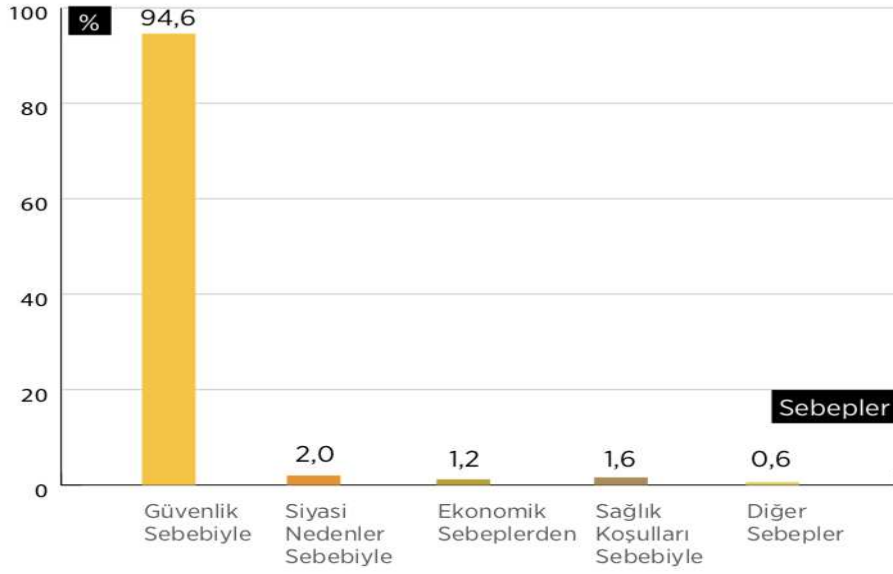
Şekil 2. Kamp içinde yaşayan Suriyeli kadınların geldikleri suriye kentlerinin dağılımı, kamp-içi (AFAD, 2014).

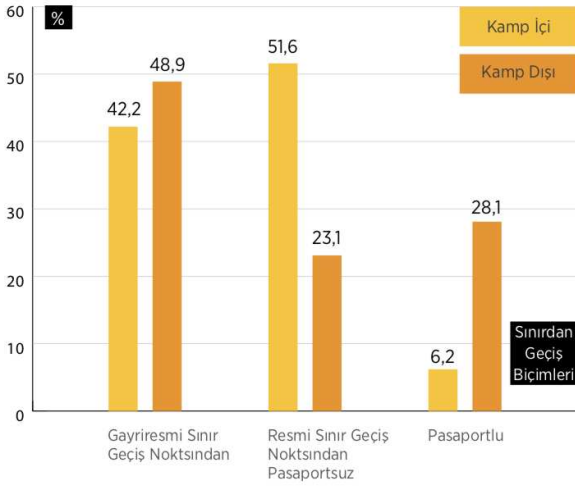
Şekil 3. Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadınların geldikleri suriye kentlerinin dağılımı, kamp-dışı (AFAD, 2014).

Tüm bu veriler ışığında kadınların göç sürecinde pek çok açıdan zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldığı çıkarımına varmaktayız. Özellikle kadınların yüzde 78 gibi büyük bir oranının yiyecek ve içecek alacak paralarının olmadığını ifade etmesi, temel ihtiyaçlar düzeyinde de sıkıntılar yaşandığını göstermektedir. Çocukların uyku bozukluğu gibi sağlık problemlerinin olması hem psikolojik hem de travmatik başka sağlık problemlerine işaret etmektedir. Bu konuda yarıya yakın bir sayının verilmiş olması savaş sonrası göç eden kitlenin çocuklarının bu durumdan büyük oranda olumsuz etkilendiği görülmektedir. Yine büyük bir oranda psikolojik desteğe ihtiyaç duymaları savaşın psiko-sosyal olumsuz etkisine vurgu yapmaktadır.

Yine şekil 5'te görülebileceği üzere kadınların sınırdan geçiş biçimleri hatırı sayılır bir oranda yasadışı yollardan gerçekleşmiştir.

Şekil 4. Suriyeli kadınların Suriye’den ayrılış sebepleri (AFAD, 2014).

Şekil 5. Kadınların sınırdan geçiş biçimleri (AFAD, 2014).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Giderek çetinleşen savaş koşulları sürekli artan bir göç popülasyonunu da beraberinde getirmektedir. Ancak bununla birlikte göç eden Suriyeliler için de daha önce hiç bilmedikleri bir coğrafyada, hiç kullanmadıkları yabancı bir dilde, alışık olmadıkları bir kültürde ve tamamen geride bıraktıkları Suriye’deki hayatları ile bir yaşam mücadelesi sürecine girmişlerdir.

Göçün kadın üzerindeki etkileri, göç alan yazınında kadın, birçok kesim tarafından ele alınmış; kimilerince yeterli bulunmamış ve eleştirel olarak ele alınmıştır. Özellikle eril bakış açısı ile kadının görmezden gelinişi bazı yazarlar tarafından eleştirilmiş, özellikle feminist yazarlar tarafından eleştirel bir bakış açısı ile tekrardan yorumlanarak kadın konusunu görünür hale getirmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda kadının edilgen olmadığına yönelik eleştiriler birçok yazar tarafından dile getirilmiştir. Göç konusu hali hazırda gündemde ve tartışılacak bir konu iken ve bu süreçte kadının yaşadığı sorunlar ele alınırken Suriye iç savaşı ile birlikte gün yüzüne çıkan tabloda kadın ve çocukların bu savaşın etkilerinden büyük oranlarda olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bir sürü ulusal ve uluslararası örgütün, kuruluşların ve siyasilere gündeminde olan bu konu, çok farklı açılardan ele alınarak tartışılmaktadır. Özellikle Türkiye hem bir transit ülke konumunda olması hem de en fazla “geçici koruma” altındaki popülasyonuna sahip olması itibarıyla bu örgütlerin faaliyetlerini yürüttükleri, çalışmalarını yoğunlaştırdıkları hatta yardımlarla destek olmaya çalıştıkları bir ülke

konumundadır. IOM, ASAM, BM, ILO, UNCHR, UNICEF gibi örgütlerle birlikte AB üyesi ülkeler, Orta doğu ülkeleri, ABD ve Rusya gibi büyük çapta ülkeler Türkiye'yi bu konuda takip etmekte ve karşılık olarak Türkiye'de birçok konuda Suriyeliler konusunda büyük sözün sahibi ülke olarak hareket etmektedir.

Özellikle kadın ve çocuk konusu birçok açıdan ön plana çıkmakta, üzerine daha fazla durulması ve çalışma yapılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş ortamında çocuklar, gelişim çağının en hızlı oldukları dönemde travmatik sahnelerle karşı karşıya kalmakta ve kalıcı izler bırakan deneyimleri çok küçük yaşta edinmektedirler. Bu sorunlar özellikle Türkiye ve dünya için gelecekte birçok sorun ve suç vakalarını beraberinde getirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Eğitim alması gereken yaşlarda, kamplarda veya sokaklarda çok zorlu koşullarda büyüyen çocuklar hem sağlık hem psikolojik hem de maddi-manevi sayısız anlamda sorunla yüz yüze gelmekte, çoğu zamanda iç burkan hikayeleri ile toplum vicdanını ve/veya bireysel olarak bizleri derinden sarsmaktadır. Ayla bebek gibi medya da yer alan haber, fotoğraf ve diğer paylaşımlar psikolojik açıdan, tersine Türk ve diğer dünya vatandaşlarının da sağlığını tehdit etmektedir.

Göç olgusu ile birlikte ele alınan kadın ve çocuk konusu Suriye iç savaşı ve sonrasında yaşanan göç durumu kapsamında ele alınmaya çalışılmış ve sürecin hem kadınlar hem de çocuklar nezdinde olumsuz sonuçları olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda savaş gibi pek çok sosyo-ekonomik sorunları beraberinde getiren ve insani olmayan durumların tekrarlanmaması, yaşanan olumsuz durumların düzeltilebilmesi için ivedi bir şekilde tüm dünyada ortak kararların ve önlemlerin alınması önemli hale gelmektedir. İstatistiki verilerde yer alan sayıların birer insan hayatı olarak, her birinin ayrı ve tek başına da değerli olduğu şeklinde ele alınması gerektiği, sayıların küçüklüğünün yaşanan olumsuzlukları ve travmatik durumları küçültmediği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Çakran, Ş., & Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1-30.

Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyonu: Adana-Mersin Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 1001-1016.

Çiftçi, E. (2011). *Dünya Harp Tarihi*. Blogspot: <http://dunyaharptarihi.blogspot.com.tr/2010/09/kades-savasi-mo-1274.html> Erişim Tarihi: 01.10.2017

Achar, B. N. (2012). *Historicity of Mahabharata War: Astronomical Methods Using Planetarium Software*. <http://www.draupaditrust.org/content/International%20con/Mahabharata/Prof%20B.%20N.%20Naraha%20Achar.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2017

AFAD. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD. (2018). *Suriye GBM Bilgi Notu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD. (2017). *Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar*. Ankara.

Agcadağ Çelik, İ., & Vural, F. (2018). Suriyeli Mülteci Kadınların Kuma Dramı: Kilis İli Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 341-382.

Avşar Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk Yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 9(3), 47-55.

- Aydın, D., Şahin, N., & Akay, B. (2017). Göç Olayının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1), 8-14.
- Baş, M., Molu, B., Gör, A., Tuna, H., & Baş, İ. (2017). Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693.
- Balcılar, M. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Sağlık Durumu Araştırması Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilerde Bulaşıcı Olmayan Hastalık Risk Faktörleri Sıklığı*. AFAD, T.C.Sağlık Bakanlığı, World Health Organisation.
- Berger, R. (2004). *Immigrant Women Tell Their Stories*. New York: The Haworth Press.
- BM. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. UNICEF: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>
Erişim Tarihi: 01.11.2018
- Bretel, C. B., & Sargent, C. F. (2008). *Gender in Cross Cultural Perspective*. Singapore: Pearson Higher Ed.
- Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50.
- Buz, S. (2009). Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların "Görünürlüğü". *Aile ve Toplum*, 5(17), 40-50.
- Cameron, S., & Newman, E. (2008). *Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions*. United Nations University Press.
- Children In Migration*. (2018). European Commission: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/children-migration_en Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Christian, T. (2012). *What was the first known war in history?* History-StockExchange: <https://history.stackexchange.com/questions/2210/what-was-the-first-known-war-in-history> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Coşkun, E. (2017). Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 54(3), 1299-1315.
- Demirdezen, D. (2013). Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu? *Çalışma ve Toplum*, 38(3), 325-346.
- Doğanay, H., Şahin, İ. F., & Özdemir, Ü. (2007). Feminist Coğrafya ve Kadın Göçmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 7-16.
- Dw.com. (2017). *Suriye'deki savaşta ölü sayısı 340 bini geçti*. Deutsche Welle Türkçe: <http://www.dw.com/tr/suriyedeki-savasta-olu-sayisi-340-bini-gecti/a-41523980> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- E-Bilge. (2010). *Tarihin ilk savaşı ne zaman ve nerede yapılmıştır? Kaç kişi katılmıştır?* https://www.ebilge.com/344225/Tarihin_ilk_savasi_ne_zaman_ve_nerede_yapilmistir_Kac_kisi_katilmistir.html Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Edzard, D. O., Frye, R. N., & Soden, W. T. (2018). *History of Mesopotamia*. Encyclopædia Britannica: <https://www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.

- El-Cherkeh, T., Stirbu, E., Lazararoiu, S., & Radu, D. (2004). EU-Enlargement, Migration and Trafficking in Women: The Case of South Eastern Europe. *Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv (HWWA)*.
- Erdoğan, M. M. (2017). *Urban refugees from detachment to harmonization syrian refugees and process management of municipalities: The case of Istanbul*. http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/MMU%20Urban%20Refugees%20Report%202017_en.pdf Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Gülçür, L., & İlkaracan, P. (2002). The "Natasha" Experience: Migrant Sex Workers from The Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 411-421.
- Gümüştin, D. (2017). Mülteci Çocukların Eğitimi ve Uyumlarına Yönelik Yapılan Müdahale Programları Üzerine Bir Derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 247-264.
- Güneysu, G. (2017). Feminist Uluslararası Hukuk ve Göç. *Kadın ve Hukuk Sempozyumu*.
- Geçkil, E., Aldem, M., & Kaleci, E. (2017). Göçün çocuk sağlığına etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 171-186.
- Genova, N. P. (2002). Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life. *Annual Reviews Antropology*, 31, 419-47.
- Gonca, A. (2002). *Dünya Savaşının Tarihçesi...* Haber Vitriini: <http://www.habervitrini.com/gundem/dunyada-savasin-tarihcesi-50694> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Guterres, A. (2018). *Kadın Hakları Açısından Dünya Bir Dönüm Noktasında*. (Birleşmiş Milletler) <http://www.un.org.tr/kadin-haklari-acisindan-dunya-bir-donum-noktasinda/> Erişim Tarihi: 09.05.2018
- Harding, S. (1996). Feminist yöntem Diye Bir Şey Var mı? *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*.
- Hiott, A. E., & Grzywacz, J. G. (2008). Migrant farmworker stress: mental health implications. *J Rural Health*, 24, 32-39.
- Hodes, M. (2000). Psychologically distressed refugee children in the United Kingdom. *Child Psychology & Psychiatry Review*, 5(2), 57-68.
- İlhan, M. N., Gözlü, M., Atasever, M., Dündar, M. A., Büyükgök, D., & Barkan, O. B. (2016). *Göç ve Halk Sağlığı*. Ankara: Susam Yayınları.
- ILO. (2017). *Global Estimates of Child Labour*. Alliance: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., & Kalfa, A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi*, 13-18.
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., & Kalfa, A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 1(2), 12-27.
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği-MAZLUMDER. (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/m/a/mazlumder-kamp-disinda-yasayan-suriyeli-kadinsigin>. Erişim Tarihi: 23.02.2018
- IOM. (2018). *Key Migration Terms*. International Organization for Migration: <https://www.iom.int/key-migration-terms> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Islam, M. M., & Gagnon, A. J. (2016). Use of reproductive health care services among urban migrant women in Bangladesh. *BMC Women's Health*, 16(15).

- Kadın Merkezi Vakfı-KAMER. (2017). *Sığınmacı Kadınlar Beş İl Raporu*. http://www.kamer.org.tr/menus/kamer_vakfi_siginmaci_kadinlar_5_il_raporu.pdf. Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Kalkan, O., Gülay, M., Vatan, İ., Bakış, B., Engindeniz, F. T., & Özyürek, M. M. (2014). Bursa İli Osmangazi ilçesi'nde İkamet Eden Suriyeli Göçmenlerin Temel Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi. *17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, 457-458.
- Kara, P., & Nazik, E. (2018). Göçün Kadın ve Çocuk Sağlığına Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 58-69.
- Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. *Friedrich Ebert Stiftung*, <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/>. Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Korkmaz, A. Ç. (2014). Sığınmacıların Sağlık ve Hemşirelik Hizmetlerine Yarattığı Sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1, 37-42.
- Krause, S., Williams, H., Onyango, M. A., Sami, S., Doedens, W., & Giga, N. (2015). Reproductive health services for Syrian refugees in Zaatri camp and Irbid city, Hashemite Kingdom of Jordan: An evaluation of the minimum initial services package. *Conflict and Health*, 9(4).
- Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 2, 789-808.
- Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriye'li Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 2, 715-732.
- Mahler, S. J., & Pessar, P. R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *IMR: International Migration Review*, 40(1), 27-63.
- Mansfield, S. (1982). *The Gestalt of War*. New York: Dial Press.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., & Pellegrino, A. (2005). *Worlds in Motion: Understanding International Migration at The End of The Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- ORSAM. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr\(48\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr(48).pdf) Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Polat, G. (2007). İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1, 89-106.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration . *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Resmî Gazete. (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*. Ankara: Sayı: 28615. Resmî Gazete. (2013). Sayı: 28615.
- Savaş ve Siyasal Şiddette Hafıza ve Toplumsal Cinsiyet Genç Araştırmacılar Konferansı. (2014). *BildiriOzetleri*, 1-31. <http://myweb.sabanciuniv.edu/genderconf/files/2014/04/GencArastirmacilarKonferansiBildiriOzetleri.pdf>. Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu. (2014). *Eşitsizliklerin Ortaya Konulması, Çocuk Haklarının İleriye Götürülmesi*. <http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2014/05/unicef-dunya-cocuklarinin-durumu-raporu2014.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2018

- Selim, S. (2017). Türkiye’de Göç Kadınlaşıyor mu?: Ekonometrik Bir Analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 43-63.
- Şeker, D., & Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214.
- Şen, A. B., & Vural, C. (2014). Suriye İç Savaşında Göç ve Kadın. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 9(17), 29-40.
- Şimşek, Z., Doni, N. Y., Hilali, N. G., & Yildirimkaya, G. (2017). A community-based survey on Syrian refugee women’s health and its predictors in Şanlıurfa, Turkey. *Women & Health*, 1-15.
- T.C.İ.B. (2005). *İltica ve Göç Mevzuatı*. Ankara: Başkent Matbaası.
- Tekeli, İ. (1975). Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler. *OTDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 153-176.
- Tobler, W. (2013). Migration: Ravenstein, Thorntwaite, and Beyond. *Urban Geography*, 16(4), 327-343.
- Toksöz, G. (2008). Enformel İşgücü Piyasaları ve Göçmen İşçilere Talep: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye’nin Durumu. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor mu?* (s. 89-107). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi (TÜSAM).
- Topcuoğlu, R. A. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20.
- Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımla*, 7(1), 56-67.
- Uçan Çubukçu, S. (2013). Küreselleşme, Göç ve Kadın Üzerine. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 215-226.
- UN-Desa. (2017). *International Organization for Migration*. https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017&cm49=792 Erişim Tarihi: 03.04.2018
- UNICEF. (2000). *Poverty Reduction Begins with Children*. New York: UNICEF.
- UNICEF. (2002). *Poverty and Children: Lessons of the 90s for Least Developed Countries*. New York: UNICEF.
- UNICEF. (2016). *Nearly 385 Million Children Living In Extreme Poverty, Says Joint World Bank Group – UNICEF Study*. <https://www.unicef.org/press-releases/nearly-385-million-children-living-extreme-poverty-says-joint-world-bank-group> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- UNICEF. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar*. http://unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Nisan%202016_1.pdf Erişim Tarihi: 23.02.2018
- UNICEF. (2018). *Children Uprooted*. <https://www.unicef.org/children-uprooted:UNICEF/UN0185401/Sanadiki>. Erişim Tarihi: 23.02.2018
- UNICEF: 85% of Syrian children in Jordan live in poverty. (2018). MEMO: Middle East Monitor: <https://www.middleeastmonitor.com/20180226-unicef-85-of-syrian-children-in-jordan-live-in-poverty/> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Vardar, N. (2018). *Mülteci, Göçmen, Sığınmacı Arasındaki Farklar?* Bağımsız İletişim Ağı (BİANET): <https://m.bianet.org/bianet/toplum/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar> Erişim Tarihi: 23.02.2018

Whyne-Hammond, C. (1985). *Elements of Human Geography*. Londra: Bell & Hymann.

Wikipedia. (2018). *Habil ve Kabil*.
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_jn6TXBSY9MJ:https://tr.wikipedia.org/wiki/Habil_ve_Kabil+&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr Erişim Tarihi: 21.01.2018

Wikipedia. (2018). *Sümerler*.
https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCmerler#S%C3%BCmerlerin_sonu Erişim Tarihi: 21.01.2018

Yağmur, Y., & Aytakin, S. (2018). Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı-DEUHFED 2018*, 11(1), 56-60.